

Львівський державний університет
внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Підручник

Частина 3

Львів
2022

УДК 343.13(447)(075.8)
К82

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 25 серпня 2022 року № 2)

Рецензенти:

Торбас О. О. – доктор юридичних наук, доцент (Національний університет «Одеська юридична академія»);

Удовенко Ж. В. – доктор юридичних наук, доцент (Національний університет «Києво-Могилянська академія»);

Бондар В. С. – кандидат юридичних наук, доцент (Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка)

Кримінальний процес : підручник / І. В. Басиста, Р. І. Благута,
К 82 І. В. Гловюк та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова.
Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022.
Ч. 3. 316 с.

ISBN 978-617-511-368-4

Підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Кримінальний процес» у закладах вищої освіти. Відображено сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняного кримінального процесу з урахуванням практики його застосування, зокрема практики Європейського суду з прав людини.

Для курсантів, студентів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів та викладачів вишів і факультетів юридичної спрямованості всіх форм навчання. Може бути корисним для працівників судових і правоохоронних органів.

Prepared in accordance with the program of the educational discipline «Criminal process» in institutions of higher education. The current state and prospects for the development of the domestic criminal process are reflected, taking into account the practice of its application, in particular, the practice of the European Court of Human Rights.

For cadets, students, trainees, post-graduate students, adjuncts and teachers of universities and legal faculties of all forms of education. May be useful for judicial and law enforcement officials.

УДК 343.13(447)(075.8)

© Басиста І. В., Благута Р. І.,
Гловюк І. В. та ін., 2022

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2022

ISBN 978-617-511-368-4

ЗМІСТ

<i>Тема 21</i>	ПІДСУДНІСТЬ.	
	ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ.....	9
21.1	Поняття, значення та види підсудності. Правила визначення підсудності.....	9
21.2	Загальні положення судового розгляду.....	16
21.2.1	<i>Строки та загальний порядок судового розгляду.....</i>	<i>17</i>
21.2.2	<i>Незмінність складу суду.....</i>	<i>17</i>
21.2.3	<i>Безперервність судового розгляду.....</i>	<i>20</i>
21.2.4	<i>Наслідки неприбуття учасників судового розгляду.....</i>	<i>20</i>
21.2.5	<i>Розпорядок судового засідання.....</i>	<i>23</i>
21.3	Прийняття рішень, пов'язаних із забезпеченням судового розгляду.....	25
21.4	Межі судового розгляду.....	29
	<i>Контрольні питання.....</i>	<i>32</i>
	<i>Рекомендована література.....</i>	<i>32</i>
<i>Тема 22</i>	ПІДГОТОВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ	34
22.1	Суть, завдання і значення стадії підготовчого провадження.....	34
22.2	Порядок підготовчого судового засідання	38
22.3	Складання досудової доповіді.....	43
22.4	Вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду.....	45
22.5	Закінчення підготовчого провадження і призначення судового розгляду.....	49
	<i>Контрольні питання.....</i>	<i>50</i>
	<i>Рекомендована література.....</i>	<i>51</i>
<i>Тема 23</i>	КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ.....	54
23.1	Поняття, суть і значення стадії розгляду справи в суді першої інстанції.....	54
23.2	Процедура судового розгляду в суді першої інстанції.....	55
	<i>Контрольні питання.....</i>	<i>65</i>
	<i>Рекомендована література.....</i>	<i>66</i>

<i>Тема 24</i>	ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ.....	67
24.1	Поняття, значення та особливості провадження в суді апеляційної інстанції. Суб'єкти апеляційного оскарження.....	67
24.2	Строки і порядок подання апеляційних скарг.....	73
24.3	Підготовка до апеляційного розгляду. Розгляд справи в суді апеляційної інстанції.....	79
24.4	Підстави для скасування чи зміни вироку або ухвали апеляційним судом. Призначення нового розгляду у суді першої інстанції.....	83
24.5	Процесуальні акти апеляційної інстанції. Постановлення вироку апеляційним судом.....	87
	<i>Контрольні питання.....</i>	91
	<i>Рекомендована література.....</i>	92
<i>Тема 25</i>	ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ.....	96
25.1	Поняття і значення стадії касаційного провадження.....	96
25.2	Суб'єкти, строки та межі касаційного провадження.....	99
25.3	Порядок і результати розгляду справи касаційним судом. Рішення касаційної інстанції.....	106
	<i>Контрольні питання.....</i>	112
	<i>Рекомендована література.....</i>	112
<i>Тема 26</i>	ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ.....	114
26.1	Розуміння нововиявлених та виключних обставин: положення чинного КПК України, наукові розвідки, наявні проблеми.....	114
26.2	Порядок перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами.....	116
	<i>Контрольні питання.....</i>	122
	<i>Рекомендована література.....</i>	122
<i>Тема 27</i>	КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ.....	125
27.1	Кримінальне провадження на підставі угод.....	125
27.2	Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення.....	130
	<i>Контрольні питання.....</i>	133
	<i>Рекомендована література.....</i>	134

<i>Тема 28</i>	КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМИХ ОСІБ.....	136
28.1	Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб.....	136
28.2	Кримінальне провадження щодо неповнолітніх.....	142
28.3	Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.....	147
	<i>Контрольні питання.....</i>	<i>152</i>
	<i>Рекомендована література.....</i>	<i>153</i>
<i>Тема 29</i>	ІНШІ ОСОБЛИВИ ПОРЯДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	157
29.1	Кримінальне провадження, яке містить державну таємницю.....	157
29.2	Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.....	159
29.3	Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень.....	160
29.4	Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного стану.....	165
	<i>Контрольні питання.....</i>	<i>169</i>
	<i>Рекомендована література.....</i>	<i>169</i>
<i>Тема 30</i>	ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	172
30.1	Суть, значення, завдання та умови здійснення провадження щодо відновлення втрачених матеріалів.....	172
30.2	Суб'єкти та порядок подання заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Форма та зміст заяви про відновлення втрачених матеріалів.....	174
30.3	Судове провадження щодо заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.....	177
	<i>Контрольні питання.....</i>	<i>178</i>
	<i>Рекомендована література.....</i>	<i>179</i>

<i>Тема 31</i>	ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	180
31.1	Суть, завдання та значення стадії виконання судових рішень.....	180
31.2	Суб'єкти, що здійснюють виконання судових рішень у кримінальних провадженнях.....	182
31.3	Набрання судовим рішенням законної сили. Порядок звернення його до виконання.....	185
31.4	Питання, які вирішуються судом під час та після виконання вироків.....	189
31.5	Порядок вирішення судом питань, пов'язаних із виконанням вироку.....	198
	<i>Контрольні питання</i>	201
	<i>Рекомендована література</i>	201
<i>Тема 32</i>	МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	203
32.1	Поняття, обсяг і форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.....	203
32.2	Суб'єкти міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.....	207
32.3	Умови і процесуальний порядок надання та отримання міжнародної правової допомоги без договору.....	210
32.4	Запит про міжнародну правову допомогу, його зміст і форма.....	212
32.5	Процесуальний порядок розгляду запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу.....	215
32.6	Порядок виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу на території України.....	216
32.7	Процесуальні дії, які можуть бути проведені в порядку надання міжнародної правової допомоги.....	219
	<i>Контрольні питання</i>	223
	<i>Рекомендована література</i>	223
<i>Тема 33</i>	ВИДАЧА (ЕКСТРАДИЦІЯ) ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ	225
33.1	Поняття, значення видачі (екстрадиції) осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.....	225
33.2	Процесуальний порядок направлення запиту про видачу особи (екстрадицію).....	230
33.3	Порядок підготовки документів і направлення запиту про екстрадицію.....	231

33.4	Процесуальний статус особи, видача якої запитується. Межі кримінальної відповідальності виданої особи.....	234
33.5	Особливості затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України. Застосування та припинення тимчасового арешту або запобіжних заходів до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України.....	237
33.6	Спрощений порядок видачі осіб з України.....	242
33.7	Рішення за запитом про видачу особи (екстрадицію).....	243
33.8	Процесуальний порядок оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію).....	246
33.9	Фактична передача особи та відстрочка передачі.....	248
	<i>Контрольні питання.....</i>	249
	<i>Рекомендована література.....</i>	250

**Тема 34 КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ
У ПОРЯДКУ ПЕРЕЙНЯТТЯ..... 253**

34.1	Поняття, завдання та зміст кримінального провадження у порядку перейняття.....	253
34.2	Порядок і умови перейняття кримінального провадження від іноземних держав.....	256
34.3	Порядок кримінального провадження, що перейняте від іншої держави.....	261
34.4	Порядок і умови передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави.....	262
34.5	Наслідки передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави.....	265
	<i>Контрольні питання.....</i>	266
	<i>Рекомендована література.....</i>	267

**Тема 35 ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ВИРОКІВ
СУДІВ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ
ТА ПЕРЕДАЧА ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ..... 268**

35.1	Підстави і порядок розгляду судом питання про виконання вироку суду іноземної держави.....	268
35.2	Умови передачі засуджених осіб і їх прийняття для відбування покарання в іноземних державах.....	273
35.3	Порядок і строки вирішення питання про передачу осіб, засуджених судами України, для відбування покарання в іноземних державах.....	276
35.4	Процесуальний порядок розгляду запиту (клопотання) про передачу громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для відбування покарання в Україні.....	278

35.5	Організація виконання покарання щодо переданої засудженої особи.....	283
	<i>Контрольні питання.....</i>	284
	<i>Рекомендована література.....</i>	285

Тема 36 ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА
З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ.....286

36.1	Вступ до міжнародного кримінального процесуального права.....	286
36.2	Юрисдикційний режим Міжнародного кримінального суду.....	288
36.3	Загальні зобов'язання щодо співробітництва з МКС.....	292
36.4	Порядок і обсяг співробітництва з МКС.....	294
36.5	Співробітництво з МКС шляхом надання правової допомоги у провадженнях.....	297
36.6	Арешт і передача особи Міжнародному кримінальному суду.....	300
36.7	Співробітництво з МКС щодо передачі та перейняття кримінальних проваджень.....	303
36.8	Співробітництво з МКС щодо виконання остаточних рішень Суду.....	304
	<i>Контрольні питання.....</i>	305
	<i>Рекомендована література.....</i>	305

Тема 21

ПІДСУДНІСТЬ. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

- 21.1 *Поняття, значення та види підсудності. Правила визначення підсудності*
- 21.2 *Загальні положення судового розгляду*
 - 21.2.1 *Строки та загальний порядок судового розгляду*
 - 21.2.2 *Незмінність складу суду*
 - 21.2.3 *Безперервність судового розгляду*
 - 21.2.4 *Наслідки неприбуття учасників судового розгляду*
- 21.2 *Розпорядок судового засідання*
- 21.3 *Прийняття рішень, пов'язаних із забезпеченням судового розгляду*
- 21.4 *Межі судового розгляду*

21.1 Поняття, значення та види підсудності. Правила визначення підсудності

Законом передбачено такий процесуальний інститут, як підсудність, який призначений для розмежування повноважень судів у судовому розгляді кримінальних проваджень.

Поняття підсудності суду необхідно відрізнити від його компетенції. Компетенція охоплює сукупність усіх прав суду як державного органу судової влади, який має здійснювати правосуддя. Це поняття використовується для розмежування прав суду першої інстанції і вищих судових інстанцій – апеляційної і касаційної, а також для розмежування прав суду першої інстанції та інших державних органів.

У науці й практиці кримінального процесу під **підсудністю** розуміють сукупність юридичних ознак (властивостей) кримінального провадження, на підставі яких кримінальний процесуальний закон визначає суд, що має право і зобов'язаний розглянути його і вирішити по суті пред'явленого обвинувачення. Визначити підсудність означає встановити суд, який уповноважений законом.

Значення кримінального процесуального інституту *підсудності* полягає у:

- забезпеченні швидкості, повноти та неупередженості дослідження обставин кримінального провадження;
- сприянні реалізації засади рівності громадян перед законом і судом;
- гарантуванні розгляду і вирішення кримінального провадження незалежним, справедливим та повноважним судом (ст.ст. 6–8 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»).

Установлені кримінальним процесуальним законом правила підсудності усувають суб'єктивізм, довільність у вирішенні питання про те, який суд першої інстанції розглядатиме конкретне кримінальне провадження.

Тому учасники кримінального процесу заздалегідь практично знають, який суд першої інстанції розглядатиме кримінальне провадження, в якому вони беруть участь.

Аналіз кримінального процесуального законодавства дає змогу виокремити такі види підсудності: територіальна (ч.ч. 1, 3 ст. 32 КПК України), персональна (ч. 2 ст. 32 КПК України), інстанційна (ст. 33 КПК України) та за зв'язком проваджень (ст.ст. 217, 334 КПК України).

Територіальна підсудність, або місцева ознака підсудності, *визначається місцем учинення кримінального правопорушення*. Залежно від цього вирішується питання, якому конкретно однойменному судові підсудне кримінальне провадження, так би мовити, по горизонталі.

Кримінальне провадження здійснює суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено кримінальне правопорушення. У разі якщо вчинено декілька кримінальних правопорушень, кримінальне провадження здійснює суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено більш тяжке правопорушення, а якщо вони були однаковими за тяжкістю, – суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено останнє за часом кримінальне правопорушення. Якщо місце вчинення кримінального правопорушення встановити неможливо, кримінальне провадження здійснюється судом, у межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування. Це положення не поширюється на кримінальні провадження, що віднесені до предметної підсудності Вищого антикорупційного суду згідно з правилами ст. 33-1 КПК України.

Кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, що вчинені на території України і віднесені до предметної підсудності Вищого антикорупційного суду, здійснює Вищий антикорупційний суд.

Кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення не може здійснюватися тим судом,

у якому обвинувачений обіймає або обіймав посаду судді. Якщо згідно з ч. 1 ст. 32 КПК України кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися тим судом, у якому обвинувачений обіймає або обіймав посаду судді, кримінальне провадження здійснює суд, найбільш територіально наближений до суду, в якому обвинувачений обіймає або обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва або Севастополя).

У разі, якщо кримінальне правопорушення, досудове розслідування якого проводилося територіальним управлінням Національного антикорупційного бюро України (крім кримінальних правопорушень, які КПК України віднесені до підсудності Вищого антикорупційного суду), вчинено у межах територіальної юрисдикції місцевого суду за місцезнаходженням відповідного територіального управління Національного антикорупційного бюро України, то кримінальне провадження здійснює суд, найбільш територіально наближений до суду за місцезнаходженням відповідного територіального управління Національного антикорупційного бюро України, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя).

Судова практика зауважує на визначення підсудності за територіальним принципом і щодо вирішення окремих питань у кримінальному провадженні. Так, зокрема, фактичне місцезнаходження структурного підрозділу не є визначальним чинником для вирішення питання щодо місця розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, оскільки територіальна підсудність повинна визначатись не за фактичним місцем розташування слідчого підрозділу, а за місцем знаходження (реєстрації) відповідного державного органу, який є юридичною особою та в складі якого знаходиться слідчий підрозділ¹.

***Персональна підсудність** визначається зі сукупності ознак, що характеризують особу, яка притягається до кримінальної відповідальності.*

Кримінальне провадження стосовно Президента України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України, перших заступників та заступників міністрів, членів Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків

¹ Щодо визначення територіальної підсудності розгляду клопотань про забезпечення заходів кримінального провадження : Лист Вищого Спеціалізованого Суду України від 15.10.2013 № 1-1640/0/4-13. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-13>

фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, його першого заступника та заступників, членів Центральної виборчої комісії, народних депутатів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Директора Національного антикорупційного бюро України, членів Національного агентства з питань запобігання корупції, Генерального прокурора, його першого заступника чи заступника, Голови Конституційного Суду України, його заступника чи судді Конституційного Суду України, Голови Верховного Суду, його першого заступника, заступника чи судді Верховного Суду, голів вищих спеціалізованих судів, їх заступників чи суддів вищих спеціалізованих судів, Голови Національного банку України, його першого заступника чи заступника, осіб, посади яких належать до посад державної служби категорії «А», а також щодо обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, здійснюється:

– у *суді першої інстанції* – колегіально судом у складі трьох суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, а в разі здійснення кримінального провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, та трьох присяжних;

– в *апеляційному порядку* – колегіально судом у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав;

– у *касаційному порядку* – колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду у складі трьох або більшої непарної кількості суддів.

Кримінальне провадження щодо цієї категорії осіб під час досудового розслідування здійснюється слідчим суддею одноособово, а в разі оскарження його ухвал в апеляційному порядку – колегіально судом у складі не менше трьох суддів.

У разі, якщо в суді першої або апеляційної інстанції, який згідно з правилами підсудності має здійснювати кримінальне провадження (крім Вищого антикорупційного суду), неможливо утворити склад суду, передбачений цією статтею, кримінальне провадження здійснює найбільш територіально наближений суд, в якому можливо утворити такий склад суду.

Кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно зі Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

У разі, якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуючим під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

Інстанційна підсудність визначається процесуальною стадією судового розгляду кримінального провадження, так би мовити розмежування по вертикалі у таких випадках:

– кримінальне провадження у першій інстанції здійснюють місцеві загальні суди, а також Вищий антикорупційний суд;

– кримінальне провадження в апеляційній інстанції здійснюють відповідні апеляційні суди, а також Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду;

– кримінальне провадження у касаційній інстанції здійснює Верховний Суд;

– кримінальне провадження за нововиявленими обставинами здійснюється судом, який ухвалив рішення, що переглядається;

– кримінальне провадження за виключними обставинами здійснюється з підстав, визначених п.п. 1, 3 ч. 3 ст. 459 КПК України, судом, який ухвалив рішення, що переглядається, а з підстави, визначеної п. 2 ч. 3 ст. 459 КПК України, – Великою Палатою Верховного Суду.

За зв'язком кримінальних проваджень зумовлюється можливість об'єднання в одному провадженні справ за обвинуваченням однієї особи або групи осіб у вчиненні одного або декількох кримінальних правопорушень, які (справи) підсудні різним судам.

Матеріали кримінального провадження можуть об'єднуватися в одне провадження або виділятися в окреме провадження ухвалою суду, на розгляді якого вони перебувають, згідно з такими правилами:

– у разі необхідності в одному провадженні можуть бути об'єднані матеріали щодо декількох осіб, обвинувачених у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, обвинуваченої у вчиненні кількох кримінальних правопорушень;

– не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали щодо кримінального проступку та щодо злочину;

– у разі необхідності матеріали щодо одного або кількох кримінальних правопорушень можуть бути виділені в окреме провадження, якщо одна особа обвинувачується у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або дві або більше особи обвинувачуються у вчиненні одного або більше кримінальних правопорушень.

Матеріали не можуть бути виділені в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту судового розгляду.

У разі, якщо на розгляд місцевого суду надійшли матеріали кримінального провадження щодо особи, стосовно якої цим судом здійснюється судове провадження, воно передається складу суду, що його здійснює, для вирішення питання про їх об'єднання.

Предметна підсудність Вищого антикорупційного суду. Вищому антикорупційному суду підсудні кримінальні провадження стосовно корупційних кримінальних правопорушень, передбачених у примітці ст. 45 КК України, ст.ст. 206-2, 209, 211, 366-2, 366-3 КК України, якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених п.п. 1–3 ч. 5 ст. 216 КПК України.

Слідчі судді Вищого антикорупційного суду здійснюють судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду відповідно до ч. 1 ст. 33-1 КПК України.

Інші суди, визначені КПК України, не можуть розглядати кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, які віднесені до підсудності Вищого антикорупційного суду (крім випадку, передбаченого абз. 7 ч. 1 ст. 34 КПК України).

Направлення кримінального провадження з одного суду до іншого. Вирішення спорів про підсудність

Кримінальне провадження передається на розгляд іншого суду, якщо:

– до початку судового розгляду виявилось, що кримінальне провадження надійшло до суду з порушенням правил підсудності;

– після задоволення відводів (самовідводів) чи в інших випадках неможливо утворити склад суду для судового розгляду;

– обвинувачений чи потерпілий працює або працював у суді, до підсудності якого належить здійснення кримінального провадження;

– ліквідовано суд або з визначених законом підстав припинено роботу суду, який здійснював судове провадження.

До початку судового розгляду у виняткових випадках кримінальне провадження (крім кримінальних проваджень, що надійшли

на розгляд Вищого антикорупційного суду) з метою забезпечення оперативності й ефективності кримінального провадження може бути передано на розгляд іншого суду за місцем проживання обвинуваченого, більшості потерпілих або свідків, а також у разі неможливості здійснювати відповідним судом правосуддя (зокрема, надзвичайні ситуації техногенного або природного характеру, епідемії, епізоотії, режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції чи здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях).

У разі якщо обвинувачений чи потерпілий є або був суддею чи працівником апарату Вищого антикорупційного суду і кримінальне провадження належить до підсудності цього суду, таке кримінальне провадження у першій інстанції здійснює апеляційний суд, юрисдикція якого поширюється на місто Київ, і в такому разі ухвалені судові рішення оскаржуються в апеляційному порядку до апеляційного суду, який визначається колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду.

Питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції одного суду апеляційної інстанції вирішується колегією суддів відповідного суду апеляційної інстанції за поданням місцевого суду або за клопотанням сторін чи потерпілого не пізніше п'яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала.

Питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції різних апеляційних судів, а також про направлення провадження з одного суду апеляційної інстанції до іншого вирішується колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду за поданням суду апеляційної інстанції або за клопотанням сторін чи потерпілого не пізніше п'яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала.

Питання про направлення кримінального провадження з Вищого антикорупційного суду до іншого суду вирішується колегією у складі п'яти суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду за поданням складу суду, визначеного для розгляду кримінального провадження, або за клопотанням сторін не пізніше п'яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала.

Про час та місце розгляду подання чи клопотання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого повідомляються учасники судового провадження, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання.

Спори про підсудність між судами не допускаються. Суд, якому направлено кримінальне провадження з іншого суду, розпочинає судове провадження зі стадії підготовчого судового засідання незалежно від стадії, на якій в іншому суді виникли обставини, передбачені ч. 1 ст. 34 КПК України.

21.2 Загальні положення судового розгляду

Загальні положення судового розгляду кримінальних проваджень визначають порядок здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд.

Судова влада в Україні згідно з конституційними засадами поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом.

Незалежність суддів забезпечується:

- особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень;
- недоторканністю та імунітетом судді;
- незмінюваністю судді;
- порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення;
- заборороною втручання у здійснення правосуддя;
- відповідальністю за неповагу до суду чи судді;
- окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом;
- належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді;
- функціонуванням органів суддівського врядування та самоврядування;
- визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту;
- правом судді на відставку.

Систему загальних положень судового розгляду формують:

- строки і загальний порядок судового розгляду;
- незмінність складу суду;
- безперервність судового розгляду;
- наслідки неприбуття учасників судового розгляду;
- розпорядок судового засідання.

21.2.1 Строки та загальний порядок судового розгляду

Судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку. Реалізація засади розумності строків у кримінальному провадженні застосовується не тільки під час досудового розслідування, а й судового розгляду.

Згідно зі ст. 6 Конвенції, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Кожна особа, яка переслідується у кримінальному порядку, має право на отримання остаточного рішення про обґрунтованість пред'явленого їй кримінального обвинувачення протягом розумного строку¹.

Право на судовий розгляд протягом розумного строку належить до категорії основних прав і свобод людини, що забезпечується виконанням завдання швидкості кримінального провадження, передбаченого у ст. 2 КПК України. Своєю чергою, ця гарантія зобов'язує державу в особі її відповідних органів здійснити всі належні заходи для організації та проведення судового розгляду в кримінальному провадженні так, щоб, з одного боку, встановити всі обставини кримінального правопорушення, а з іншого – зробити це без зволікань у якомога коротший строк.

Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження. У судові засідання викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження.

Судове засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. У разі необхідності окремі процесуальні дії можуть вчинятися поза межами приміщення суду.

21.2.2 Незмінність складу суду

Судовий розгляд у кримінальному провадженні має бути проведений в одному складі суддів. Склад суду визначається залежно від обставин кримінального провадження, відповідно до яких судовий розгляд може бути проведений одноособово професійним суддею або колегіально у складі колегії професійних судів або суду присяжних.

¹ Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.

Одноособовий розгляд професійним суддею здійснюється в суді першої інстанції, орім випадків, передбачених ч.ч. 2, 3, 12 ст. 31 КПК України.

Колегіальний розгляд кримінального провадження здійснюється:

– в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів за клопотанням обвинуваченого. Кримінальне провадження стосовно декількох обвинувачених здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд.

Клопотання (подання) про вирішення питання щодо заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк розглядається колегіально судом у складі трьох суддів;

– в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд;

– в апеляційному порядку здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох суддів, окрім випадків, передбачених ч. 12 ст. 31 КПК України, при цьому кількість суддів має бути непарною;

– в касаційному порядку здійснюється колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду у складі трьох або більшої непарної кількості суддів;

– перегляд судового рішення в суді першої або апеляційної інстанції за виключними обставинами незалежно від того, в якому складі розглядалося кримінальне провадження, здійснюється колегією у складі трьох або більшої непарної кількості суддів, а у Верховному Суді – у складі Великої Палати.

У визначених КПК України випадках кримінальне провадження в касаційному порядку здійснюється судовою палатою Касаційного кримінального суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду (об'єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою).

До складу об'єднаної палати входять по два судді, які обираються зборами суддів Касаційного кримінального суду зі складу кожної

зі судових палат Касаційного кримінального суду, та голова Касаційного кримінального суду.

Засідання палати в суді касаційної інстанції вважається правомочним за умови присутності на ньому більше половини її складу.

Засідання об'єднаної палати, Великої Палати вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини її складу.

У разі, якщо суддя позбавлений можливості брати участь у судовому засіданні, він має бути замінений іншим суддею, який визначається у порядку, встановленому ч. 3 ст. 35 КПК України. Після заміни судді судовий розгляд розпочинається спочатку, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 35 та ст. 320 КПК України.

Суд вмотивованою ухвалою може прийняти рішення про відсутність необхідності розпочинати судовий розгляд з початку та здійснювати повторно всі або частину процесуальних дій, які вже здійснювалися під час судового розгляду до заміни судді, якщо таке рішення не може негативно вплинути на судовий розгляд та за умови дотримання таких вимог:

- сторони кримінального провадження, потерпілий не наполягають на новому проведенні процесуальних дій, які були здійсненні судом до заміни судді;

- суддя, що замінив суддю, який вибув, ознайомився з ходом судового провадження та матеріалами кримінального провадження, наявними в розпорядженні суду, згоден з прийнятими судом процесуальними рішеннями і вважає недоцільним нове проведення процесуальних дій, що вже були проведені до заміни судді.

У випадку, передбаченому ч. 2 ст. 319 КПК України, докази, що були дослідженні під час судового розгляду до заміни судді, зберігають доказове значення та можуть бути використані для обґрунтування судових рішень.

У разі переведення судді до суду, юрисдикція якого поширюється на територію, на яку поширювалася юрисдикція суду, з якого суддя був переведений, такий суддя продовжує розгляд справ, що перебували в його провадженні на момент переведення.

Передача справи з одного суду до іншого у зв'язку з ліквідацією суду не потребує заміни присяжних, які беруть участь у розгляді цієї справи, крім випадків, коли справа передається до суду, юрисдикція якого не поширюється на територію, на якій постійно проживає присяжний.

21.2.3 Безперервність судового розгляду

Судовий розгляд відбувається безперервно, крім часу, призначеного для відпочинку. Режим робочого часу передбачає встановлення: часу початку та закінчення роботи; тривалості перерв для відпочинку і харчування.

Тривалість робочого часу працівників апарату суду та суддів становить 40 годин на тиждень. Установлюється п'ятиденний робочий тиждень, із тривалістю роботи по днях. Відповідно до ст. 73 КЗпП України, напередодні святкових та неробочих днів, тривалість робочого дня скорочується на одну годину.

Не вважаються порушеннями безперервності судового розгляду випадки відкладення судового засідання внаслідок:

- неприбуття сторони або інших учасників кримінального провадження;
- складення та погодження прокурором процесуальних документів щодо відмови від підтримання державного обвинувачення, зміни обвинувачення або висунення додаткового обвинувачення;
- підготовки захисту обвинуваченого від зміненого або додаткового обвинувачення;
- підготовки потерпілого для підтримання обвинувачення в суді, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення;
- проведення дослідження речових доказів за місцем їх знаходження, огляду на місці;
- проведення експертизи за ухвалою суду;
- надання доступу до речей або документів, або доручення проведення слідчих (розшукових) дій за рішенням суду під час судового розгляду.

21.2.4 Наслідки неприбуття учасників судового розгляду

У судовій практиці доволі часто трапляються випадки неприбуття учасників судового розгляду і з об'єктивних, і з суб'єктивних причин.

Якщо в судове засідання не прибули:

- *обвинувачений*, до якого не застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою, за викликом у судове засідання; за повідомленням прокурор або захисник у кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, суд відкладає судовий розгляд, визначає дату, час і місце проведення нового засідання та вживає заходів до прибуття їх до суду;

– за викликом *потерпілий*, який належно повідомлений про дату, час і місце судового засідання, суд, заслухавши думку учасників судового провадження, залежно від того, чи можливо за його відсутності з'ясувати всі обставини під час судового розгляду, вирішує питання про проведення судового розгляду без потерпілого або про відкладення судового розгляду;

– *цивільний позивач*, його представник або законний представник, суд залишає цивільний позов без розгляду, крім випадків, якщо від нього надійшло клопотання про розгляд позову за його відсутності або якщо обвинувачений або цивільний відповідач повністю визнав пред'явлений позов;

– за викликом *цивільний відповідач*, який не є обвинуваченим, або його представник, *представник юридичної особи*, щодо якої здійснюється провадження, суд, заслухавши думку учасників судового провадження, залежно від того, чи можливо за відсутності зазначених осіб з'ясувати обставини, що стосуються цивільного позову, застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру вирішує питання про проведення судового розгляду без них або про відкладення судового розгляду;

– за викликом *свідок, спеціаліст, перекладач або експерт*, заслухавши думку учасників судового провадження, суд після допиту інших присутніх свідків призначає нове судове засідання і вживає заходів для їх прибуття;

– *представник уповноваженого органу з питань пробації*, належно повідомлений про час і місце судового засідання, не перешкоджає судовому розгляду.

Судовий розгляд у кримінальному провадженні щодо окремої категорії злочинів може здійснюватися за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності (спеціальне судове провадження) та/або оголошений у міжнародний розшук.

Судовий розгляд у кримінальному провадженні щодо злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 297-1 КПК України, може здійснюватися за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), якщо стосовно нього уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого і такий обмін відбувся.

За наявності таких обставин за клопотанням прокурора, до якого додаються матеріали про те, що обвинувачений знав або повинен був

знати про розпочате кримінальне провадження, суд постановляє ухвалу про здійснення спеціального судового провадження стосовно такого обвинуваченого.

Якщо у справі декілька обвинувачених, суд постановляє ухвалу лише стосовно тих обвинувачених, щодо яких існують обставини для спеціального судового провадження. Участь захисника у спеціальному судовому провадженні є обов'язковою.

Повістки про виклик обвинуваченого у разі здійснення спеціального судового провадження надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування, а процесуальні документи, що підлягають врученню обвинуваченому, надсилаються захиснику. Інформація про такі документи та повістки про виклик обвинуваченого обов'язково публікуються у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження згідно з положеннями ст. 297-5 КПК України та на офіційному вебсайті суду. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті суду обвинувачений вважається належно ознайомленим з її змістом.

Повістки про виклик обвинуваченого у разі здійснення спеціального досудового розслідування у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу обвинуваченого для обміну як військовополоненого публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження згідно з положеннями ст. 297-5 цього Кодексу та на офіційному вебсайті суду, а процесуальні документи, що підлягають врученню обвинуваченому, надсилаються захиснику.

Із моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті суду обвинувачений вважається належно ознайомленим з її змістом.

За наявності у такому провадженні інших обвинувачених за клопотанням прокурора судовий розгляд здійснюється у судовому засіданні в одному кримінальному провадженні.

Якщо після постановлення ухвали про спеціальне судове провадження обвинувачений з'явився або був доставлений до суду, судовий розгляд продовжується з моменту постановлення такої ухвали згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України.

За клопотанням сторони захисту суд продовжує судовий розгляд з моменту з'явлення обвинуваченого в судовому засіданні та повторно досліджує окремі докази, які досліджувалися за відсутності обвинуваченого (якщо про таке дослідження доказів просить сторона захисту).

Якщо причина *непритуття прокурора або адвоката* є неповажною, суд порушує питання про їх відповідальність, перед органами, що згідно із законом уповноважені притягати їх до дисциплінарної відповідальності.

У разі неможливості подальшої участі прокурора в судовому провадженні він замінюється іншим. Якщо подальша участь у судовому провадженні захисника неможлива, головуєчий пропонує обвинуваченому протягом трьох днів обрати собі іншого захисника. Якщо в кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, притуття в судове засідання захисника, обраного обвинуваченим, протягом трьох днів неможливе, суд відкладає судовий розгляд на необхідний для з'явлення захисника строк або одночасно з відкладенням судового розгляду залучає захисника для здійснення захисту за призначенням.

Прокурору та захисникові, які раніше не брали участі у кримінальному провадженні, суд зобов'язаний надати час, достатній для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження і підготовки до участі в судовому засіданні.

Суд має право постановити ухвалу про привід обвинуваченого, свідка та/або ухвалу про накладення на них грошового стягнення.

Суд має право накласти грошове стягнення на потерпілого, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у разі їх неявки без поважних причин.

Притуття в суд перекладача (за винятком залучення його судом), свідка, спеціаліста або експерта забезпечується стороною кримінального провадження, яка заявила клопотання про його виклик. Суд сприяє сторонам кримінального провадження у забезпеченні явки зазначених осіб шляхом здійснення судового виклику.

21.2.5 Розпорядок судового засідання

Розпорядок судового засідання – це комплекс правил, які встановлюють поведінку учасників судового розгляду під час безпосереднього слухання в залі судового засідання матеріалів кримінального провадження.

Ходом судового засідання керує ***головуючий***, який ***забезпечує***:

– додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій;

– здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків;

– спрямування судового розгляду на з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження;

- належний порядок;
- обмеження кількості присутніх у залі судового засідання у разі недостатності місць у залі судового засідання (близькі родичі та члени сім'ї обвинуваченого і потерпілого, а також представники засобів масової інформації мають пріоритетне право бути присутніми під час судового засідання).

Установлені такі **правила поведінки в судовому засіданні**:

- особи, присутні у залі судового засідання, під час входу до нього суду та під час виходу суду повинні встати;
- сторони кримінального провадження допитують свідків та заявляють клопотання, подають заперечення стоячи і лише після надання їм слова головуючим у судовому засіданні;
- свідки, експерти, спеціалісти дають показання, стоячи на місці, призначеному для свідків;
- особи, присутні в залі, заслуховують вирок суду стоячи;
- сторони та учасники кримінального провадження звертаються до суду «Ваша честь» або «Шановний суд»;
- матеріали, речі і документи передаються головуючому в судовому засіданні через судового розпорядника.

Відхилення від цих правил допускається з дозволу головуючого в судовому засіданні.

Сторони й учасники кримінального провадження, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані дотримуватися порядку в судовому засіданні і беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуючого у судовому засіданні.

До порушників порядку судового засідання головуючим можуть уживатися відповідні заходи реагування.

Для початку головуючий попереджає порушника порядку в судовому засіданні про недопустимість такої поведінки та повторного вчинення таких дій.

Попередження може бути про:

- видалення із зали судового засідання у разі порушення порядку в залі судового засідання та у разі не підкорення розпорядженням головуючого, яке може бути застосоване до обвинуваченого;
- про відповідальність за неповагу до суду в разі невиконання розпорядження головуючого, яке може бути застосоване до прокурора або захисника, а також до інших осіб.

У разі повторного порушення обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду з зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду. Якщо такий обвинувачений

не представлений захисником, суд зобов'язаний залучити захисника для здійснення захисту за призначенням і відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для його підготовки до захисту.

Після повернення до зали засідання обвинуваченому надається можливість ознайомитися з доказами, які були досліджені, а також з рішеннями, які були ухвалені за його відсутності та дати пояснення щодо них. У разі видалення обвинуваченого на весь час судового розгляду, судові рішення, яким закінчено провадження в суді, негайно оголошуються обвинуваченому після його ухвалення. Згідно з ч. 3 ст. 6 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», неповага до суду або суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом¹.

За неповагу до суду свідка, потерпілого, позивача, відповідача, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого або в порушенні порядку під час судового засідання, а так само учинення будь-яких дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, винні особи притягаються до відповідальності, передбаченої ст. 185-3 КУпАП. Питання про притягнення особи до відповідальності за вияв неповаги до суду вирішується судом негайно після учинення порушення, для чого в судовому засіданні оголошується перерва.

21.3 Прийняття рішень, пов'язаних із забезпеченням судового розгляду

У судовій практиці виникають *питання*, які потребують нагально-го вирішення *під час судового розгляду кримінальних проваджень* через обставини, що виникли, зокрема:

- обрання, скасування або зміна запобіжного заходу в суді;
- проведення експертизи за ухвалою суду;
- застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження;
- об'єднання і виділення судового провадження;
- зупинення судового провадження;

¹ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 року.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

– проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження.

Незалежно від наявності клопотань суд зобов'язаний розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у виді тримання під вартою.

За наслідками розгляду цього питання суд своєю вмотивованою ухвалою має одне з таких рішень:

- скасовує запобіжний захід у виді тримання під вартою;
- змінює запобіжний захід у виді тримання під вартою;
- продовжує дію запобіжного заходу у виді тримання під вартою на строк, що не може перевищувати двох місяців.

Копія ухвали вручається обвинуваченому, прокурору та направляється уповноваженій службовій особі до місця ув'язнення.

До спливу продовженого строку суд зобов'язаний повторно розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, якщо судові провадження не завершено до його спливу.

Під час здійснення судового провадження судом присяжних питання про скасування, зміну або продовження застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, вирішує головуючий.

Під час судового розгляду можуть виникати питання, які для успішного їх вирішення потребують застосування спеціальних знань. *У такому разі суд має право під час судового розгляду за клопотанням сторін кримінального провадження або потерпілого за наявності підстав, передбачених ст. 242 КПК України, а також своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання, якщо:*

- суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності;
- під час судового розгляду виникли підстави, передбачені ч. 2 ст. 509 КПК України;
- існують достатні підстави вважати висновок експерта (експертів) необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає інші обґрунтовані сумніви в його правильності.

Із метою виконання вимоги повноти судового розгляду, а також встановлення нових обставин, які не були відомі під час досудового розслідування, суд має право ухвалити рішення *про надання тимчасового доступу до речей і документів або проведення окремих слідчих (розшукових) дій.*

Під час розгляду клопотання суд враховує причини, через які доступ не був здійснений під час досудового розслідування, а також значення обставин, про встановлення або перевірку яких просить особа, яка звернулася з ним, можливість їх встановлення або перевірки шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та причини, з яких не були здійснені належні дії для їх встановлення або перевірки на стадії досудового розслідування.

Матеріали кримінального провадження під час судового розгляду *можуть об'єднувати в одне провадження або виділити в окреме провадження* за ухвалою суду з тих підстав, що і застосовуються під час досудового розслідування.

Окрім того, у разі, якщо на розгляд місцевого суду надійшли матеріали кримінального провадження щодо особи, стосовно якої цим судом здійснюється судове провадження, воно передається складу суду, що його здійснює, для вирішення питання про їх об'єднання.

Ще одним питанням, яке може вирішуватись із метою забезпечення судового розгляду, є питання *зупинення судового розгляду*. В разі, якщо обвинувачений ухилився від явки до суду або захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні, або був призваний для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, суд зупиняє судове провадження стосовно такого обвинуваченого до його розшуку, видужання або звільнення з військової служби і продовжує судове провадження стосовно інших обвинувачених, якщо воно здійснюється щодо декількох осіб. Розшук обвинуваченого, який ухилився від суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому та/або прокурору.

І останнє питання, яке може вирішуватися з метою забезпечення судового розгляду, є питання *проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції* під час судового провадження.

Відеоконференція – це інформаційна технологія, що забезпечує одночасно двостороннє передання, оброблення, перетворення і візуалізацію інтерактивної інформації на відстань у режимі реального часу за допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки. Взаємодію в режимі відеоконференції також називають сеансом відеоконференцв'язку.

Під відеоконференцією у кримінальному провадженні варто розуміти особливу процедуру, що виконується за посередництва телекомунікаційних технологій, в разі якої спілкування у вигляді обміну аудіо-і відеоінформацією між віддаленими учасниками слідчої дії відбуваються на відстані (дистанційно), але в режимі реального часу.

Відеоконференція у кримінальному судочинстві супроводжується її технічним записом. Своєю чергою технічні засоби відеозапису становлять сукупність програмно-апаратних засобів та приладів, що повинні забезпечувати належне фіксування, зберігання, копіювання (дублювання) і використання інформації, яка відображає процес відеоконференції.

Уважається недоцільним проведення зазначених слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції за участю осіб, що мають дефекти мови, зору або слуху.

Відтак *судове провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, зокрема, яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), у разі:*

- неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- необхідності забезпечення безпеки осіб;
- проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження;
- наявності інших підстав, визначених судом достатніми.

Суд ухвалює рішення про здійснення дистанційного судового провадження за власною ініціативою або за клопотанням сторони або інших учасників кримінального провадження. У разі якщо сторона кримінального провадження або потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного судового провадження, суд може ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній ухвалене рішення. Суд не має права ухвалити рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує.

Застосовувані в дистанційному судовому провадженні технічні засоби і технології мають забезпечувати належну якість зображення і звуку, дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження, а також інформаційну безпеку. Учасникам кримінального провадження має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового провадження, ставити запитання і отримувати відповіді, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК України.

Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, перебуває у приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією суду, або на території міста, в якому розташований

суд, судовий розпорядник або секретар судового засідання цього суду зобов'язаний вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення судового засідання.

Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, перебуває у приміщенні, розташованому за територією юрисдикції суду та за територією міста, в якому розташований суд, суд своєю ухвалою може доручити суду, на території юрисдикції якого перебуває така особа, здійснити дії, передбачені частиною четвертою цієї статті. Копія ухвали може бути надіслана електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Суд, що отримав доручення, за погодженням з судом, що надав доручення, зобов'язаний у визначений в ухвалі строк організувати виконання зазначеного доручення.

Хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису.

Особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких її неможливо впізнати.

Дистанційне судове провадження може здійснюватися в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій під час здійснення судового провадження з будь-яких питань, розгляд яких віднесено до компетенції суду.

21.4 Межі судового розгляду

Межі судового розгляду – це процесуальний інститут, який визначає порядок розгляду кримінального провадження щодо конкретного обвинуваченого та за сформульованим прокурором обвинуваченням.

Визначити межі судового розгляду означає встановити обставини, які входять у предмет доказування та на підставі цього провести кримінально-правову кваліфікацію дій особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 1 ст. 337 КПК України, судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта.

Це означає, що суд не може досліджувати обставини кримінального правопорушення стосовно інших осіб, про причетність яких може заявити хтось з учасників судового розгляду. Суд не може досліджувати докази і вирішувати питання про винуватість осіб, щодо яких кримінальне провадження закрито або виділено в окреме провадження.

Щодо обвинувачення межі судового розгляду обмежені тим обвинуваченням, яке сформульоване в обвинувальному акті відповідно до проведеної кримінально-правової кваліфікації дій особи. Таке обвинувачення може змінити, висунути додаткове обвинувачення, відмовитися від підтримання державного обвинувачення, розпочати провадження щодо юридичної особи прокурор у провадженнях публічного характеру.

Із метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це поліпшує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

Підставою **зміни обвинувачення** під час судового розгляду є встановлення нових фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа.

У разі, якщо прокурор переконаний, що обвинувачення потрібно змінити, після погодження відповідних процесуальних документів із прокурором вищого рівня (окрім випадку, коли обвинувачення представляє Генеральний прокурор України), складає обвинувальний акт, у якому формулює змінене обвинувачення та викладає обґрунтування прийнятого рішення. Копії обвинувального акта надаються обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Обвинувальний акт долучається до матеріалів кримінального провадження.

Головуючий на судовому засіданні зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі, якщо в обвинувальному акті зі зміненим обвинуваченням порушується питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, або про зменшення обсягу обвинувачення.

Перед тим, як відкласти розгляд не менше ніж на сім днів для надання обвинуваченому, його захиснику можливості підготуватися до захисту проти нового обвинувачення, головуєчий роз'яснює обвинуваченому, що він буде захищатися в судовому засіданні від нового обвинувачення.

Підставами для висунення **додаткового обвинувачення** є:

– отримання відомостей про можливе вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення, щодо якого обвинувачення не висувалось і яке пов'язане з попереднім та їх окремих розгляд неможливий;

– встановлення наявності підстав для застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи.

Прокурор у цьому випадку має скласти відповідне клопотання та виконати дії щодо його погодження із прокурором вищого рівня. У разі задоволення такого клопотання прокурора, суд зобов'язаний відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для підготовки до захисту від додаткового обвинувачення або підготовки представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, до судового розгляду та складання прокурором нової підозри, відкриття матеріалів іншій стороні за додатковим обвинуваченням та складання нового обвинувального акта прокурором та вручення його копій.

Судовий розгляд може бути відкладений не більше ніж на чотирнадцять днів. Строк відкладення судового розгляду може бути продовжений судом за клопотанням сторони захисту або представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у разі, якщо обсяг або складність нового обвинувачення або провадження щодо юридичної особи вимагають більше часу для підготовки до захисту.

Судове провадження розпочинається з підготовчого судового засідання. Нове дослідження доказів, які були досліджені судом до висунення додаткового обвинувачення, може і не здійснюватися, крім випадку визнання судом такої необхідності.

Підставою *відмови прокурора від підтримання обвинувачення* є формування у прокурора переконання про те, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується внаслідок судового розгляду. Тобто прокурор може відмовитися від підтримання обвинувачення тільки після такої його частини, як судовий розгляд, в якій були досліджені докази. Відмова прокурора від підтримання обвинувачення може бути повна або часткова.

Після того, як прокурор погодить процесуальні документи із прокурором вищого рівня, він відмовляється від підтримання державного обвинувачення і мотивує відмову у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

У разі відмови прокурора від підтримання обвинувачення, потерпілому роз'яснюється його право на підтримання обвинувачення в суді та дається час для підготовки до його підтримання.

Коли потерпілий здійснює обвинувачення у разі відмови від нього прокурора, вона йменується як приватне обвинувачення та користується всіма повноваженнями сторони обвинувачення.

Якщо прокурор вищого рівня відмовляє у погодженні обвинувального акта зі зміненим обвинуваченням, клопотання про висунення додаткового обвинувачення або початок провадження щодо юридичної особи або постанови про відмову від підтримання державного обвинувачення, він усуває від участі в судовому розгляді прокурора, який ініціював таке питання, та самостійно бере участь у ньому як прокурор або доручає участь іншому прокуророві. У такому разі судовий розгляд продовжується в загальному порядку.

Контрольні питання

1. Що таке підсудність?
2. У чому полягає значення підсудності?
3. Назвіть види підсудності.
4. Наведіть правила визначення підсудності.
5. Які встановлені строки судового розгляду?
6. У чому полягає незмінність складу суду?
7. Охарактеризуйте безперервність судового розгляду.
8. Які наслідки неприбуття учасників судового розгляду?
9. Що таке розпорядок судового засідання?
10. Які можуть бути ухвалені рішення, пов'язані зі забезпеченням судового розгляду?
11. Що таке межі судового розгляду, як вони визначаються?

Рекомендована література

1. Діденко Є. В. Особливості допиту потерпілого на стадіях досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 231–235.
2. Жук М. С. Процесуальний статус співучасників кримінального правопорушення, які не є обвинуваченими (підсудними), в аспекті меж судового розгляду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 35 (1.3). С. 97–102.
3. Земляной В. В. Дозоване правосуддя, або що заважає суддям дотримуватися безперервності судового процесу у кримінальному провадженні. *Слово Національної школи суддів України*. 2016. № 1. С. 70–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2016_1_9
4. Лисюк Ю. В. Щодо питання неповноти судового розгляду судом першої інстанції в рамках кримінального провадження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 2. С. 121–124.

5. Луценко О. О. Роль Римського Статуту міжнародного кримінального суду у розвитку концепції справедливого судового розгляду. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (3). С. 174–179.
6. Сиза Н. П. Розмежування компетенції судів щодо здійснення кримінального провадження за територіальною підсудністю. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 2. С. 34–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2019_2_6
7. Скільський І. І. Окремі аспекти визначення меж судового розгляду стосовно кола осіб. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 1. С. 44–52.
8. Крикунов О. Незмінність прокурора у кримінальному провадженні. *Історико-правовий часопис*. 2020. № 1. С. 95–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/icprch_2020_1_21

Тема 22

ПІДГОТОВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ

- 22.1 *Суть, завдання і значення стадії підготовчого провадження*
- 22.2 *Порядок підготовчого судового засідання*
- 22.3 *Складання досудової доповіді*
- 22.4 *Вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду*
- 22.5 *Закінчення підготовчого провадження і призначення судового розгляду*

22.1 Суть, завдання і значення стадії підготовчого провадження

Підготовче провадження. Якщо на досудовому розслідуванні кримінальне провадження не закривається, а спрямовується до суду, воно обов'язково має пройти стадію підготовчого провадження.

Так, ст. 283 КПК України передбачає, що досудове розслідування може закінчитися закриттям кримінального провадження (ст. 284 КПК України) або складанням обвинувального акта (ст. 291 КПК України), або складанням клопотання: про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст.ст. 285–287 КПК України), про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 292 КПК України). Після затвердження одного із зазначених документів прокурор надсилає його для розгляду в підготовче провадження до суду першої інстанції. В ухвалі Вищого антикорупційного суду України, справа № 385/619/16-к провадження 1-кп/991/169/19 від 14 січня 2020 року м. Київ, зазначено, що підготовче судове засідання в судовому провадженні є обов'язковою, самостійною стадією кримінального процесу, основною метою проведення якого є визначення судом можливості на законних підставах призначити кримінальне провадження до судового розгляду. Виходячи зі змісту ч. 3 ст. 314 та ст. 315 КПК України у підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти обмежене коло рішень та вирішити питання, пов'язані з призначенням кримінального провадження до судового розгляду.

На цій стадії перевіряють подані органами досудового розслідування документи і, не вирішуючи наперед питання про винуватість обвинуваченого, з'ясовують наявність або відсутність достатніх фактичних і юридичних підстав для призначення судового розгляду, а також вирішують інші питання, пов'язані з підготовкою справи до судового розгляду.

Достатніми підставами для судового розгляду справи є:

– всебічне, повне і неупереджене дослідження органами досудового розслідування обставин, які підлягають доказуванню у певному кримінальному провадженні;

– наявність доказів, які підтверджують дослідження цих обставин і переконують суд під час підготовчого провадження, що підтвердження цих доказів на судовому засіданні зумовить винесення обвинувального вироку;

– додержання працівниками оперативних підрозділів, органами досудового розслідування, прокурором норм кримінального процесуального законодавства, вимог загальних завдань кримінального судочинства щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

– відсутність підстав для закриття кримінального провадження (п.п. 4–8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України).

Процесуальна діяльність на стадії підготовчого провадження здійснюється судом із додержанням засад кримінального провадження, зокрема верховенства права, законності, рівності перед законом і судом, презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень, забезпечення права на захист та на оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності, а також гласності і відкритості судового провадження та його повного фіксування технічними засобами.

Під час підготовчого провадження не робиться остаточна оцінка доказів із погляду їх належності та допустимості, не вирішується наперед питання про доведеність обвинувачення і винуватість обвинуваченого. Це робить суд або суддя одноособово при постановленні вироку на підставі дослідження всіх обставин кримінального провадження на судовому засіданні, оскільки, відповідно до ч. 1 ст. 89 КПК України, суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення, а, згідно зі ст. 17 КПК України, особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК України, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Отже, *підготовче провадження* – це стадія кримінального процесу, на якій суддя одноособово за участю прокурора та інших учасників кримінального провадження (обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження) здійснює процесуальну діяльність спрямовану на перевірку повноти і правильності проведеного досудового розслідування і вирішує питання про можливість розгляду матеріалів кримінального провадження по суті у судовому засіданні.

Підготовче провадження як окрема стадія кримінального провадження має власні завдання, що випливають із загальних завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України, та забезпечують досягнення мети кримінального процесу і реалізацію його призначення. Невиконання цих завдань перешкоджає подальшому просуванню кримінального провадження.

У науковій літературі поширеною є думка, що на цій стадії вирішується дві групи *завдань* щодо:

- перевірки процесуальних підстав для призначення судового розгляду;
- підготовки до розгляду матеріалів кримінального провадження в судовому засіданні.

Завдання підготовчого провадження визначають також як процесуальне й організаційне забезпечення проведення судового розгляду, або ж як визначення основних напрямів подальшої процесуальної діяльності суду та інших учасників кримінального провадження.

Із-поміж основних завдань підготовчого провадження як стадії кримінального провадження виокремлюють:

- перевірку відсутності порушень вимог кримінального процесуального закону, що перешкоджають призначенню судового розгляду;
- перевірку наявності процесуальних підстав для затвердження угоди про визнання винуватості або про примирення;
- перевірку наявності підстав для закриття провадження;
- перевірку відповідності вимогам кримінального процесуального закону обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- перевірку дотримання правил визначення підсудності кримінального провадження;
- перевірку наявності підстав доручати представнику органу пробації складання досудової доповіді;
- розгляд клопотань учасників підготовчого провадження;

– розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність дізнавача, слідчого або прокурора, які не розглядаються під час досудового розслідування (ч. 2 ст. 303 КПК України);

– розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність дізнавача, слідчого або прокурора про відмову у визнанні потерпілим та при застосуванні заходів безпеки (ч. 3 ст. 303 КПК України)

– підготовку умов для успішного проведення судового розгляду.

Висока вимога суду до якості матеріалів досудового розслідування є важливою умовою забезпечення всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин справи на судовому засіданні.

Особливість стадії полягає в тому, що відповідно до стадії досудового розслідування вона є контролюючою, а згідно з майбутнім судовим розглядом – підготовчою.

Значення стадії можна сформулювати у таких позиціях:

– вона є своєрідним процесуальним фільтром – не пропускає до судового розгляду матеріали кримінального провадження, які розслідували неповно або з порушенням кримінального процесуального законодавства;

– визначає межі майбутнього судового розгляду (судити обвинуваченого можна тільки за тим обвинуваченням, яке йому пред'явлено);

– забезпечує підготовку всіх необхідних умов для правильної організації та успішного проведення судового засідання.

Окрім того, процесуальні дії, які відбуваються під час підготовчого провадження, дають змогу забезпечити оперативність правосуддя, не доводячи до стадії судового розгляду ті кримінальні провадження, які потребують закриття у встановлених законом випадках; забезпечити дотримання розумних строків кримінального провадження, а також повноти та неупередженості судового розгляду через належну підготовку до нього; забезпечити реалізацію низки прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Також про важливість цієї стадії наголошено у вимогах, установлених щодо її проведення: фіксування ходу підготовчого судового засідання за допомогою технічних засобів; обов'язковим викликом та участю у провадженні сторін, можливістю ініціювати під час засідання у передбачених законом випадках особливі порядки диференціації кримінальної процесуальної форми.

Призначенням діяльності судів на стадії підготовчого провадження є те, що вони повинні сприяти недопущенню на практиці випадків неухважного, механічного підходу до вирішення питань, пов'язаних із відданням обвинуваченого до суду і призначенням справи до розгляду в судовому

засіданні та забезпечити безумовне виконання вимог процесуального законодавства. Необхідно керуватися практикою ЄСПЛ, яка свідчить про те, що рішення суду повинно забезпечити не тільки права обвинуваченого, а й високі стандарти охорони загальносуспільних прав та інтересів.

22.2 Порядок підготовчого судового засідання

Відповідно до ст. 314 КПК України, після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та відповідних додатків до них, *суд не пізніше п'яти днів* з дня надходження одного з цих кінцевих рішень досудового розслідування призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження. Варто зазначити, що надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється.

Про день, час і місце проведення підготовчого судового засідання сторони та інші учасники судового провадження, перелік яких наведено у ч. 2 ст. 314 КПК України, за розпорядженням головуючого повідомляються секретарем судового засідання. Повідомлення про виклик до суду надсилаються поштою, факсом, телеграфом, телефонограмою або іншими засобами зв'язку *не пізніше ніж за три дні* до дати призначення підготовчого судового засідання, що має забезпечити своєчасність отримання повідомлень та право сторін на участь.

Після виконання необхідних процедур, а саме: відкриття судового засідання, повідомлення про повне фіксування судового розгляду технічними засобами, оголошення складу суду і роз'яснення права відводу, повідомлення особам, які беруть участь у судовому засіданні, про права і обов'язки (виконання вимог, передбачених ст.ст. 342–345 КПК України), головуючий з'ясовує в учасників судового провадження їхню думку щодо можливості призначення судового розгляду.

Якщо буде встановлена об'єктивна неможливість ознайомитися з матеріалами дізнання у порядку, передбаченому ч. 5 ст. 301 КПК України, суд за клопотанням сторони кримінального провадження вирішує питання про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів дізнання та постановляє про це ухвалу. У випадку відмови від отримання копій матеріалів дізнання чи неотримання таких копій складається відповідний протокол, який має підписати прокурор та особа, яка здійснила відмову від отримання або лише прокурор, якщо відповідна особа не з'явилася для отримання копій матеріалів дізнання.

Аналіз судової практики призначення підготовчого провадження щодо дізнання вказує на відмінність у рішеннях суддів стосовно призначення підготовчого провадження. Так, одні судді одразу призначають обвинувальний акт у судове засідання, інші – призначають справу до розгляду у підготовчому провадженні.

Наприклад, суддя Запорізького районного суду Запорізької області по справі 317/2803/20, розглянувши обвинувальний акт, одразу призначив судове засідання. Аналогічні рішення ухвалили суддя Володарського суду Донецької області по справі 22/1310/20; суддя Лозівського міжрайонного суду Харківської області по справі 629/4519/20.

Інші судді, отримавши матеріали кримінального провадження і обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку, призначають підготовче судове засідання (ухвали суддів: Старосамбірського районного суду Львівської області по справі 455/144/21; Лугінського районного суду Житомирської області по справі 281/88/21; Червонозаводського районного суду м. Харкова по справі 646/846/21; Сватівського районного суду Луганської області по справі 426/721/21).

Аналіз норм ст.ст. 381, 298-1, 298-2, 314 та ст. 301 КПК України вказує на те, що під час спрощеного провадження щодо кримінальних проступків фактично здійснюється підготовче провадження, яке має розширений порядок і включає також деякі риси судового розгляду.

У підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі **рішення:**

– затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування у порядку, передбаченому ст.ст. 468–475 КПК України (кримінальне провадження на підставі угод).

Угода про визнання винуватості або про примирення потерпілого з обвинуваченим направляється до суду з метою вирішення питання про її затвердження та ухвалення вироку. Завданням стадії підготовчого провадження в цьому разі є встановлення наявності підстав та відсутності перешкод для затвердження угоди та ухвалення вироку. Повноваження суду полягають у перевірці угоди на відповідність вимогам закону (ст.ст. 472, 473 КПК України); встановленні факту добровільності укладення угоди та розуміння обвинуваченим своїх прав та наслідків її підписання (ст. 474 КПК України) і вирішення указанного питання відповідно до вимог КК України. У разі необхідності (якщо суд має сумніви щодо відповідності угоди вимогам закону) затвердження угоди може бути перенесено на іншу дату. Якщо суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду

і призначає узгоджену сторонами міру покарання. У протилежному випадку суд постановляє ухвалу про відмову в затвердженні угоди та повертає кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування або продовжує судове провадження;

– закрити провадження у разі встановлення підстав, передбачених п.п. 4–8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України: *набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; помер підозрюваний, обвинувачений, окрім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством; стосовно кримінального правопорушення щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування (відповідно до ст. 219 КПК України), крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.*

Окрім того, кримінальне провадження закривається судом: у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі; якщо прокурор відмовився від підтримання обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України; досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 КК України, відповідно до підрозділу 92 Розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

Наявність інших підстав (відсутність події або складу кримінального правопорушення тощо) має бути доведена під час судового розгляду, за результатами якого може бути постановлено виправдувальний вирок.

Закінчення кримінального провадження на цій стадії можливе й у разі постановлення судом ухвали про закриття кримінального провадження за визначеними законом підставами, зокрема й у випадках наявності підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України). Клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності прокурор надсилає до суду з метою

вирішення цього питання по суті. Завданням стадії підготовчого провадження під час надходження цього документа є встановлення судом підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Повноваження суду полягають у перевірці обґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності і вирішення зазначеного питання відповідно до вимог КК України.

У разі встановлення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності або ж коли обвинувачений заперечує проти цього, суд своєю ухвалою відмовляє у його задоволенні та повертає клопотання прокурору для продовження розслідування, якщо підстави для такого звільнення встановлено на стадії досудового розслідування, або призначає судовий розгляд для проведення судового провадження в загальному порядку, якщо таке клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду (ч. 4 ст. 288 КПК України);

– повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України. Вимоги до обвинувального акту визначені у ст. 291 КПК України, а до клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру також і у ст. 292 КПК України, тому недодержання цих положень закону становитиме невідповідність вимогам КПК України, що є підставою для повернення судом зазначених документів прокурору (п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України).

Згідно зі ст. 291 КПК України, обвинувальний акт складається слідчим, дізнавачем після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим, дізнавачем. Насамперед на стадії підготовчого провадження суд зобов'язаний перевірити відповідність обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, які надійшли від прокурора, вимогам КПК України: якщо ці документи містять положення, що суперечать одне одному; у документах наведено недопустиму натуралізацію опису злочину; вони не підписані слідчим (окрім випадків, коли прокурор склав їх самостійно) або не затверджені прокурором; до них не долучено передбачені законом додатки.

Про повернення матеріалів кримінального провадження (обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) прокурору суд постановляє відповідну ухвалу. Такою ухвалою суд зобов'язує прокурора усунути виявлені недоліки протягом визначеного ним розумного строку, який має бути

достатнім для виправлення допущених недоліків. Ухвала негайно направляєтья прокурору для усунення зазначених у ній недоліків обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або для долучення необхідних додатків. У разі цього прокурор, слідчий не повинні проводити слідчі (розшукові) дії і збирати докази у цьому кримінальному провадженні, а лише виправити зазначені в ухвалі суду недоліки і повторно направити обвинувальний акт (клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) до суду або ж закрити кримінальне провадження. Докази, отримані під час проведення процесуальних дій, не визначених в ухвалі про повернення зазначених матеріалів кримінального провадження, згідно з ч. 8 ст. 223 КПК України є недопустимими;

– направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження. Обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор надсилає до суду з метою призначення судом судового розгляду. В такому разі завданням цієї стадії є встановлення підстав для призначення судового розгляду та здійснення організаційно-підготовчих дій для його призначення. Повноваження суду полягають у перевірці матеріалів на відповідність закону, встановленні підсудності матеріалів суду, на розгляд якого вони надійшли, а також у діях, пов'язаних із підготовкою судового розгляду (ст.ст. 315, 317 КПК України);

– призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;

– доручити представнику персоналу органу пробачії скласти досудову доповідь.

Ухвала про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Відтак залежно від процедури розгляду та рішень, що ухвалюються за його результатами, підготовче провадження має такі диференційовані форми: провадження на підставі угод (Гл. 35 Розділу 6 КПК України); провадження зі закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України); провадження зі закриття кримінального провадження з процесуальних (нейтральних) підстав (п.п. 4–8, 10 ч. 1, п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України); провадження з перевірки обвинувального акта, клопотання про

застосування примусових заходів медичного або виховного характеру стосовно їх дотримання вимог КПК України (п. 3 ч. 3 ст. 315 КПК України); провадження щодо перевірки обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру стосовно їх дотримання правил підсудності (п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК України); провадження щодо призначення на основі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру кримінального провадження до судового розгляду (п. 5 ч. 3 ст. 314 КПК України); спрощене провадження щодо кримінальних проступків (ст.ст. 381, 382 КПК України); провадження у суді присяжних (ст.ст. 383–385 КПК України); спеціальне судове провадження (*in absentia*) (ст. 297-1 КПК України).

Ухвалення рішення про зупинення кримінального провадження на стадії підготовчого провадження не передбачено. Про можливість його прийняття було вказано ще в Листі Вищого спеціалізованого суду України «Про порядок здійснення підготовчого провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 3 жовтня 2012 року № 223-140/0/4-12.

Так, згідно зі ст. 335 КПК України суд вправі зупинити судове провадження, якщо обвинувачений ухилився від явки до суду або захворів на психічну або іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні, до його розшуку або видужання. Якщо обвинувачених декілька – суд зупиняє підготовче провадження лише щодо такого обвинуваченого і продовжує підготовче провадження стосовно інших обвинувачених. Розшук обвинуваченого, який ухилився від явки до суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому та/або прокурору.

22.3 Складання досудової доповіді

У п. 6 ч. 3, ч. 5 ст. 314 КПК України визначено, що суд має право прийняти рішення щодо складання досудової доповіді, але це не є його обов'язком. Через це у кожному конкретному випадку має додатково з'ясуватися можливість складання досудової доповіді.

Відповідно до ч. 5 ст. 314 КПК України, у підготовчому судовому засіданні суд у випадках, передбачених КПК України, за власною ініціативою або за клопотанням обвинуваченого, його захисника чи законного представника, чи за клопотанням прокурора і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини вирішує питання

щодо складання досудової доповіді, про що постановляє ухвалу із зазначенням строку підготовки такої доповіді.

У ст. 314-1 КПК України зазначено, що з метою забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання представник уповноваженого органу з питань пробації складає досудову доповідь за ухвалою суду. В цьому випадку служба пробації має підтримувати регулярні контакти зі суддівським корпусом із приводу того, як може бути використаний цей документ. Доповідь суду повинна ґрунтуватися на достовірній інформації і, за можливості, підтверджуватися і оновлюватися відповідно до перебігу судового слідства та судового розгляду.

Досудова доповідь складається щодо особи, обвинуваченої у вчиненні нетяжкого або тяжкого злочину, нижня межа санкції якого не перевищує п'яти років позбавлення волі. Досудова доповідь щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років складається незалежно від тяжкості вчиненого злочину, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

Форма, зміст та порядок складання досудової доповіді про обвинуваченого визначаються законодавством.

У країнах Євросоюзу виокремлюють такі основні *функції досудової доповіді*: інформаційна – надання біографічних даних щодо особи злочинця, його соціальної, поведінкової та психологічної характеристики, попередніх випадків притягнення до відповідальності; прогностична – формулювання моделі майбутньої поведінки пробаціонера, впливу різних чинників на його виправлення; правоохоронна – підготовка досудової доповіді, що передбачає охорону прав особи пробаціонера, а також потерпілого від злочину та суспільства від майбутніх протиправних учинків; правотворча – прокурор або суд забезпечуються необхідними даними про правопорушника та вчинений злочин, що є підставою для ухвалення рішення та відповідного правового акта про застосування пробаційних заходів суддею.

Служба пробації може готувати досудову доповідь у справі обвинуваченого у вчиненні злочину, щоби допомогти суду, за можливості, прийняти рішення про те, яке покарання має відповідати вчиненому діянню.

У ч. 4. ст. 314-1 КПК України законом визначено випадки, коли досудова доповідь не складається:

- щодо особи, стосовно якої прокурором складено клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності;
- щодо особи, яка вже відбуває покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі;

– щодо неповнолітнього, стосовно якого прокурором у порядку, передбаченому ст. 497 КПК України, складено клопотання про застосування до нього примусових заходів виховного характеру;

– щодо неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, за наявності підстави для застосування примусових заходів виховного характеру відповідно до параграфу 2 Глави 38 Розділу VI КПК України;

– щодо особи, стосовно якої прокурором складено клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру;

– щодо особи, до якої застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, проте вона вчинила новий злочин протягом невідбутої частини покарання;

– у разі якщо під час підготовчого судового засідання ухвалено судові рішення про затвердження угоди, передбаченої цим Кодексом.

Досудова доповідь не може використовуватися у кримінальному провадженні як доказ винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину.

Досудова доповідь долучається до матеріалів кримінального провадження.

Досудова доповідь має рекомендаційний характер, є інструментом для формулювання вираженої позиції у судових дебатах стороною обвинувачення та для подальшого об'єктивного прийняття судом рішення про вид і міру покарання у разі ухвалення обвинувального вироку суду.

У ст. 368 КПК України зазначено, що під час ухвалення вироку суд бере до відома досудову доповідь з інформацією про соціально-психологічну характеристику обвинуваченого.

Вочевидь, формулювання щодо взяття до відома не покладає на суд фактичних обов'язків стосовно врахування цієї промови у процесі прийняття судового рішення у кримінальній справі.

22.4 Вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду

Згідно зі ст. 315 КПК України, у разі якщо під час підготовчого судового засідання не буде встановлено підстав для ухвалення рішень, передбачених п.п. 1–4 ч. 3 ст. 314 КПК України, суд **вирішує питання, пов'язані із підготовкою до судового розгляду**, зокрема:

– визначає дату та місце проведення судового розгляду. *У разі цього необхідно враховувати складність кримінального провадження, обсяг необхідних підготовчих дій для його проведення, можливості вирішення клопотань, заявлених учасникам судового провадження;*

– з’ясовує у відкритому або закритому судовому засіданні, чи необхідно здійснювати судовий розгляд. Так, відповідно до ст. 27 КПК України, кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито. Слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише у випадках: а) якщо обвинуваченим є неповнолітній; б) розгляду справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканності особи; в) необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя або обставин, які принижують гідність особи.

Так, в ухвалі Дзержинського районного суду м. Харкова, справа № 638/7740/19 Провадження № 1-кп/638/1109/21 від 02 квітня 2021 року, під час підготовчого судового засідання захисником та обвинуваченим подане клопотання про проведення судового розгляду у закритому судовому засіданні. Клопотання обґрунтоване тим, що під час судового слідства можуть бути розголошені відомості про особисте життя та обставини, які принижують гідність особи як самого обвинуваченого, так і загиблої, оскільки у справі наявні дані про переписку, приватне спілкування загиблої та обвинуваченого, що має особистісний характер. Суд дійшов наступних висновків: з метою недопущення розголошення відомостей про особисте та сімейне життя чи обставини, які принижують гідність особи, суд вважає необхідним частково задовольнити клопотання про проведення судового розгляду в закритому судовому засіданні. Здійснювати судовий розгляд кримінального провадження в частині щодо дослідження відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи, у закритому судовому засіданні, в іншій частині – проводити відкритий судовий розгляд;

г) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом; д) необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Окрім того, слідчий суддя, суд може прийняти рішення про обмеження доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, в судове засідання під час карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», якщо участь в судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров’ю особи.

На судовому розгляді в закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише сторони й інші учасники кримінального провадження.

Порядок розгляду кримінального провадження (здійснення кримінального провадження у відкритому або закритому судовому засіданні)

може бути змінено ухвалою суду під час судового провадження за клопотанням однієї зі сторін;

– з'ясує питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді. Суд, враховуючи надані документи кримінального провадження, та беручи до уваги клопотання, заявлені учасниками кримінального провадження (наприклад, про визнання цивільним позивачем), особу обвинуваченого, визначає коло учасників судового провадження і за необхідності залучає відповідного перекладача (сурдоперекладача);

– розглядає клопотання учасників судового провадження про: а) здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту. Це можуть бути свідки обвинувачення та захисту. Також відповідно до ч. 7 ст. 101 КПК України для допиту під час судового розгляду може бути викликаний експерт за клопотанням однієї зі сторін або ж судом за власною ініціативою (ч. 1 ст. 356 КПК України) для роз'яснення або доповнення ним свого висновку.

Якщо у сторін при отриманні певних речей або матеріалів (доказів) виникають труднощі, суд, призначаючи справу до судового розгляду під час підготовчого судового засідання, у разі задоволення клопотань про дослідження цих речей або матеріалів, повинен сприяти учасникам судового провадження в їх витребуванні шляхом надання відповідних запитів, судових доручень.

Варто мати на увазі, що відхилення судом клопотань учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій на підтвердження або спростування обставин, з'ясування яких могло мати суттєве значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення, згідно з вимогами п. 1 ч. 1 ст. 410 КПК України визнається неповнотою судового розгляду та є підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції;

– учиняє інші дії, необхідні для підготовки до судового розгляду. До їх переліку треба віднести: а) забезпечення участі захисника для здійснення захисту за призначенням у випадках та в порядку, передбаченому ст. 49 КПК України. Про залучення захисника для здійснення захисту за призначенням суд постановляє ухвалу; б) визнання особи законним представником обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача або представником потерпілого, цивільного позивача і відповідача, якщо рішення про це не було прийнято під час досудового розслідування; в) визнання потерпілого цивільним позивачем, якщо позов останнім не був заявлений під час досудового розслідування.

Також суд за клопотанням цивільного позивача для забезпечення цивільного позову до набрання судовим рішенням законної сили може,

відповідно до ч. 2 ст. 170 КПК України, вирішити питання про накладення арешту на майно, якщо таких заходів не було вжито раніше. Про задоволення клопотання суд у порядку, визначеному ст.ст. 172, 173 КПК України, постановляє ухвалу. В такому ж порядку розглядається клопотання прокурора про накладення арешту на майно з метою забезпечення можливої конфіскації майна; д) формування списку осіб, які підлягають виклику в судові засідання.

Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого. У разі надходження від учасників судового провадження таких клопотань, суд розглядає їх відповідно до правил, передбачених Розділом 2 КПК України, з урахуванням положень п.п. 3, 4 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ.

Відповідно до Рішення Конституційного Суду № 1-р/2017 від 23.11.2017 р. за відсутності зазначених клопотань сторін кримінального провадження дія обраних під час досудового розслідування заходів забезпечення кримінального провадження автоматично припиняється з початком стадії підготовчого провадження: обвинувачений звільняється з-під варту, накладений на майно арешт скасовується тощо. Продовження застосування цих заходів можливе лише після прийняття на основі відповідного клопотання рішення суду, яке, згідно з передбаченою КПК України процедурою, відбувається наприкінці стадії підготовчого провадження.

Також під час підготовчого судового засідання суд має роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді *позбавлення волі на строк більше десяти років*, право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження колегіально судом у складі трьох суддів.

Відповідно до ч. 2 ст. 384 КПК України, обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, має право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.

Варто зазначити, що, відповідно до ст. 615 КПК України, у разі введення *воєнного стану*, якщо проведення підготовчого судового засідання є неможливим, то обраний під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці.

22.5 Закінчення підготовчого провадження і призначення судового розгляду

Згідно зі ст. 316 КПК України, після завершення підготовки до судового розгляду суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду.

Судовий розгляд має бути призначений *не пізніше десяти днів* після постановлення ухвали про його призначення.

В ухвалі про призначення судового розгляду зазначається:

– у *вступній частині* – дата і місце її постановлення, найменування суду, прізвища та ініціали судді (суддів), секретаря судового засідання та інших учасників судового провадження, найменування (номер) кримінального провадження, від кого і коли надійшов обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, запобіжний захід, застосований до обвинуваченого (вид та дата його обрання), інші заходи забезпечення кримінального провадження, дата ухвалення рішення про призначення підготовчого судового засідання;

– у *мотивувальній частині* – короткий зміст результатів проведення підготовчого судового засідання, зокрема щодо відсутності перешкод призначення судового розгляду (підстави для ухвалення рішення, передбаченого п.п. 1–4 ч. 3 ст. 314 КПК України, немає), узагальнений виклад позицій учасників судового провадження щодо можливості його призначення, заявлених під час підготовчого судового засідання клопотань і результатів їх розгляду, визначення порядку судового розгляду (відкрита або закрита форма засідання), мотиви, на яких ґрунтувався суд під час постановлення ухвали, і положення закону, якими він керувався;

– у *резолютивній частині* – рішення про призначення судового розгляду, дата, час та місце його проведення, склад суду (проведення судового розгляду кримінального провадження суддею одноособово, колегіально або судом присяжних), який здійснюватиме судовий розгляд, у відкритому або закритому судовому засіданні він здійснюватиметься; про виклик у судове засідання осіб, які братимуть участь у судовому розгляді.

Після призначення судового розгляду головуючий надає розпорядження секретарю судового засідання про виклик (повідомлення) учасників судового провадження та інших осіб, перелічених в ухвалі.

Письмовий виклик (повідомлення) має бути вручено особі не пізніше ніж за три дні до дати судового засідання. У разі виклику присяжного, письмовий виклик має бути вручений йому під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. Судові повістки про виклик (присутність осіб є обов'язковою) та судові повістки – повідомлення (явка осіб не є обов'язковою) можуть бути надіслані поштою, електронною поштою або факсимільним зв'язком, а також здійснені по телефону або телеграмою у порядку, визначеному ст.ст. 135–139 КПК України. Якщо особа не надавала згоди на отримання судової повістки за допомогою електронної пошти або засобами мобільного зв'язку, таке повідомлення не вважається належно оформленим викликом, та не потягне за собою застосування відповідних санкцій у разі її неявки за викликом.

Відповідно до ст. 317 КПК України, документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності і є матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою).

У разі подання письмового клопотання учасниками судового провадження щодо ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою) після призначення його до судового розгляду, головуючий повинен забезпечити можливість ознайомитися з ними. Під час ознайомлення учасники судового провадження мають право робити з матеріалів необхідні виписки та копії.

Матеріали про застосування заходів безпеки стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, для ознайомлення не надаються.

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняття та вкажіть завдання стадії підготовчого провадження.
2. Назвіть учасників стадії підготовчого провадження.
3. Які питання вирішуються під час підготовчого судового засідання у зв'язку з підготовкою до судового розгляду?
4. Які підстави і порядок повернення обвинувального акта прокурору?
5. Які підстави і порядок обрання, зміни і скасування запобіжного заходу під час підготовчого судового провадження?
6. Вкажіть права й обов'язки обвинуваченого у підготовчому судовому провадженні.

7. Наведіть рішення, які приймаються у підготовчому судовому засіданні.
8. Назвіть випадки, у яких досудова доповідь не складається.
9. Який порядок закінчення підготовчого провадження і призначення судового розгляду?
10. Який порядок оскарження рішень, ухвалених під час підготовчого судового провадження?

Рекомендована література

1. Бабаєва О. В. Підготовче провадження у системі стадій кримінального процесу України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. С. 125.
2. Бабаєва О. В. Вирішення питання щодо запобіжних заходів під час підготовчого судового засідання у кримінальному провадженні України. 2019. С. 232–236. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/232-236_18.pdf
3. Вищий антикорупційний суд. Ухвала від 14.01.2020 по справі № 385/619/16-к. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86958493>
4. Гуртієва Л. М. Засоби збирання та перевірки доказів судом на стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип. 4. С. 306–314.
5. Держинський районний суд м. Харкова. Ухвала від 02.04.2021 по справі №1-кп/638/1109/21. URL: <https://vkursi.pro/vsudi/decision/95996554>
6. Дячук С. І., Галаган В. І., Галаган О. І. Застосування кримінального процесуального законодавства на підготовчому провадженні у суді першої інстанції. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2013. Т. 144–145. С. 142–146.
7. Дячук С. Стадія підготовчого провадження та її особливості. *Слово Національної школи судів України*. 2013. № 4. С. 131–138.
8. Єні О. В., Матієк Л. Г. Підготовче провадження як елемент судового провадження в суді першої інстанції. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 286–289.
9. Замкова Я. В. Виникнення та значення стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 38 (2). С. 103–106.
10. Замкова Я. В. Проблемні питання розгляду судом справ про кримінальні проступки у підготовчому провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*.

2021. № 2. С. 252–256. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/21_2_ua/%D0%9D%D0%92_2-2021_23.10.21-251-255.pdf
11. Кіт Х. І. Попереднє судове засідання як етап підготовчого провадження: загальна характеристика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Юриспруденція. 2013. Вип. 6-1 (1). С. 154–157.
 12. Комісарчук Ю. А., Гончарук К. А. Впровадження пробації в Україні: напрями діяльності. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 9 листопада 2018 р.). Львів, 2018. С. 96–97.
 13. Лисюк Ю. В. Сутність і значення підготовчого провадження у кримінальному процесі: національний і міжнародно-правовий аспект. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 124. С. 160–168.
 14. Мирошниченко Ю. Ще раз про тактико-організаційну діяльність суду на стадії підготовчого провадження. *Юридичний вісник*. 2015. № 1. С. 148–152.
 15. Постанова Верховного Суду від 19.11.2019 у справі № 345/2618/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85836398#>
 16. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 243/6674/17-к, провадження № 13-16сво18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74475959>
 17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України від 23 листопада 2017 року у справі № 1-28/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#n6377>
 18. Сиза Н. П. Завдання суду в стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_2_30
 19. Тайлієва Х. Р. Використання доказів у рішеннях суду під час здійснення підготовчого провадження у першій інстанції. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 273–280.
 20. Тахтаров М. П. Прокурор у підготовчому судовому провадженні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2019. 20 с.
 21. Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження як кримінально-процесуальна категорія. *Науковий вісник Міжнародного гумані-*

тарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 10-2 (2). С. 159–162.

22. Шульга А. О. Повернення матеріалів кримінального провадження прокуророві судом у підготовчій стадії: морально-правовий аспект. *Форум права*. 2016. № 1. С. 267–272.
23. Шумейко Д. О. Підготовче судове провадження у спеціальному кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 607–611. URL: <http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/1-1.pdf>

Тема 23

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

- 23.1 Поняття, суть і значення стадії розгляду справи в суді першої інстанції*
- 23.2 Процедура судового розгляду в суді першої інстанції*

23.1 Поняття, суть і значення стадії розгляду справи в суді першої інстанції

Судовий розгляд є головною складовою реалізації правосуддя у кримінальному провадженні. Підставами для такого твердження є те, що визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення належить до виключної компетенції суду і тільки суд може визначити їй покарання. Важливою компонентою визнання рішень суду є їх справедливність. Право на справедливий суд – одне з основоположних прав людини. Його реалізацію покликане забезпечити кримінальне процесуальне законодавство та його належна правозастосовна практика. Саме під час судового розгляду сторони кримінального провадження, постаючи перед судом у рівнозначних процесуальних статусах на засадах змагальності, користуючись на власний розсуд своїми процесуальними правами, та виконуючи визначені кримінальним процесуальним законом обов'язки, мають можливість у законний спосіб довести перед судом і в результаті перед суспільством винність або невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, добитися визначення відповідного до тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особистості обвинуваченого різновиду та міри покарання, компенсувати спричинені збитки тощо.

Розгляд справи в суді першої інстанції є однією зі стадій кримінального процесу, яку прийнято називати центральною. Попередні стадії – досудове розслідування, підготовче провадження – це стадії, коли відбувається збір матеріалів, підготовка судового розгляду. Саме внаслідок судового розгляду вирішуються здебільшого кримінальні провадження.

В умовах гласності суд досліджує докази за участю прокурора, обвинуваченого, його захисника та представників, а також потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їх представників й інших учасників.

Судовий розгляд у суді першої інстанції має забезпечити швидке, повне та неупереджене дослідження обставин учинення кримінального правопорушення. Тільки внаслідок судового розгляду суд може визнати особу винуватою у вчиненні кримінального правопорушення і призначити їй покарання. Судовий розгляд завершується постановлянням вироку від імені держави.

Предмет судового розгляду в кримінальному провадженні традиційно розкривається як правовий спір, головною в якому є держава як сторона обвинувачення та обвинуваченого, стосовно винності або невинності останнього у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення та обсягу відшкодування спричиненої моральної та матеріальної шкоди.

23.2 Процедура судового розгляду в суді першої інстанції

Аналіз ст.ст. 342–368 КПК України, які регламентують процедуру судового розгляду в суді першої інстанції, дає змогу поділити його на підготовчу частину, судове слідство, судові дебати, останнє слово обвинуваченого, постановлення та проголошення вироку.

Кожна частина судового розгляду має свій зміст і призначення, кожній характерні певні кримінальні процесуальні дії, послідовність проведення яких створює необхідні умови для постановлення судом законного обґрунтованого і справедливого вироку.

Підготовча частина судового засідання. Судовий розгляд розпочинається із відкриття судового засідання, яке відбувається у призначений для судового розгляду час. Головуючий відкриває судові засідання і оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження. Секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних і повідомлених осіб, прибув у судові засідання, встановлює їх особи, перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи вручено судові виклики та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі.

У разі неявки когось із учасників судового розгляду суд вирішує питання про можливість продовження судового розгляду, інакше судовий

розгляд відкладається із застосуванням положень щодо наслідків неявки учасників судового розгляду.

Далі секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового розгляду, а також про умови фіксування судового засідання. Після виконання цих дій головуєчий оголошує склад суду, прізвище запасного судді, якщо він призначений, прізвища прокурора, потерпілого, цивільного позивача, обвинуваченого, захисника, цивільного відповідача, представників і законних представників, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання, роз'яснює учасникам судового провадження право відводу і з'ясовує, чи заявляють вони будь-кому відвід.

Питання про відвід когось із учасників судового розгляду вирішується судом згідно зі ст.ст. 75–81 КПК України у підготовчій частині судового розгляду. Якщо відвід заявлений комусь зі складу суду, то розгляд справи відкладається до вирішення цього питання і в разі задоволення такого відводу застосовуються положення ч. 3 ст. 35 КПК України.

Наступною дією, яка має бути проведена в підготовчій частині, є роздача судовим розпорядником особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятки про їхні права й обов'язки, передбачені КПК України. Після ознайомлення обвинуваченого й інших осіб, які беруть участь у судовому розгляді, з такою пам'яткою головуєчий з'ясовує, чи зрозумілі їм їхні права та обов'язки, і в разі необхідності роз'яснює їх. Таке роз'яснення не має бути формальним, а забезпечувати повною мірою розуміння цими особами всіх складових свого кримінального процесуального статусу.

Якщо у розгляді справи бере участь перекладач, суддя або головуєчий роз'яснює йому обов'язок здійснювати достовірний на судовому засіданні переклад і попереджає про відповідальність за ст. 384 КК України за завідомо неправдивий переклад, про що від перекладача відбирається підписка.

Перед початком судового розгляду головуєчий дає розпорядження про видалення свідків із залу судового засідання.

Судовий розпорядник уживає заходів, щоб допитані і недопитані свідки не спілкувалися між собою і тим самим не вплинули на зміст показань одні одних.

Судовий розгляд (судове слідство) є наступною частиною судового розгляду та є центральною частиною судового розгляду в суді першої інстанції, коли суд та інші учасники судового розгляду досліджують усі докази, необхідні для вирішення кримінального провадження.

Після закінчення підготовчих дій головуєчий оголошує про початок судового розгляду. Судовий розгляд починається з оголошення

прокурором короткого викладу обвинувального акта, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акта повністю.

Якщо в кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, головуючий оголошує короткий виклад позовної заяви, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про її оголошення в повному обсязі.

Після оголошення обвинувачення головуючий встановлює особу обвинуваченого, з'ясовуючи його прізвище, ім'я, по батькові, місце і дату народження, місце проживання, заняття та сімейний стан, роз'яснює йому суть обвинувачення і запитує, чи зрозуміле воно йому, чи визнає він себе винним і чи бажає давати показання. Якщо обвинувачених декілька, головуючий здійснює зазначені дії щодо кожного з них.

Якщо у кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, головуючий запитує обвинуваченого, цивільного відповідача, чи визнають вони позов.

Після виконання цих дій, головуючий з'ясовує думку учасників судового провадження про те, які докази потрібно дослідити, та про порядок їх дослідження, тим самим розпочинаючи так зване судове слідство.

Насамперед досліджуються докази зі сторони обвинувачення, а потім зі сторони захисту. Обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду і в разі необхідності можуть бути змінені. Під час здійснення спеціального судового провадження досліджуються всі надані докази.

Суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспоруються. В разі цього суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що в такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку. Це виключення не суперечить загальній zasadі безпосередності дослідження доказів, що передбачена у ст. 23 КПК України.

Допит обвинуваченого здійснюється обов'язково, крім випадку, якщо він відмовився від давання показань, а також:

- коли щодо обвинуваченого здійснюється спеціальне судове провадження, окрім неповнолітнього, та він оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук (ч. 3 ст. 323 КПК України);

- коли здійснюється спрощене судове провадження щодо кримінальних проступків, але й у цьому разі суд може зобов'язати явку обвинуваченого, якщо потерпілий наполягає на присутності обвинуваченого (ст. 381 КПК України).

Після допиту обвинуваченого, якщо такий мав місце, учасники судового розгляду мають право заявляти клопотання. Такі клопотання розглядаються судом після того, як буде заслухана думка щодо них інших учасників судового провадження, про що постановляється ухвала. Відмова в задоволенні клопотання не перешкоджає його повторному заявленню з інших підстав. Щодо змісту клопотань, то вони можуть бути різним, наприклад про зміну, скасування запобіжного заходу, про закритий судовий розгляд, про витребування документів і речей тощо.

Допит обвинуваченого починається з пропозиції головуючого надати показання щодо кримінального провадження, після чого обвинуваченого першим допитує прокурор, а потім захисник. Після цього обвинуваченому можуть бути поставлені запитання потерпілим, іншими обвинуваченими, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головуючим і суддями. Крім того, головуючий має право протягом усього допиту обвинуваченого ставити йому запитання для уточнення і доповнення його відповідей. Якщо обвинувачений висловлюється нечітко або з його слів не можна зробити висновок, або він визнає обставини або заперечує проти них, суд має право зажадати від нього конкретної відповіді – «так» або «ні». У разі здійснення судового розгляду стосовно декількох обвинувачених, якщо цього вимагають інтереси кримінального провадження або безпека обвинуваченого, допит одного з обвинувачених на підставі вмотивованої ухвали суду може відбуватися з використанням відеоконференції при трансляції з іншого приміщення у порядку, передбаченому ст. 336 КПК України. У судовому засіданні обвинувачений під час дачі показань має право користуватися нотатками.

Згідно зі структурою судового розгляду після допиту обвинуваченого суд повинен запросити в залу судового засідання свідків для дачі ними показань. Хоча судова практика показує, що нерідко спершу здійснюється допит потерпілого.

Перед допитом свідка головуючий установлює відомості про його особу та з'ясовує стосунки свідка з обвинуваченим і потерпілим. Окрім того, головуючий з'ясовує, чи отримав свідок пам'ятку про права й обов'язки свідка, чи зрозумілі вони йому, і в разі необхідності роз'яснює їх, а також з'ясовує, чи не відмовляється він із підстав, установлених КПК України, від давання показань, і попереджає його про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та завідомо неправдиві показання. Якщо перешкод для допиту свідка не встановлено, головуючий у судовому засіданні приводить його до присяги такого змісту: «Я (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю говорити суду правду

і лише правду». Німий свідок складає присягу в письмовій формі, підписуючи текст того самого змісту.

Суд зобов'язаний контролювати хід допиту свідків, щоб уникнути зайвого витрачання часу, захистити свідків від образи або не допустити порушення правил допиту. Кожний свідок допитується окремо. Свідки, які ще не дали показань, не мають права перебувати в залі судового засідання під час судового розгляду. За клопотанням сторони кримінального провадження або свідка свідок допитується за відсутності певного допитаного свідка.

Свідка обвинувачення першим допитує прокурор, а свідка захисту – захисник, якщо обвинувачений взяв захист на себе – обвинувачений (прямий допит). Під час прямого допиту не дозволяється ставити навідні запитання, тобто ті, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї. Після прямого допиту протилежній стороні кримінального провадження надається можливість перехресного допиту свідка, яка має змогу ставити навідні запитання. Під час допиту свідка сторонами кримінального провадження головуючий за протестом сторони має право зняти питання, що не стосуються суті кримінального провадження. У виняткових випадках для забезпечення безпеки свідка, який підлягає допиту, суд за власною ініціативою або за клопотанням сторін кримінального провадження або самого свідка постановляє вмотивовану ухвалу про проведення допиту свідка з використанням технічних засобів з іншого приміщення, зокрема за межами приміщення суду, або в інший спосіб, що унеможливорює його ідентифікацію та забезпечує сторонам кримінального провадження можливість ставити запитання і слухати відповіді на них. У разі якщо є загроза ідентифікації голосу свідка, допит може супроводжуватися створенням акустичних перешкод. Перед постановленням відповідної ухвали суд зобов'язаний з'ясувати наявність заперечень сторін кримінального провадження проти проведення допиту свідка в умовах, що унеможливають його ідентифікацію, і в разі їх обґрунтованості відмовити у проведенні допиту свідка. Якщо свідок висловлюється нечітко або з його слів не можна зробити висновок про те, чи визнає він обставини, чи заперечує проти них, суд має право зажадати від цього свідка конкретної відповіді – «так» або «ні». Після допиту свідка йому можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головуючим і суддями. Під час дослідження інших доказів свідкам можуть ставити запитання учасники судового провадження, експерт, а також суд.

Суд має право призначити одночасний допит двох або більше раніше допитаних учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, обвинувачених) для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях, який проводиться з урахуванням правил, встановлених ч. 9 ст. 224 КПК України. Допитаний свідок може бути залишений у залі судового засідання на вимогу суду.

Перед допитом потерпілого головуючий установлює відомості про його особу та з'ясовує стосунки потерпілого з обвинуваченим. Окрім того, головуючий з'ясовує, чи отримав потерпілий пам'ятку про права й обов'язки потерпілого, чи зрозумілі вони йому, і в разі необхідності роз'яснює їх, а також попереджає його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання. Допит потерпілого проводиться за правилами допиту свідка з дотриманням вимог, передбачених ч.ч. 2, 3, 5–14 ст. 352 КПК України.

Допит малолітнього свідка і, за розсудом суду, неповнолітнього свідка проводиться в присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Свідку, який не досяг шістнадцятирічного віку, головуючий роз'яснює обов'язок про необхідність давати правдиві показання, не попереджуючи про кримінальну відповідальність, за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, і не приводить до присяги. До початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право протестувати проти запитань і ставити запитання.

Головуючий має право відвести поставлене питання. У випадках, коли це необхідно для об'єктивного з'ясування обставин та/або захисту прав малолітнього або неповнолітнього свідка, за ухвалою суду він може бути допитаний поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції (дистанційне судове провадження). Допит малолітнього або неповнолітнього потерпілого проводиться з дотриманням правил, передбачених ст. 355 КПК України. Свідкові, потерпілому, обвинуваченому під час судового розгляду можуть бути пред'явлені для впізнання особа або річ. Пред'явлення для впізнання проводиться після того, як особа, яка впізнає, під час допиту вкаже на ознаки, за якими вона може впізнати особу або річ. Під час пред'явлення особи або речі для впізнання особа, яка впізнає, повинна зазначити, чи впізнає вона особу або річ і за якими саме ознаками.

Допит експерта для роз'яснення висновку під час судового розгляду відбувається за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суду.

Речові докази оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження.

Протоколи слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи, якщо в них викладені або посвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, повинні бути оголошені в судовому засіданні за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження та пред’явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. Учасники судового провадження мають право ставити запитання щодо документів свідкам, експертам, спеціалістам. Якщо документ долучений до матеріалів кримінального провадження або наданий суду особою, яка бере участь у кримінальному провадженні, для ознайомлення викликає сумнів у його достовірності, учасники судового провадження мають право просити суд виключити його з низки доказів і вирішувати справу на підставі інших доказів або призначити відповідну експертизу цього документа.

Відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису проводяться в залі судового засідання або в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні з відображенням у журналі судового засідання основних технічних характеристик обладнання та носіїв інформації і зазначенням часу відтворення (демонстрації). Після цього суд заслуховує доводи учасників судового провадження. У разі необхідності відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису можуть бути повторені повністю або в певній частині. З метою з’ясування відомостей, що містяться у звуко- і відеозаписах, судом може бути залучено спеціаліста. Заяву про підробку звуко- і відеозаписів суд розглядає у порядку, передбаченому для розгляду заяв про підробку документів.

Під час дослідження доказів суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз’ясненнями спеціаліста, наданими на підставі його спеціальних знань.

У виняткових випадках суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, проводить огляд за участю учасників судового провадження, а якщо цього вимагають обставини, – за участю свідків, спеціалістів і експертів. Огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних. Огляд на місці відбувається згідно з правилами, передбаченими КПК України для огляду під час досудового розслідування. На місці огляду учасникам кримінального провадження, які беруть у ньому участь, можуть бути поставлені запитання, пов’язані

з проведенням огляду. Учасники судового провадження під час огляду мають право звертати увагу суду на те, що, на їхній погляд, може мати доказове значення. Проведення огляду і його результати відображаються у протоколі огляду місця та можуть фіксуватися технічними засобами.

Якщо під час судового розгляду будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, суд постановляє ухвалу про зміну порядку розгляду і продовжує судовий розгляд згідно з правилами, передбаченими Гл. 39 КПК України.

Після з'ясування обставин, установлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами головуючий у судовому засіданні з'ясовує в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме. У разі заявлення клопотань про доповнення судового розгляду суд розглядає їх, з огляду на що має право ставити запитання сторонам або іншим учасникам кримінального провадження. За відсутності клопотань або після вирішення клопотань, якщо вони були подані, суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин і перевірки їх доказами і переходить до наступної складової судового розгляду – судових дебатів.

У судових дебатах виступають прокурор, потерпілий, його представник і законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник, обвинувачений, його законний представник, захисник, представник юридичної особи щодо якої здійснюється провадження.

У цій частині судового розгляду його учасники підводять підсумок судового розгляду (слідства), дають оцінку досліджених на судовому засіданні доказів, обґрунтовують власну позицію у справі з урахуванням кримінальної процесуальної функції, яку вони виконують. Кожен із учасників судових дебатів прагне довести судові правильність своєї позиції, а суд має можливість перевірити власне внутрішнє переконання у доведеності кожної з обставин справи, яке склалось у нього на основі дослідження доказів.

Якщо в судовому розгляді брали участь декілька прокурорів, у судових дебатах на їхній розсуд має право виступити один прокурор або кожен із них обґрунтовує у промові власну позицію у певній частині обвинувачення. Якщо в судовому розгляді брали участь декілька захисників обвинуваченого, порядок виступів у судових дебатах визначається ними за взаємною згодою. У разі відсутності згоди порядок їх виступів встановлює суд. Якщо в судовому розгляді брали участь декілька обвинувачених, захисників, представників, порядок їх виступів у судових дебатах встановлює суд.

Учасники судового провадження мають право в судових дебатах посилатися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні. Якщо під час судових дебатів виникне потреба подати нові докази, суд відновлює з'ясування обставин, установлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами, після закінчення якого знову відкриває судові дебати щодо додатково досліджених обставин. Суд не має права обмежувати тривалість судових дебатів певним часом. Головуючий має право зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, або повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру, і надати слово іншому учаснику дебатів.

З огляду на судову та прокурорську практику, зміст промови прокурора має охоплювати:

- громадсько-політичну оцінку кримінального правопорушення й особи обвинуваченого;
- характеристику складу кримінального правопорушення, який, як він вважає, знайшов своє підтвердження на судовому засіданні;
- вичерпний аналіз зібраних і перевірених судовим слідством доказів і обґрунтування власної позиції стосовно винуватості обвинуваченого, кваліфікації його дій та міри покарання.

Окрім того, прокурор у своїй промові підтримує пред'явлений ним або цивільним позивачем цивільний позов, якщо цього вимагає охорона прав фізичних або юридичних осіб або державних інтересів, які не можуть їх належно захистити, а також висловлює і обґрунтовує свою думку з усіх інших питань, які належить вирішити судові під час постановлення вироку.

Прокурор, підтримуючи обвинувачення у суді, керується законом і своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на розгляді всіх обставин кримінального провадження. Переконавшись, що дані судового слідства не підтверджують пред'явленого обвинуваченому обвинувачення, він повинен відмовитися від обвинувачення, виклавши у рішенні мотиви відмови. У цьому разі суд роз'яснює потерпілому та його представникові їхнє право вимагати продовження розгляду справи і підтримувати обвинувачення.

Потерпілий може не брати участі в судових дебатах і обмежитися тільки дачею своїх показань і заявленими клопотаннями.

Потерпілий, як і цивільний позивач, у своїй промові обґрунтовує позов про відшкодування майнової шкоди, доводить її розмір та інші обставини, пов'язані з цим. Якщо цивільним позивачем є юридична особа, її матеріальні інтереси на суді захищає відповідний представник.

Зі сторони цивільного відповідача в судових дебатах може брати участь підсудний або представник відповідача. Вони у своїх промовах можуть торкатися підстав пред'явленого позову, його розміру, доводити, що обвинувачений не вчиняв кримінального правопорушення, що матеріальна шкода не завдана і не визнавати заявленого позову.

Важливе значення для кваліфікованого захисту прав і законних інтересів підсудного має виступ захисника. Промова захисника зумовлена його функцією у кримінальному процесі – функцією захисту – і повністю підпорядковується відстоюванню законних інтересів свого підзахисного (обвинуваченого). За структурою вона аналогічна промові прокурора, проте за своєю спрямованістю є протилежною.

У своїй промові захисник може спростувати обвинувачення загалом і просити суд виправдати обвинуваченого або може заперечувати окремі пункти обвинувачення; заперечувати проти кваліфікації злочину, пропонуючи іншу, менш тяжку; висловлювати думку про обставини, які пом'якшують відповідальність обвинуваченого; сперечатися щодо підстав і розміру цивільного позову.

У своїй промові захисник повинен посилатися тільки на докази, які були досліджені на судовому засіданні. Захисник є самостійним учасником процесу і не може бути повністю обмежений позицією свого підзахисного.

Після захисної промови захисника у судових дебатах виступає обвинувачений.

Після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками. Право останньої репліки належить обвинуваченому або його захиснику. За своєю суттю репліка – це коротка відповідь, заперечення одного учасника дебатів на судову промову іншого. Нею користуються тоді, коли промовець грубо перекрутив обставини справи, висловив принципово неправильні положення, зробив посилання на нормативні акти, які були скасовані, тощо.

Після оголошення судових дебатів закінченими суд надає *обвинуваченому останнє слово*.

Суд не має права обмежувати тривалість останнього слова обвинуваченого певним часом. Ставити запитання обвинуваченому під час його останнього слова не дозволяється. Якщо обвинувачений в останньому слові повідомить про нові обставини, які мають істотне значення для кримінального провадження, суд за своєю ініціативою або за клопотанням учасників судового провадження відновлює з'ясування обставин, установлених під час кримінального провадження, та перевірку їх доказами, після завершення яких відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин і надає останнє слово обвинуваченому.

Після останнього слова обвинуваченого суд негайно виходить до нарадчої кімнати для *ухвалення вироку*, про що головуючий оголошує присутнім у залі судового засідання.

Під час ухвалення вироку ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який здійснює судовий розгляд. Суд вправі перервати нараду лише для відпочинку з настанням нічного часу. Під час перерви судді не можуть спілкуватися з особами, які брали участь у кримінальному провадженні. Судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення вироку в нарадчій кімнаті.

Ухвалюючи вирок, суд повинен вирішити питання, визначені у ст. 368 КПК України.

Якщо особа обвинувачується у вчиненні декількох злочинів або декількох кримінальних проступків, суд вирішує питання, зазначені у п.п. 1–8 ч. 1 ст. 368 КПК України, окремо за кожним кримінальним правопорушенням. Якщо обвинувачуються декілька осіб, суд вирішує всі питання, що вказані окремо стосовно кожного з обвинувачених.

Обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь у разі ухвалення вироку, суд враховує висновки Верховного Суду, викладені в його рішеннях. Однак суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду, з одночасним наведенням відповідних мотивів.

У разі постановлення виправдувального вироку суд, окрім того, зобов'язаний роз'яснити виправданому порядок відновлення його порушених прав.

Контрольні питання

1. Дайте визначення судового розгляду та його меж.
2. Наведіть загальні положення судового розгляду в суді першої інстанції та розкрийте їх зміст.
3. Які підстави та процесуальний порядок зміни прокурором обвинувачення в суді?
4. Як визначається порядок та обсяг доказів, які підлягають дослідженню під час судового розгляду в суді першої інстанції?
5. Який процесуальний порядок допиту обвинуваченого, свідка, потерпілого в суді?
6. Назвіть особливості дослідження речових доказів під час судового розгляду.
7. Розкрийте призначення судових дебатів як складової судового розгляду.

8. Який процесуальний порядок проведення судових дебатів?
9. Назвіть питання, які вирішуються судом під час постановлення вироку.
10. Які вимоги до вироків по декількох кримінальних правопорушеннях, учинених однією особою?

Рекомендована література

1. Гандзюк В. П., Король В. В. Формування матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи) судом першої інстанції. *Наше право*. 2015. № 3. С. 117–124.
2. Гловюк І. Судове провадження щодо кримінальних проступків у суді першої інстанції: теорія і практика. *Право України*. 2021. № 3. С. 61–72.
3. Дехтяр О. Г. Реалізація засади безпосередності дослідження показань, речей і документів під час судового розгляду кримінальної справи судом першої інстанції. *Наше право*. 2013. № 7. С. 135–142.
4. Ігнатюк О. В. Ухвалення судових рішень судом першої інстанції в кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2014. № 2. С. 180–186.
5. Ігнатюк О. В. Судовий розгляд у першій інстанції в кримінальному провадженні: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Європейські перспективи*. 2013. № 4. С. 107–111.
6. Нор В., Бобечко Н. Невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 452–472.
7. Панасюк О. А. Оцінка судом першої інстанції доказів на предмет їх допустимості на стадії судового розгляду в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 28 (3). С. 95–102.
8. Панасюк О. А. Повноваження суду першої інстанції на стадії судового розгляду та правило «асиметрії» оцінки допустимості доказів у кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 240–248.
9. Панасюк О. А. Регулятивний вплив функцій інституту допустимості доказів на повноваження суду першої інстанції у кримінальному процесі. *Судова та слідча практика в Україні*. 2016. Вип. 2. С. 100–103.
10. Тайлієва Х. Р. Використання доказів у рішеннях суду під час здійснення підготовчого провадження у першій інстанції. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 273–280.

Тема 24

ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

- 24.1 *Поняття, значення та особливості провадження в суді апеляційної інстанції. Суб'єкти апеляційного оскарження*
- 24.2 *Строки і порядок подання апеляційних скарг*
- 24.3 *Підготовка до апеляційного розгляду. Розгляд справи в суді апеляційної інстанції*
- 24.4 *Підстави для скасування чи зміни вироку або ухвали апеляційним судом. Призначення нового розгляду в суді першої інстанції*
- 24.5 *Процесуальні акти апеляційної інстанції. Постановлення вироку апеляційним судом*

24.1 Поняття, значення та особливості провадження в суді апеляційної інстанції. Суб'єкти апеляційного оскарження

Відповідно до ст. 5 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок було переглянуто судовою інстанцією вищого рівня зі законом.

Право на оскарження рішення суду в апеляційному порядку зафіксовано у ст. 129 Конституції України і виступає як кримінальна процесуальна гарантія забезпечення прав і свобод людини, засада судочинства в Україні.

Із урахуванням євроінтеграційного курсу України варто звернути увагу і на правову позицію ЄСПЛ, відображену в його ухвалі від 08.01.2008 р. у справі «Скорик проти України», в якій ЄСПЛ відзначив, що відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якщо в національному правовому порядку існує процедура апеляції, держава має гарантувати, що особи, які знаходяться під її юрисдикцією, мають право у апеляційних судах на основні гарантії, передбачені ст. 6 зазначеної Конвенції.

Провадження в суді апеляційної інстанції – самостійна стадія кримінального процесу, суть якої полягає у перегляді судом апеляційної інстанції судових рішень суду першої інстанції, які не набрали законної сили.

У світовій практиці є два види апеляційного провадження: повна та неповна апеляція.

Ознаками **повної апеляції** є: повторне дослідження доказів; надання суду нових доказів; відсутність права повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції; ухвалення нового рішення, залишення рішення суду першої інстанції без змін.

Так, апеляційне провадження пов'язане з можливістю дослідження нових доказів, що сприяє виконанню основного завдання апеляції – дати новим судовим розглядом додаткову гарантію справедливості судового рішення, реалізації права на судовий захист. Ця гарантія полягає в тому, що факт подвійного розгляду рішення дозволяє уникнути помилки, яка могла виникнути при першому розгляді; внаслідок того, що рішення по суті приймають дві різні інстанції, зменшується ризик судової помилки; ліпше забезпечується дотримання законності, оскільки друга інстанція наділена більшою владою.

Для **неповної апеляції** притаманні: заборона посилання на нові докази, не розглянуті судом першої інстанції; обмеженість дослідження доказів; можливість повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції для нового розгляду кримінального провадження.

Із 2001 року в Україні діє так звана змішана форма апеляції. Мета провадження в апеляційному порядку – перевірка законності й обґрунтованості вироків, ухвал суду та слідчого судді, що не набрали законної сили.

Розглянемо **особливості апеляційного провадження**. Для **процесу доказування в апеляційному порядку** характерним є те, що положення, які не досліджувалися в суді першої інстанції, не переглядаються, за винятком тих, де учасники заявляли про це клопотання під час попереднього розгляду місцевим судом, або вони стали відомі після ухвалення судового рішення. Апеляційний суд, проводячи повторне дослідження доказів, управи залишити вирок без змін, змінити його, скасувати та постановити власний вирок, а також закрити провадження чи призначити новий розгляд у суді першої інстанції.

Судовою практикою визнано, що невстановлення судом усіх обставин, які підлягають доказуванню, незважаючи на розгляд кримінального провадження в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 349 КПК України, є підставою для скасування вироку. Відповідно до ч. 3 ст. 349 КПК України,

суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспоруються. Однак ця норма не звільняє суд від обов'язку встановити обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та визначені ст. 91 КПК України. Тобто законодавець зобов'язує суд установити всі обставини, що мають значення для кримінального провадження, а ст. 349 КПК України лише визначає обсяг і порядок дослідження доказів на підтвердження цих обставин.

Порушення принципу безпосередності дослідження доказів, за яким суд апеляційної інстанції не має права дати доказам у кримінальному провадженні іншу оцінку, ніж та, яку дав суд першої інстанції, якщо їх не було безпосередньо досліджено під час апеляційного розгляду провадження. Недотримання засади безпосередності призводить до порушення інших засад кримінального провадження: презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, змагальність сторін та свобода в поданні ними своїх доказів і в доведенні перед судом їхньої переконливості (п.п. 10, 13, 15 ст. 7 КПК України).

Тому засада безпосередності виступає необхідним елементом процесуальної форми судового розгляду, недотримання її судом, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 23 та ст. 86 КПК України, означає, що докази, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані допустимими і враховані під час постановлення судового рішення судом, крім випадків, передбачених КПК України, а отже, судове рішення не може бути визнано законним і обґрунтованим і, згідно із ч. 1 ст. 412 КПК України, підлягає скасуванню.

Необхідно також підкреслити, що в апеляційному порядку **рішення суду можна оскаржити лише раз**, оскільки в іншому разі це порушувало б принципи юридичної визначеності та стабільності судових рішень. Отже, суть апеляційного перегляду полягає в тому, що **законність і обґрунтованість вироку перевіряється шляхом перегляду справи в порядку, аналогічному розгляду справи в суді першої інстанції**.

Справедливість судового рішення передбачає реалізацію права зацікавленої особи на його перевірку іншим складом суду. Причому таким складом суду, який є **колегіальним, незалежним від суду, що постановляв оскаржуване рішення**, та який без відправлення справи в той самий суд **може скасувати попереднє рішення і, дослідивши необхідні обставини справи, постановити своє, остаточне**.

Рішення, які ухвалює суд апеляційної інстанції, виправляють допущені порушення закону або підтверджують законність і обґрунтованість процесуальних актів, винесених судами першої інстанції.

Розгляд матеріалів кримінального провадження в апеляційному порядку є однією з форм нагляду за судовою діяльністю з боку судової інстанції вищого рівня.

Факт подання апеляції перешкоджає набранню вироком законної сили, призупиняє його виконання. Відкликання апеляції тягне припинення апеляційного провадження.

Коло суб'єктів, які наділені правом подання апеляції, не збігається з переліком учасників судових дебатів у суді першої інстанції. Захисник може не брати участі в судовому розгляді, але це не виключає для нього можливості оскаржити вирок. Факт подання апеляції захисником не позбавляє обвинуваченого права на оскарження вироку.

На вирок можуть одночасно подати апеляцію прокурор та інші заінтересовані особи відповідно до кримінального процесуального законодавства. Вирок може бути оскаржений повністю або частково (щодо окремих осіб, додаткової міри покарання, цивільного позову тощо).

Провадження в суді апеляційної інстанції є важливою гарантією досягнення цілей і виконання завдань кримінального судочинства. Воно допомагає попередити набрання законної сили неправосудними вироками, ухвалами, швидко виправити допущені судом першої інстанції помилки і цим забезпечити охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також сприяє вдосконаленню роботи судів першої інстанції та формуванню судової практики відповідно до вимог кримінального процесуального закону.

Стадія провадження в суді апеляційної інстанції має таке **значення**:

– апеляційне провадження є додатковою гарантією справедливості рішення місцевого суду;

– є гарантією від незаконного і необгрунтованого засудження обвинуваченого;

– є гарантією прав і законних інтересів не тільки обвинуваченого, а й потерпілого, цивільного позивача та інших учасників кримінального процесу;

– формує єдину судову політику, сприяючи підвищенню якості судового розгляду кримінального провадження судами першої інстанції, що діють у межах територіальної юрисдикції суду апеляційної інстанції;

– сприяє тому, щоб не допускалося звернення до виконання незаконних і необгрунтованих вироків; забезпечує виправлення помилок, яких припустився суд першої інстанції;

– ухвалене судом апеляційної інстанції рішення за результатами перегляду матеріалів кримінального провадження може бути оскаржене у касаційному порядку;

– з ухваленням судом апеляційної інстанції рішення за апеляцією в учасників кримінального процесу виникає право на звернення до ЄСПЛ, з огляду на використання всіх національних засобів правового захисту, оскільки ЄСПЛ вважає ці засоби вичерпаними після перегляду судового рішення в останній національній судовій інстанції, яка вправі переглядати фактичні обставини кримінального провадження.

Відповідно до ст. 392 КПК України, **апеляція може бути подана на:**

– судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, а саме: а) вироки, крім випадків, передбачених ст. 394 КПК України (особливості апеляційного оскарження окремих судових рішень); б) ухвали про застосування або відмову в застосуванні примусових заходів виховного і медичного характеру; в) інші ухвали у випадках, передбачених КПК України.

Ухвали, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених ч. 1 ст. 392 КПК України, окремому оскарженню не підлягають, окрім випадків, визначених КПК України. Заперечення проти таких ухвал можуть бути включені до апеляційної скарги на судові рішення, передбачене ч. 1 ст. 392 КПК України.

Ухвали суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, підлягають апеляційному оскарженню в порядку, передбаченому КПК України.

В апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК України.

Розглянемо **особливості апеляційного оскарження окремих судових рішень (ст. 394 КПК України):**

Вирок суду першої інстанції, ухвалений за результатами спрощеного провадження у порядку, передбаченому ст.ст. 381 (*загальні положення спрощеного провадження щодо кримінальних проступків*) і 382 КПК України (*розгляд обвинувального акта в спрощеному провадженні*), **не може бути оскаржений в апеляційному порядку** з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини.

Судове рішення суду першої інстанції **не може бути оскаржене в апеляційному порядку** з підстав заперечення обставин, які ніким не оскаржувалися під час судового розгляду і дослідження яких визнано

судом недоцільним відповідно до положень ч. 3 ст. 349 КПК України (визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження).

Вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним, обвинуваченим може бути оскаржений в апеляційному порядку:

– обвинуваченим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, установлених ч.ч. 5–7 ст. 474 КПК України (*загальний порядок судового провадження на підставі угоди*), зокрема нероз'яснення йому наслідків укладення угоди;

– потерпілим, його представником, законним представником, виключно з підстав: призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; нероз'яснення йому наслідків укладення угоди; невиконання судом вимог, установлених ч.ч. 6 або 7 ст. 474 КПК України (*загальний порядок судового провадження на підставі угоди*);

– прокурором виключно з підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому згідно з ч. 3 ст. 469 КПК України (*ініціювання та укладення угоди*) угода не може бути укладена.

Вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором і підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржений:

– обвинуваченим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, установлених ч.ч. 4, 6, 7 ст. 474 КПК України (*загальний порядок судового провадження на підставі угоди*), разом нероз'яснення йому наслідків укладення угоди;

– прокурором виключно з підстав: призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно з ч. 4 ст. 469 КПК України (*ініціювання та укладення угоди*) угода не може бути укладена.

Ухвала суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою, а також про продовження строку тримання під вартою, постановлена під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, може бути оскаржена в апеляційному порядку обвинуваченим, його захисником, законним представником, прокурором.

Апеляцію мають право подати такі суб'єкти кримінального судочинства (ст. 393 КПК України):

– обвинувачений, стосовно якого ухвалено обвинувальний вирок, його законний представник або захисник – в частині, що стосується інтересів обвинуваченого;

– обвинувачений, стосовно якого ухвалено виправдувальний вирок, його законний представник або захисник – в частині мотивів і підстав виправдання;

– підозрюваний, обвинувачений, його законний представник або захисник;

– законний представник, захисник неповнолітнього або сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусового заходу виховного характеру, – в частині, що стосується інтересів неповнолітнього;

– законний представник та захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру;

– прокурор;

– потерпілий або його законний представник або представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції;

– цивільний позивач, його представник або законний представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;

– цивільний відповідач або його представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;

– представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, – у частині, що стосується інтересів юридичної особи;

– фізична або юридична особа – у частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про долю речових доказів, документів, які були надані суду; третя особа – у частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про спеціальну конфіскацію;

– викривач у частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди як викривачу;

– інші особи у випадках, передбачених КПК України.

24.2 Строки і порядок подання апеляційних скарг

Апеляційна скарга подається **через суд, який ухвалив вирок, ухвалу** – на судові рішення, ухвалені судом першої інстанції, або **безпосередньо до суду апеляційної інстанції** – на ухвали слідчого судді, чи ухвалу

суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті.

Строки подачі апеляційної скарги (ст. 395 КПК України):

– на вирок або ухвалу про застосування або відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру – ***протягом тридцяти днів із дня їх проголошення;***

– на ухвалу суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлену під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, – ***протягом п'яти днів із дня її оголошення;***

– на інші ухвали суду першої інстанції – ***протягом семи днів з дня її оголошення;***

– на ухвалу слідчого судді – ***протягом п'яти днів із дня її оголошення.***

Для особи, яка перебуває під вартою, строк подачі апеляційної скарги обчислюється з ***моменту вручення їй копії судового рішення.***

Якщо ухвалу суду або слідчого судді постановлено без виклику особи, яка її оскаржує, або якщо вирок ухвалено без виклику особи, яка його оскаржує, у порядку, передбаченому ст. 382 КПК України (*розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні*), то строк апеляційного оскарження для такої особи обчислюється з ***дня отримання нею копії судового рішення.***

Протягом строку апеляційного оскарження матеріали кримінального провадження ніким не можуть бути витребувані зі суду. В цей строк суд зобов'язаний надати учасникам судового провадження за їх клопотанням можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження.

Відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 3 КПК України, суд апеляційної інстанції – відповідний апеляційний суд, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться суд першої інстанції, що ухвалив оскаржуване судове рішення, а також Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду – стосовно судових рішень Вищого антикорупційного суду, ухвалених як судом першої інстанції, а також стосовно судових рішень інших судів першої інстанції, ухвалених до початку роботи Вищого антикорупційного суду в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених цим Кодексом до підсудності Вищого антикорупційного суду.

Окрім того, відповідно до ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд України здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених законом, як суд першої або апеляційної інстанції.

Вимоги до апеляційної скарги. Апеляційна скарга подається в письмовій формі та має містити:

- найменування суду апеляційної інстанції;
- прізвище, ім'я та по батькові (найменування), місце проживання (перебування) особи, яка подає апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- судові рішення, яке оскаржується, і назва суду, який його ухвалив;
- вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, та їх обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає незаконність або необґрунтованість судового рішення;
- клопотання особи, яка подає апеляційну скаргу, про дослідження доказів;
- перелік матеріалів, які додаються.

Якщо особа не бажає брати участь в апеляційному розгляді, вона зазначає це в апеляційній скарзі.

Якщо в апеляційній скарзі зазначаються обставини, які не були досліджені в суді першої інстанції, або докази, які не подавалися суду першої інстанції, то в ній зазначаються причини цього.

Апеляційна скарга підписується особою, яка її подає. Якщо апеляційну скаргу подає захисник, представник потерпілого, то до неї додаються оформлені належно документи, що підтверджують його повноваження відповідно до вимог КПК України.

До апеляційної скарги та доданих до неї письмових матеріалів надаються копії в кількості, необхідній для їх надіслання сторонам кримінального провадження та іншим учасникам судового провадження, інтересів яких стосується апеляційна скарга. Цей обов'язок не поширюється на обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом або тримається під вартою.

Форма і зміст апеляційної скарги мають важливе процесуальне значення, оскільки від викладених у них формулювань, доводів і прохань залежать наслідки розгляду апеляції.

Під час обґрунтування прокурором і захисником необхідності зміни або скасування вироку, ухвали апеляція має містити посилання на відповідні аркуші кримінального провадження.

В апеляції вказується повна офіційна назва суду, якому адресується апеляція. Прокурор, окрім того, повинен указати, хто розглядав або затверджував обвинувальний акт.

Особа, що подає апеляцію, зобов'язана додати до апеляції документи, на які є посилання в апеляції, але які відсутні в матеріалах кримінального провадження, а також має право додавати будь-які документи, що, на її погляд, необхідні для правильного вирішення справи. Крім того, в апеляції наводиться перелік усіх документів, що додаються до неї.

Дії суду першої та апеляційної інстанції після одержання апеляційних скарг:

Після одержання апеляційних скарг **суд першої інстанції** через три дні після закінчення строку апеляційного оскарження судового рішення надсилає отримані апеляційні скарги разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції.

Якщо апеляційні скарги надійшли після направлення матеріалів кримінального провадження до **суду апеляційної інстанції**, вони – не пізніше наступного дня після їх надходження, – направляються до суду апеляційної інстанції (ст. 397 КПК України).

Після надходження апеляційної скарги до **суду апеляційної інстанції**, вона не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу, який протягом трьох днів перевіряє її на відповідність вимогам ст. 396 КПК України і за відсутності перешкод постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження (ст. 398 КПК України).

Якщо суддя-доповідач установив, що **апеляційну скаргу на вирок або ухвалу суду першої інстанції подано без додержання вимог, передбачених ст. 396 КПК України**, він постановляє ухвалу про залишення апеляційної скарги без руху, в якій зазначаються недоліки скарги і установлюється достатній строк для їх усунення, який не може перевищувати п'ятнадцяти днів із дня отримання ухвали особою, яка подала апеляційну скаргу. Копія ухвали про залишення апеляційної скарги без руху невідкладно надсилається особі, яка подала апеляційну скаргу.

Якщо особа усунула недоліки апеляційної скарги у строк, встановлений суддею-доповідачем, скарга вважається поданою у день первинного її подання до суду апеляційної інстанції.

Протягом трьох днів після усунення недоліків апеляційної скарги і за відсутності перешкод суддя-доповідач постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження.

Апеляційна скарга повертається у таких випадках:

– особа не усунула недоліки апеляційної скарги, яку залишено без руху, в установлений строк;

– апеляційну скаргу подала особа, яка не має права подавати апеляційну скаргу;

– апеляційна скарга не підлягає розгляду в цьому суді апеляційної інстанції;

– апеляційна скарга подана після закінчення строку апеляційного оскарження і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або суд апеляційної інстанції за заявою особи не знайде підстав для його поновлення.

Суддя-доповідач відмовляє у відкритті провадження лише, якщо апеляційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку, або судові рішення оскаржене виключно з підстав, з яких воно не може бути оскарженим згідно зі ст. 394 КПК України.

Копія ухвали про повернення апеляційної скарги, відмову у відкритті провадження невідкладно надсилається особі, яка подала апеляційну скаргу, разом з апеляційною скаргою та всіма доданими до неї матеріалами.

Ухвала про повернення апеляційної скарги або відмову у відкритті провадження може бути оскаржена в касаційному порядку.

Залишення апеляційної скарги без руху або її повернення не позбавляють права повторного звернення до суду апеляційної інстанції – у межах строку на апеляційне оскарження (ст. 399 КПК України).

Подання апеляційної скарги може мати такі ***наслідки***:

– на вирок або ухвалу суду ***зупиняє набрання ними законної сили та їх виконання***, крім випадків, установлених КПК України;

– подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді, на ухвалу суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою, а також про продовження строку тримання під вартою, постановлену під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, ***зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання***, крім випадків, встановлених КПК України;

– якщо апеляційну скаргу подано обвинуваченим, щодо якого судом ухвалено вирок за результатами ***спеціального судового провадження*** (за відсутності обвинуваченого, ст. 297-1 КПК України, п. 20-1 Розділу 11 КПК України) суд поновляє строк за умови надання обвинуваченим підтвердження наявності поважних причин, передбачених ст. 138 КПК України, та надсилає апеляційну скаргу разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції відповідно до вимог ст. 399 КПК України (ст. 400 КПК України).

Особи, які мають право на апеляційне оскарження (ст. 393 КПК України), мають право подати до суду апеляційної інстанції **заперечення на апеляційну скаргу на вирок або ухвалу** суду першої інстанції в письмовій формі протягом установленого судом апеляційної інстанції строку.

У запереченні на апеляційну скаргу зазначається:

- найменування суду апеляційної інстанції;
- прізвище, ім'я, по батькові (найменування), місце проживання (перебування) особи, яка подає апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- судові рішення, яке оскаржується, і назва суду, який його ухвалив;
- номер кримінального провадження в суді апеляційної інстанції, якщо він повідомлений судом апеляційної інстанції;
- обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог апеляційної скарги;
- у разі необхідності – клопотання особи, яка подає заперечення на апеляційну скаргу;
- перелік матеріалів, які додаються.

Також у запереченні на апеляційну скаргу зазначається, чи бажає особа взяти участь в апеляційному розгляді та підписується особою, яка його подає (ст. 402 КПК України).

До закінчення апеляційного розгляду особа, яка подала апеляційну скаргу, **має право відмовитися від неї**. Захисник підозрюваного, обвинуваченого, представник потерпілого можуть відмовитися від апеляційної скарги тільки за згодою відповідно до підозрюваного, обвинуваченого або потерпілого.

Якщо вирок або ухвала суду першої інстанції не були оскаржені іншими особами або якщо немає заперечень інших осіб, які подали апеляційну скаргу, проти закриття провадження, з огляду на відмову від апеляційної скарги, суд апеляційної інстанції своєю ухвалою закриває апеляційне провадження.

До початку апеляційного розгляду особа, яка подала апеляційну скаргу, має право змінити та/або доповнити її, тоді суд апеляційної інстанції за клопотанням осіб, які беруть участь в апеляційному розгляді, надає їм час, необхідний для вивчення зміненої апеляційної скарги і подання заперечень на неї.

Унесення до апеляційної скарги змін, які тягнуть погіршення становища обвинуваченого, за межами строків на апеляційне оскарження не допускається (ст. 403 КПК України).

Суд апеляційної інстанції може *переглядати судові рішення суду першої інстанції тільки в межах апеляційної скарги*. Але суд апеляційної інстанції вправі вийти за межі апеляційних вимог, якщо цим не погіршується становище обвинуваченого або особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Так, якщо розгляд апеляційної скарги дає підстави для ухвалення рішення на користь осіб, в інтересах яких апеляційні скарги не надійшли, суд апеляційної інстанції зобов'язаний ухвалити таке рішення.

У такому разі суд апеляційної інстанції, за клопотанням учасників судового провадження, зобов'язаний повторно дослідити обставини, встановлені під час кримінального провадження, якщо вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями.

Окрім того, суд може дослідити докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, якщо про дослідження таких доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується.

Суд апеляційної інстанції немає права розглядати обвинувачення, що не було висунуто в суді першої інстанції (ст. 404 КПК України).

24.3 Підготовка до апеляційного розгляду. Розгляд справи в суді апеляційної інстанції

Апеляційному розгляду передують відповідна *підготовка* до нього. Суддя-доповідач *протягом десяти днів* після відкриття апеляційного провадження за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції:

- надсилає копії ухвали про відкриття апеляційного провадження учасникам судового провадження разом з копіями апеляційних скарг, інформацією про їхні права й обов'язки і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на апеляційну скаргу;

- пропонує учасникам судового провадження подати нові докази, на які вони посилаються, або витребує їх за клопотанням особи, яка подала апеляційну скаргу;

- вирішує інші клопотання, зарозом щодо обрання, зміни або скасування запобіжного заходу;

- вирішує інші питання, необхідні для апеляційного розгляду.

Усі судові рішення судді-доповідача під час підготовки до апеляційного розгляду викладаються у формі ухвали. Копії ухвал надсилаються учасникам судового провадження.

Після закінчення підготовки до апеляційного розгляду суддя-доповідач постановляє ухвалу про закінчення підготовки та призначення апеляційного розгляду.

Обвинувачений підлягає обов'язковому виклику в судове засідання для участі в апеляційному розгляді, якщо: в апеляційній скарзі порушується питання про погіршення його становища або якщо суд визнає обов'язковою його участь, а обвинувачений, який утримується під вартою, – також у разі, якщо про це надійшло його клопотання (ст. 401 КПК України).

Апеляційний розгляд відбувається згідно з правилами судового розгляду в суді першої інстанції з урахуванням певних особливостей.

Після відкриття судового засідання, повідомлення про повне фіксування судового розгляду технічними засобами, оголошення складу суду і роз'яснення права відводу та ознайомлення з правами й обов'язками (пам'ятка) осіб, які беруть участь в апеляційному розгляді (ст.ст. 342–345 КПК України), і вирішення заявлених клопотань суддя-доповідач у необхідному обсязі доповідає зміст оскарженого судового рішення, доводи учасників судового провадження, викладені в апеляційних скаргах й запереченнях, і з'ясовує, чи підтримують свої апеляційні скарги особи, які їх подали.

Першій надається слово особі, яка подала апеляційну скаргу (в судових дебатах також). Якщо апеляційні скарги подали обидві сторони кримінального провадження, першим висловлює доводи обвинувачений. Після цього слово надається іншим учасникам судового провадження.

Неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження без поважних причини не перешкоджає проведенню розгляду, якщо такі особи були належно повідомлені про дату, час і місце апеляційного розгляду. Якщо для участі в розгляді в судове засідання не прибули учасники кримінального провадження, участь яких згідно з вимогами КПК України або рішенням суду апеляційної інстанції є обов'язковою, апеляційний розгляд відкладається.

Якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності, суд апеляційної інстанції має право ухвалити судові рішення за результатами **письмового провадження**.

Якщо під час **письмового провадження** суд апеляційної інстанції зробить висновок, що необхідно провести апеляційний розгляд, він призначає такий розгляд. Після його проведення **копія судового рішення апеляційної інстанції надсилається учасникам судового провадження протягом трьох днів з дня його підписання** (ст. 406 КПК України).

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право прийняти одне з таких **рішень**:

- залишити вирок або ухвалу без змін;
- змінити вирок або ухвалу;
- скасувати вирок повністю або частково та ухвалити новий вирок;
- скасувати ухвалу повністю або частково та ухвалити нову ухвалу;
- скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження;
- скасувати вирок або ухвалу і призначити новий розгляд у суді першої інстанції.

Треба зазначити, що **за наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди** – суд апеляційної інстанції, крім перших п'яти вказаних рішень, має право скасувати вирок і направити кримінальне провадження до:

- суду першої інстанції для проведення судового провадження у загальному порядку, якщо угода укладена під час судового провадження;
- органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода укладена під час досудового розслідування.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді чи ухвали суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою, а також про продовження строку тримання під вартою, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, **суд апеляційної інстанції має право**:

- 1) залишити ухвалу без змін;
- 2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу.

Постановляючи ухвалу за наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвалу суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою, а також про продовження строку тримання під вартою, постановлену під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, **апеляційний суд вирішує питання щодо запобіжного заходу в порядку, передбаченому Главою 18 Розділу II КПК України** (ст. 407 КПК України).

Суд апеляційної інстанції може змінити вирок або ухвалу суду в разі:

- пом'якшення призначеного покарання, якщо визнає, що покарання за своєю суворістю не відповідає тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого;

– зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення і застосування статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність про менш тяжке кримінальне правопорушення;

– зменшення сум, які підлягають стягненню, або збільшення цих сум, якщо таке збільшення не впливає на обсяг обвинувачення і правову кваліфікацію кримінального правопорушення;

– в інших випадках, якщо зміна вироку не погіршує становища обвинуваченого.

Суд апеляційної інстанції змінює ухвалу суду про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру в разі:

– зміни правової кваліфікації діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, і застосування статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, яка передбачає відповідальність за менш тяжке діяння;

– пом'якшення виду примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 408 КПК України).

Якщо суд апеляційної інстанції не проводив судового слідства, після виконання дій, зазначених у ст.ст. 342–345 КПК України, суддя-доповідач ознайомлює учасників судового розгляду з додатковими матеріалами, якщо вони були подані, з матеріалами, що надійшли зі суду першої інстанції на виконання доручень, вислуховує їх пояснення щодо поданих апеляцій у порядку, передбаченому ст. 318 КПК України, і переходить до судових дебатів.

Судове слідство в апеляційному суді провадиться за правилами проведення судового слідства у судовому провадженні, і лише щодо тієї частини вироку, ухвала законність і обґрунтованість якої оспорується в апеляції.

Судові дебати в суді апеляційної інстанції проводяться відповідно до вимог ст. 364 КПК України і полягають у промовах учасників судового розгляду стосовно тієї частини вироку, ухвала якої оскаржена.

Перед виходом суду до нарадчої кімнати для постановлення рішення щодо законності й обґрунтованості вироку, ухвали суду першої інстанції обвинуваченому, якщо він брав участь в апеляційному розгляді справи, надається останнє слово.

Ненадання останнього слова обвинуваченому судом апеляційної інстанції є порушенням його права на захист та підставою для скасування судового рішення.

Порушення таємниці нарадчої кімнати під час ухвалення вироку. Розгляд і ухвалення рішення в інших справах після виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку до його ухвалення є істотним порушенням кримінального процесуального закону, за якого судові рішення підлягає скасуванню.

24.4 Підстави для скасування чи зміни вироку або ухвали апеляційним судом.

Призначення нового розгляду в суді першої інстанції

Підставами для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції є:

- неповнота судового розгляду;
- невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження;
- суттєве порушення вимог кримінального процесуального закону;
- неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність.

Підставою для скасування або зміни вироку суду першої інстанції може бути також невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого.

Суд апеляційної інстанції не вправі скасувати виправдувальний вирок лише з мотивів вагомого порушення прав обвинуваченого.

Суд апеляційної інстанції не вправі скасувати ухвалу про незастосування примусових заходів медичного або виховного характеру лише з мотивів істотного порушення прав особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування таких заходів (ст. 409 КПК України).

Неповним визнається судовий розгляд, під час якого залишилися недослідженими обставини, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення, зокрема, у разі якщо:

- судом були відхилені клопотання учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій для підтвердження або спростування обставин, з'ясування яких може мати важливе значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення;

- необхідність дослідження тієї або іншої підстави впливає з нових даних, установлених під час розгляду справи в суді апеляційної інстанції (ст. 410 КПК України).

Судове рішення вважається таким, що *не відповідає фактичним обставинам кримінального провадження*, якщо:

- висновки суду не підтверджуються доказами, дослідженими під час судового розгляду;

- суд не взяв до уваги докази, які могли суттєво вплинути на його висновки;

– за наявності суперечливих доказів, які мають істотне значення для висновків суду, в судовому рішенні не зазначено, чому суд узяв до уваги одні докази й відкинув інші;

– висновки суду, викладені в судовому рішенні, містять істотні суперечності.

Вирок й ухвала підлягають скасуванню або зміні із зазначених підстав лише тоді, коли невідповідність висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження вплинула або могла вплинути на вирішення питання про винуватість або невинуватість обвинуваченого, на правильність застосування закону України про кримінальну відповідальність, на визначення міри покарання або застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 411 КПК України).

Істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону є такі порушення вимог КПК України, які перешкодили або могли перешкодити суду ухвалити законне й обґрунтоване судове рішення.

Право на захист для забезпечення справедливого судового розгляду визнається ЄСПЛ основоположним принципом судочинства.

Судова практика нерідко констатує наявність порушення права на захист обвинуваченого, і визнає це істотним порушенням, що призводить до скасування судового рішення. Аналіз останньої практики вищих судів засвідчує порушення права на захист навіть у таких випадках: перевірка в суді питання щодо вручення обвинуваченому пам'ятки про його права й обов'язки, нез'ясування, чи є зрозумілими йому його права й обов'язки і, у разі необхідності, їх нероз'яснення; твердження апеляційного суду про обов'язок залучення захисника лише у випадках, коли відповідно до ст. 52 КПК України, участь захисника є обов'язковою – неприпустимі; нездійснення судом апеляційної інстанції належної перевірки доводів апеляційної скарги щодо забезпечення ефективної правової допомоги.

Ще одним істотним порушенням є порушення засади доступу до правосуддя та справедливого судового розгляду. Аналіз сучасної судової практики дозволяє констатувати такі порушення, які прямо пов'язані із цією засадою: позбавлення обвинуваченого можливості одержувати допомогу перекладача, спілкуватися в суді рідною мовою, отримувати копії судових рішень у перекладі рідною мовою або іншою мовою, якою він володіє. Так, Верховний Суд зазначив, що можливість обвинуваченого в суді спілкуватися рідною мовою, отримувати копії судових рішень у перекладі рідною мовою або іншою мовою, якою він володіє, а також користуватися послугами перекладача, є однією зі складових реалізації ним своїх прав на захист та розгляд справи незалежним

і неупередженим судом, гарантованих кримінальним процесуальним законом. Також можливість обвинуваченого одержувати допомогу перекладача в судовому засіданні є одним із принципів забезпечення права на справедливий суд, визначених у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Вихід судом за межі пред'явленого обвинувачення. Суд першої інстанції, ухвалюючи вирок, визнав винним засудженого у грубому порушенні громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось як особливою зухвалістю, так і винятковим цинізмом. Визначаючи протиправні дії винного ще й такими, що супроводжувалися винятковим цинізмом, суд першої інстанції вийшов за межі пред'явленого обвинувачення, що є порушенням кримінального процесуального закону.

Усі ці порушення, за наявної регламентації, підлягають оцінці апеляційним судом на предмет істотності для з'ясування, чи перешкодили вони або чи могли перешкодити суду ухвалити законне й обґрунтоване судове рішення (відповідно до ч. ст. 412 КПК України).

Судове рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню, якщо:

- за наявності підстав для закриття судом провадження в кримінальній справі його не було закрито;
- судове рішення ухвалено незаконним складом суду;
- судове провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, окрім випадків, передбачених ч. 3 ст. 323 або ст. 381 КПК України, або прокурора, крім випадків, коли його участь не є обов'язковою;
- судове провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою;
- судове провадження здійснено за відсутності потерпілого, належно не повідомленого про дату, час і місце судового засідання;
- порушено правила підсудності;
- у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження в суді першої інстанції (ст. 412 КПК України).

Неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, що тягне скасування або зміну судового рішення, є:

- незастосування судом закону, який підлягає застосуванню;
- застосування закону, який не підлягає застосуванню;
- неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту;
- призначення суворішого покарання, ніж передбачено відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність (ст. 413 КПК України).

Невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого визнається таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність, але за своїм видом або розміром є явно несправедливим через м'якість або суворість (ст. 414 КПК України).

Підстави для призначення нового розгляду в суді першої інстанції. Суд апеляційної інстанції скасовує вирок або ухвалу суду і призначає новий розгляд у суді першої інстанції, якщо: 1) встановлено порушення, передбачені п.п. 2–7 ч. 2 ст. 412 КПК України; 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому заявлено відвід на підставі обставин, які очевидно викликали сумнів у неупередженості судді, і заяву про його відвід визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованою; 3) судові рішення ухвалено або підписано не тим складом суду, який здійснював судовий розгляд.

У разі призначення нового розгляду в суді першої інстанції, суд апеляційної інстанції не має права вирішувати наперед питання про доведеність або недоведеність обвинувачення, достовірність або недостовірність доказів, переваги одних доказів над іншими, застосування судом першої інстанції того або іншого закону України про кримінальну відповідальність та покарання.

Висновки і мотиви, з яких скасовані судові рішення, є обов'язковими для суду першої інстанції під час нового розгляду (ст. 415 КПК України).

Особливості нового розгляду судом першої інстанції полягають у тому, що після скасування судом апеляційної інстанції вироку або ухвали про закриття кримінального провадження або про застосування, відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру суд першої інстанції здійснює судові провадження згідно з вимогами Розділу 4 КПК України в іншому складі суду.

Під час нового розгляду в суді першої інстанції допускається застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення та посилення покарання тільки за умови, якщо вирок було скасовано за апеляційною скаргою прокурора або потерпілого або його представника, з огляду на необхідність застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або посилення покарання.

Під час нового розгляду в суді першої інстанції питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру права кваліфікація діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, як більш тяжкого допускається за умови, якщо на цій підставі подано апеляційну скаргу прокурором або потерпілим або його представником (ст. 416 КПК України).

Суд апеляційної інстанції, встановивши обставини, передбачені у ст. 284 КПК України (*закриття кримінального провадження*), скасовує обвинувальний вирок або ухвалу і *закриває кримінальне провадження* (ст. 417 КПК України).

24.5 Процесуальні акти апеляційної інстанції. Постановлення вироку апеляційним судом

Судові рішення суду апеляційної інстанції оформляються відповідними процесуальними актами, а саме: у разі скасування вироку повністю або частково (п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК України), суд апеляційної інстанції *ухвалює вирок*. Будь-яке інше рішення суду апеляційної інстанції ухвалює у формі *ухвали*.

Судові рішення суду апеляційної інстанції ухвалюються, проголошуються, видаються, роз'яснюються або надсилаються учасникам судового провадження відповідно до порядку, передбаченого ст.ст. 368–380 КПК України (ст. 418 КПК України).

Згідно зі ст. 369 КПК України, *вирок* – це *судове рішення, в якому суд вирішує обвинувачення по суті, а ухвала* – це *судове рішення, в якому суд вирішує інші питання (всі, крім обвинувачення по суті)*.

Ухвала суду апеляційної інстанції складається з трьох частин: вступної, мотивувальної і резолютивної. У *вступній частині* вказуються: дата і місце її постановлення; найменування суду апеляційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання; найменування (номера) кримінального провадження; прізвища, ім'я і по батькові підозрюваного, обвинуваченого, року, місяця і дня його народження, місця народження і місця проживання; закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа; імен (найменувань) учасників судового провадження.

Мотивувальна частина має містити: короткий зміст вимог апеляційної скарги і судового рішення суду першої інстанції; узагальнення доводів особи, яка подала апеляційну скаргу; узагальнений виклад позиції інших учасників судового провадження; встановлені судом першої інстанції обставини; встановлені судом апеляційної інстанції обставини з посиланням на докази, а також мотивів визнання окремих доказів недопустимими або неналежними; мотиви, з яких суд апеляційної інстанції виходив у разі постановлення ухвали, і положення закону, яким він керувався.

Резолютивна частина містить: висновки суду апеляційної інстанції по суті вимог апеляційної скарги; рішення щодо запобіжного заходу; розподіл процесуальних витрат; строк і порядок набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

У разі залишення апеляційної скарги без задоволення в ухвалі суду апеляційної інстанції мають бути зазначені підстави, з яких апеляційну скаргу визнано необґрунтованою.

У разі скасування або зміни судового рішення в ухвалі має бути зазначено, які статті закону порушено та в чому саме полягають ці порушення або необґрунтованість вироку або ухвали (ст. 419 КПК України).

Суд апеляційної інстанції **скасовує** вирок суду першої інстанції і **ухвалює свій вирок** у разі:

- необхідності застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або збільшення обсягу обвинувачення;
- необхідності застосування суворішого покарання;
- скасування необґрунтованого виправдувального вироку суду першої інстанції;
- неправильного звільнення обвинуваченого від відбування покарання.

Вирок суду апеляційної інстанції має відповідати загальним вимогам до вироків. У вирокі суду апеляційної інстанції зазначаються зміст вироку суду першої інстанції, короткий зміст вимог апеляційної скарги, мотиви ухваленого рішення, рішення по суті вимог апеляційної скарги.

Суд апеляційної інстанції **скасовує ухвалу про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру і постановляє свою ухвалу** в разі:

- необхідності правової кваліфікації діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, як більш тяжкого;
- застосування більш суворого виду примусових заходів медичного або виховного характеру;
- скасування необґрунтованої ухвали суду про відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру та закриття кримінального провадження щодо неосудного або неповнолітнього з тих мотивів, що вони не вчинили діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (ст. 420 КПК України).

Недопустимість погіршення правового становища обвинуваченого:

Обвинувальний вирок, ухвалений судом першої інстанції, може бути скасовано з огляду на необхідність застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення або суворіше покарання, скасувати

неправильне звільнення обвинуваченого від відбування покарання, збільшити суми, які підлягають стягненню, або в інших випадках, коли це погіршує становище обвинуваченого, лише у разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий або його представник.

Виправдувальний вирок, ухвалений судом першої інстанції, може бути скасований лише в разі, якщо апеляційну скаргу подав прокурор, потерпілий або його представник, а також на підставі апеляційної скарги обвинуваченого, його захисника з мотивів і підстав виправдання.

Ухвала суду першої інстанції про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру може бути скасована через необхідність застосувати закон про більш тяжке діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, та суворіший вид примусових заходів медичного або виховного характеру лише у разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий або його представник.

Ухвала суду першої інстанції про відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру та закриття кримінального провадження щодо неосудного або неповнолітнього з тих мотивів, що вони не вчинили діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, може бути скасована лише в разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий або його представник.

Ухвала суду першої інстанції може бути скасована з метою погіршення становища особи, щодо якої вона постановлена, лише у разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий або його представник (ст. 421 КПК України).

Законом передбачено певний **порядок перевірки ухвал слідчого судді**. Отримавши апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді, суддя-доповідач невідкладно витребує з суду першої інстанції відповідні матеріали та не пізніше як за день повідомляє особу, яка її подала, прокурора та інших заінтересованих осіб про час, дату і місце апеляційного розгляду. Апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді розглядається не пізніше як через три дні після її надходження до суду апеляційної інстанції.

Порядок перевірки ухвал суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою, а також про продовження строку тримання під вартою, постановлених під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті.

Апеляційна скарга на ухвалу суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлену під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, що надійшла до суду апеляційної інстанції, **не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу.**

Суддя-доповідач у разі необхідності перевірки обставин, які підтверджують наявність ризиків, що стали підставою для обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, зміни іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або для продовження строку тримання під вартою, **невідкладно вистребує з суду першої інстанції:**

1) ухвалу про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою;

2) клопотання про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, подане під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті.

Апеляційні скарги на ухвалу суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою, а також про продовження строку тримання під вартою, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, розглядаються не пізніш як **через три дні після їх надходження до суду апеляційної інстанції.**

Розгляд апеляційної скарги на ухвалу суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою, а також про продовження строку тримання під вартою, постановлену під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, **здійснюється без участі сторін кримінального провадження**, крім випадків, якщо прокурор, обвинувачений, його захисник, законний представник заявив клопотання про розгляд апеляційної скарги за участю сторін.

Ухвала апеляційного суду за результатами розгляду апеляційної скарги на ухвалу суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання

під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою, а також про продовження строку тримання під вартою, постановлену під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, **набирає законної сили після її проголошення та не може бути оскаржена у касаційному порядку.**

Копія ухвали апеляційного суду за результатами розгляду апеляційної скарги на ухвалу суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою, а також про продовження строку тримання під вартою, постановлену під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, **надсилається учасникам судового провадження та уповноваженій службовій особі місця тримання під вартою не пізніше наступного дня після її проголошення** (ст. 422-1 КПК України).

Останнім можливим закінченням провадження в суді апеляційної інстанції є **повернення матеріалів кримінального провадження суду першої інстанції.**

Після закінчення апеляційного провадження матеріали кримінального провадження **не пізніше як у семиденний строк**, а в провадженні за апеляційною скаргою **на ухвалу слідчого судді – не пізніше як у триденний строк**, направляються до суду першої інстанції (ст. 423 КПК України).

Апеляційне провадження є важливою гарантією досягнення цілей і виконання завдань кримінального судочинства, забезпечення його законності. Метою цієї стадії є запобігти набранню законної сили неправосудними вироками, ухвалами, швидке виправлення допущених судом першої інстанції помилок і, цим самим, забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів учасників процесу, а також сприяння поліпшенню якості роботи судів нижчого рівня та формуванню судової практики відповідно до вимог кримінального і кримінального процесуального законів.

Контрольні питання

1. Вкажіть особливості апеляційного провадження.
2. Назвіть суб'єктів подання апеляції.
3. На які рішення може бути подана апеляція?
4. Який порядок і строки апеляційного провадження?
5. Що охоплює підготовка до апеляційного розгляду?

6. Яка форма апеляційної скарги та її зміст?
7. Окресліть порядок подання до суду апеляційної скарги.
8. Який порядок апеляційного розгляду?
9. Що таке заперечення на апеляційну скаргу?
10. Який порядок письмового апеляційного провадження?
11. Які підстави зміни вироку або ухвали суду судом апеляційної інстанції?
12. Назвіть підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції.
13. Які підстави направлення справи на новий судовий розгляд у першій інстанції?
14. Який порядок закриття кримінального провадження судом апеляційної інстанції?
15. Які види судових рішень суду апеляційної інстанції?

Рекомендована література

1. Бобченко Н. Р. Істотне порушення кримінального процесуального закону як підстава для перевірки судових рішень в апеляційному та касаційному порядку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 32 (3). С. 108–114.
2. Бобченко Н. Р. Оцінка доказів судом апеляційної інстанції у кримінальному провадженні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_3_3
3. Бобченко Н. Р. Скасування вироку чи ухвали і закриття кримінального провадження судом апеляційної та касаційної інстанції. *Публічне право*. 2015. № 4. С. 138–144.
4. Бобченко Н. Р. Суть, значення та класифікація рішень суду апеляційної та касаційної інстанцій у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2016. № 1 (2). С. 145–153.
5. Бринзанська О. В. Дослідження доказів безпосередньо на стадії апеляційного перегляду кримінального провадження. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 122–130.
6. Кацнір В. Процесуальна правова платформа участі прокурора в суді апеляційної інстанції. *Верховенство права*. 2019. С. 94–99.
7. Кашка О. С. Перевірка апеляційної скарги та відкриття апеляційного провадження згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 408–413.

8. Кіцен Н. В. Свобода апеляційного оскарження вироків та ухвал суду у кримінальному провадженні. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Вип. 1. С. 211–221.
9. Кравченко В. В. До питання розмежування деяких понять крізь призму інституту апеляційного провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. Одеса, 2020. С. 246–249.
10. Кулянда М. І. Психологічні особливості судового провадження в суді апеляційної інстанції у кримінальному процесі. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип. 4. С. 335–347.
11. Кулянда М. І. Інститут оскарження в апеляційному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. Чернівці, 2019. С. 84–88.
12. Кулянда М. І. Особливості апеляційного провадження в порядку судового контролю в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2021. С. 10–16.
13. Легких В. В. Процесуальні аспекти залучення експерта судом апеляційної інстанції у кримінальному судочинстві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 3. С. 90–96.
14. Маринів В. І. Недопустимість повороту до гіршого як гарантія свободи апеляційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 114–119.
15. Мар'янова С. С. Система підстав для скасування або зміни судових рішень судом апеляційної інстанції. *Порівняльно-аналітичне право*. Одеса, 2020. С. 208–211.
16. Ніколенко Л. М. Порівняльна характеристика апеляційного провадження в господарському, цивільному, адміністративному і кримінальному судочинствах. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право. 2013. Вип. 5. С. 107–112.
17. Острогляд О. В. Доказування в апеляційному суді : історичний еккурс. *Прикарпатський юридичний вісник*. Івано-Франківськ, 2019. С. 38–42.
18. Сенченко Н. М. Окремі питання апеляційного оскарження ухвали суду в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Право і суспільство*. 2014. № 6.2. С. 189–193.

19. Скрябін О. М. Діяльність захисника в підготовчій частині апеляційного провадження в кримінальному процесі. *Публічне право*. 2015. № 3. С. 219–225.
20. Сопільник Р. Л. Право апеляційного оскарження та порядок його здійснення за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа*. 2013. № 6 (2.1). С. 141–147.
21. Несінов О. М. Судова практика щодо можливості (неможливості) оскарження деяких судових рішень : практичний посібник. Київ : Норма права, 2021. С. 178–191.
22. Постанова Верховного Суду від 22 березня 2018 р. у справі № 521/11693/16-к (провадження № 51–380км17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72970201>
23. Постанова Верховного Суду від 10 квітня 2019 р. у справі № 444/797/18 (провадження № 51-85км19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8123491>
24. Постанова Верховного Суду від 21 березня 2019 р. у справі № 353/627/17 (провадження № 51–8707км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80751587>
25. Ухвала Запорізького апеляційного суду від 3 вересня 2019 року. Справа № 333/1160/16-к. Провадження № 11-кп/807/203/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84029750>
26. Ухвала Запорізького апеляційного суду від 3 жовтня 2019 року. Справа № 333/1160/16-к. Провадження № 11-кп/807/203/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84737142>
27. Ухвала ВССУ від 7 липня 2015 р., справа № 5–437км15. Про правові позиції судової палати у кримінальних справах ВССУ за 2015 р. URL: <https://sa.dn.ua/pro-pravovi-pozicii-sudovoi-palati-u-k/2/>
28. Ухвала ВССУ від 20 серпня 2015 року, справа № 5–1815км15. Про правові позиції судової палати у кримінальних справах ВССУ за 2015 р. URL: <https://sa.dn.ua/pro-pravovi-pozicii-sudovoi-palati-u-k/2/>
29. Постанова Верховного Суду від 12 лютого 2019 р. у справі № 754/4282/16-к (провадження № 51–5331км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79883009>
30. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 1 лютого 2018 р., справа № 522/18427/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72073986>

31. Ухвала ВССУ від 1 жовтня 2015 р., справа № 5–2240км15. Про правові позиції судової палати у кримінальних справах ВССУ за 2015 р. URL: <https://sa.dn.ua/pro-pravovi-pozicii-sudovoi-palati-u-k/2/>
32. Ухвала ВССУ від 19 листопада 2015 р., справа № 5–2504км15. Про правові позиції судової палати у кримінальних справах ВССУ за 2015 р. URL: <https://sa.dn.ua/pro-pravovi-pozicii-sudovoi-palati-u-k/2/>

Тема 25

ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

- 25.1 Поняття і значення стадії касаційного провадження*
- 25.2 Суб'єкти, строки та межі касаційного провадження*
- 25.3 Порядок і результати розгляду справи касаційним судом. Рішення касаційної інстанції*

25.1 Поняття і значення стадії касаційного провадження

Будь-яка сучасна судова система світу є ефективною та дієвою виключно за умови наявності розвинутого інституту перевірки судових рішень, який вважається однією з важливих засад у сфері правосуддя та гарантує забезпечення законності й правопорядку в державі. В п. 8 ст. 129 Конституції України передбачено забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду.

Перегляд судових рішень у кримінальному провадженні в суді касаційної інстанції є, за загальним правилом, останнім національним засобом юридичного захисту прав і свобод людини в Україні. У разі касаційного провадження має бути забезпечена єдність застосування норм КПК України, що слугує однією з гарантій забезпечення законності та верховенства права у кримінальному провадженні.

Конституційна засада щодо забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом, яка закріплена у ст. 129 Конституції України, відображена у ч. 2 ст. 24 КПК України, якою гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод або інтересів особи, судом вищої інстанції у порядку, передбаченому законом, незалежно від участі особи у судовому розгляді.

Варто зауважити, що не вважається порушенням зазначеної конституційної засади закріплення переліку рішень, які підлягають

касаційному оскарженню (законодавче визначення предмета касаційного оскарження) або заборон щодо оскарження судових рішень.

Касаційне провадження – це стадія кримінального процесу, в якій суд касаційної інстанції переглядає судові рішення суду першої та апеляційної інстанції у зв'язку з поданою на них касаційною скаргою.

Така діяльність полягає у розгляді судом вищої інстанції кримінальних проваджень за касаційними скаргами і вирішенні питання щодо законності й обґрунтованості оскаржуваних рішень.

Стадія починається із моменту подання касаційної скарги, її сутністю є перевірка матеріалів кримінальних проваджень, яка закінчується прийняттям ухвали.

Завдання стадії:

– сприяти законності й обґрунтованості судових рішень, які оскаржені та здійснювати превентивний вплив на інші судові рішення;

– сприяти недопущенню виконання незаконних і необґрунтованих судових рішень;

– гарантувати права і законні інтереси засудженого, потерпілого та інших учасників судочинства, які оскаржують судові рішення з питань, що торкаються їх інтересів;

– здійснювати процесуальний контроль за діяльністю судів з боку вищої судової інстанції.

Значення стадії касаційного провадження розкривають такі положення:

– гарантія від незаконного і необґрунтованого засудження особи або навпаки, від залишення непокараними осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;

– указана стадія є гарантією прав і свобод не лише засудженого, а й потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та інших учасників кримінального процесу;

– є формою судового контролю за діяльністю судів нижчого рівня і відтак сприяє однаковому застосуванню судами закону на всій території;

– формує єдину судову політику, що сприяє підвищенню рівня судового провадження та судового розгляду кримінальних проваджень;

– сприяє запобіганню звернення до виконання незаконних і необґрунтованих рішень апеляційних судів та виконання рішень місцевих судів.

Відповідно до п. 21 ст. 3 КПК України **суд касаційної інстанції** – **Верховний Суд**.

Оскільки **межі перегляду судом касаційної інстанції**, що визначені в ст. 433 КПК України (перегляд судових рішень першої та апеляцій-

ної інстанції у межах касаційної скарги), встановлюють роль касаційного суду як суду права (перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм КК України та КПК України, правової оцінки обставин), то відповідно, у своїх рішеннях він висловлює правову позицію в справі шляхом викладення мотивів, з яких виходив під час ухвалення постанови, і положення закону, яким він керувався. Відповідно, всі учасники проваджень мають готувати свої позиції саме в першій та апеляційній інстанціях, оскільки касаційний суд не встановлює факти, а розглядає справу лише на основі фактів, установлених судами попередніх інстанцій.

Відповідно до ст. 424 КПК України, *у касаційному порядку можуть бути оскаржені:*

– вироки та ухвали про застосування або відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції;

– ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку, якщо вони перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, окрім випадків, передбачених КПК України.

Заперечення проти інших ухвал можуть бути включені до касаційної скарги на судові рішення, ухвалені за наслідками апеляційного провадження.

Вирок суду першої інстанції на підставі угоди після його перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на такий вирок можуть бути оскаржені в касаційному порядку:

– засудженим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без згоди засудженого на призначення покарання; невиконання судом вимог, установлених чч. 4–7 ст. 474 КПК України, заразом нероз'яснення засудженому наслідків укладення угоди;

– потерпілим, його представником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без згоди потерпілого на призначення покарання; невиконання судом вимог, установлених чч. 6 або 7 ст. 474 КПК України; нероз'яснення потерпілому наслідків укладення угоди;

– прокурором виключно з підстав: призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому, згідно з ч. 4 ст. 469 КПК України, угода не може бути укладена.

Ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають.

25.2 Суб'єкти, строки та межі касаційного провадження

Згідно зі ст. 425 КПК України, *касаційну скаргу мають право подати:*

- засуджений, його законний представник або захисник – у частині, що стосується інтересів засудженого;
- виправданій, його законний представник або захисник – у частині мотивів і підстав виправдання;
- підозрюваний, обвинувачений, його законний представник або захисник;
- законний представник, захисник неповнолітнього або неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусових заходів виховного характеру, – в частині, що стосується інтересів неповнолітнього;
- законний представник або захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру;
- прокурор;
- потерпілий або його законний представник або представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції;
- цивільний позивач, його представник або законний представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;
- цивільний відповідач або його представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;
- представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, – у частині, що стосується інтересів юридичної особи.

Особам, які мають право подати касаційну скаргу, надається можливість ознайомитися в суді з матеріалами кримінального провадження для вирішення питання про подання касаційної скарги.

Порядок і строки касаційного оскарження (ст. 426 КПК України). Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції. Касаційна скарга на судові рішення може бути подана протягом трьох місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції, а засудженим, який тримається під вартою, – в той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення.

Протягом строку, встановленого на касаційне оскарження, матеріали кримінального провадження ніким не можуть бути витребувані з суду, який виконує судові рішення, крім суду касаційної інстанції.

Касаційна скарга подається **в письмовій формі**. В касаційній скарзі зазначаються:

- найменування суду касаційної інстанції;
- прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка подає касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- судові рішення, що оскаржується;
- обґрунтування вимог особи, яка подала касаційну скаргу, із зазначенням того, у чому полягає незаконність або необґрунтованість судового рішення;
- вимоги особи, яка подає касаційну скаргу, до суду касаційної інстанції;
- перелік матеріалів, які додаються.

Якщо особа не хоче брати участь у касаційному розгляді, вона зазначає це в касаційній скарзі.

Касаційну скаргу підписує особа, яка її подає. Якщо касаційну скаргу подає захисник, представник потерпілого, до неї додаються оформлені належно документи, що підтверджують його повноваження відповідно до вимог КПК України.

До касаційної скарги додаються копії судових рішень, які оскаржуються.

До касаційної скарги додаються її копії з додатками в кількості, необхідній для надіслання сторонам кримінального провадження і учасникам судового провадження. Ця вимога не поширюється на засудженого, який тримається під вартою (ст. 427 КПК України).

Відкриття касаційного провадження здійснюється відповідно до ст. 428 КПК України. Відтак суд касаційної інстанції відкриває касаційне провадження **протягом п'яти днів з дня надходження касаційної скарги**, якщо немає підстав для залишення касаційної скарги без руху, повернення касаційної скарги або відмови у відкритті касаційного

провадження. Питання про відкриття касаційного провадження суд касаційної інстанції вирішує без виклику сторін кримінального провадження.

Суд касаційної інстанції постановляє ухвалу **про відмову у відкритті касаційного провадження**, якщо:

– касаційна скарга подана на судове рішення, яке не підлягає оскарженню в касаційному порядку;

– з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів, убачається, що підстав для задоволення скарги немає.

Суд касаційної інстанції вправі відмовити у відкритті касаційного провадження з підстави, передбаченої п. 1 ч. 2 ст. 428 КПК України (*касаційна скарга подана на судове рішення, яке не підлягає оскарженню в касаційному порядку*), без перевірки відповідності касаційної скарги вимогам ст. 427 КПК України.

Суд касаційної інстанції не вправі відмовити у відкритті касаційного провадження з підстави, передбаченої п. 2 ч. 2 ст. 428 КПК України (*з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає*), якщо оскаржується судове рішення, яким згідно з положеннями ст. 437 КПК України (*недопустимість погіршення правового становища виправданого та засудженого*) судом апеляційної інстанції погіршено становище підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого. Про відкриття або про відмову у відкритті касаційного провадження суд касаційної інстанції постановляє ухвалу.

Копія ухвали про відкриття касаційного провадження або про відмову у відкритті касаційного провадження разом із касаційною скаргою та всіма доданими до неї матеріалами невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу.

Залишення касаційної скарги без руху або її повернення. Якщо суд касаційної інстанції встановить, що касаційну скаргу подано без додержання вимог, передбачених ст. 427 КПК України, постановляє ухвалу про залишення касаційної скарги без руху, в якій зазначаються недоліки касаційної скарги і встановлюється строк, необхідний для їх усунення, що не може перевищувати п'ятнадцяти днів із дня отримання ухвали особою, яка подала касаційну скаргу.

Копія ухвали про залишення касаційної скарги без руху невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу.

Колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду ухвалою від 28 грудня 2021 року касаційну скаргу засудженого ОСОБА_1 на вирок місцевого суду залишила без руху у зв'язку

з невідповідністю касаційної скарги вимогам п. 4 ч. 2 ст. 427 КПК України та надала п'ятнадцять днів для усунення виявлених у ній недоліків.

Розписка засудженого ОСОБА_1 від 06 січня 2022 року про отримання ним ухвали суду касаційної інстанції від 28 грудня 2021 року надійшла.

Проте в установлений строк засуджений не усунув недоліків касаційної скарги, залишеної без руху. Нової касаційної скарги від нього на адресу суду касаційної інстанції не надходило.

У зв'язку з цим колегія суддів вважає, що касаційна скарга засудженого ОСОБА_1 підлягає поверненню на підставі п. 1 ч. 3 ст. 429 КПК України, відповідно до вимог якого касаційна скарга повертається, якщо особа не усунула недоліки касаційної скарги, яку залишено без руху, в установлений строк.

Враховуючи викладене, керуючись п. 1 ч. 3 ст. 429, ст. 441 КПК України, Верховний Суд постановив повернути касаційну скаргу засудженого ОСОБА_1 на вирок Голопристанського районного суду Херсонської області від 10 липня 2019 року. Ухвала оскарженню не підлягає.

Якщо особа усунула недоліки касаційної скарги у строк, встановлений судом, вона вважається поданою у день первинного її подання до суду касаційної інстанції. Протягом **п'яти днів після усунення недоліків** касаційної скарги або закінчення строку, встановленого для усунення недоліків касаційної скарги, суд касаційної інстанції вирішує питання про відкриття касаційного провадження.

Касаційну скаргу повертають, якщо:

- особа не усунула недоліки касаційної скарги, яку залишено без руху, в установлений строк;
- її подала особа, яка не має права подавати касаційну скаргу;
- вона подана після закінчення строку касаційного оскарження і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або суд касаційної інстанції за заявою такої особи не знайшов підстав для його поновлення.

Копія ухвали про повернення касаційної скарги невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу, разом з касаційною скаргою та усіма доданими до неї матеріалами.

Залишення касаційної скарги без руху або її повернення не позбавляє права повторного звернення до суду касаційної інстанції у межах строку на касаційне оскарження.

У касаційній скарзі захисник порушує питання про перевірку зазначеного судового рішення у касаційному порядку. Ухвалою Касаційно-

го кримінального суду у складі Верховного Суду від 16 квітня 2021 року касаційну скаргу захисника було залишено без руху у зв'язку з невідповідністю вимогам КПК України та надано десятиденний строк для усунення недоліків.

У вищевказаному рішенні суду касаційної інстанції було вказано на необхідність навести конкретні порушення закону, які передбачені у ст. 438 КПК України, що стали б підставою для скасування або зміни судових рішень, обґрунтувати свої доводи, а також викласти вимоги до суду касаційної інстанції з урахуванням положень ст. 436 КПК України.

На виконання ухвали касаційного суду захисник Логінов Р. М. подав нову касаційну скаргу, перевіривши яку, суд установив, що зазначені в ухвалі Верховного Суду від 16 квітня 2021 року недоліків не усунуто.

Так, в ухвалі Верховного Суду вказувалося на те, що скаржником у касаційній скарзі заявлено вимоги, які не узгоджуються із положенням ст. 436 КПК України. Зокрема, захисник просив одночасно скасувати ухвалу апеляційного суду та змінити судові рішення.

Всупереч п. 5 ч. 2 ст. 427 КПК України повторна касаційна скарга захисника Логінова Р. М. знову не містить чітких вимог до суду касаційної інстанції, викладених у відповідності з положеннями ст. 436 КПК України.

Таким чином, зважаючи на те, що захисник недоліків касаційної скарги не усунув, суд приходиться до висновку, що касаційну скаргу слід повернути особі, яка її подала.

Слід зазначити, що ч. 4 ст. 429 КПК України передбачає, що залишення касаційної скарги без руху або її повернення не позбавляє права повторного звернення до суду касаційної інстанції в порядку, передбаченому цим Кодексом, у межах строку на касаційне оскарження.

Керуючись п. 1 ч. 3 ст. 429 КПК України, Верховний Суд постановив касаційну скаргу захисника Логінова Р. М. в інтересах засудженого ОСОБА_1 на ухвалу Житомирського апеляційного суду від 16 березня 2021 року разом з усіма доданими до неї матеріалами повернути особі, яка її подала. Ухвала оскарженню не підлягає.

Підготовка касаційного розгляду полягає у тому, що суддя-доповідач протягом десяти днів після відкриття касаційного провадження без виклику сторін кримінального провадження:

– надсилає копії ухвали про відкриття касаційного провадження учасникам судового провадження разом з копіями касаційних скарг, інформацією про їхні права й обов'язки і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу;

- витребує матеріали кримінального провадження;
- вирішує заявлені клопотання;
- вирішує питання про зупинення виконання судових рішень, які оскаржуються;
- вирішує інші питання, необхідні для касаційного розгляду.

Усі рішення, ухвалені суддею-доповідачем під час підготовки провадження до касаційного розгляду, викладаються у формі ухвали. Копії ухвали надсилаються учасникам судового провадження.

Після проведення підготовчих дій та отримання матеріалів кримінального провадження суддя-доповідач постановляє ухвалу про закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду.

Засуджений підлягає обов'язковому виклику в судове засідання для участі в касаційному розгляді, якщо суд визнає обов'язковою його участь, а засуджений, що тримається під вартою, – також у випадках, якщо про це надійшло його клопотання (ст. 430 КПК України).

На касаційну скаргу можна подати заперечення, особам, які мають право на касаційне оскарження в письмовій формі протягом встановленого судом касаційної інстанції строку.

Заперечення на касаційну скаргу має містити:

- найменування суду касаційної інстанції;
- прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштову адресу особи, яка подає заперечення на касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, якщо такі є;
- вказівку на судові рішення, яке оскаржується;
- номер кримінального провадження в суді касаційної інстанції, якщо він повідомлений судом касаційної інстанції;
- обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог касаційної скарги;
- у разі необхідності – клопотання особи, яка подає заперечення на касаційну скаргу;
- перелік матеріалів, які додаються.

У запереченні на касаційну скаргу зазначається, чи бажає особа взяти участь у касаційному розгляді. Заперечення на касаційну скаргу підписується особою, яка його подає.

Відмова від касаційної скарги, зміна і доповнення касаційної скарги під час касаційного провадження здійснюється згідно з положеннями ст. 403 КПК України, а саме відповідно до апеляційного провадження. Особа, яка подала касаційну скаргу, має право відмовитися від неї до закінчення касаційного розгляду. Захисник підозрюваного, обвинуваченого, представник потерпілого можуть відмовитися від апеляційної

скарги тільки за згодою відповідно підозрюваного, обвинуваченого або потерпілого.

Якщо вирок або ухвала суду першої інстанції не були оскаржені іншими особами або якщо немає заперечень інших осіб, які подали касаційну скаргу, проти закриття провадження у зв'язку з відмовою від скарги, суд касаційної інстанції своєю ухвалою закриває провадження.

До початку касаційного розгляду особа, яка подала касаційну скаргу, має право змінити та/або доповнити її. У такому разі суд касаційної інстанції за клопотанням осіб, які беруть участь у розгляді, надає їм час, необхідний для вивчення зміненої касаційної скарги і подання заперечень на неї.

Унесення до касаційної скарги змін, які тягнуть погіршення становища обвинуваченого, за межами строків на касаційне оскарження не допускається.

Межі перегляду судом касаційної інстанції. Суд касаційної інстанції переглядає судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій у межах касаційної скарги та перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того або іншого доказу.

Суд касаційної інстанції **вправі вийти за межі касаційних вимог**, якщо цим не погіршується становище засудженого, виправданого або особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Якщо задоволення скарги дає підстави для ухвалення рішення на користь інших засуджених, від яких не надійшли скарги, суд касаційної інстанції зобов'язаний ухвалити таке рішення (ст. 433 КПК України).

Відтак касаційна скарга, подається безпосередньо до суду касаційної інстанції і має бути подана протягом трьох місяців із дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції, а засудженим, який тримається під вартою, – в той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення. Суд касаційної інстанції переглядає судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій у межах касаційної скарги і вправі вийти за межі касаційних вимог, якщо цим не погіршується становище засудженого, виправданого або особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

25.3 Порядок і результати розгляду справи касаційним судом. Рішення касаційної інстанції

Касаційний розгляд здійснюється згідно з правилами розгляду в суді апеляційної інстанції з урахуванням певних особливостей (ст. 434 КПК України).

Після відкриття судового засідання, повідомлення про повне фіксування судового розгляду технічними засобами, оголошення складу суду і роз'яснення права відводу та ознайомлення з правами і обов'язками (пам'ятка) осіб, які беруть участь в апеляційному розгляді (ст.ст. 342–345 КПК України) і вирішення клопотань учасників судового провадження суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст судових рішень, що оскаржуються, касаційної скарги та заперечень на неї. Сторони кримінального провадження та інші учасники судового провадження висловлюють свої доводи.

Першою висловлює доводи особа, яка подала касаційну скаргу. Якщо касаційні скарги подали обидві сторони кримінального провадження, першими висловлюють доводи учасники судового провадження зі сторони захисту. За ними висловлюють доводи інші учасники судового провадження. Суд має право обмежити тривалість висловлення доводів, встановивши для всіх учасників судового провадження однаковий проміжок часу, про що оголошується на початку судового засідання.

Неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження не перешкоджає проведенню розгляду, якщо такі особи були належно повідомлені про дату, час і місце касаційного розгляду та не повідомили про поважні причини свого неприбуття.

Якщо для участі в розгляді в судове засідання не прибули учасники кримінального провадження, участь яких згідно з вимогами цього Кодексу або рішенням суду касаційної інстанції є обов'язковою, касаційний розгляд відкладається. Після закінчення касаційного розгляду колегія суддів виходить до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення.

Підставами для передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної або Великої Палати Верховного Суду є:

– суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, передає таке кримінальне провадження на розгляд палати, до якої входить така колегія, якщо ця колегія вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з цієї палати або у складі такої палати;

– суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд об'єднаної палати, якщо ця колегія або палата вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з іншої палати або у складі іншої палати чи іншої об'єднаної палати;

– суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду;

– суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія суддів (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати;

– суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії або палати, має право передати таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики (ст. 434-1 КПК України).

Розглянемо **порядок передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду.**

Питання про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду вирішується судом за власною ініціативою або за клопотанням учасника провадження.

Питання про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду вирішується більшістю від складу, що його розглядає.

Питання про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду може бути вирішене до прийняття постанови судом касаційної інстанції.

Про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду суд постановляє ухвалу з викладенням мотивів необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у рішенні, визначеному ч.ч. 1–4 ст. 434-1 КПК України, або з обґрунтуванням підстав, визначених ч. 5 ст. 434-1 КПК України.

Суддя, не згодний з рішенням про передачу (відмову у передачі) кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Палати Верховного Суду, письмово викладає свою окрему думку в ухвалі про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати або в постанові, прийнятій за результатами касаційного розгляду.

Якщо Велика Палата Верховного Суду дійде висновку про відсутність підстав для передачі кримінального провадження на її розгляд, таке кримінальне провадження повертається відповідній колегії (палаті, об'єднаній палаті) для подальшого розгляду, про що постановляється ухвала. Кримінальне провадження, повернуте на розгляд колегії (палати, об'єднаної палати), не може бути передано повторно на розгляд Великої Палати Верховного Суду.

Після передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду визначений у ньому суддя-доповідач у разі необхідності звертається до відповідних фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді стосовно підготовки наукового висновку щодо застосування норми права, питання щодо якого стало підставою для передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду, крім випадків, коли висновок щодо застосування цієї норми у подібних правовідносинах був раніше отриманий Верховним Судом (ст. 434-2 КПК України).

Суд касаційної інстанції має право ухвалити судове рішення за результатами **письмового провадження**, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності.

Якщо проводилося письмове касаційне провадження, копія судового рішення суду касаційної інстанції надсилається учасникам судового провадження протягом трьох днів з дня після його підписання.

Суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги має право:

– залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу – без задоволення;

- скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої або апеляційної інстанції;
- скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження;
- змінити судові рішення (ст. 436 КПК України).

Суд касаційної інстанції не має права застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення або суворіше покарання.

Обвинувальний вирок, ухвалений судом першої або апеляційної інстанції, ухвалу суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції може бути скасовано, з огляду на необхідність застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання або в інший спосіб погіршити становище засудженого лише у разі, якщо з цих підстав касаційну скаргу подав прокурор, потерпілий або його представник.

Виправдувальний вирок, ухвалений судом першої або апеляційної інстанції, ухвалу суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції може бути скасовано не інакше як на підставі касаційної скарги прокурора, потерпілого або його представника, а також на підставі касаційної скарги виправданого з мотивів його виправдання.

Підставами для скасування або зміни судових рішень під час розгляду справи в суді касаційної інстанції є:

- суттєве порушення вимог кримінального процесуального закону;
- неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність;
- невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого.

Під час вирішення питання про наявність зазначених у ч. 1 ст. 438 КПК України підстав суд касаційної інстанції має керуватися ст.ст. 412–414 КПК України (істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого).

Суд касаційної інстанції не вправі скасувати виправдувальний вирок, ухвалу про відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру, ухвалу про закриття кримінального провадження лише з мотивів вагомого порушення прав обвинуваченого або особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 438 КПК України).

Новий розгляд справи після скасування судового рішення судом касаційної інстанції:

Після скасування вироку або ухвали судом касаційної інстанції суд першої або апеляційної інстанції здійснює судове провадження згідно зі загальними вимогами, передбаченими КПК України, в іншому складі суду.

Вказівки суду, який розглянув справу в касаційному порядку, є обов'язковими для суду першої або апеляційної інстанції у разі нового розгляду.

Під час нового розгляду в суді першої або апеляційної інстанції застосування суворішого покарання або закону про більш тяжке кримінальне правопорушення допускається тільки за умови, що вирок скасовано, з огляду на необхідність застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або посилення покарання за скаргою прокурора, потерпілого або його представника, а також якщо в разі нового розгляду буде встановлено, що обвинувачений вчинив більш тяжке кримінальне правопорушення, або якщо збільшився обсяг обвинувачення (ст. 439 КПК України).

Відповідно до ст. 440 КПК України, ***закриття кримінального провадження судом касаційної інстанції*** відбувається так, що суд касаційної інстанції, встановивши обставини, передбачені ст. 284 КПК України (закриття кримінального провадження), скасовує обвинувальний вирок або ухвалу і закриває кримінальне провадження.

Судові рішення суду касаційної інстанції ухвалюються, проголошуються, видаються, роз'яснюються або надсилаються учасникам судового провадження у порядку, передбаченому ст.ст. 368–380 КПК України.

Суд касаційної інстанції ***за наслідками розгляду касаційної скарги по суті ухвалює судові рішення у формі постанов.***

Відповідно до ст. 441 КПК України, ***з усіх процедурних питань***, пов'язаних з рухом кримінального провадження, клопотання та заяви учасників справи, питання про відкладення розгляду кримінального провадження, оголошення перерви, зупинення кримінального провадження, а також в інших випадках, передбачених КПК України, вирішуються ***судом касаційної інстанції шляхом постановлення ухвал*** у порядку, визначеному КПК України для постановлення ухвал суду першої інстанції з урахуванням особливостей Глави 32 КПК України.

Постанова або ухвала суду касаційної інстанції оформлюється суддею-доповідачем (іншим суддею, якщо суддя-доповідач не згодний

з постановою/ухвалою) і підписується всім складом суду, який розглядав кримінальне провадження, якщо інше не передбачено КПК України.

Постанова суду касаційної інстанції складається з:

– *вступної частини із зазначенням:* дати і місця її прийняття; найменування суду касаційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання; найменування (номера) кримінального провадження; прізвища, ім'я і по батькові обвинуваченого, засудженого, року, місяця і дня його народження, місця народження і місця проживання; закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється (обвинувачується) особа; імен (найменувань) учасників судового провадження;

– *мотивувальної частини із зазначенням:* короткого змісту вимог касаційної скарги та оскаржених судових рішень; узагальнених доводів особи, яка подала касаційну скаргу; узагальненого викладу позиції інших учасників судового провадження; встановлених судами першої та апеляційної інстанції обставин; мотивів, з яких виходив суд касаційної інстанції при прийнятті постанови, і положення закону, яким він керувався;

– *резолютивної частини із зазначенням:* висновку суду касаційної інстанції по суті вимог касаційної скарги; розподілу процесуальних витрат; строку і порядку набрання постановою законної сили.

При ***залишенні касаційної скарги без задоволення*** у постанові зазначається, якими нормами права спростовуються її доводи.

При ***скасуванні або зміні судових рішень*** у постанові має бути зазначено, які статті закону порушено та в чому саме полягають ці порушення.

У постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися висновок про те, як саме має застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів або палата, об'єднана палата, що передала справу відповідно на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду (ст. 442 КПК України).

Постанова Верховного Суду є остаточною і оскарженню не підлягає.

Відповідно до ст. 443 КПК України, ***після закінчення касаційного провадження*** матеріали кримінального провадження не пізніше як у семиденний строк направляються до суду першої інстанції, якщо інше не впливає з судового рішення суду касаційної інстанції.

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняття «стадії касаційного провадження».
2. Назвіть суб'єктів, строки та межі касаційного оскарження.
3. Який порядок касаційного розгляду?
4. Які рішення може ухвалити суд касаційної інстанції?
5. Що таке письмове касаційне провадження?
6. Який порядок повернення матеріалів кримінального провадження касаційним судом?

Рекомендована література

1. Бобечко Н. Р. Суть, значення та класифікація рішень суду апеляційної та касаційної інстанцій у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2016. № 1 (2). С. 145–153.
2. Бобечко Н. Р. Скасування вироку чи ухвали і закриття кримінального провадження судом апеляційної та касаційної інстанції. *Публічне право*. 2015. № 4. С. 138–144.
3. Бобечко Н. Р. Істотне порушення кримінального процесуального закону як підстава для перевірки судових рішень в апеляційному та касаційному порядку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 32 (3). С. 108–114.
4. Євмін А. М. Провадження в суді касаційної інстанції за статутом кримінального судочинства. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 306–310.
5. Євмін А. М. Правова природа касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 9-2 (2). С. 99–101.
6. Літвінов Є. В., Бабанли Р. Ш. Предмет касаційного оскарження у кримінальному провадженні: окремі питання правозастосування. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 283–287.
7. Касаційний кримінальний суд Верховного Суду. Постанова від 08.07.2020. Справа № 718/1433/17.
8. Касаційний кримінальний суд Верховного Суду. Постанова від 17.02.2021. Справа № 463/4015/18.
9. Кулянда М. І. Щодо вдосконалення законодавства про порядок апеляційного оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, постановленої під час судового провадження у суді першої інстанції. *Наук.-практ. журнал «Соціологія права»*. 2021. № 1. С. 25–28.

10. Маринів В. І., Лейба О. А. Деякі прогалини кримінального процесуального законодавства щодо апеляційного оскарження судових рішень. *Збірник наукових праць «Проблеми законності»*. 2021. № 153. С. 155–154.
11. Пономаренко Д. В. Порівняльно-аналітичне право. *Електронне наукове видання. Проблемні питання збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів (в аспекті практики Касаційного кримінального суду Верховного Суду)*. 2020. № 2. С. 225–229.
12. Ухвала Верховного Суду України від 17.02.2022 № 546/1446/18 про отримання ним ухвали суду касаційної інстанції від 28 грудня 2021 року.
13. Ухвала Верховного Суду від 21.05.2021 № 296/5262/19. Касаційний кримінальний суд.
14. Федоренко Д. В. Правові та соціально-економічні аспекти стратегічного розвитку регіону та територіальних громад. *Верховний Суд України: поняття, структура та повноваження* : зб. матеріалів XIII Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 28 квітня 2021 року). Чернігів, 2021. С. 488.
15. Циганок Ю. В. Актуальні питання реформування правової системи. *Обов'язковість застосування судами нижчестоящих інстанцій рішень верховного суду у кримінальних провадженнях* : збірник матеріалів XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 04–05 червня 2021 р.). Луцьк, 2021. С. 134.

Тема 26

ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ

- 26.1 *Розуміння нововиявлених та виключних обставин: положення чинного КПК України, наукові розвідки, наявні проблеми*
- 26.2 *Порядок перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами*

26.1 Розуміння нововиявлених та виключних обставин: положення чинного КПК України, наукові розвідки, наявні проблеми

Національний законодавець не є послідовним на шляху реформування кримінального процесуального законодавства. Однотипну стадію він «реформував» у КПК 1960 року, а відтак продовжує «реформаційні рухи» і у чинному КПК України. Первинна редакція чинного кримінального процесуального закону містила Главу 34 «Провадження за нововиявленими обставинами», а сучасне формулювання назви цієї глави обумовлене змінами, внесеними згідно із Законом № 2147-VIII від 03.10.2017 р. Змінено не лише назву, а й підстави та суть провадження, але «гострих країв» законодавцю наразі не вдалося уникнути.

Чинний КПК України не містить поняття, що варто розуміти під *нововиявленими обставинами* (хоча і теоретичні, і практичні підходи до вироблення такого поняття наявні, зокрема й у рішенні Верховного Суду по справі № 51-517ск18 від 12.05.2020 р.), а лише у трьох пунктах ч. 2 ст. 459 КПК України наведено *невичерпний* їх перелік¹. Варто погодитися

¹ Басиста І. В. Окремі проблеми та особливості оскарження судових рішень за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами. *Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої до 75-річчя доктора юридичних наук, члена-кореспондента НАПрН України, професора Юрія Павловича Аленіна (м. Одеса, 20 листопада 2021 року). Одеса : НУ «Одеська юридична академія», 2021. С. 179–180.

із процесуалістами, які підкреслюють, що відсутність у КПК України вичерпного переліку нововиявлених обставин пояснюється різноманітністю і непередбачуваністю тих життєвих ситуацій, які можуть трапитися¹.

У доктрині під *нововиявленими та виключними обставинами* прийнято розуміти встановлені обвинувальним вироком, постановою слідчого, прокурора, ухвалою суду про закриття кримінального провадження, ухвалою суду про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру або рішенням КСУ, ЄСПЛ чи Комітету ООН з прав людини достатні відомості, що вказують на наявність будь-якої з обставин, передбачених ч.ч. 2, 3 ст. 459 КПК України, що існувала під час судового провадження, але не була відома суду, або з'явилася після ухвалення судового рішення, знаходиться в органічній єдності з елементами предмета доказування чи встановлює невідповідність законодавчого регулювання і судового правозастосування КУ, приписам КЗПЛ або МППП, свідчить чи може свідчити про незаконність, необґрунтованість і несправедливість судового рішення².

Законодавцем *нововиявленими обставинами* визнаються:

– штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок;

– скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути;

– інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути (ч. 2 ст. 459 КПК України).

Науковці цілком виправдано та підставно до переліку п. 4 ч. 2 ст. 459 КПК України, зокрема відносять й таку обставину, як «... виявлення нових свідків, показання яких викликають сумніви у правильності вироку»³. Загалом усі нововиявлені обставини рекомендують об'єднувати

¹ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 19; Кримінальний процес, судострій, прокуратура та адвокатура / редкол. В. Т. Нор (голова) та ін. Нац. акад. прав. наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 520 (Н. Р. Бобечко).

² Там само. С. 519.

³ Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 13-те, допов. і перероб. Київ : Правова Єдність, 2017. С. 642.

у чотири групи, які доводять: неправильність засудження; вчинення засудженим менш тяжкого кримінального правопорушення; те, що особа вчинила більш тяжке кримінальне правопорушення; неправильність виправдання чи закриття кримінального провадження судом¹.

Виключними обставинами визнаються:

– встановлена Конституційним Судом України неконституційність, конституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи;

– встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом;

– встановлення вини судді у вчиненні кримінального правопорушення або зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, внаслідок якого було ухвалено судове рішення (ч. 3 ст. 459 КПК України).

Слушною вважаємо наукову рекомендацію про те, що п. 3 ч. 3 ст. 459 КПК України варто було б віднести не до виключних, а все ж таки до нововиявлених обставин, адже наведена підстава повністю відповідає ознакам нововиявлених обставин, а саме: встановлені досудовим розслідуванням або вироком суду, що набрав законної сили, і викладені у заяві учасників судового провадження юридичні факти, які знаходяться в органічному зв'язку з елементами предмета доказування і спростовують їх через попередню невідомість та істотність висновків, які містяться у вирокі, ухвалі, як такі, що не відповідають об'єктивній дійсності.

26.2 Порядок перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування таких обставин, крім випадку, передбаченого ч. 3 ст. 463 КПК України (ч. 1 ст. 463 КПК України).

¹ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 19; Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол. В. Т. Нор (голова) та ін. Нац. акад. прав. наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 520 (Н. Р. Бобечко).

Заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами у разі вчинення суддею злочину, внаслідок якого ухвалено незаконне або необгрунтоване рішення, подається до суду тієї інстанції, суддею якого він був (ч. 2 ст. 463 КПК України).

Заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом подається до Верховного Суду для її розгляду у складі Великої Палати (ч. 2 ст. 463 КПК України).

Не пізніше наступного дня після надходження заяви до суду суддя перевіряє її відповідність вимогам ст. 462 КПК України і вирішує питання про відкриття кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами (ч. 2 ст. 464 КПК України). Найявний і правовий висновок Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, що «...положення ч. 2 ст. 464 КПК України про те, що «суддя... вирішує питання про відкриття кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами», слід розуміти як такі, що надають судді повноваження *перевірити наявність підстав для відкриття провадження* за нововиявленими обставинами та ухвалити рішення про відкриття такого провадження або відмову у його відкритті»¹. Лише посилення, без підтвердження належними доказами, на існування певної, на думку заявника, «нововиявленої обставини» не може бути підставою для скасування вироку за нововиявленими обставинами, оскільки не є достатнім для сумнівів у законності остаточного й обов'язкового до виконання судового рішення². Саме тому судді надано повноваження на перевірку не лише наявності, а й якісної характеристики тих підстав, якими оперує заявник, ставлячи перед судом питання про відкриття провадження за нововиявленими обставинами. Відповідно до такої логіки, зокрема, ч. 1 ст. 466 КПК України передбачено й таку особливість, як те, що заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами

¹ Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01.02.2020 (Рішення, внесені до ЄДРСР, за січень 2020 року). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00408>; Постанова Верховного Суду від 3 лютого 2020 року у справі № 522/14170/17 (провадження № 51-1836км19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87424124>.

² Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01.02.2020 (Рішення, внесені до ЄДРСР, за січень 2020 року). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00408>; Постанова Верховного Суду від 23 січня 2020 року у справі № 315/793/16-к (провадження № 51-3062км19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87243236>

розглядається судом протягом двох місяців із дня її надходження. Водночас, варто розуміти, що йдеться про екстраординарну процедуру перегляду судових рішень у виняткових випадках, коли «...розгляд цих обставин у звичайному порядку кримінального провадження став недоступним через прийняття остаточних судових рішень (*res judicata*)»¹.

На шпальтах юридичних оглядів міститься й така позиція, що «...суд не розглядає обвинувачення по суті, а лише надає оцінку доводам учасників судового провадження щодо наявності у кримінальному провадженні обставин, що не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення, а також щодо можливості впливу цих обставин на правильність судового рішення, яке належить переглянути. За змістом наведених норм процесуального закону, роль суду при перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами зводиться лише до встановлення наявності таких обставин, оцінки їх з точки зору істотності для даної конкретної справи, їх дослідження та прийняття відповідного рішення (справа № 51-517ск18 від 12.05.2020 р. Верховний Суд)»². Така позиція мала б повністю узгоджуватися із ч. 4 ст. 466 КПК України «...суд має право не досліджувати докази щодо обставин, що встановлені в судовому рішенні, яке переглядається за нововиявленими або виключеними обставинами, якщо вони не оспорюються»³. Якщо ж докази стосовно обставин, які встановлені в судовому рішенні, оспорюються, що трапляється нерідко в цій «екстраординарній» стадії кримінального процесу, то суд повинен такі докази дослідити, виявити ті порушення прав людини, які вірогідно могли бути допущені⁴.

¹ Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01.02.2020 (Рішення, внесені до ЄДРСР, за січень 2020 року). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00408>; постанова Верховного Суду від 3 лютого 2020 року у справі № 522/14170/17 (провадження № 51-1836кмо19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87424124>

² Смірнова І. Деякі аспекти перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному процесі. 26.02.2020. Вища школа адвокатури НААУ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/deyaki-aspekty-pereglyadu-sudovyh-rishen-zanovovuyavlenymy-obstavynamy-v-kryminalnomu-protsesi/>

³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 у редакції від 8.06.2022. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page8>

⁴ Басиста І. В. Окремі проблеми та особливості оскарження судових рішень за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами. *Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої до 75-річчя доктора юридичних наук, члена-кореспондента НАПрН України,

Отож із-поміж *особливостей початкового етапу та перебігу такої стадії кримінального процесу, як провадження за нововиявленими або виключними обставинами*, варто виокремити такі, як:

– судді надано повноваження на перевірку не лише наявності, а й якісної характеристики тих підстав, якими оперує заявник, порушуючи перед судом питання про відкриття провадження за нововиявленими обставинами;

– заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами розглядається судом за правилами, передбаченими КПК України для кримінального провадження в суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд протягом двох місяців із дня її надходження;

– екстраординарність цієї процедури провадження, зокрема, виявляється в її винятковості, яка пов'язана із недоступністю звичайного порядку перегляду (в апеляції чи/та касації) через прийняття остаточних судових рішень¹;

– суд звільняється від обов'язку дослідження доказів стосовно обставин, що встановлені в судовому рішенні, яке переглядається за нововиявленими або виключними обставинами, якщо вони не оспоруються².

Із-поміж *проблем такого перегляду* судових рішень варто виокремити ті, які виникають у зв'язку із такою підставою, як постановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом. Так, єдиною судовою інстанцією, уповноваженою на розгляд заяв засуджених осіб про перегляд судових рішень щодо них із підстави встановлення ЄСПЛ порушення міжнародних зобов'язань при вирішенні

професора Юрія Павловича Аленіна (м. Одеса, 20 листопада 2021 року). Одеса : НУ «Одеська юридична академія». 2021. С. 179–185.

¹ Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01.02.2020 (Рішення, внесені до ЄДРСР, за січень 2020 року). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00408>; Постанова Верховного Суду від 3 лютого 2020 року у справі № 522/14170/17 (провадження N 51-1836кмо19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87424124>

² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. у редакції від 8.06.2022. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page8>; Басиста І. В. Окремі проблеми та особливості оскарження судових рішень за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами. *Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої до 75-річчя доктора юридичних наук, члена-кореспондента НАПрН України, професора Юрія Павловича Аленіна (м. Одеса, 20 листопада 2021 року). Одеса : НУ «Одеська юридична академія», 2021. С. 179–185.

справи судом (п. 2 ч. 1 ст. 400-12 раніше чинного КПК 1960 року, п. 2 ч. 3 ст. 459 нині чинного КПК України 2012 року), є Велика Палата Верховного Суду. Вона, з підстави встановлення ЄСПЛ порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення справи судом, має розглядати матеріали кримінального провадження (кримінальної справи) за правилами провадження за нововиявленими або виключними обставинами відповідно до Глави 34 КПК України 2012 року. Реалізуючи означені повноваження, Велика Палата Верховного Суду під час здійснення провадження за заявами засуджених осіб не рідко позбавлена можливості витребувати з низки тимчасово окупованих областей України матеріали кримінальних проваджень (кримінальних справ). Відсутність цих матеріалів або їх певної частини спричиняє проблему застосування окремих норм кримінального процесуального права, якими регламентовані повноваження щодо перегляду судових рішень Великою Палатою Верховного Суду. Ба більше, за чинним КПК України питання витребування таких матеріалів кримінальної справи до Верховного Суду взагалі не унормоване. Тож складність застосування норм кримінального процесуального законодавства з цього питання полягає у тому, що чинний КПК України не містить прямого обов'язку Верховного Суду витребувати матеріали кримінального провадження (кримінальної справи), в якому ЄСПЛ встановлено порушення статей Конвенції під час здійснення досудового розслідування чи судового розгляду. Це не означає, що провадження у Верховному Суді має здійснюватися без цих матеріалів, бо судді цього Суду залежать від тих фактичних обставин, які було встановлено судами першої та апеляційної інстанцій¹. В одних випадках ці обставини повною мірою можуть бути досліджені Верховним Судом за наявності рішення ЄСПЛ, у якому є посилання на попередні процесуальні рішення судів України, та тих наявних матеріалів, що є в розпорядженні Верховного Суду. У протилежному ж випадку, коли таких матеріалів недостатньо для прийняття власного рішення Верховним Судом та/або коли рішення судів нижчестоящих інстанцій скасовується (повністю або частково), має існувати *дієвий механізм* відновлення тих матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи), які не можуть бути отримані з невідконтрольних на сьогоднішній день Україні територій. Цілком логічно, що у Кримінальному процесуальному законі потрібно чітко визначити, за яких виняткових обставин має здійснюватися *особлива процедура відновлення* цих матеріалів.

¹ Вронська А. Що необхідно знати про внутрішню організацію, формат рішень та систематизацію судової практики Верховного Суду? URL: <http://jurliqa.ligazakon.ua/news/2018/2/23/168669.htm>

Ця процедура відрізняється від наявної загальної процедури (Розділ VII КПК України), зокрема суб'єктами, строками, підставами, процесуальним порядком проведення тощо. Саме особливими обставинами, на наш погляд, є невидача на запит Верховного Суду кримінальних справ із судів, що залишилися на тимчасово окупованих територіях. Це правило має бути реалізованим за певної умови – Верховному Суду при прийнятті власного рішення щодо скасування рішень судів нижчестоящих інстанцій недостатньо матеріалів, які надійшли з ЄСПЛ після розгляду. Водночас відсутність таких матеріалів чи їх частини у Верховному Суді не може розглядатися як підстава для відмови розгляду заяв засуджених осіб, у справах щодо яких ЄСПЛ встановлено порушення положень Конвенції¹. Законодавцем зроблено окремі кроки, зокрема це доповнення Розділу IX-1 КПК України ст. 615-1 згідно із Законом від 14.04.2022 № 2201-IX, однак це не вирішило описану проблему, оскільки таке відновлення обмежене не лише умовами воєнного стану, а й першою стадією кримінального провадження – досудовим розслідуванням, позаяк відновленню підлягають втрачені матеріали кримінального провадження, яке не завершилося направленням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду (ч. 1 ст. 615-1 КПК України). Наявні й інші проблеми у цій царині, про які йшлося на шпальтах юридичних видань².

Оскарження рішень суду за наслідками провадження за нововиявленими або виключними обставинами може бути реалізоване в порядку, передбаченому КПК України для оскарження рішень суду відповідної інстанції (ч. 2 ст. 467 КПК України)³. Певні особливості перегляду оскаржуваних у провадженні рішень в апеляційному та/чи касаційному порядку можуть слідувати із положень ст.ст. 394, 424 КПК України лише в тій частині, що співвідноситься із кримінальною процесуальною можливістю оскарження розглядуваних рішень⁴.

¹ Basysta I., Galagan V. Problems of adherence by Ukraine to international commitments in resolution of cases in trials that took place in temporarily occupied territories. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. Kyiv, 2018. № 4. P. 119–135. URL: <http://kmlpj.ukma.edu.ua/article/view/153256>

² Там само.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. у редакції від 8.06.2022. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page8>

⁴ Басиста І. В. Окремі проблеми та особливості оскарження судових рішень за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами.

Контрольні питання

1. Що прийнято розуміти у доктрині під нововиявленими та виключними обставинами?
2. Які обставини визнаються нововиявленими законодавцем у КПК України? Як їх групують науковці?
3. Які обставини розуміє законодавець у КПК України як виключні?
4. До суду якої інстанції подається заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами?
5. До суду якої інстанції подається заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами у разі вчинення суддею злочину, внаслідок якого ухвалено незаконне або необгрунтоване рішення?
6. До суду якої інстанції подається заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом?
7. В який строк після надходження заяви до суду суддя повинен її перевірити на відповідність вимогам ст. 462 КПК України і вирішити питання про відкриття кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами? Чи вправі суддя відмовити у відкритті провадження, а якщо так, то у яких випадках?
8. Що Ви розумієте під «екстраординарною процедурою перегляду судових рішень у виняткових випадках»? Відповідь обгрунтуйте.
9. Чи розглядає суд обвинувачення по суті у перебігу перегляду судових рішень за нововиявленими та виключними обставинами? Відповідь обгрунтуйте.
10. Які особливості початкового етапу та перебігу такої стадії кримінального процесу, як провадження за нововиявленими або виключними обставинами Вам відомі?
11. Які проблеми такого перегляду судових рішень Вам відомі?

Рекомендована література

1. Басиста І. В. Окремі проблеми та особливості оскарження судових рішень за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами. *Кримінальна юстиція сучасної України: виклики*

Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої до 75-річчя доктора юридичних наук, члена-кореспондента НАПрН України, професора Юрія Павловича Аленіна (м. Одеса, 20 листопада 2021 року). Одеса : НУ «Одеська юридична академія», 2021. С. 179–185.

та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої до 75-річчя доктора юридичних наук, члена-кореспондента НАПрН України, професора Юрія Павловича Аленіна (м. Одеса, 20 листопада 2021 року). Одеса : НУ «Одеська юридична академія», 2021. С. 179–185.

2. Basysta I., Galagan V. Problems of adherence by Ukraine to international commitments in resolution of cases in trials that took place in temporarily occupied territories. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. Kyiv, 2018. № 4. P. 119–135. URL: <http://kmlpj.ukma.edu.ua/article/view/153256>
3. Бернадська В. М. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному судочинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2007. 23 с.
4. Бобечко Н. Зловживання посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, як одна з підстав для перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Львів, 2003. Вип. 38. С. 53–545. URL: <http://radnuk.info/home/24780>
5. Бобечко Н. Р. Нововиявлені обставини у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, система. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2014. № 6-2. Т. 4. С. 55–61.
6. Бобечко Н. Р. Реформування проваджень з формально-юридичної перевірки судових рішень у кримінальному процесі України. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 455–460.
7. Вронська А. Що необхідно знати про внутрішню організацію, формат рішень та систематизацію судової практики Верховного Суду? URL: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2018/2/23/168669.htm>
8. Дроздов О. Актуальні проблеми реалізації окремих засад кримінального процесу в провадженні за нововиявленими обставинами. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 56–169.
9. Дроздов О. Глава 29. Провадження за нововиявленими обставинами. Кримінальний процес : підручник. Харків : Право, 2013. С. 643–653.
10. Дроздов О. Проблеми перегляду судових рішень в порядку виключного провадження. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 8. С. 21–29.
11. Дроздов О. М. Провадження за нововиявленими або виключними обставинами в кримінальному судочинстві за європейськими стандартами. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування* : колективна монографія / за заг. ред. Ю. П. Аленіна; відпов. за вип. І. В. Глобюк. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 860–885.
12. Дьомін Ю. Перегляд кримінальних проваджень за нововиявленими обставинами. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 5–9.

13. Пшеничний І. І. Здобутки та прорахунки нормативно-правового регулювання інституту перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Форум права*. 2013. № 3. С. 507–513.
14. Сиза Н. П. Провадження за нововиявленими обставинами у кримінальному процесі України: проблеми процесуальної форми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2012. Вип. 19. Т. 4. С. 150–152.
15. Смірнова І. Деякі аспекти перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному процесі. 26.02.2020. Вища школа адвокатури НААУ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/deyaki-aspekty-pereglyadu-sudovyh-rishen-za-novovuyavlenymy-obstavynamy-v-kryminalnomu-protsesi/>
16. Стрельбицкая Л. Процессуальный статус осужденного по вновь открывшимся обстоятельствам в уголовном производстве Украины. *LEGEA ȘI VIAȚA*. 2013. № 12. С. 193–196.
17. Фігурський В. Окремі проблемні питання перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 185–190. URL: <http://pgpjourn.kiev.ua/archive/2016/08/37.pdf>

Тема 27

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

27.1 *Кримінальне провадження на підставі угод*

27.2 *Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення*

27.1 Кримінальне провадження на підставі угод

Реакція на вчинене кримінальне правопорушення держави, суспільства і потерпілих від нього осіб може бути різною. Вона може бути виражена і у формі «безкомпромісної боротьби із злочинністю», суть якої полягає у обов'язковому (безкомпромісному) притягненні винних у вчиненні кримінальних правопорушень до кримінальної відповідальності та їх покаранні, і у використанні «компромісних (примирювальних) форм у протидії злочинності», однією з яких є кримінальне провадження на підставі правових угод¹.

У кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод:

1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;

2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості (п.п. 1–2 ч. 1 ст. 468 КПК України).

Інститут угод у кримінальному судочинстві можна розглядати з різних позицій: і як пришвидшення кримінального провадження, і його спрощення, і як прояв диференціації кримінальної процесуальної

¹ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 19; Кримінальний процес, судочинство, прокуратура та адвокатура / редкол. В. Т. Нор (голова) та ін. Нац. акад. прав. наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 878.

форми, як механізм реалізації права на компроміс тощо. Однак в основі угоди і про примирення, і про визнання винуватості є компроміс, в якому закладена зацікавленість сторін. Саме це і становить його внутрішню сутність¹.

Варто визнати, що інститут угод у кримінальному провадженні є новацією чинного КПК України, яка в процесі власної апробації наштовхнулася на низку *перешкод*, визначальними з яких є недосконалість процесуальних норм, які регламентують порядок укладення угод та, власне, упущення впродовж досудового розслідування та судового розгляду таких проваджень (реальний і невісний стан справ у цій царині унаочнюють статистичні дані, якими оперують і науковці у своїх дослідженнях, зокрема: з 428 розглянутих судами у 2012 році кримінальних проваджень на підставі угод затверджено лише 58 угод; 2013: 139188–25610; 2014: 131034–23295; 2015: 122260–18619; 2016: 103502–15098; 2017: 110686–17933; 2018: 111742–18094; 2019: 108893–17599; 2020: 112971–14966²).

Науковці пропонують *під угодою про примирення* розуміти угоду, яка укладається між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим та за їх ініціативою у провадженні щодо кримінальних проступків, не тяжких злочинів і у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, предметом якої є відшкодування заподіяної протиправним діянням шкоди або вчинення інших дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, в обмін на узгоджене покарання та його призначення або на його призначення та звільнення від відбування з випробуванням, а також на передбачені законом наслідки укладення та затвердження угоди. Наявні ґрунтовні пропозиції доповнити таким визначенням ст. 468 КПК України, оскільки на сьогодні воно у ній відсутнє³.

Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Таке ініціювання угоди допускається в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. У слідчого та прокурора наявний обов'язок не лише проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, а й роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди. Домовленості стосовно

¹ Сіроткіна М. В. Теорія та практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» ; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. С. 28.

² Там само. С. 2.

³ Там само. С. 20.

угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника. Якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим із числа осіб, визначених ст. 44 КПК України (ч.ч. 1, 5, 7 ст. 469 КПК України).

Неможливе укладення цієї угоди у тих випадках, коли безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення були публічні, немайнові інтереси, а заподіяна при цьому шкода конкретним фізичним чи юридичним особам була лише проявом посягання на основний об'єкт¹. Незалежно від ступеня тяжкості злочину не допускається укладення цього різновиду угоди у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи (ч. 3 ст. 469 КПК України).

Із-поміж *низки проблем* щодо укладення таких угод нами було виокремлено такі:

– відсутність закріпленого у КПК України учасника кримінального провадження із власним процесуальним статусом, який повинен не лише формально підійти до укладення угоди про примирення, а й вичерпати конфліктну ситуацію, що виникла, як результат учинення кримінального правопорушення;

– суб'єктивний підхід до інституту угод у кримінальному провадженні та несприйняття або ж розуміння, але без належної глибини суті примирювальних процедур зі сторони слідчих, прокурорів, суддів, а що найгірше – різне тлумачення протягом тривалого періоду окремих положень чинного КПК України, котрі діють у цій сфері, що призвело до «різнобою» у слідчій та судовій практиці, який досі не вичерпаний і про що

¹ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 19; Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол. В. Т. Нор (голова) та ін. Нац. акад. прав. наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корещького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 872–873.

² Басиста І. В. Прогалини чинного КПК щодо унормування кримінальних проваджень на підставі угод. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. 2013. № 4. С. 297–309;

неодноразово зазначалося у публікаціях². Сподіваємося, що чинний на сьогодні Закон України «Про медіацію» дозволить вичерпати хоча б частину наявної проблематики.

Угода про визнання винуватості – це угода, що укладається між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим, предметом якої є беззастережне визнання останнім своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов’язки щодо співробітництва у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, якщо відповідні домовленості мали місце, в обмін на узгоджене покарання та його призначення, або на його призначення та звільнення від його відбування з випробуванням, а також на передбачені законом наслідки укладення та затвердження угоди. У доктрині кримінального процесу наявні пропозиції розділяти два різновиди угоди про визнання винуватості:

- угода про визнання винуватості у провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких і тяжких злочинів;
- угода про співробітництво в усіх категоріях кримінальних проваджень¹.

Не всіма науковцями та практиками належно оцінений цей новий інститут, ба більше, у низці випадків він піддається критиці. Водночас з-поміж його позитивів науковцями заслужено підкреслено те, що він має значні вигоди для обох сторін (*для сторони захисту є стимулом заохочення для публічної демонстрації каяття, а як прогнозований результат – ресоціалізація; пришвидшений доступ до правосуддя та наявність*

Басиста І. В. Угоди про примирення: проблеми теорії та практики. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю* : матер. Міжнар. науково-практ. конференції (м. Івано-Франківськ, 9–10 грудня 2016 р.) ; Юр. інститут ДВНЗ «Прикарпатський нац. університет імені В. Стефаника». 2016. С. 20–23; Басиста І. В. Практичні проблеми укладення угод про примирення у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства* : зб. наук. праць. 2017. Вип. № 1. С. 11–20; Басиста І. В. Відновні практики у кримінальному процесуальному законодавстві: міжнародний досвід та національні надбання. Сучасне право: міжнародний вимір і національний досвід : матеріали Міжнародного круглого столу (м. Київ, 2 листопада 2021 р.). Київ : Факультет права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, 2021. С. 23–31. URL: https://fpmv.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/2022/kmvpv/Naukovi_zakhody_kafedry/Zbirnyk_kruhlstil-MP-2021.02.11.pdf

¹ Сіроткіна М. В. Теорія та практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» ; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. С. 28.

визначеності щодо покарання; зменшення чи й повне уникнення відшкодування обвинуваченим процесуальних витрат; для сторони обвинувачення – зменшення бюджетних витрат та економія часу; збільшення можливостей для викриття інших осіб, а також попередження чи/та розкриття інших кримінальних правопорушень¹).

Ініціювання угоди допускається прокурором або підозрюваним чи обвинуваченим (ч. 2 ст. 469 КПК України) в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (ч. 5 ст. 469 КПК України). Ч. 4 ст. 469 КПК України унормовано, що такий різновид угоди може бути укладено у провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів та тяжких злочинів, а також у окремих пунктах цієї частини норми передбачено обставини й умови її укладення щодо особливо тяжких злочинів. Також загальною умовою укладення такої угоди є завдання шкоди лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, а також у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, унаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди (п'ятий абзац ч. 4 ст. 469 КПК України).

Із-поміж *низки проблем* щодо укладення цих угод виокремлено такі:

– наявні сумніви щодо моральної етичності укладення, зокрема і при вчиненні корупційних злочинів (довіра населення до таких процедур за означених обставин не є високою, а як результат їх застосування – зменшується й рівень довіри і до правоохоронної, і до судової системи). Видається, що вельми корисним для національного законодавця є сформувати власні висновки із чужих негативних уроків, врахувати той досвід при вирішенні питання про укладення угод, коли не варто їх взагалі ініціювати²;

¹ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 19; Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол. В. Т. Нор (голова) та ін. Нац. акад. прав. наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 870.

² Жан А. Миримановф и Франсин Курвуазье Медиация в вопросах и ответах (пер. с франц. Алексейцевой Т. А., ред. Гайдаенко Шер Н. И.). Женева, 2014. С. 13. URL: <https://rm.coe.int/-2014-slatkine/168078e3ca>

– потребують законодавчого врегулювання заходи безпеки стосовно підозрюваного чи обвинуваченого, з яким укладено угоду про співробітництво, членів їх сімей та близьких родичів¹.

Спільною для обох різновидів угод є проблематика долі ймовірності встановлення істини при здійсненні кримінального провадження на їх підставі. Провести досудове розслідування, виконуючи такі вимоги законодавця, як *невідкладне надсилання* прокурором до суду обвинувального акту з підписаною сторонами угодою, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 474 КПК України), водночас забезпечивши у його перебігу виконання завдань кримінального провадження та встановлення істини, видається мало ймовірним². Хоча наявні й наукові аргументи про логічність «відмови від істини» через її недосяжність або ж застарілість таких підходів у кримінальному провадженні та орієнтацію сучасних на прагматичність³.

27.2 Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення

Обвинувачення приватне – інститут кримінального процесуального права, що належить до особливих порядків кримінального провадження, спрямований передусім на захист особистих (приватних) інтересів потерпілого, відповідно до якого кримінальне провадження щодо визначених законом кримінальних правопорушень (кримінальних проступків і злочинів, що характеризуються незначною суспільною небезпекою

¹ Сіроткіна М. В. Теорія та практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» ; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. С. 28.

² Басиста І. В. Відновні практики у кримінальному процесуальному законодавстві: міжнародний досвід та національні надбання. *Сучасне право: міжнародний вимір і національний досвід* : матеріали Міжнародного круглого столу (м. Київ, 2 листопада 2021 р.). Київ : Факультет права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, 2021. С. 23–31. URL: https://fpmv.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/2022/kmvpvp/Naukovi_zakhody_kafedry/Zbirnyk_kruhl-stil-MP-2021.02.11.pdf

³ Сіроткіна М. В. Теорія та практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» ; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. С. 17.

та перелічені п.1 ч. 1 ст. 477 КПК України) може розпочатися слідчим, дізнавачем, прокурором лише за заявою потерпілого до органів правопорядку і підлягає закриттю у разі відмови його від обвинувачення (крім провадження щодо злочину, пов'язаного з домашнім насильством)¹.

Відшкодування шкоди потерпілому в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї (ч. 1 ст. 479 КПК України).

На сьогодні кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення є дещо відмінним від того порядку, який існував за КПК 1960 року і не до кінця воно є «приватним», в тому розумінні, яке у нас було закладене на основі відповідних статей КПК 1960 року. З огляду на положення ст.ст. 129, 131-1 Конституції України, ч. 4 ст. 26, ч. 5 ст. 340, ч. 1 ст. 477 КПК України не варто вважати, що приватне обвинувачення є окремим різновидом обвинувачення і не входить як елемент до обвинувачення публічного², позаяк чинний КПК України включив до нього елемент публічності³. Приватність такого обвинувачення полягає в тому, що потерпілий є єдиним, хто своєю заявою ініціює кримінальне провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором і власним волевиявленням, а точніше – власною відмовою, а у випадках, передбачених КПК України, відмовою свого представника від обвинувачення, створює безумовну підставу для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (ч. 4 ст. 26 КПК України)⁴. Тому й мають рацію і ті дослідники, які таке провадження іменують публічно-приватним кримінальним переслідуванням⁵, і ті, які вважають його формою

¹ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 19; Кримінальний процес, судострій, прокуратура та адвокатура / редкол. В. Т. Нор (голова) та ін. Нац. акад. прав. наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 530 (В. Т. Нор).

² Глов'юк І. В. Прокурор у кримінальному провадженні: конституційна та галузева регламентація функціональної спрямованості діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 21.

³ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 19; Кримінальний процес, судострій, прокуратура та адвокатура / редкол. В. Т. Нор (голова) та ін. Нац. акад. прав. наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 532.

⁴ Глов'юк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія. Одеса : Юридична література, 2015. С. 343.

⁵ Там само.

провадження, що має ознаки *приватно-публічного* обвинувачення¹. На нашу думку, в такому провадженні по кількісному складу все ж таки переважають ознаки публічного обвинувачення, хоча законодавець його диференціював, що є цілком виправданим з огляду процедури².

На виключну правову проблему (повноваження прокурора брати участь у судовому розгляді кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, оскільки певний період окремі судді вважали, що якщо кримінальне провадження відповідно до положень ст. 477 КПК України відноситься до категорії приватного обвинувачення, то у ньому участь прокурора не передбачена Конституцією України та законами України³) свою позицію висловила й Велика Палата Верховного Суду, засвідчивши, що визначений КПК України процесуальний порядок здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, за своєю правовою природою, є приватно-публічним різновидом кримінального провадження, і його варто розглядати як диференціацію форми такого провадження в межах загальної його форми, врегульованої КПК України. Підтримання потерпілим приватного обвинувачення здійснюється лише у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення⁴. Таку правову позицію, зокрема, Велика Палата Верховного Суду обґрунтувала й практикою ЄСПЛ, пославшись на необхідність присутності у суді прокурора, щоб уникнути законних сумнівів, які можуть виникнути щодо неупередженості суду (рішення у справах «Карелін проти Росії», заява № 926/08, п. 76; «Озеров проти Росії», заява № 64962/01, п.п. 52–54)⁵.

¹ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 19; Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол. В. Т. Нор (голова) та ін. Нац. акад. прав. наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 532.

² Басиста І. В. Повноваження прокурора брати участь у судовому розгляді кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення: українське законодавство, судова практика та міжнародний досвід. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: ДВНЗ Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2019. Вип. № 50, С. 21. URL: <http://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/2087/2586>

³ *Рішення у справі* № 404/6160/16-к (кримінальні справи (до 01.01.2019)). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61866868> (ухвала у першій інстанції); *рішення у справі* № 404/6160/16-к (кримінальні справи (до 01.01.2019)). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62756574> (ухвала Апеляційного суду Кіровоградської області від 15 листопада 2016 року).

⁴ Постанова Верховного Суду від 26 червня 2019 року у справі № 404/6160/16-к. URL: <https://verdictum.ligakon.net/document/82885531>

⁵ Там само.

Також існує так звана «субсидіарна форма» приватного обвинувачення (виникає у випадку, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення у провадженні публічного обвинувачення, а потерпілий скористався правом підтримувати обвинувачення замість прокурора (ст. 340 КПК України))¹. Прокурор має можливість відмовитися від підтримання державного обвинувачення лише після з'ясування обставин і перевірки їх доказами².

Отож, виходячи із умов наявного правового поля, характерною для обох форм проваджень (приватного (хоча точніше публічно-приватного) і публічного) є процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (державне обвинувачення)³.

Контрольні питання

1. Про використання яких компромісних (примирювальних) форм у протидії злочинності Вам відомо?
2. Які види угод можуть бути укладені у кримінальному провадженні?
3. Що закладено в основі угоди і про примирення, і про визнання винуватості?
4. Що варто розуміти під угодою про примирення?
5. За чиєю ініціативою може бути укладена угода про примирення?
6. Ким можуть проводитися домовленості стосовно угоди про примирення? Чи є слідчий, дізнавач, прокурор і суддя їх учасниками?
7. Які особливості угоди про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством Вам відомі?
8. Коли неможливе укладення угоди про примирення?

¹ Перепелица С. І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2014. С. 62; Гринок В. О. Приватне обвинувачення за КПК України 2012 р.: питання диференціації. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 4. С.120.

² Гринок В. О. Приватне обвинувачення за КПК України 2012 р.: питання диференціації. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 4. С. 121.

³ Басиста І. В. Повноваження прокурора брати участь у судовому розгляді кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення: українське законодавство, судова практика та міжнародний досвід. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». 2019. Вип. № 50. С. 21. URL: <http://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/2087/2586>

9. Які проблеми укладення угод про примирення Вам відомі?
10. Що варто розуміти під угодою про визнання винуватості?
11. Перелічіть позитиви від укладення угоди про визнання винуватості.
12. Хто вправі ініціювати укладення угоди про визнання винуватості?
13. Які умови укладення угоди про визнання винуватості Вам відомі?
14. Які проблеми укладення угоди про визнання винуватості Вам відомі?
15. Назвіть проблематику, що є спільною для обох різновидів угод.
16. Що варто розуміти під провадженням у формі приватного обвинувачення?
17. У чому полягає приватність такого обвинувачення та чи містить воно ознаки публічності? Якщо так, то які?
18. Що таке «субсидіарна форма» приватного обвинувачення?
19. Чи є притаманною для провадження у формі приватного обвинувачення процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення? Відповідь обґрунтуйте наявною судовою практикою.

Рекомендована література

1. Басиста І. В. Прогалини чинного КПК щодо унормування кримінальних проваджень на підставі угод. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. 2013. № 4. С. 297–309.
2. Басиста І. В. Угоди про примирення: проблеми теорії та практики. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю* : мат. Міжнар. науково-практ. конференції (м. Івано-Франківськ, 9–10 грудня 2016 р.) ; Юр. інститут ДВНЗ «Прикарпатський нац. університет імені В. Стефаника». 2016. С. 20–23.
3. Басиста І. В. Практичні проблеми укладення угод про примирення у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства* : зб. наук. праць. 2017. Вип. № 1. С. 11–20.
4. Басиста І. В. Повноваження прокурора брати участь у судовому розгляді кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення: українське законодавство, судова практика та міжнародний досвід. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». 2019. Вип. № 50. С. 13–25. URL: <http://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/2087/2586>
5. Басиста І. В. Відновні практики у кримінальному процесуальному законодавстві: міжнародний досвід та національні надбання. *Сучасне право: міжнародний вимір і національний досвід* : матеріали Міжнародного круглого столу (м. Київ, 2 листопада 2021 р.).

Київ : Факультет права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, 2021. С. 23–31. URL: https://fpmv.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/2022/kmvpp/Naukovi_zakhody_kafedry/Zbirnyk_kruhl-stil-MP-2021.02.11.pdf

6. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія. Одеса : Юридична література, 2015. 712 с.
7. Гловюк І. В. Прокурор у кримінальному провадженні: конституційна та галузева регламентація функціональної спрямованості діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 20–26.
8. Гловюк І. В. Деякі теоретико-прикладні питання застосування медіації у кримінальному провадженні. *Крим. юстиція в Україні: реалії та перспективи* : мат. круг. столу (м. Львів, 11 червня 2021 року). Львів : ЛьвДУВС, 2021. С. 174–180.
9. Говард Зер. Зміна об'єктива: новий погляд на злочин та правосуддя / Пер. з англ. М. Яковлєва. Київ : Універ. вид-во «Пульсари», 2004. 224 с.
10. Гринюк В. О. Приватне обвинувачення за КПК України 2012 р.: питання диференціації. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 4. С. 119–127.
11. Нор В. Т. Угоди у кримінальному провадженні. В. кн.: Альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні / С. Г. Волкотруб, С. А. Крушинський, В. В. Луцик та ін. ; за ред. У. Гельмана, В. В. Луцика. Хмельницький, 2015.
12. Перепелиця С. І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2014. 201 с.
13. Попелюшко В. О. Справи приватного обвинувачення: актуальні проблеми, законодавчі парадокси. *Право України*. 2003. № 4. С. 98–100.
14. Сіроткіна М. В. Теорія та практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ : НАВС; Наук.-досл. інститут публічного права, 2021. 497 с.
15. Сіроткіна М. В. Теорія та практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ : НАВС. 2021. 37 с.
16. Цільмак О. М. Професійна компетентність медіатора в галузі відновного правосуддя. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 4. С. 63–65.
17. Українська академія медіації. *Офіційний сайт*. URL: <http://mediation.ua/pro-nas/>

Тема 28

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМИХ ОСІБ

- 28.1 Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб*
- 28.2 Кримінальне провадження щодо неповнолітніх*
- 28.3 Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру*

28.1 Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб

Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб Конституційна норма щодо рівності прав усіх громадян, а саме, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ч.ч. 1, 2 ст. 24 Конституції України) відображена і у положеннях КПК України, а саме ст. 10 регламентує, що не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками. Однак є певна категорія осіб, стосовно яких законодавець установлює особливий порядок кримінального провадження.

Ідеться про осіб, діяльність яких спрямована на забезпечення функціонування основних державних інститутів і відповідно законодавець у такий спосіб намагається забезпечити цим особам сприятливі умови для здійснення ними своїх повноважень і забезпечити їм захист від можливого незаконного впливу тощо. Вимога щодо необхідності проведення провадження за особливим порядком закріплена також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, а саме у ст. 9, де проголошено: «Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлені законом». Щодо них кримінальне провадження здійснюється за загальними правилами,

встановленими КПК України, проте із урахуванням низки особливостей (особливих процедур), визначених у Главі 37 КПК України. Такими особливостями, відповідно до положень КПК України, є: 1) особливий порядок повідомлення про підозру; 2) затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту; 3) обшук, огляд особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції і застосування інших заходів, зокрема негласних слідчих дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи; 4) суб'єкти, які здійснюють досудове розслідування; 5) порядок судового розгляду.

Ще однією особливістю кримінальний процесуальний закон визначає і необхідність інформування державних та інших органів чи службових осіб про застосування запобіжного заходу або ухвалення вироку стосовно осіб, які вказані у ст. 480 КПК України, і до яких відповідно здійснюється такий особливий порядок кримінального провадження. Власне, законодавцем не конкретизовано, чи йдеться лише про ухвалення вироку чи про набрання ним законної сили. Виходячи із засади презумпції невинуватості, все ж таки правильніше таке повідомлення здійснювати після того, як вирок набере законної сили. Це стосується і обвинувального, і виправдувального вироку.

Відповідно до ст. 480 кримінального процесуального закону до окремої категорії осіб, стосовно яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, належать:

- народний депутат України;
- судді, судді Конституційного Суду України, судді Вищого антикорупційного суду, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- кандидат у Президенти України;
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- Голова, інший член Рахункової палати;
- депутат місцевої ради;
- адвокат;
- Генеральний прокурор, його заступник, прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- Директор та працівники Національного антикорупційного бюро України;
- член Національного агентства з питань запобігання корупції.

Народним депутатом України є обраний відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» представник Українського

народу у Верховній Раді України й уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та законами України (ст. 1 Закону).

Окрім того, особливості кримінального провадження щодо народного депутата України встановлюються також і Конституцією України, Законом України «Про статус народного депутата України», Законом України «Про регламент Верховної Ради України». Так, приміром, недоторканість народного депутата, що визначає його особливий статус, регламентується відповідно до Конституції України, ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата» та ст.ст. 480, 481, 482-2 КПК України.

Зокрема, відповідно до ч. 1, 2 ст. 482-2 КПК України, відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) у порядку, встановленому КПК України. клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора). А розгляд таких клопотань, крім застосування негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється слідчим суддею, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду.

Додаткові гарантії для ефективного здійснення своїх професійних функцій встановлені і для суддів. Здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права (ст. 6). Суддя є недоторканим. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або одразу після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке

встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, має бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням; 2) затримання судді під час або одразу після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину.

Додаткові особливості здійснення кримінального провадження щодо суддів Вищого антикорупційного суду визначені у ст. 481-1 КПК України, згідно із якою під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо судді Вищого антикорупційного суду клопотання учасників кримінального провадження розглядає слідчий суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК України, – голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду.

Кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення, а також прийняття рішення про проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, застосування запобіжних заходів не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді.

Виходячи з його особливого статусу, суддю Конституційного суду без згоди Суду не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання Судді під час або одразу після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Подання про надання згоди на затримання, утримування під вартою чи арешт Судді вносить до Суду Генеральний прокурор або особа, яка здійснює його повноваження. Рішення про надання згоди на затримання, утримування під вартою чи арешт Судді Суд ухвалює на спеціальному пленарному засіданні у формі постанови. Суддя Конституційного Суду не може бути підданий приводу чи примусовому допровадженню до будь-якого органу або установи, крім суду.

Суддя Конституційного Суду, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, має бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком, якщо:

– Суд надав згоду на затримання Судді у зв'язку з таким діянням;

– його затримано під час або одразу після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суд має бути негайно повідомлений про затримання Судді.

Особливий порядок кримінального провадження встановлений і для Уповноваженого з прав людини. Статус Уповноваженого визначається відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», де вказано, що Уповноважений з прав людини користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень. Відповідно до його статусу, він не може без згоди Верховної Ради України бути притягнутий до кримінальної відповідальності або бути підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду.

Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснено Уповноваженому лише Генеральним прокурором України (ст. 20 Закону), тоді, як відповідно до ч. 4 ст. 216 КПК України, досудове розслідування щодо цієї категорії осіб здійснюється слідчими органів державного бюро розслідувань.

Щодо депутатів місцевих рад, то особливий порядок кримінального провадження щодо цієї категорії осіб застосовується на підставі положень Глави 37 КПК України, а також Закону України «Про статус депутатів місцевих рад», де ст. 31 визначає особливості повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради, зокрема повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради може бути здійснено відповідно Генеральним прокурором, заступником Генерального прокурора, керівником відповідної регіональної прокуратури.

Прокурор, який здійснив повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради, повідомляє про це відповідну місцеву раду не пізніше наступного робочого дня з дня повідомлення про підозру. Суд, який обрав запобіжний захід стосовно депутата місцевої ради, повідомляє про це відповідну місцеву раду не пізніше наступного робочого дня з дня застосування запобіжного заходу.

Адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури (ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Відповідно до ч. 2 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», у разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження, а також враховує зазначені вимоги щодо огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних зі здійсненням адвокатської діяльності та щодо адвокатської таємниці. Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він провадить адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону, крім випадків, передбачених абзацом четвертим цієї частини.

Адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності та свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості. Забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі. Важливою гарантією діяльності адвоката є заборона втручання у його правову позицію.

Відповідно Закон встановлює заборону притягнення адвоката до відповідальності через його висловлювання у справі, зокрема ті, що відображають позицію клієнта, заяви у засобах масової інформації, якщо водночас не порушуються професійні обов'язки адвоката.

Особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно також і директора та працівників Національного антикорупційного бюро України. У разі виявлення інформації про можливе вчинення працівником Національного бюро кримінального правопорушення підрозділ внутрішнього контролю Національного бюро негайно повідомляє про це Генерального прокурора чи його заступника (ст. 27 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро»).

Щодо члена Національного агентства з питань запобігання корупції, то його статус визначається положеннями Закону України «Про запобігання корупції», а саме Розділом 2. Члени та службовці апарату Національного агентства під час виконання покладених на них обов'язків є представниками влади, діють від імені держави і перебувають під її захистом. Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення члену Національного агентства може бути здійснено лише

Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Із клопотанням про відсторонення від посади члена Національного агентства, який підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, має право звернутися у встановленому законом порядку Генеральний прокурор або його заступник.

28.2 Кримінальне провадження щодо неповнолітніх

Наявність особливого провадження щодо кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, зумовлена необхідністю досягнення таких цілей:

- кримінологічної, що полягає у запобіганні злочинам неповнолітніх;
- правових: установлення особливого предмета доказування; забезпечення належної правової захищеності неповнолітнього.

Складнощі у досягненні цих цілей зумовлені віковими соціально-психологічними рисами неповнолітніх. Найбільшою мірою під час застосування кримінальних процесуальних норм має бути враховано такі характеристики: незрілість мислення; брак достатнього соціального досвіду; нестабільність психіки; підвищена емоційність; підвищена навіюваність і самонавіюваність; схильність до фантазій.

Загальні особливості кримінального процесу визначено положеннями ч. 4 ст. 14 Міжнародного акта про громадянські та політичні права, згідно з якими «стосовно неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню». На підставі вікових соціально-психологічних характеристик неповнолітніх Генеральна Асамблея ООН розробила «Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх», відомі як «Пекінські правила» (1985 р.).

У цих Правилах передбачено: створення спеціалізованих судів у справах неповнолітніх; наявність в осіб, які здійснюють кримінальний процес у справах неповнолітніх, відповідної кваліфікації; побудову судового розгляду так, щоб він забезпечував інтереси неповнолітніх; забезпечення конфіденційності, щоб уникнути завдання шкоди неповнолітнім і через непотрібну гласність або шкоду їх репутації тощо.

Кримінальний процесуальний кодекс визначає, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється за загальними правилами, але з урахуванням особливостей, передбачених законом. Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається Гл. 38 КПК України.

Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, а також під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії у порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи в разі прийняття процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, з'ясовуються такі обставини:

- подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

- винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують або пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (ст. 91 КПК України).

Окрім обставин, передбачених ст. 91 КПК України, у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх також з'ясовуються:

- повні та всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати під час індивідуалізації відповідальності або обранні заходу виховного характеру.

За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, має бути також з'ясовано:

- чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою керувався ними;

- ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;
- умови життя та виховання неповнолітнього;
- наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

У разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого психічного захворювання або затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, які необхідно враховувати у разі призначення покарання й обрання заходу виховного характеру, може бути призначена психологічна експертиза. При дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого належить з'ясувати:

- склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї;

- обстановку в школі або іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання або роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер й ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього;

- зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою.

Батьки або інші законні представники неповнолітнього беруть участь у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого. Законні представники викликаються на судові засідання. Їхнє неприбуття не зупиняє судового провадження, крім випадків, коли суд визнає необхідною їх участь. Вони перебувають у залі судового засідання протягом усього судового провадження, а в разі необхідності можуть бути допитані як свідки.

У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, суд за його клопотанням, клопотанням прокурора або за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних або судових дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника. Неповнолітній підозрюваний,

обвинувачений повідомляється або викликається слідчим, прокурором або судом через його батьків або інших законних представників. Інший порядок допускається лише в разі, якщо це зумовлюється обставинами, встановленими під час кримінального провадження.

Допит неповнолітнього підозрюваного здійснюється згідно зі загальними правилами, у присутності захисника. У разі, якщо неповнолітній не досяг шістнадцяти років або якщо його визнано розумово відсталим, під час його допиту за рішенням слідчого, прокурора або за клопотанням захисника забезпечуються участь педагога, психолога або законного представника. До початку допиту педагогу, психологу або законному представнику роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити запитання неповнолітньому підозрюваному.

За наявності підстав, передбачених законом, до неповнолітнього з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, виду занять може бути застосовано один із запобіжних заходів. Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, передбаченим законом. Про затримання і взяття під варту неповнолітнього негайно сповіщаються його батьки або особи, які їх замінюють.

Якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, має бути з'ясована можливість виділення цього кримінального провадження в окреме щодо неповнолітнього під час досудового розслідування. Під час судового розгляду суд, вислухавши думку прокурора, захисника і законного представника неповнолітнього обвинуваченого, має право своєю ухвалою видалити його із залу судового засідання на час дослідження обставин, що можуть негативно вплинути на нього.

Після повернення неповнолітнього обвинуваченого головуючий знайомить його з результатами дослідження обставин, проведеного у його відсутності, і надає можливість поставити запитання особам, які були допитані за його відсутності. Про час і місце судового розгляду за участю неповнолітнього обвинуваченого суд повідомляє відповідну службу у справах дітей та уповноважений підрозділ органів Національної поліції. Суд має право також викликати в судові засідання представників цих установ.

Представники служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції мають право заявляти клопотання, ставити запитання неповнолітньому обвинуваченому, його законному

представнику, потерпілому, свідкам, експерту і спеціалісту, висловлювати думку з приводу найбільш доцільних заходів щодо обвинуваченого з метою його перевиховання.

Якщо під час досудового розслідування прокурор зробить висновок про можливість виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості без застосування кримінального покарання, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду. Клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру може бути складене і надіслане до суду за умови, що неповнолітній обвинувачений та його законний представник проти цього не заперечують.

Під час судового розгляду суд може ухвалити рішення про застосування до неповнолітнього обвинуваченого одного з примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Неповнолітній, який учинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання. У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього такі примусові заходи виховного характеру:

- застереження;
- обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, або під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;
- направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

До неповнолітнього може бути застосовано кілька примусових заходів виховного характеру. Тривалість обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, а також передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, або під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання, установлюється судом, який їх призначає.

Під час досудового розслідування слідчий, прокурор, слідчий суддя мають пояснювати неповнолітньому підозрюваному (обвинуваченому) проведення слідчих (розшукових) дій (в тому числі й допит) на зрозумілій йому мові, в тому числі, по можливості, уникати використання складних мовних конструкцій із положень чинного законодавства, нагадувати захиснику та законному представникові неповнолітнього про їх обов'язок пояснювати неповнолітньому кожен дію, забезпечуючи тим самим право неповнолітнього на ефективну участь у кримінальному провадженні.

На цих положеннях також акцентує Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у п. 9 Листа від 18 липня 2013 р. «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх».

Із метою виведення дітей із кримінального процесу та ресоціалізації їх у суспільне життя на всій території України запроваджено пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину». Такий проєкт реалізується на базі системи надання безоплатної правової допомоги. Спільний наказ про продовження та поширення на національному рівні принципу відновного правосуддя для неповнолітніх, які є вперше підозрюваними в учиненні злочинів невеликої або середньої тяжкості, підписано 21.01.2019 за № 172/5/10 Міністерством юстиції України й Офісом Генерального прокурора.

28.3 Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, провадиться у разі наявності достатніх підстав уважати, що:

- особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;
- особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Якщо під час досудового розслідування будуть установлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування. Кримінально-правова

оцінка суспільно небезпечного діяння, вчиненого у стані неосудності, має ґрунтуватися лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку вчинених дій. Водночас не враховуються попередня судимість, факт учинення раніше кримінального правопорушення, за який особу звільнено від відповідальності або покарання, факт застосування до неї примусового заходу медичного характеру. Примусові заходи медичного характеру застосовуються лише до осіб, які є суспільно небезпечними.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру провадить слідчий згідно зі загальними правилами, з урахуванням особливостей, передбачених КПК України. Досудове розслідування щодо осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, провадить слідчий згідно зі загальними правилами. Суд, ухвалюючи вирок, може врахувати стан обмеженої осудності як підставу для застосування примусового заходу медичного характеру.

Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановлюються:

- час, місце, спосіб та інші обставини учинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення;

- учинення цього суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення цією особою;

- наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності або психічної хвороби на час учинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення або на час досудового розслідування;

- поведінка особи і до учинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення, і після нього;

- небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої суттєвої шкоди такою особою;

- характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням, кримінальним правопорушенням;

- обставини, що підтверджують, які гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до учинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення або винагороди за його учинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального

правопорушення, zarazom пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби або знаряддя учинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.

Особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного, обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності або психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника, захисника. Якщо характер розладу психічної діяльності або психічного захворювання особи перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участю або участю у судовому засіданні, прокурор, суд мають право прийняти рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи. В кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру участь захисника є обов'язковою.

До особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи:

- передання на піклування опікунам, близьким родичам або членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;
- поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку.

Запобіжні заходи застосовуються судом до особи з моменту встановлення факту розладу психічної діяльності або психічної хвороби. Застосування передбачених запобіжних заходів здійснюється згідно зі загальними правилами. Слідчий, прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у разі, якщо під час кримінального провадження будуть установлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час учинення суспільно небезпечного діяння була у неосудному або обмежено осудному стані, або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними.

До таких обставин, зокрема, відносяться:

- наявність згідно з медичним документом у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання;
- поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (зтьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту або пам'яті тощо).

У разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців. Питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони у порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу, а під час судового провадження – ухвалою суду. Ухвала слідчого судді про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмова у такому направленні може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Кримінальне провадження, яке здійснюється у загальному порядку і кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру можуть бути об'єднані в одне або виділені в окремі кримінальні провадження за наявності відповідних підстав. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Про закриття кримінального провадження прокурор приймає постанову, яка може бути оскаржена у відповідному порядку. Постанова про закриття кримінального провадження надсилається до місцевих органів охорони здоров'я. Прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і надсилає його суду. Судовий розгляд здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника, який може завершуватися постановленням ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру або про відмову в їх застосуванні. У разі об'єднання в одне провадження кримінального провадження, яке здійснюється у загальному порядку, та кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру вони розглядаються в судовому засіданні в одному кримінальному провадженні з додержанням передбачених вимог.

Після закінчення судового розгляду суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку щодо обвинуваченого та ухвали щодо застосування примусового заходу медичного характеру.

Під час постановлення ухвали про застосування примусового заходу медичного характеру суд з'ясовує такі питання:

– чи мало місце суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення;

- чи вчинено це суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення особою;
- чи вчинила ця особа суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення в стані неосудності;
- чи не захворіла ця особа після вчинення кримінального правопорушення на психічну хворобу, яка виключає застосування покарання;
- чи варто застосовувати до цієї особи примусовий захід медичного характеру і якщо так, то який саме.

Визнавши доведеним, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу, яка виключає можливість застосування покарання, суд постановляє ухвалу про застосування примусового заходу медичного характеру. Встановивши, що суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення не було вчинено або вчинено іншою особою, а також коли не доведено, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення, суд постановляє ухвалу про відмову в застосуванні примусового заходу медичного характеру та закриває кримінальне провадження.

Якщо буде встановлено, що суспільно небезпечне діяння особа вчинила в стані неосудності, а на момент судового розгляду видужала або внаслідок змін у стані її здоров'я зникла потреба в застосуванні примусового заходу медичного характеру, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру може бути закрите судом також, якщо неосудність особи на момент учинення суспільно небезпечного діяння не була встановлена, а так само в разі видужання особи, яка після учинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу. У такому разі, після закриття судом кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру прокурор має розпочати кримінальне провадження в загальному порядку.

Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру провадяться на підставі ухвали суду, в межах територіальної юрисдикції якого застосовується цей захід або відбувається лікування. Зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється, коли особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності, видужала або коли внаслідок змін у стані її здоров'я зникла потреба в раніше застосованих заходах медичного характеру.

Розгляд питання про продовження, зміну або припинення застосування примусових заходів медичного характеру провадиться за письмовою заявою представника медичного закладу (лікаря-психіатра), де тримається ця особа. До подання додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який обґрунтовує необхідність продовження, зміни або припинення застосування таких примусових заходів. У разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності або інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, суд на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування примусового заходу медичного характеру. Постановлення ухвали суду про припинення застосування примусового заходу медичного характеру є підставою для проведення досудового розслідування або судового провадження.

Контрольні питання

1. Особи, стосовно яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження.
2. Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб.
3. Особливості притягнення до кримінальної відповідальності, затримання та обрання запобіжного заходу стосовно окремої категорії осіб.
4. Інформування держаних та інших органів чи службових осіб про застосування запобіжного заходу, ухвалення вироку стосовно окремої категорії осіб.
5. Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх.
6. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.
7. З'ясування умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого.
8. Застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні стосовно неповнолітніх.
9. Особливості виклику, допиту неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого.
10. Особливості застосування до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого запобіжних заходів.
11. Передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд.
12. Виділення в окреме провадження щодо кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім.

13. Порядок застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру.
14. Підстави для застосування примусових заходів виховного характеру.
15. Ухвали суду в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру.
16. Підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
17. Особливості досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
18. Обставини, що підлягають встановленню під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
19. Процесуальне становище особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
20. Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
21. Проведення психіатричної експертизи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
22. Особливості оцінки висновку судово-психіатричної експертизи.
23. Закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
24. Порядок судового розгляду у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
25. Питання, що підлягають з'ясуванню судом під час постановлення ухвали у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
26. Ухвали суду в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
27. Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру.
28. Відновлення кримінального провадження після припинення застосування примусових заходів медичного характеру.

Рекомендована література

1. Абламський С. Є. Сучасний стан регламентації порядку затримання судді чи обрання до нього запобіжного заходу. *Наука і правоохоронна діяльність*. 2017. № 4. С. 226–231.
2. Арланова Р. Д. Особливості відсторонення від посади осіб, які призначаються Президентом України. *Слово Національної школи суддів України*. 2017. № 2. С. 107–113.

3. Берш А. Примусові заходи медичного характеру: сутність та правова природа. *Наукові перспективи*. Серія Право. 2021. № 5 (11). С. 227–238.
4. Видюк А. В. Гарантії прав малолітніх і неповнолітніх учасників кримінального провадження під час допиту. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 123–131
5. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України : монографія. Ужгород : ВД «Гельветика», 2017. 900 с.
6. Завертайло І. О. Повноваження прокурора при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Верховенство права очима правників-початківців* : тези Всеукраїнської наукової конференції (м. Одеса, 18 листопада 2017 року) / за ред. Г. О. Ульянової; уклад. : Ю. Д. Батан, М. В. Сиротко та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 246–248.
7. Завертайло І. О. Здійснення прокурором доказування при обранні деяких заходів забезпечення кримінального провадження. *Криміналістичні та кримінальні-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування* : матеріали III дистанційної конференції (м. Одеса, 27 листопада 2017 року). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 218–222.
8. Козарійчук Д. В. Правова природа доступу до правосуддя особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. Т. 1. С. 226–231.
9. Колюх В. В. Депутатська недоторканність: зарубіжний досвід і українські проблеми. *Віче*. 2015. № 3. С. 52–56.
10. Лосич С. В., Рутвян К. О. Складнощі застосування примусових заходів медичного характеру до обмежено осудних осіб. *Форум права*. 2019. № 55 (2). С. 45–51.
11. Лукашкіна Т. В. Предмет доказування у провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11094/LUKASHKINA%20T%20V.pdf?sequence=1>
12. Мерімеріна І. Реалізація повноважень прокурора під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх осіб. *Науковий журнал «Підприємництво, господарство і право»*. 2021. № 5. С. 228–234.
13. Наливайко Л. Р. Юридична відповідальність Президента України: актуальні питання. URL: http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=910

14. Ольшанецький І. В. Конституційно-правові засади інституту ювенальної прокуратури в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ, 2019. 223 с.
15. Пукавський Ю. А., Кушпін В. П. Особливості застосування примусових заходів медичного характеру. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 161–163.
16. Постанова Верховного Суду, викладена по справі № 234/18511/18 від 06.02.2020. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/87527892>
17. Постанова від 09.07.2019 по справі № 320/2609/16-к / Касаційний кримінальний суд Верховного Суду. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82997428>
18. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : Наказ Офісу Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/gn>
19. Рішення Верховного Суду України від 17.03.2020 по справі № 127/23789/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88322594>
20. Романюк В. В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх : монографія. Харків, 2016. 252 с.
21. Романюк В. Деякі особливості допиту неповнолітніх підозрюваних у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 83.
22. Ряшко О. В. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: призначення психіатричної експертизи та особливості предмету доказування. Сучасні досягнення юридичної науки і практики країн Європи та України : колективна монографія. Республіка Польща. 2020. С. 534–548
23. Свириденко С. В. До проблеми законодавчого врегулювання здійснення кримінального провадження щодо осіб, які користуються недоторканністю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. С. 207–212.
24. Свириденко С. В. Особливості повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканністю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. С. 151–159.
25. Фоміна Т. Г. Процесуальний порядок обрання запобіжного заходу до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 2 (78). С. 169–177.
26. Фоміна Т. Г. Процесуальна характеристика запобіжних заходів, що обираються до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру. *Право і Безпека*. 2017. № 2. С. 101–107.

27. Харченко С. В. Правовий статус неповнолітніх підозрюваних у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 355–358.
28. Ухвала від 28.01.2019 по справі № 756/11021/18 / Касаційний кримінальний суд Верховного Суду. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79472689>; Ухвала від 24.12.2019 по справі № 716/1511/16-к
29. Щорічна інформаційна доповідь Конституційного Суду України 2020 рік. Затверджено Постановою Конституційного Суду України від 29 червня 2021 року № 4-п/2021. 143 с.

Тема 29

ІНШІ ОСОБЛИВІ ПОРЯДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

- 29.1 *Кримінальне провадження, яке містить державну таємницю*
- 29.2 *Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні*
- 29.3 *Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень*
- 29.4 *Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного стану*

29.1 Кримінальне провадження, яке містить державну таємницю

Досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, проводяться з дотриманням вимог режиму секретності.

Процесуальні рішення не повинні містити відомостей, які становлять державну таємницю.

До участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв.

Доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається захисникам і законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його при здійсненні своїх прав і обов'язків, передбачених цим

Кодексом, виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження. Рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв приймаються у формі наказу або письмового розпорядження керівником органу досудового розслідування, прокурором, судом.

Потерпілому та його представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику забороняється робити виписки та копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Захисникам і законним представникам підозрюваного, обвинуваченого забороняється робити копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Підозрюваний, обвинувачений, його захисник і законний представник з метою підготовки та здійснення захисту можуть робити виписки з матеріалів, що містять державну таємницю. Такі виписки опечатуються особою, якою були зроблені, у вигляді, що унеможливило ознайомлення з їх змістом. Виписки зберігаються з дотриманням вимог режиму секретності в органі досудового розслідування або суді та надаються особі, яка їх склала, на її вимогу: під час досудового розслідування – в приміщенні органу досудового розслідування, під час судового провадження – в приміщенні суду. Ознайомлення зі змістом виписок будь-кого, крім особи, яка їх зробила, не допускається.

Матеріальні носії секретної інформації, які не долучені до матеріалів досудового розслідування, передаються в установленому законом порядку на зберігання до режимно-секретного підрозділу органу досудового розслідування.

Здійснення кримінального провадження, яке містить державну таємницю, не є підставою для обмеження прав його учасників, окрім випадків, передбачених законом та обумовлених необхідністю забезпечення охорони державної таємниці.

Проведення експертизи щодо законності віднесення інформації у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки й охорони правопорядку до державної таємниці, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування, підготовка висновку щодо завданої національній безпеці України шкоди у разі розголошення секретної інформації чи втрати матеріальних носіїв такої інформації здійснюється посадовою особою, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниць відповідно до закону в сфері державної таємниці. У цьому випадку на вказану особу поширюються обов'язки і права, які цим Кодексом передбачено для експертів.

Якщо при проведенні експертизи використовуються методики, технології чи інформація, яка містить охоронювану державою таємницю, в описовій частині висновку експертизи ці відомості не вказуються.

29.2 Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні

Службовими особами, уповноваженими на вчинення процесуальних дій, є:

– керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України – у випадку вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном;

– капітан судна України – у випадку вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан судна України зобов'язаний призначити іншу службову особу, уповноважену на вчинення процесуальних дій, якщо він є потерпілим внаслідок учинення відповідного кримінального правопорушення.

Службові особи, які здійснювали процесуальні дії, залучаються як свідки до кримінального провадження після його продовження на території України. Вони зобов'язуються надавати пояснення слідчому, прокурору щодо проведених процесуальних дій.

Службові особи зобов'язані негайно провести необхідні процесуальні дії після того, як із заяви, повідомлення, самостійного виявлення або з іншого джерела їм стали відомі обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва, консульської установи України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Службові особи уповноважені на:

– застосування заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового вилучення майна, здійснення законного затримання особи в порядку, передбаченому КПК України;

– проведення слідчих (розшукових) дій у вигляді обшуку житла чи іншого володіння особи і особистого обшуку без ухвали суду, огляду місця вчинення кримінального правопорушення в порядку, передбаченому КПК України.

Клопотання прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подане не пізніше наступного робочого дня після доставлення на територію України особи, затриманої в дипломатичному представництві, консульській установі, на судні України, інакше майно має бути негайно повернуто особі, в якій його було вилучено.

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України має право затримати особу на необхідний строк, але не більше, ніж на 48 години, і зобов'язаний надати затриманій особі доступ до отримання правової допомоги.

Капітан судна України має право затримати особу на строк, необхідний для її доставлення на територію України.

Указані службові особи зобов'язані забезпечити доставлення затриманої особи до підрозділу органу державної влади на території України, уповноваженого на тримання затриманих осіб, і повідомлення про факт законного затримання слідчому органу досудового розслідування за місцем проведення досудового розслідування в Україні.

Досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, здійснюється слідчим органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження центрального органу виконавчої влади у сфері закордонних справ України.

Досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, здійснюється слідчим органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки.

29.3 Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень

Норми інституту спеціального досудового розслідування є порівняно молодими, тому в працівників підрозділів досудового розслідування можуть виникнути питання щодо правильності їх застосування

для досягнення ключового принципу кримінального процесу – принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Кримінальний процес і є інструментом для реалізації цього принципу.

Норми спеціального досудового розслідування містяться у Главі 24-1 КПК України, проте ніде у КПК України не зазначено сукупність норм, які регулювали б порядок спеціального судового провадження. Виходячи з цього, слід зазначити, що таке судове провадження здійснюється за загальними правилами, проте з дотриманням процесуальних вимог, визначених для спеціального досудового розслідування.

Прозорість і зрозумілість у теоретичному аспекті не завжди прослідковується стосовно цього питання на практиці, тому, на нашу думку, розділи КПК України стосовно судового розгляду в загальному вигляді потребують доповнень особливостями розгляду проваджень у спеціальному судовому провадженні:

- підозра особи у вчиненні нею кримінального правопорушення, стосовно якої проводиться спеціальне досудове розслідування, має бути обґрунтованою і максимально доведеною під час спеціального досудового розслідування, а жодні докази не можуть бути неперевіреними або викликати сумнів;

- вирішальну роль у такому судовому провадженні відіграє захисник, тому що він реалізує права й обов'язки обвинуваченого за його відсутності, крім тих, які належать тільки обвинуваченому (так званих суб'єктивних прав);

- мають бути достатні підстави вважати, що особа, яка підозрюється/обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, належно проінформована про проведення спеціального досудового розслідування, процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень, а також про проведення спеціального судового провадження.

У ст. 381 КПК України передбачено процесуальний порядок розгляду кримінальних проступків, який має назву спрощеного провадження. Проте не можна проводити аналогії між розглядом матеріалів, отриманих у порядку спеціального досудового розслідування, та спрощеного провадження стосовно кримінальних проступків. Принаймні тому, що вони відрізняються тяжкістю злочинів, стосовно яких розпочато кримінальне провадження, а також мають розбіжності процесуальної процедури.

Зокрема, про вирoki, винесені за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), тобто заочно, йдеться у п. «б» ст. 1, ч. 2 ст. 9, ст.ст. 21–23 та інших статтях Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 28 травня 1970 року. Порядок заочного кримінального

провадження визначено положеннями Рекомендації № 6 R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя», у якій зазначається необхідність надання дозволу судам першої інстанції розглядати справи й ухвалювати відповідно до них рішення за відсутності обвинуваченого, принаймні стосовно кримінальних проступків з урахуванням вимог кримінального закону та за умови обов'язкового інформування обвинуваченого про дату і місце судового розгляду, наслідки неприбуття на виклик і про право на захист та представництво у встановленому процесуальним законом порядку.

За своєю суттю спеціальне кримінальне провадження є наближеним до заочного, проте не у всіх правових аспектах збігається з ним. Окрім того, що спеціальне досудове розслідування є модернізованою формою, воно має низку суттєвих відмінностей від заочного провадження.

Спеціальне досудове розслідування (*in absentia*), як і будь-яке інше звичайне досудове розслідування, проводиться відповідно до загальних правил, але з урахуванням таких особливостей:

1) не всі злочини потрапляють під цю процедуру.

Перелік злочинів чітко зазначений у ч. 2 ст. 297-1 КПК України. Станом на сьогодні це злочини, передбачені ст.ст. 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112–114, 114-1, 114-2, 115, 116, 118, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 127, ч.ч. 2–3 ст. 146, ст.ст. 146-1, 147, ч.ч. 2–5 ст. 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), ст.ст. 209, 255–258, 258-1–258-5, 348, 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 408, 436, 436-1, 437–447 КК України. Більшість із цих статей є тяжкими й особливо тяжкими;

2) спецрозслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді;

3) *in absentia* здійснюється стосовно підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук (виключення становлять неповнолітні);

4) участь захисника в такому розслідуванні є обов'язковою (п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України).

Здійснення спецрозслідування щодо інших злочинів не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або

оголошені у міжнародний розшук, та розслідуються в одному кримінальному провадженні із злочинами, що зазначені у ч. 2 ст. 297-1 КПК України, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.

Якщо підозрюваних декілька, то слідчий, прокурор управі звернутися до слідчого судді із клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування лише стосовно тих підозрюваних, які підпадають під критерії *in absentia*, а стосовно інших підозрюваних подальше досудове розслідування у цьому кримінальному провадженні здійснюватиметься згідно із загальними правилами.

Як зазначалося, *in absentia* здійснюється на підставі ухвали слідчого судді. З клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді має право звернутися прокурор або слідчий за погодженням із прокурором.

Відповідно до ч. 2 ст. 297-2 КПК України, у клопотанні зазначаються:

- короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;
- правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини;
- відомості про те, що підозрюваний виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, та/або відомості про оголошення підозрюваного в міжнародний розшук;
- виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності;
- перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

Розгляд клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування здійснюється за участю захисника (ч. 1 ст. 297-3 КПК України).

У разі, якщо прокурор, слідчий не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук, слідчий суддя

відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування (ч. 1 ст. 297-4 КПК України).

Повторне звернення з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді в одному кримінальному провадженні не допускається, крім випадків наявності нових обставин, які підтверджують, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук (абз. 3 ч. 3 ст. 297-1 КПК України).

Слідчий суддя зобов'язаний врахувати наявність достатніх доказів для підозри особи. Згідно з ч. 2 ст. 297-4 КПК України під час вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування слідчий суддя зобов'язаний врахувати наявність достатніх доказів для підозри особи щодо якої подано клопотання у вчиненні кримінального правопорушення.

Згідно з ч. 1 ст. 278 КПК України письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

За ч. 3 ст. 11 КПК України, повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється у випадках, передбачених цим Кодексом, у порядку, передбаченому Главою 11 цього Кодексу, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи.

Глава 11 КПК України регламентує порядок виклику особи до слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, в тому числі шляхом вручення повістки. Тобто з огляду на ч. 3 ст. 111 КПК України повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється за аналогією з врученням повістки.

Відповідно до ч. 1 ст. 135 КПК України, особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

Згідно з ч. 1 ст. 136 КПК України, належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштово-му повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом.

Заочний арешт. За ч. 6 ст. 193 КПК України, слідчий суддя, суд розглядає клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання

під вартою та може обрати такий запобіжний захід за відсутності підозрюваного, обвинуваченого лише у разі доведення прокурором наявності підстав, передбачених ст. 177 цього Кодексу, а також наявності достатніх підстав вважати, що підозрюваний, обвинувачений виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, та/або оголошений у міжнародний розшук.

У такому разі після затримання особи і не пізніше як через сорок вісім годин з часу її доставки до місця кримінального провадження слідчий суддя, суд за участю підозрюваного, обвинуваченого розглядає питання про застосування обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його зміну на більш м'який запобіжний захід, про що постановляє ухвалу.

29.4 Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного стану

У 2014 р. КПК України доповнено розділом IX-1. Згідно з Законом від 12.08.2014 р. № 1631-VII «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції», він називався «Особливий режим досудового розслідування воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» і складався з однієї ст. 615 КПК України, якою передбачено, що в місцевостях, де діє воєнний чи надзвичайний стан або антитерористична операція, повноваження слідчого судді, визначені КПК України, а також щодо обрання запобіжного заходу на строк до 30 днів передаються прокурору. Проте це стосувалося кримінальних проваджень лише щодо виключного переліку злочинів.

Згодом назва цього розділу кілька разів змінювалася. Так, Законом України від 27.04.2021 р. № 1422-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку зі здійсненням спеціального досудового розслідування» його назва була доповнена: «Особливий режим досудового розслідування воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях». Саме так він називався на момент 24 лютого.

Після початку війни назва розділу була ще кілька разів змінена, а він суттєво доповнений. Зокрема, за Законом України від 15.03.2022 р. № 2125-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» його назва стала звучати так: «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України», а текст було доповнено ст. 616 КПК України.

І фінальні та найбільш суттєві зміни відбулися з прийняттям Закону України від 14.04.2022 р. № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», яким була закріплена остаточна назва розділу «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Крім того, суттєво доповнено ст. 615 та додано ст. 615-1 КПК України.

Початок досудового розслідування. Згідно з новою редакцією п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, передбачено, що під час воєнного стану та у разі відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР слідчим, дізнавачем чи прокурором вноситься відповідна постанова. Вона має містити відомості, визначені ч. 5 ст. 214 КПК України, тобто ті, які зазвичай вносяться до ЄРДР. До прийняття такої постанови може бути проведений огляд місця події, після якого постанова складається негайно. Як бачимо, ця норма корелюється з положеннями ч.ч. 1, 3 ст. 214 КПК України. Відомості до ЄРДР мають бути внесені за першої можливості.

Фіксація результатів досудового розслідування. Результати проведення слідчих (розшукових) дій (далі – *СРД*) мають бути зафіксовані за допомогою процесуальних документів або технічних засобів (далі – *ТЗ*). Виключенням є неможливість фіксування за допомогою *ТЗ* з технічних причин. У разі відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення *СРД* чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами. У такому випадку протокол складається не пізніше 72 годин з моменту їх завершення.

Особливості проведення обшуку чи огляду житла. За п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, обшук чи огляд житла можуть проводитися без залучення понятих у разі потенційної небезпеки для їхнього життя чи здоров'я. Проте в такому випадку має проводитися безперервний відеозапис за допомогою доступних технічних засобів.

Неможливість виконання повноважень слідчим суддею та обрання запобіжного заходу. В разі об'єктивної відсутності можливості виконання слідчим суддею своїх повноважень та обрання запобіжного заходу строком до 30 днів такі повноваження мають виконуватися відповідним керівником органу прокуратури за клопотанням слідчого чи прокурора. Водночас, за ч. 2 ст. 615 КПК України, строк дії ухвали слідчого судді чи постанови керівника органу прокуратури може бути продовжений до місяця керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням слідчого чи прокурора. Крім того, строк може продовжуватися неодноразово у межах строку досудового розслідування.

У такому випадку виникає небезпека упередженості та зловживання повноваженнями відповідним керівником органу прокуратури. Можливо, варто було запровадити процедуру подальшого підтвердження слідчим суддею правомірності такого рішення за першої можливості або після припинення чи скасування воєнного стану?

Варто зазначити, що таке можливо застосувати лише щодо виключного переліку злочинів або у виняткових обставинах щодо тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваної особи.

Затримання особи та строк її тримання без ухвали слідчого судді. Крім затримання особи в порядку ст. 208 КПК України (особу застали під час вчинення або замаху на злочин, особа щойно вчинила злочин, є пряма небезпека втечі особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення), під час воєнного стану дозволяється проводити таке затримання у разі виникнення підстав, що вказують на потенційну втечу підозрюваної особи. У такому випадку затримання відбувається уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді чи постанови керівника органу прокуратури.

Якщо в умовах воєнного стану відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до слідчого судді, суду у строк, передбачений ст. 211 КПК України, розгляд клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу здійснюється із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи.

Процесуальні дії. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України, у разі відсутності технічної можливості вчинити певні процесуальні дії у строки, передбачені КПК України, вони мають бути вчинені невідкладно

за першої можливості, але не пізніше, ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану. Це стосується таких процесуальних дій:

- розгляд клопотань під час досудового розслідування (ст. 220);
- ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 221);
- подання та розгляд скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, її повернення або відмова у відкритті провадження (ст.ст. 304, 306);
- оскарження недотримання розумних строків (ст. 308);
- проголошення судового рішення (ст. 376);
- подання апеляційної скарги (ст. 395);
- подання касаційної скарги (ст. 426);
- використання показань, отриманих під час допиту.

Згідно з ч. 11 ст. 615 КПК України, показання, які були отримані в ході допиту потерпілого, свідка чи підозрюваного, можуть бути використані як доказ у суді. Проте лише за умови фіксації його ходу та результатів доступними засобами відеофіксації, тобто може бути достатньо навіть мобільного телефону. Водночас під час допиту підозрюваного обов'язково має бути присутній захисник.

Як бачимо, законодавець дещо відійшов від принципу безпосередності дослідження доказів, закріпленого в ст. 23 КПК України. Зважаючи на умови воєнного стану, таке положення можна назвати «золотою серединою» в контексті дотримання основних засад кримінального провадження.

Участь захисника. У разі неможливості безпосередньої участі захисника при проведенні окремої процесуальної дії в порядку ст. 53 КПК України слідчий або дізнавач має забезпечити її проведення шляхом дистанційної участі захисника засобами аудіо-, відеозв'язку.

Закінчення досудового розслідування. За неможливості подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру чи про звільнення від кримінальної відповідальності строк досудового розслідування зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладенням обставин. Водночас строки поновлюються у випадку, якщо такі обставини припинили існувати. Крім того, до постановлення відповідної постанови прокурор має вирішити питання продовження строку тримання особи під вартою.

Відновлення втрачених матеріалів. Варто також зауважити, що у нинішній редакції КПК України передбачена процедура відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного

стану (ст. 615-1), а також можливість скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період (ст. 616).

Контрольні питання

1. Особливості кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю.
2. Система заходів забезпечення охорони державної таємниці під час кримінального провадження.
3. Проведення експертизи у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю.
4. Службові особи, уповноважені на вчинення процесуальних дій у кримінальному провадженні на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.
5. Повноваження службових осіб у кримінальному провадженні на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.
6. Затримання особи у кримінальному провадженні на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Рекомендована література

1. Абламський С. Е., Юхно О. О., Фоміна Т. Г., Дрозд В. Г. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посіб. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Харків : Панов, 2019. 138 с. (Бібліотечка слідчого і детектива: проблеми кримінального процесу).
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 25.09.2019).

3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 25.09.2019).
4. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областях : Закон України від 18 січня 2018 року № 2268-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> (дата звернення: 25.09.2019).
5. Кваліфікація злочинів у діяльності Національної поліції України : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Литвинова. МВС України. Харків. Нац. ун-т внутр. справ. Харків : Константа, 2017. 448 с.
6. Кравченко І. М. Правові аспекти праці військовополонених з огляду на проведення Україною операції об'єднаних сил (АТО) із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії РФ у Донецькій і Луганській областях. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 3 (87). С. 123–134.
7. Криміналістичне забезпечення процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв : матеріали Міжнародного круглого столу (м. Київ, 7 червня 2017 року). Київ : Національна академія прокуратури України, 2017. 148 с.
8. Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2017. 618 с.
9. Кушнір Я. О. Судова практика при притягненні осіб до кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий та інтелектуальний простір* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 року). Вінниця : Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 323–327.
10. Кушнір Я. О. Актуальні питання визначення тимчасово окупованої території у контексті статті 332-1 Кримінального кодексу України. *Юридична осінь* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листопада 2020 року). Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2020. С. 484–488.
11. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018.
12. Особливості документування та розслідування злочинів, учинених на території проведення Операції Об'єднаних Сил, а також на тимчасово окупованих територіях : науково-методичні рекомендації /

- О. О. Юхно, В. В. Кікінчук, Р. Л. Степанюк та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора О. О. Юхна. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2020. 140 с.
13. Деякі питання соціальної підтримки осіб, яких було незаконно позбавлено особистої свободи : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2018 року № 38. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/38-2018-п> (дата звернення: 25.09.2019).
 14. Про затвердження Інструкції про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні : Наказ Служби безпеки України від 19 березня 2016 року № 138 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0564-16>
 15. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 09.08.2018 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення: 10.09.2021)
 16. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 15.12.2017 № 1632-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18> (дата звернення: 10.09.2021)
 17. Черняк Н. П., Кіяниця В. М. Особливості процесуального застосування особливого досудового розслідування кримінальних правопорушень, як форми досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 272–275.

Тема 30

ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

- 30.1 *Суть, значення, завдання та умови здійснення провадження щодо відновлення втрачених матеріалів*
- 30.2 *Суб'єкти та порядок подання заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Форма та зміст заяви про відновлення втрачених матеріалів*
- 30.3 *Судове провадження щодо заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження*

30.1 Суть, значення, завдання та умови здійснення провадження щодо відновлення втрачених матеріалів

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не тільки підозрюваних та обвинувачених, а й потерпілих¹. Згідно з п. 4 Декларації основних принципів правосуддя для жертв від злочинів і зловживання владою, вони мають право на доступ до механізмів правосуддя і найшвидшу компенсацію за заподіяну їм шкоду згідно з національним законодавством². Відповідно до ч. 1 ст. 21 КПК України, кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. В кримінальному процесуальному законодавстві розроблені відповідні норми та механізми, які дозволяють забезпечити ці права навіть у випадках, коли матеріали кримінального провадження втрачаються з певних об'єктивних (захоплення, руйнування будівель, стихійні лиха й інші надзвичайні ситуації, окупація територій тощо) чи суб'єктивних причин (навмисне знищення, службова недбалість тощо).

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004

² Декларація основних принципів правосуддя для жертв від злочинів і зловживання владою : резолюція Генеральної Асамблеї ООН 40/34 від 29 листопада 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_114

Матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою) є документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 317 КПК України).

Учені вирізняють такі завдання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження:

- виявлення факту втрати матеріалів та забезпечення повноти і точності встановлення відомостей про обставини, що були зафіксовані у процесуальних документах втраченого кримінального провадження, і звернення до суду з проханням відновити втрачені матеріали відповідно означає фактичне прохання про усунення перешкод для реалізації його прав і законних інтересів у цьому провадженні¹;

- захист процесуальних прав суб'єктів кримінального провадження, здійснення яких ускладнюється або унеможлиблюється внаслідок відсутності певних матеріалів кримінального провадження².

До завдань відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження належать:

- визначення процесуального інтересу у відновленні матеріалів кримінального провадження;

- встановлення факту втрати матеріалів кримінального провадження;

- встановлення обставин втрати матеріалів кримінального провадження;

- встановлення переліку документів, які підлягають відновленню;

- реконструкція втрачених документів із метою забезпечення процесуальних інтересів з відновлення матеріалів кримінального провадження.

Суть відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження полягає у діяльності уповноважених кримінальним процесуальним законом осіб, яка полягає в реконструкції документів, що мають значення

¹ Маланюк А. Загальні умови здійснення відновлення провадження з відновлення втрачених матеріалів у кримінальному судочинстві України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2017. Вип. 64. С. 236.

² Романюк А. Проблеми питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Т. 11. С. 439.

для кримінального провадження, шляхом отримання їх копій, вилучення окремих примірників, отримання відомостей про них та в інший спосіб задля досягнення мети їх відновлення.

Умовою відновлення таких втрачених матеріалів є завершення кримінального провадження ухваленням вироку суду (обвинувальним чи виправдовувальним). Відповідно до ч. 1 ст. 371 КПК України, суд ухвалює вирок після закінчення судового розгляду. У випадках завершення кримінального провадження постановленням іншого судового рішення або втрати матеріалів кримінального провадження на інших стадіях та етапах процедури відновлення не передбачено, за виключенням випадків, відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану (ст. 615-1 КПК України).

30.2 Суб'єкти та порядок подання заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Форма та зміст заяви про відновлення втрачених матеріалів

Відповідно до ст. 525, втрачені матеріали кримінального провадження можуть бути відновлені за заявою учасника судового провадження. Близькі родичі обвинуваченого, який помер, мають право подати відповідну заяву, якщо це необхідно для його реабілітації.

Відповідно до п. 28 ст. 3 КПК України, учасниками судового провадження є сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, представник персоналу органу пробації, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, а також інші особи, за клопотанням або скаргою яких у випадках, передбачених цим КПК України, здійснюється судове провадження.

У наукових джерелах і правозастосовній практиці реабілітацію розглядають як:

– правовий інститут усунення негативних наслідків незаконних дій та відновлення репутації і поновлення прав, та процедуру відшкодування незаконно завданої людині шкоди¹;

¹ Ченцов В. В., Тертишник В. М. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою : підручник для слухачів магістратури юридичних вузів. Київ : Алерта, 2016. С. 5.

– діяльність суду з встановлення факту незаконності кримінально-процесуального провадження щодо конкретної особи та визначення розміру завданої їй майнової і моральної шкоди, а також її відшкодування за участю інших посадових осіб, організацій, підприємств і установ та поновлення в раніше обмежених правах у встановленому процесуальному порядку з метою повернення її до соціального і правового статусу, який вона мала до вчинення щодо неї незаконних дій чи рішень¹;

– припинення процесуальної діяльності щодо встановлення винуватості особи у вчиненні певного злочину та відмови держави від притягнення її до кримінальної відповідальності й призначення їй покарання².

У п. 1 ст. 3 КПК України дається визначення близьких родичів та членів сім'ї, до яких належать чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Матеріали розглянутих кримінальних проваджень зберігаються у суді. Наказом Державної судової адміністрації України від 07.12.2017 № 1087 визначений Перелік судових справ і документів, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання.

Відповідно до ст. 526 КПК України, заява про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження подається до суду, який ухвалив вирок. Таким є суд, який уповноважений згідно з встановленими правилами підслідності здійснювати розгляд відповідного кримінального провадження, у якому відповідно як суді першої інстанції зберігаються матеріали кримінального провадження.

Заява має бути подана у письмовій формі, у ній зазначаються такі відомості:

- про відновлення яких саме матеріалів просить заявник;
- чи був ухвалений вирок;
- в якому процесуальному статусі перебував заявник;
- хто конкретно і в якості кого брав участь у судовому розгляді;

¹ Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Арсіс, 2001. С. 294–295.

² Ухвала Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 761/33482/16-к (провадження № 51-4744кмо18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79314140>

- місце проживання чи місцезнаходження осіб, які брали участь у судовому розгляді;
- інформація, відома заявнику про обставини втрати матеріалів кримінального провадження;
- інформація, відома заявнику про місцезнаходження копій документів кримінального провадження або відомостей щодо них;
- поновлення яких саме документів заявник вважає необхідним;
- мету необхідного поновлення. Відповідно до ст. 528 КПК України, якщо у заяві не зазначено мету відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження або відомості, необхідні для їх відновлення, суд постановляє ухвалу про залишення заяви без руху, якою встановлює заявникові строк, необхідний для усунення цих недоліків. Якщо мета звернення до суду, зазначена заявником, не пов'язана із захистом його прав та інтересів, суд своєю ухвалою відмовляє у відкритті провадження про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження або залишає заяву без розгляду, якщо провадження було відкрито. Отже, мета відновлення матеріалів кримінального провадження має відображати процесуальний інтерес відповідного суб'єкта, а також кореспондувати з його правами або повноваженнями у цьому кримінальному провадженні.

За загальними вимогами, заява має містити найменування суду, до якого вона направляється, а також підпис особи-заявника та дату.

До зазначеної заяви додаються документи або їх копії, навіть якщо вони не посвідчені в установленому порядку, що збереглися у заявника.

У кримінальному провадженні документом є спеціально створений із метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, котрі можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Перелік документів як джерел доказів і вимоги до їх допустимості визначаються ст. 99 КПК України.

Однак для відновлення матеріалів кримінального провадження можуть мати значення й інші документи, які не є джерелом доказів у розумінні ст. 99 КПК України.

Згідно зі ст. 1 Закону України від 02.10.1992 року № 2657-XII «Про інформацію», документ – матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі¹.

¹ Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

Відповідно до Національного стандарту України «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять» (ДСТУ 2732:2004):

3.22 текстовий документ – документ, зміст якого – мовна інформація, зафіксована будь-яким типом письма або певною системою звукозаписування;

3.23 письмовий документ – текстовий документ, зміст якого зафіксовано за допомогою письмових знаків;

3.24 рукописний документ – письмовий документ, письмові знаки змісту якого особа написала власноручно чи іншим безпосереднім способом;

3.25 надрукований документ – письмовий документ, знаки змісту якого зафіксовано друкувальними пристроями;

3.24 електронний документ – документ, який створюють та використовують тільки в межах комп'ютерної системи;

3.10 копія документа – це документ, що містить точне знакове відтворення змісту чи документної інформації іншого документа і в окремих випадках – деяких його зовнішніх ознак¹.

30.3 Судове провадження щодо заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження

Судове провадження щодо заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження відкривається вмотивованою ухвалою суду з викликом учасників провадження та призначенням часу й дати судового засідання. Оскарження зазначеної ухвали законом не передбачено.

Після одержання заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, суддя вживає заходів для одержання від прокурора відомостей і копій відповідних процесуальних документів, які стосуються відновлюваних матеріалів.

Відповідно до покладених завдань щодо участі прокурора у кожному кримінальному провадженні ним формується наглядове провадження – форма групування документів, що стосуються кримінального провадження, перевірки та листування за зверненнями, представництва інтересів держави в суді, перевірки законності прийняття процесуального

¹ Національний стандарт України «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять» (ДСТУ 2732:2004). Київ : Держспоживстандарт України, 2005.

рішення тощо¹. Відтак такі документи можуть бути витребувані судом для вирішення питання про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження або надані суду прокурором.

Судове провадження щодо заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження направлено на прийняття рішення про можливість та обсяг матеріалів кримінального провадження, які підлягають відновленню. Під час судового засідання досліджуються збережені матеріали кримінального провадження, документи, видані фізичним чи юридичним особам до втрати матеріалів кримінального провадження, копії цих документів, інші довідки, папери, відомості, які стосуються цього провадження. Зокрема, можуть бути досліджені витяги з державних реєстрів, довідки за запитами, акти реєстрації цивільного стану, документи, які можуть знаходитися в архівах установ, підприємств, організацій, документи в електронному вигляді, на матеріальних носіях, екземпляри процесуальних документів, наданих учасникам кримінального провадження, їх копії та інші документи, які мають значення для вирішення питання про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження та достовірність яких може бути встановлена під час судового засідання.

Окрім того, відповідно до ч. 2 ст. 530 КПК України, як свідки можуть бути допитані особи, які були присутніми під час вчинення процесуальних дій, осіб (їх представників), які брали участь у судовому розгляді, а в необхідних випадках – осіб, які входили до складу суду, що здійснював судовий розгляд, а також осіб, які виконували судові рішення. Зазначена діяльність спрямована на відновлення достовірної інформації, що містилася у матеріалах, які були втрачені.

Контрольні питання

1. Матеріали кримінального провадження – це ...
2. Що означає відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження?
3. Який порядок подання заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження?
4. Форма та зміст заяви про відновлення втрачених матеріалів.
5. Який процесуальний порядок судового провадження щодо заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження?

¹ Про затвердження Тимчасової інструкції з діловодства в органах прокуратури України : Наказ Генеральної прокуратури України від 12.02.2019 р. № 27.

Рекомендована література

1. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану : науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 2. Електронне видання. Дніпро–Львів–Одеса–Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 58 с.
2. Кузьміна В. Ю. Правові та наукові основи відновлення (реконструкції) втрачених кримінальних справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2001. 226 с.
3. Маланок А. Загальні умови здійснення відновлення провадження з відновлення втрачених матеріалів у кримінальному судочинстві України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2017. Вип. 64. С. 235–244.
4. Миколенко О. М. Правове забезпечення інституту відновлення втрачених матеріалів кримінального впровадження. Матеріали 69-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету Одеського нац. університету ім. І. І. Мечникова (м. Одеса, 26–28 листопада 2014 року). Відп. ред. : І. С. Канзафарова, А. О. Нігрєєва. ОНУ ім. І. І. Мечникова, ЕПФ. Одеса : Астропринт, 2014. С. 121–123. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/7327>
5. Навроцька В. В. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 221–231.
6. Омельчук Л. В., Ковальчук М. О. Міжнародний досвід відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. *Соціологія права*. 2018. № 3–4 (24–25). С. 69–73.
7. Романюк А. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Т. 11. С. 438–446.
8. Ткаченко Є. А. Неформальні практики у відновленні втрачених матеріалів кримінальних проваджень та можливі шляхи їх вирішення. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. № 36. С. 171–183.

Тема 31

ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

- 31.1 Суть, завдання та значення стадії виконання судових рішень*
- 31.2 Суб'єкти, що здійснюють виконання судових рішень у кримінальних провадженнях*
- 31.3 Набрання судовим рішенням законної сили. Порядок звернення його до виконання*
- 31.4 Питання, які вирішуються судом під час та після виконання вироків*
- 31.5 Порядок вирішення судом питань, пов'язаних із виконанням вироку*

31.1 Суть, завдання та значення стадії виконання судових рішень

Виконання судових рішень (вироків та ухвал), які набрали законної сили, є завершальною стадією кримінального провадження, що починається після того, як судові рішення вступає в законну силу. На цій стадії реалізуються рішення суду про винність або невинуватість обвинуваченого (засудженого), про обране винному покарання, про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди й інші рішення, сформульовані у резолютивній частині рішення.

Стадія виконання вироку містить лише ті дії і рішення суду та інших суб'єктів кримінального судочинства, які мають процесуальний характер. Уся інша діяльність щодо фактичного виконання вироку, яку здійснюють органи держави, є за межами цієї стадії. Зазначена діяльність регламентується нормами кримінального процесуального, кримінального, кримінально-виконавчого, адміністративного та інших галузей права.

Судові рішення суд може ухвалювати у формі вироку або ухвали. Судове рішення, в якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку. Судове рішення, в якому суд вирішує інші питання, викладається у формі ухвали.

Відповідно до ст. 370 КПК України, судові рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим.

Законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України.

Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені належними, допустимими, достовірними та достатніми доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом.

Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні й достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Можна виокремити такі **ознаки стадії** виконання судових рішень:

- на ній реалізуються рішення, сформульовані не тільки у вирок, а також в ухвалі суду;
- може виникати неодноразово у зв'язку зі зміною судових рішень або виникненням питань, які потребують судового рішення;
- не пов'язана з дослідженням загального для попередніх стадій предмета доказування;
- позбавлена контрольних функцій щодо попередніх стадій кримінального процесу;
- має суттєві особливості процесуального характеру.

Завданнями стадії виконання судового рішення є:

- звернення судового рішення до виконання;
- забезпечення, у встановлених законом випадках, повної або часткової безпосередньої реалізації судового рішення (наприклад, звільнення виправданого з-під варті в залі суду);
- вирішення встановлених законом питань, що виникають під час фактичного виконання судового рішення;
- здійснення контролю за виконанням судового рішення.

Процесуальні правовідносини, які виникають під час реалізації цих завдань, становлять **зміст стадії** виконання судового рішення.

Суб'єктами цих правовідносин, окрім суду, є: прокурор, засуджений, захисник, цивільний позивач, цивільний відповідач, представник органу, що відає виконанням покарань, та ін.

Підставою виконання і відбування покарання є вирок або ухвала суду, який набрав законної сили, а також закон України про амністію та акт помилування відповідно до ст. 4 КВК України.

Відтак **виконання судового рішення** – це стадія кримінального провадження, на якій суд звертає своє рішення до виконання, здійснює

контроль за приведенням його відповідними органами до виконання та вирішує у встановленому законом порядку за поданням уповноважених законом службових осіб і органів, клопотанням громадських організацій і громадян та за власною ініціативою передбачені кримінальним процесуальним законом важливі правові питання, які виникають у зв'язку і при його виконанні.

Ця стадія **характеризується низкою важливих положень**, до яких належать:

- обов'язковість виконання судових рішень для всіх державних і громадських структур, посадових осіб і громадян;

- оперативність звернення і приведення судового рішення до виконання;

- можливість зміни рішень суду щодо покарання під час виконання вироку за наявності встановлених законом для цього підстав;

- участь громадськості у вирішенні судом питань, пов'язаних із виконанням судового рішення.

31.2 Суб'єкти, що здійснюють виконання судових рішень у кримінальних провадженнях

Органами виконання покарань є: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері виконання кримінальних покарань і пробації, його територіальні органи управління, уповноважені органи з питань пробації.

Установами виконання покарань є: арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (виховні колонії), слідчі ізолятори у випадках, передбачених КВК України.

Кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (далі – виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (далі – виправні колонії).

Виправні колонії поділяються на колонії мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки. У разі необхідності в межах однієї виправної колонії можуть створюватися сектори з різними рівнями безпеки.

Органи державної виконавчої служби виконують покарання у виді конфіскації майна.

Уповноважений орган з питань пробації у межах своїх повноважень забезпечує:

- здійснення нагляду за засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей до трьох років;

- виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських і виправних робіт;
- реалізацію пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- проведення соціально-виховної роботи із засудженими, до яких застосовано пробацію;
- здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення;
- направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів у порядку, визначеному ст. 57 КВК України;
- здійснення інших визначених законодавством заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Кримінально-виконавча інспекція покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт та здійснює контроль за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років.

Військові частини, гауптвахти виконують покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, службового обмеження для військовослужбовців, засуджених за кримінальні проступки, арешту з утриманням засуджених на гауптвахтах, а також здійснюють контроль за поведінкою засуджених військовослужбовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Арештні дома виконують покарання у виді арешту. В них тримаються повнолітні особи, а також неповнолітні, яким на момент постановлення вироку виповнилося шістнадцять років і які засуджені за кримінальні проступки.

Виправні центри виконують покарання у виді обмеження волі стосовно осіб, засуджених за кримінальні проступки та нетяжкі злочини, а також засуджених, яким цей вид покарання призначено відповідно до ст.ст. 82, 389 КК України.

Дисциплінарний батальйон виконує покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні засуджених військовослужбовців строкової служби, військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, осіб офіцерського складу, які проходять кадрову військову службу, осіб офіцерського складу, які проходять військову службу за призовом, військовослужбовців, призваних на військову службу під час

мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (крім військовослужбовців-жінок).

У виправних колоніях виконуються покарання у виді позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі.

Засуджені до позбавлення волі відбувають покарання у виправних колоніях:

– *мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання* – засуджені вперше до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, та нетяжкі злочини, а також особи, переведені з колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і колоній середнього рівня безпеки в порядку, передбаченому КВК України;

– *мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання* – чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за нетяжкі злочини; жінки, засуджені за нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі злочини. У виправній колонії цього виду можуть відбувати покарання також засуджені, переведені з виховних колоній у порядку, встановленому ст. 147 КВК України. У секторі середнього рівня безпеки виправної колонії цього виду можуть відбувати покарання також жінки, засуджені до довічного позбавлення волі;

– *середнього рівня безпеки* – жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; жінки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк в порядку помилування або амністії; чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за тяжкі та особливо тяжкі злочини; чоловіки, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, засуджені за вчинення умисного нетяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі; засуджені, переведені з колоній максимального рівня безпеки в порядку, передбаченому цим Кодексом. У секторі максимального рівня безпеки виправної колонії цього виду можуть відбувати покарання також чоловіки, засуджені до довічного позбавлення волі;

– *максимального рівня безпеки* – чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії; чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини; чоловіки, засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, засуджені за вчинення злочину, передбаченого ч. 5 ст. 255, ст.ст. 255-1, 255-2 КК України; чоловіки, переведені з колоній середнього рівня безпеки в порядку, передбаченому КВК України.

Слідчі ізолятори виконують функції виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки стосовно засуджених, які залишені для роботи з господарського обслуговування.

Виховні колонії виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно засуджених неповнолітніх.

31.3 Набрання судовим рішенням законної сили. Порядок звернення його до виконання

Набрання судовим рішенням законної сили є необхідною умовою для його виконання.

Загалом вирок або ухвала суду першої інстанції, ухвала слідчого судді набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо таку скаргу не було подано.

У разі подання апеляційної скарги судові рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після ухвалення рішення судом апеляційної інстанції. Якщо строк апеляційного оскарження буде поновлено, вважається, що вирок або ухвала суду, ухвала слідчого судді не набрали законної сили.

Судові рішення суду апеляційної та касаційної інстанцій, Верховного Суду України набирають законної сили з моменту їх проголошення.

У кримінальному процесуальному законодавстві передбачені випадки, коли судові рішення не підлягає оскарженню. Ухвали слідчого судді та суду, які не можуть бути оскаржені, набирають законної сили з моменту їх оголошення.

Згідно зі ст. 533 КПК України, вирок або ухвала суду, які набрали законної сили, обов'язкові для осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також для усіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб, і підлягають виконанню на всій території України.

Щодо **порядку виконання судових рішень** у кримінальному провадженні, то у разі необхідності спосіб, строки і порядок виконання можуть бути визначені у судовому рішенні.

Судове рішення, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, підлягає безумовному виконанню.

Виправдувальний вирок або судові рішення, що звільняє обвинуваченого з-під варті, виконуються в цій частині негайно після їх проголошення в залі судового засідання.

У разі поновлення судом апеляційної інстанції строку апеляційного оскарження одночасно вирішується питання про зупинення виконання вироку або ухвали.

Зазвичай процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у кримінальному провадженні, вирішує суддя суду першої інстанції одноособово.

Судове рішення, що набрало законної сили, здебільшого, **звертається до виконання** не пізніше як **через три дні** з дня набрання ним законної сили або повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції із суду апеляційної або касаційної інстанції.

Суд зобов'язаний видати розпорядження про виконання судового рішення та надіслати його копію відповідному органу або установі, на які покладено обов'язок виконати судові рішення.

Підставою для виконання суб'єктом державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань **судового рішення**, що набрало законної сили, є його примірник в електронній формі, надісланий суб'єкту державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань у порядку інформаційної взаємодії між Єдиним державним реєстром судових рішень та Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, затвердженому Міністерством юстиції України спільно з Державною судовою адміністрацією України.

У разі якщо судове рішення або його частина підлягає виконанню органами державного казначейства, таке виконання здійснюється за процедурою безспірного списання.

У разі якщо судове рішення або його частина підлягає виконанню органами державної виконавчої служби, приватним виконавцем, суд видає виконавчий лист, який звертається до виконання у порядку, передбаченому законом про виконавче провадження.

Органи, особи, які виконують судові рішення, повідомляють суд, який постановив судові рішення, про його виконання.

До набрання обвинувальним вироком законної сили обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою, не може бути переведений у місце позбавлення волі в іншу місцевість.

Отже, набрання вироком законної сили означає, що він став таким же обов'язковим для виконання фізичними і юридичними особами, яких він стосується, як і закон. Зокрема, засуджений зобов'язаний відбутися призначене йому за вироком суду покарання, відшкодувати завдану його діями матеріальну шкоду, сплатити процесуальні витрати, виконати інші рішення суду. За ухилення засудженого від відбування покарання настає кримінальна відповідальність або заміна покарання більш суворим.

Набрання вироком законної сили зобов'язує суд звернути вирок до виконання, а органи, уповноважені на це законом, – привести вирок до виконання в межах виду і міри покарання, зазначених у вирокі. Виправдувальний вирок, що набрав законної сили, зобов'язує фізичних і юридичних осіб уважати виправданого невинуватим у вчиненні злочину.

Суд, що виправдав підсудного, зобов'язаний вжити заходів до відшкодування шкоди, завданої незаконним притягненням особи до кримінальної відповідальності, затриманням, застосуванням запобіжного заходу.

Національне законодавство встановлює певні особливості щодо **виконання окремих видів покарань**.

Якщо особа засуджена до покарання у виді **штрафу**, то вона зобов'язана сплатити штраф у місячний строк після набрання вироком суду законної сили і повідомити про це кримінально-виконавчій інспекції за місцем проживання шляхом пред'явлення документа про сплату штрафу (ст. 26 КВК України).

Якщо особа засуджена до покарання у виді **позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу**, то суд, який постановив вирок про позбавлення засудженого військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, після набрання ним законної сили направляє копію вироку органів або посадовій особі, які присвоїли це звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас (ст. 29 КВК України).

Якщо особа засуджена до покарання у виді **позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю** призначеного як основне покарання, а також як додаткове до основних покарань, то його виконання покладається на кримінально-виконавчу інспекцію, а проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженого – на органи Національної поліції (ч. 1 ст. 30 КВК України).

Якщо особа засуджена до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначеного як додаткове покарання до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі на певний строк, під час відбування основного покарання, то його виконання покладається на адміністрацію арештного дому, кримінально-виконавчої установи, командування дисциплінарного батальйону, військової частини або начальника гарнізону (ч. 2 ст. 30 КВК України).

Якщо особа засуджена до покарання у виді **громадських робіт**, то вирок суду приводиться до виконання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної сили або звернення його до виконання.

Контроль за виконанням покарання у виді громадських робіт покладається на кримінально-виконавчу інспекцію, а проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженого – на органи Національної поліції (ст. 36 КВК України).

Якщо особа засуджена до покарання у виді **виправних робіт**, то вирок суду приводиться до виконання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної сили або звернення його до виконання. Покарання у виді виправних робіт відбувається на підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності за місцем роботи засудженого. Контроль за виконанням покарання у виді виправних робіт покладається на кримінально-виконавчу інспекцію, а проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженого – на органи Національної поліції (ст. 41 КВК України).

Якщо особа засуджена до покарання у виді **службових обмежень для військовослужбовців**, то суд, який постановив вирок про службове обмеження для військовослужбовця, після набрання ним законної сили направляє копію вироку командирі військової частини, де проходить службу засуджений військовослужбовець. Після одержання копії вироку командир військової частини видає відповідний наказ, у якому зазначається розмір відрахувань у доход держави з грошового утримання засудженого військовослужбовця, строк, протягом якого він не може бути підвищений за посадою, у військовому званні, а також який строк не зараховується йому в строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання.

Наказ оголошується по військовій частині і доводиться до відома засудженого військовослужбовця. Про прийняття вироку до виконання командир військової частини протягом трьох днів сповіщає суд, який постановив вирок (ст. 47 КВК України).

Якщо особа засуджена до покарання у виді **конфіскації майна**, то суд, який постановив вирок, що передбачає як додаткове покарання конфіскацію майна, після набрання ним законної сили надсилає виконавчий лист, копію опису майна і копію вироку для виконання органу державної виконавчої служби, про що сповіщає відповідну фінансову установу. У разі відсутності в справі опису майна засудженого надсилається довідка про те, що опису майна не проводилося. Виконання покарання у виді конфіскації майна здійснюється органом державної виконавчої служби за місцезнаходженням майна відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» (ст. 48 КВК України).

Особи засуджені до покарання у виді **арешту** відбувають його, зазвичай, за місцем засудження в арештних домах, а військовослужбовці – на гауптвахтах (ст. 50 КВК України).

Особи, які засуджені до **обмеження волі**, відбувають покарання у виправних центрах, зазвичай, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до їх місця проживання до засудження (ст. 56 КК України).

Покарання у виді **тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців** виконується дисциплінарним батальйоном (ст. 71 КВК України).

Якщо особа засуджена до **позбавлення волі**, то вид колонії визнається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

Особи, засуджені до позбавлення волі, направляються для відбування покарання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної сили або з дня надходження із суду розпорядження про виконання вироку, який набрав законної сили (ст.ст. 86, 87 КВК України).

31.4 Питання, які вирішуються судом під час та після виконання вироків

Згідно зі ст. 537 КПК України, суд **під час виконання вироків** може вирішувати такі **питання**:

- про відстрочку виконання вироку;
- про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
- про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким;
- про звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років;
 - про направлення для відбування покарання жінок, звільнених від відбування покарання внаслідок їх вагітності або наявності дітей віком до трьох років;
 - про звільнення від покарання за хворобою;
 - про застосування до засуджених примусового лікування та його припинення;
 - про застосування до засуджених примусового годування;
 - про направлення звільненого від покарання з випробуванням для відбування покарання, призначеного вироком;
 - про звільнення від призначеного покарання з випробуванням після закінчення іспитового строку;
 - про заміну покарання відповідно до ч. 5 ст. 53, ч. 3 ст. 57, ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62 КК України;
 - про застосування покарання за наявності кількох вироків;

– про тимчасове залишення засудженого у слідчому ізоляторі або переведення засудженого з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії до слідчого ізолятора для проведення відповідних процесуальних дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених іншою особою або цією самою особою, за які вона не була засуджена, або у зв'язку з розглядом справи в суді;

– про звільнення від покарання і пом'якшення покарання у випадках, передбачених ч.ч. 2 і 3 ст. 74 КК України;

– про звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям рішення про передачу особи для обміну як військовополоненого;

– інші питання про різні сумніви і суперечення, що виникають під час виконання вироку.

Вирішення питань щодо **відстрочки виконання вироку** регламентовані ст. 536 КПК України. Так, виконання вироку про засудження особи до виправних робіт, арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі може бути відстрочено у разі:

– тяжкої хвороби засудженого, яка перешкоджає відбуванню покарання, – до його видужання;

– вагітності засудженої або за наявності у неї малолітньої дитини – на час вагітності або до досягнення дитиною трьох років, якщо особу засуджено за кримінальний проступок або злочин, що не є особливо тяжким;

– якщо негайне відбування покарання може потягти за собою винятково тяжкі наслідки для засудженого або його сім'ї через особливі обставини (пожежа, стихійне лихо, тяжка хвороба або смерть єдиного працездатного члена сім'ї тощо) – на строк, встановлений судом, але не більше одного року з дня набрання вироком законної сили.

Відстрочка виконання вироку не допускається щодо осіб, засуджених за тяжкі (окрім випадків вагітності засудженої або за наявності у неї малолітньої дитини – на час вагітності або до досягнення дитиною трьох років, якщо особу засуджено за кримінальний проступок або злочин, що не є особливо тяжким) та особливо тяжкі злочини незалежно від строку покарання.

Порядок вирішення питання про **умовно-дострокове звільнення від відбування покарання** передбачений у ст. 81 КВК України. Зокрема, воно може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення та відбув:

– не менше половини строку покарання, призначеного судом за кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних

кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, а також за необережний тяжкий злочин;

– не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний нетяжкий злочин або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисне кримінальне правопорушення і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисне кримінальне правопорушення, за яке вона засуджена до позбавлення волі;

– не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і знову вчинила умисне кримінальне правопорушення протягом невідбутої частини покарання.

Згідно із Рішенням Конституційного Суду № 6-р(П)/2021 від 16.09.2021, до осіб, що відбувають покарання у виді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Особу може бути умовно-достроково звільнено повністю або частково і від відбування додаткового покарання.

Питання про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким може бути вирішене судом щодо осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі, у порядку ст. 82 КК України.

Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким може бути застосована, якщо засуджений став на шлях виправлення та після фактичного відбуття засудженням:

– не менше третини строку покарання, призначеного судом за кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом

лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, а також за необережний тяжкий злочин;

– не менше половини строку покарання, призначеного судом за корупційний нетяжкий злочин або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисне кримінальне правопорушення і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисне кримінальне правопорушення, за яке вона була засуджена до позбавлення волі;

– не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила нове умисне кримінальне правопорушення протягом невідбутої частини покарання.

Питання про звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, вирішується у порядку ч.ч. 1–3 ст. 83 КК України щодо:

– засуджених до обмеження волі або до позбавлення волі жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання, окрім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд може звільнити від відбування покарання в межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку;

– до засудженої, яка має сім'ю або родичів, що дали згоду на спільне з нею проживання, або яка має можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини.

Питання про направлення для відбування покарання жінок, звільнених від відбування покарання внаслідок їх вагітності або наявності дітей віком до трьох років, вирішується у порядку ч.ч. 4–6 ст. 83 КК України так:

– після досягнення дитиною трирічного віку або в разі її смерті суд залежно від поведінки засудженої може звільнити її від покарання або замінити його більш м'яким покаранням або направити засуджену для відбування покарання, призначеного за вироком. У цьому разі суд може повністю або частково зарахувати у строк відбування покарання час, протягом якого засуджена не відбувала покарання;

– якщо засуджена, яка була звільнена від відбування покарання, відмовляється від дитини, передала її у дитячий будинок, зникла з місця проживання або ухиляється від виховання дитини, догляду за нею, або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про небажання стати на шлях виправлення, суд може за поданням контролюючого органу направити засуджену для відбування покарання, призначеного за вироком;

– якщо в період звільнення від відбування покарання засуджена вчинила нове кримінальне правопорушення, суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими у ст. ст 71 і 72 КК України.

Питання *про звільнення від покарання за хворобу* вирішується у порядку, передбаченому ст. 84 КК України, у таких випадках:

– якщо особа захворіла під час відбування покарання на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої особи можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру;

– якщо особа захворіла після учинення злочину або постановлення вироку на іншу тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання, може бути звільнена від покарання або від подальшого його відбування. При вирішенні цього питання суд враховує тяжкість вчиненого злочину, характер захворювання, особу засудженого та інші обставини справи;

– якщо військовослужбовці, засуджені до службового обмеження, арешту або тримання в дисциплінарному батальйоні, в разі визнання їх непридатними до військової служби за станом здоров'я звільнюються від покарання.

У разі одужання цих осіб, вони повинні бути направлені для відбування покарання, якщо не закінчилися строки давності, або відсутні інші підстави для звільнення від покарання. В разі цього час, протягом якого до осіб застосовувалися примусові заходи медичного характеру, зараховується в строк покарання.

Звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого відбувається стосовно засудженого, якого уповноваженим органом прийнято рішення про його передачу для обміну як військовополоненого та яким надано письмову згоду на проведення такого обміну.

Якщо обмін такого засудженого не відбувся, суд за клопотанням прокурора приймає рішення про направлення засудженого, звільненого від відбування покарання у зв'язку з його передачею для обміну як військовополоненого, для подальшого відбування призначеного раніше покарання.

У разі вчинення особою, яку було звільнено судом від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про її передачу для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся, протягом невідбутої частини покарання нового кримінального правопорушення суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими ст.ст. 71 і 72 КК України.

Питання *про застосування до засуджених примусового лікування та його припинення* вирішується у порядку, передбаченому ст. 117 КВК України, та може бути застосоване до засуджених до позбавлення волі осіб, які мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, та тих, які не пройшли повного курсу лікування і відмовляються від нього. Адміністрацією колонії застосовуються призначені судом примусові заходи медичного характеру або примусове лікування про що нею до суду вноситься подання про застосування до такої особи примусового лікування.

Згідно зі ст. 540 КПК України, час перебування засудженого в лікувальній установі під час відбування покарання у виді позбавлення волі зараховується у строк позбавлення волі.

Питання *про направлення звільненого від покарання з випробуванням для відбування покарання, призначеного вироком*, вирішується ч.ч. 2 і 3 ст. 78 КК України. Зокрема, якщо засуджений, що звільнений від відбування покарання з випробуванням, не виконує покладені на нього обов'язки або систематично вчинює правопорушення, що потягли адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, суд направляє засудженого для відбування призначеного покарання. У разі учинення засудженим протягом іспитового строку нового злочину суд призначає йому покарання за правилами, передбаченими в ст.ст. 71 і 72 КК України.

Питання *про звільнення від призначеного покарання з випробуванням після закінчення іспитового строку* вирішується ч. 1 ст. 78 КК України, якщо після закінчення іспитового строку засуджений, який виконав покладені на нього обов'язки та не вчинив нового злочину, звільняється судом від призначеного йому покарання.

Питання *про заміну покарання*, відповідно до ч. 5 ст. 53, ч. 3 ст. 57, ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62 КК України, може вирішуватись:

– у разі несплати штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та відсутності підстав для розстрочки його виплати – суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку одна година громадських робіт за один установлений законодавством неоподатковуваний мінімум

доходів громадян або виправними роботами із розрахунку один місяць виправних робіт за двадцять установлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але на строк не більше двох років.

У разі несплати штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд заміною несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі із розрахунку один день позбавлення волі за вісім неоподатковуваних мінімумів доходів громадян у таких межах:

– від одного до п'яти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення нетяжкого злочину;

– від п'яти до десяти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення тяжкого злочину;

– від десяти до дванадцяти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення особливо тяжкого злочину.

Якщо під час розрахунку строку позбавлення волі цей строк становить більше встановлених меж, суд замінює покарання у виді штрафу покаранням у виді позбавлення волі на максимальний строк, передбачений для злочину відповідної тяжкості;

– у разі невиконання покарання у виді виправних робіт особам, які стали непрацездатними після постановлення вироку суду, суд може замінити штрафом із розрахунку трьох встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за один місяць виправних робіт;

– у разі застосування покарання у виді службового обмеження, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замість обмеження волі або позбавлення волі на строк не більше двох років призначити службове обмеження на той самий строк;

– у разі застосування покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні до військовослужбовців строкової служби, які проходять військову службу за контрактом, особам офіцерського складу, які проходять кадрову військову службу, військову службу за призовом, військовослужбовцям, призваним на військову службу під час мобілізації, на особливий період (окрім військовослужбовців-жінок) військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, на строк від шести місяців до двох років якщо суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замінити позбавлення волі на строк не більше двох років триманням у дисциплінарному батальйоні на той самий строк.

Питання *про застосування покарання за наявності кількох вироків* вирішується у ст. 71 КК України. Так, якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив нове кримінальне правопорушення, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком.

Під час складання покарань за сукупністю вироків загальний строк покарання не може перевищувати максимального строку, встановленого для цього виду покарання в Загальній частині КК України. У разі складання покарань у виді позбавлення волі загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, не повинен перевищувати п'ятнадцяти років, а у випадку, якщо хоча б один із злочинів є особливо тяжким, загальний строк позбавлення волі може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти п'яти років. У разі складання покарань у виді довічного позбавлення волі та будь-яких менш суворих покарань загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, визначається шляхом поглинення менш суворих покарань довічним позбавленням волі.

Призначене хоча б за одним із вироків додаткове покарання або невідбута його частина за попереднім вироком підлягає приєднанню до основного покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків.

Остаточне покарання за сукупністю вироків, окрім випадків, коли воно визначається шляхом поглинення одного покарання іншим, призначеним у максимальному розмірі, має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком.

Якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив два або більше кримінальних правопорушень, суд призначає покарання за ці нові злочини за правилами, передбаченими у ст. 70 КК України, а потім до остаточного покарання, призначеного за сукупністю злочинів, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком у межах, встановлених у ч. 2 ст. 71 КК України.

Щодо питання про тимчасове залишення засудженого у слідчому ізоляторі або переведення засудженого з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії до слідчого ізолятора для проведення відповідних процесуальних дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених іншою особою або цією самою особою, за які вона не була засуджена, або у зв'язку з розглядом справи в суді, то воно регулюється ст. 90 КВК України.

Відповідно до неї, засуджений у разі необхідності провадження слідчих дій у кримінальному провадженні про кримінальне правопорушення, вчинене іншою особою або цією ж особою, за яке вона не була засуджена, або у зв'язку з розглядом справи в суді може бути тимчасово залишений у слідчому ізоляторі або переведений з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії до слідчого ізолятора.

Питання про звільнення від покарання і пом'якшення покарання виникає у випадках, якщо:

– особа, засуджена за діяння, караність якого законом усунена, підлягає негайному звільненню від призначеного судом покарання (ч. 2 ст. 71 КК України);

– призначена засудженому міра покарання, що перевищує санкцію нового закону, знижується до максимальної межі покарання, встановленої санкцією нового закону. У разі, якщо така межа передбачає більш м'який вид покарання, відбуде засудженим покарання зараховується з перерахуванням за правилами, встановленими ч. 1 ст. 72 КК України.

Щодо вирішення інших питань про різні сумніви і суперечності, що виникають під час виконання вироку, то лише у Пленумі Верховного Суду у своїй Постанові № 11 від 21 грудня 1990 р. «Про практику застосування судами України процесуального законодавства при вирішенні питань, пов'язаних з виконанням вироків» визначено перелік питань, які виникають при виконанні вироків внаслідок їх недоліків. Зокрема в цій постанові зазначено, що суди вправі вирішувати такі питання, які виникають при виконанні вироків внаслідок їх недоліків: 1) про застосування акта амністії, якщо його застосування є обов'язковим і суд при постановленні вироку не обговорював цього питання; 2) про звільнення з-під варти особи, засудженої до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, якщо підсудний був під вартою і суд не вирішив питання про зміну запобіжного заходу; 3) про скасування запобіжного заходу, якщо при виправданні підсудного або засудженні його зі звільненням від покарання суд у вирокі не вказав про його скасування; 4) про зарахування попереднього ув'язнення в строк відбуття покарання, якщо таке зарахування не проведено судом або допущено неточність при його обчисленні; 5) про скасування заходів по забезпеченню цивільного позову або можливої конфіскації майна, якщо при винесенні виправдувального вироку або відмові у позові або незастосуванні конфіскації вироком ці заходи не скасовані; 6) про виключення з акта опису майна, на яке за законом не допускається звернення стягнення, якщо у вирокі не вирішено питання про це майно; 7) про долю речових доказів, якщо її не вирішено вироком суду; 8) про визначення розміру і розподілення судових витрат, якщо суд не вирішив

цих питань; 9) про оплату праці захисника; 10) про долю неповнолітніх дітей засудженого, які залишилися без догляду, і передачу їх для піклування установам, родичам або іншим особам, якщо у вирокі нема такого рішення; 11) про уточнення посади або виду діяльності, якщо при призначенні покарання (основного або додаткового) у вигляді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю допущено неточні, неконкретні формулювання; 13) про усунення неточностей, допущених у вирокі при написанні прізвища, імені, по батькові або інших біографічних даних засудженого, а також описок та арифметичних помилок, коли вони очевидні і виправлення їх не стосується суті вироку і не тягне погіршення становища засудженого.

Питання, які вирішуються судом після виконання вироку передбачені ст. 538 КПК України, зокрема **про зняття судимості з особи** за її клопотанням після відбуття покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі.

Категорія судимості є кримінально-правовим явищем і полягає в тому, що якщо особа після відбуття покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення, то суд може зняти з неї судимість до закінчення встановлених строків у ст. 89 КК України лише після закінчення не менш як половини строку погашення судимості.

Зняття судимості до закінчення встановлених строків не допускається у випадках засудження за умисні тяжкі та особливо тяжкі, а також корупційні злочини.

31.5 Порядок вирішення судом питань, пов'язаних із виконанням вироку

Щодо процедури **вирішення судом питань, пов'язаних із виконанням вироку**, які можуть виникати під час та після виконання вироку, то вони вирішуються судом за клопотанням (поданням) прокурора, засудженого, його захисника, законного представника, органу або установи виконання покарань, а також інших осіб, установ або органів.

Потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та інші особи мають право звертатися до суду з клопотаннями про вирішення питань, які безпосередньо стосуються їх прав, обов'язків або законних інтересів.

Питання щодо звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу особи

для обміну як військовополоненого вирішується судом за клопотанням прокурора.

Клопотання (подання) про вирішення питання, пов'язаного із виконанням вироку, подається до:

– місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання, – у разі необхідності вирішення питань, передбачених п.п. 2–4, 6, 7 (окрім клопотання про припинення примусового лікування, яке подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться установа або заклад, у якому засуджений перебуває на лікуванні), 7-1, 13-1, 14 ч. 1 ст. 537 КПК України;

– місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого виконується вирок, – у разі необхідності вирішення питань, передбачених п.п. 10 (у частині клопотань про заміну покарання відповідно до ч. 3 ст. 57, ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62 КК України), 11, 13, 13-2 ч. 1 ст. 537 КПК України;

– місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого проживає засуджений, – у разі необхідності вирішення питань, передбачених п.п. 5, 8, 9, 13-3 ч. 1 ст. 537 КПК України;

– суду, який ухвалив вирок, – у разі необхідності вирішення питань, передбачених п.п. 1, 10 (в частині клопотання про заміну покарання відповідно до ч. 5 ст. 53 КК України), 12 (у разі якщо вирішення питання необхідне в зв'язку із здійсненням судового розгляду, воно вирішується судом, який його здійснює), 14 ч. 1 ст. 537, ст. 538 КПК України.

Клопотання (подання) про вирішення питання, пов'язаного із виконанням вироку, розглядається протягом десяти днів з дня його надходження до суду суддею одноособово згідно з правилами судового розгляду, передбаченими ст.ст. 318–380 КПК України, з урахуванням положень Розділу VIII КПК України.

Клопотання про звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям рішення про передачу особи для обміну як військовополоненого розглядається судом у день його надходження до суду суддею одноособово згідно з правилами судового розгляду, передбаченими ст.ст. 318–380 КПК України, з урахуванням положень Розділу VIII КПК України.

Клопотання (подання) про застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі, у виді переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) та про примусове годування засудженого розглядаються протягом 24 годин з моменту надходження відповідного клопотання (подання) до суду суддею одноособово.

У судові засідання викликаються засуджений, його захисник, законний представник, прокурор. Про час та місце розгляду клопотання

(подання) повідомляються орган або установа виконання покарань, що відає виконанням покарання або здійснює контроль за поведінкою засудженого; лікарська комісія, що дала висновок стосовно питань застосування до засудженого примусового лікування або його припинення, у випадку розгляду відповідних питань; спостережна комісія, служба у справах дітей, якщо розглядається погоджене з ними клопотання; цивільний позивач і цивільний відповідач, якщо питання стосується виконання вироку в частині цивільного позову, інші особи у разі необхідності. За клопотанням засудженого, стосовно якого вирішується питання про примусове годування, або його захисника суд уповноважений викликати іншого лікаря для встановлення стану здоров'я засудженого та існування очевидної загрози його життю, спричиненої відмовою від прийняття їжі, та забезпечити лікарю можливість ознайомитися з матеріалами, якими обґрунтовується необхідність примусового годування. У такому разі суд відкладає розгляд клопотання на строк, необхідний для явки лікаря, але не більше ніж на 24 години.

Неприбуття в судові засідання осіб, які були належно повідомлені про місце та час розгляду клопотання (подання), не перешкоджає проведенню судового розгляду, окрім випадків, коли їх участь визнана судом обов'язковою або особа повідомила про поважні причини неприбуття.

Судове засідання щодо розгляду клопотання про звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям рішення про передачу особи для обміну як військовополоненого проводиться за участі прокурора.

За наслідками розгляду клопотання (подання) суд постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку. Оскарження прокурором ухвали суду щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким зупиняє її виконання.

Строк дії ухвали про примусове годування засудженого не може перевищувати 30 днів. У разі необхідності строк примусового годування може бути продовжений судом за клопотанням прокурора та за наявності обставин, передбачених ч. 2 ст. 206-1 КПК України. Подання апеляційної скарги на ухвалу про примусове годування засудженого зупиняє набрання ухвалою законної сили, але не зупиняє її виконання.

У разі набрання законної сили ухвалою суду про відмову в задоволенні клопотання щодо умовно-дострокового звільнення засудженого від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням розгляд повторного клопотання з цього самого питання щодо осіб, засуджених за тяжкі та особливо тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше п'яти років, може мати місце

не раніше як через рік з дня винесення ухвали суду про відмову, а щодо засуджених за інші злочини та неповнолітніх засуджених – не раніше як через шість місяців.

У разі набрання законної сили ухвалою суду про відмову в задоволенні клопотання щодо зняття судимості розгляд повторного клопотання з цього ж питання може мати місце не раніше як через рік із дня винесення ухвали суду про відмову.

У разі задоволення клопотання про звільнення від подальшого відбування покарання засудженим, який захворів на психічну хворобу під час відбування покарання, суддя вправі застосувати примусові заходи медичного характеру відповідно до ст.ст. 92–95 КК України.

Розгляд справ щодо питань, визначених у п. 13-1 ч. 1 ст. 537 КПК України, здійснюється в порядку адміністративного судочинства.

Контрольні питання

1. У чому полягає суть стадії виконання судових рішень?
2. Які завдання виконуються на стадії виконання судових рішень?
3. У чому полягає значення стадії виконання судових рішень?
4. Назвіть суб'єктів, що здійснюють виконання судових рішень у кримінальних провадженнях.
5. Який порядок набрання судовим рішенням законної сили?
6. Який порядок звернення судового рішення до виконання?
7. Назвіть питання, які вирішуються судом під час та після виконання вироків.
8. Який порядок вирішення судом питань, пов'язаних із виконанням вироку?

Рекомендована література

1. Арушанян К. Прокурор у кримінальному провадженні з перегляду ухвал, постановлених на стадії виконання судових рішень. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 71–77.
2. Влад С. Ф. Організація роботи прокурора під час здійснення захисту прав і свобод неповнолітніх при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 2 (3). С. 122–125.
3. Дільна З. Ф. Реалізація окремих засад кримінального провадження в стадії виконання судових рішень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2015. Вип. 18 (2). С. 141–144.

4. Дільна З. Ф. Щодо питання генезису стадії виконання судових рішень у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2016. Вип. 2. С. 331–340.
5. Митрофанов І. Проблеми виконання судового рішення як стадії реалізації кримінальної відповідальності. *Віче*. 2010. № 2. С. 20–22.
6. Мороз В. П. Щодо доцільності запровадження у кримінальне законодавство України правової охорони виконання рішень міжнародних судових установ. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 356–370.
7. Палюх Л. М. Концепція кримінально-правової охорони суспільних відносин щодо здійснення судочинства і виконання судових рішень. *Science Rise. Juridical Science*. 2020. № 4. С. 47–52.
8. Підгородинська А. В. Визнання та виконання іноземних судових рішень як спосіб міжнародного співробітництва у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 66. С. 483–488.
9. Підгородинська А. В. Історія становлення визнання і виконання рішень іноземних судів та міжнародних судових органів в кримінальному процесі у системі міжнародного співробітництва в кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми права : теорія і практика*. 2012. № 24. С. 582–589.
10. Романишин О. Р. Характеристика системи кримінально-правової охорони порядку виконання судових рішень у кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 269–273.
11. Сикал М. М. Питання прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 1. С. 111–114.
12. Шевченко Е. В. Історичні та сучасні аспекти виконання судових рішень у кримінальному провадженні Франції та Німеччини. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3. С. 513–517.
13. Шевченко Е. В. Поняття виконання судових рішень у кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 337–340.
14. Шевченко Е. Зміст стадії виконання судових рішень у кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 111–116.

Тема 32

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

- 32.1 *Поняття, обсяг і форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження*
- 32.2 *Суб'єкти міжнародного співробітництва під час кримінального провадження*
- 32.3 *Умови і процесуальний порядок надання та отримання міжнародної правової допомоги без договору*
- 32.4 *Запит про міжнародну правову допомогу, його зміст і форма*
- 32.5 *Процесуальний порядок розгляду запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу*
- 32.6 *Порядок виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу на території України*
- 32.7 *Процесуальні дії, які можуть бути проведені в порядку надання міжнародної правової допомоги*

32.1 Поняття, обсяг і форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження

Глобалізаційні процеси, такі як безперервний розвиток економічних, політичних і культурних зв'язків між державами, супроводжуються перманентним поширенням злочинності поза кордонами окремих держав. Одним із найнегативніших наслідків є інтернаціоналізація злочинності, тобто поширення її типових ознак і виявів у країнах та їх окремих регіонах, для яких вони не є характерними, а також виникнення труднощів розслідування кримінальних правопорушень у випадках, коли виникає необхідність проведення окремих процесуальних дій на території іншої держави, видачі особи з метою притягнення до кримінальної відповідальності тощо.

Прагнення України до європейської інтеграції висуває особливі вимоги до впорядкування національного законодавства з міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні.

Однією з особливостей міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні є правове регулювання цього інституту.

З одного боку, світовим співтовариством прийняті та розроблені документи, що регулюють основоположні ідеї для здійснення міжнародного співробітництва у боротьбі із злочинністю, і які мають домінуюче значення у правовому регулюванні, а з іншого – національне кримінальне процесуальне законодавство врегульовує діяльність компетентних суб'єктів у міжнародному співробітництві з урахуванням таких ідей і приписів. Із-поміж основних міжнародно-правових документів з міжнародного співробітництва, передусім, слід зазначити Статут ООН, Загальну декларацію прав людини 1948 р., Європейську конвенцію про захист прав і основних свобод 1950 р., Віденську конвенцію 1969 р. про право міжнародних договорів (вступила у дію в 1980 р.), типові договори про взаємодопомогу в галузі кримінального правосуддя, про перейняття кримінального провадження та видачу, що були прийняті Генеральною Асамблеєю ООН (1990), Конвенцію ООН 2000 р. проти транснаціональної злочинності, а також інші міжнародні акти ООН та інших міжнародних організацій.

Аналізуючи норми правового регулювання, зустрічаються декілька понятійних визначень діяльності, пов'язаної з міжнародним співробітництвом у кримінальному провадженні: «співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю» та «правова допомога у кримінальних справах». Відмінність цих понять полягає у характері дій, що здійснюються у разі надання допомоги або здійснення співробітництва в межах кримінального провадження. Правова допомога передбачає виконання окремих дій, покликаних сприяти вирішенню певних питань, пов'язаних із розслідуванням, судовим розглядом і виконанням покарання в окремих кримінальних провадженнях. Співробітництво ж означає цілеспрямовану постійну, спільну й узгоджену, широку за масштабами і різну за формами та напрямками діяльність компетентних правоохоронних органів, яка стосується загальних інтересів держав, що співпрацюють, та спрямована на досягнення єдиних цілей у боротьбі зі злочинністю.

Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю є врегульованою нормами міжнародного та внутрішньодержавного права узгоджена діяльність різних країн із захисту інтересів особи, суспільства й держави від міжнародних та транснаціональних злочинів, а також з прийняття обумовлених національним кримінальним законодавством суб'єктами цієї діяльності заходів, спрямованих на забезпечення національного кримінального процесу та відправлення правосуддя їхніми судами у справах про злочини, які посягають на внутрішньодержавний порядок.

Правова допомога у кримінальних провадженнях є одним із напрямів міжнародного співробітництва у галузі боротьби зі злочинністю. Таке міжнародне співробітництво охоплює також низку інших заходів організаційно-правового, пошукового та інформаційного характеру, що спрямовані на досягнення завдань, які стоять перед правоохоронними органами. Здійснення цих дій у межах міжнародного співробітництва можливе не тільки у зв'язку із розпочатим кримінальним провадженням, а й з метою перевірки заяв і повідомлень про вчинені (чи такі, що готуються) кримінальні правопорушення, з метою використання одержаної інформації для вирішення питання про початок кримінального провадження.

Окрім того, співробітництво у цій сфері охоплює практичні заходи, що спрямовані на вдосконалення правової діяльності у цій галузі. До них слід віднести, зокрема: а) обмін інформацією про можливості й умови надання правової допомоги; б) вивчення досвіду інших держав у боротьбі з окремими видами злочинів (зокрема й тими, що мають ознаки транснаціонального характеру); в) впровадження такого досвіду в практику вітчизняних правоохоронних органів; г) підвищення кваліфікації працівників суду та правоохоронних органів; г) заходи організаційного характеру, а саме: заснування спеціалізованих інформаційних банків про структуру злочинної діяльності, фізичних та юридичних осіб, контрольованих злочинними групами, членів і лідерів організованих злочинних груп, сфери та способи легалізації доходів, отриманих унаслідок злочинної діяльності тощо); д) створення спеціальних підрозділів правоохоронних органів, головним напрямом діяльності яких є міжнародне співробітництво у цій сфері.

У нормативно-правовому забезпеченні цього інституту в національному кримінальному процесуальному законодавстві вживається термін «міжнародна правова допомога».

Відповідно до ч. 1 ст. 541 КПК України, міжнародна правова допомога – проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою.

Відповідно до ст. 542 КПК України, міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у житті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків.

Що стосується співвідношення понять «співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю» та «правова допомога у кримінальних справах», то головна відмінність між допомогою та співробітництвом полягає у характері дій, що здійснюються у разі надання допомоги або здійснення співробітництва у кримінальних провадженнях. Правова допомога передбачає виконання окремих дій, покликаних сприяти вирішенню певних питань, пов'язаних із розслідуванням, судовим розглядом та виконанням покарання в окремих кримінальних провадженнях. Співробітництво ж означає цілеспрямовану постійну, спільну та узгоджену, широку за масштабами й різну за формами та напрямками діяльність компетентних правоохоронних органів, яка стосується загальних інтересів держав, що співпрацюють, та спрямована на досягнення єдиних цілей у боротьбі зі злочинністю.

Законодавець не виокремлює наперед визначальних меж щодо обсягу міжнародного співробітництва у конкретному випадку. Такий обсяг визначається фактичною необхідністю процесуальних дій і заходів, що дають змогу досягнути необхідної мети. Потрібно пам'ятати, що перелік необхідних заходів, які необхідно провести, обумовлений можливістю національного кримінального процесуального законодавства й обставинами конкретного кримінального провадження чи запиту, який надійшов від запитуючої сторони.

Проаналізувавши норми ст.ст. 541 та 542 КПК України, можемо виокремити форми міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні, якими є:

- вручення документів;
- виконання окремих процесуальних дій;
- видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;
- тимчасова передача осіб;
- перейняття кримінального переслідування;
- передача засуджених осіб;
- виконання вироків іноземних судів.

Зокрема, більш детально ці форми міжнародного співробітництва полягають у наступному:

1) надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій – це проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою;

2) видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція), – це видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція охоплює: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитованої держави особи, яку необхідно видати; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію держави, що запитує;

3) тимчасова передача осіб – це видача на певний строк особи, яка відбуває покарання на території однієї держави, іншій державі для проведення процесуальних дій з її участю та притягнення до кримінальної відповідальності з метою запобігання закінченню строків давності або втраті доказів у кримінальному провадженні;

4) перейняття кримінального переслідування – це здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені на території іншої держави, за її запитом;

5) передача засуджених осіб для відбування покарання на підставі запиту уповноваженого (центрального) органу іноземної держави, звернення засудженого, його законного представника або близьких родичів чи членів сім'ї, а також інших обставин, передбачених законом України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України;

б) визнання та виконання вироків в Україні міжнародних судових установ.

Цей перелік не є вичерпний – можливі й інші форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, ніж ті, які зазначені у КПК України, якщо вони передбачені відповідним міжнародним договором, ратифікованим Україною.

32.2 Суб'єкти міжнародного співробітництва під час кримінального провадження

Організацію з надання міжнародної допомоги здійснюють компетентні органи суверенних держав.

Національне кримінальне процесуальне законодавство визначає дві основні групи суб'єктів, що здійснюють міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні в Україні. Це уповноважені та компетентні органи у сфері міжнародного співробітництва.

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 541 КПК України, уповноважений (центральний) орган – орган, уповноважений від імені держави розглянути запит компетентного органу іншої держави або міжнародної судової установи і вжити заходів з метою його виконання чи направити до іншої держави запит компетентного органу про надання міжнародної правової допомоги. Основними повноваженнями такого органу в Україні є безпосередній розгляд запиту іноземної держави на предмет можливості його виконання, прийняття рішення про направлення для виконання такого запиту та вжиття заходів з організації безпосереднього виконання запиту, а також розгляд питання про можливість та безпосереднє прийняття рішення про направлення запиту до іноземної держави в межах кримінального провадження.

Уповноваженим (центральним) органом в Україні щодо міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні є:

1. Офіс Генерального прокурора – який звертається із запитом про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів.

2. Національне антикорупційне бюро України – під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності.

3. Міністерство юстиції України – при зверненні із запитом судів про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час судового провадження та розглядає відповідні запити судів іноземних держав.

Розподіл повноважень між центральними органами здійснюється за такими правилами: під час досудового розслідування або надходження запиту від запитуючої сторони в межах розслідуваного провадження – центральним (уповноваженим) органом є офіс генерального прокурора, за винятком кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України; у випадках, коли виникає необхідність міжнародного співробітництва на судових стадіях кримінального провадження або запит надходить від судових установ іноземної держави – Міністерство юстиції України.

Перелік уповноважених (центральних) органів щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження не є вичерпний. Так, ч. 4 ст. 545 КПК України визначає, що КПК України або чинним міжнародним договором України передбачено інший порядок зносин,

на визначений цими законодавчими актами орган поширюються повноваження щодо прийняття рішення про виконання/направлення запиту та організації його виконання на території України.

Другою групою органів (суб'єктів) міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є компетентні органи. Компетентним органом є орган, що здійснює кримінальне провадження, який звертається із запитом згідно з розділом IX КПК України або який забезпечує виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги (п. 8 ч. 1 ст. 541 КПК України). Роль компетентного органу виконують органи досудового розслідування згідно з правилами підслідності.

Під час виконання запиту про міжнародне співробітництво в кримінальному провадженні чи ініціювання направлення такого запиту в кримінальному провадженні дізнавач, слідчий, керівник органу досудового розслідування користуються всіма повноваженнями, наданими їм КПК України.

Слід пам'ятати, що міжнародне співробітництво у формі міжнародно-правової допомоги можливе виключно тоді, коли є два і більше іноземних суб'єкти – держави. В будь-якому випадку завжди буде держава, що звертається по допомогу, і держава, до якої звертаються по допомогу.

Держава, компетентний орган якої звертається із запитом, або міжнародна судова установа, – є запитуючою стороною (п. 4 ч. 1 ст. 541 КПК України).

Держава, до компетентного органу якої направляється запит – запитувана сторона (п. 5 ч. 1 ст. 541 КПК України).

Реалії транснаціональної злочинності передбачають учинення кримінальних правопорушень на території декількох держав, або такі незаконні дії можуть порушувати інтереси декількох держав. У таких випадках, окремим суб'єктом міжнародного співробітництва є спільні слідчі групи (ч. 1 ст. 571 КПК України).

Повноваження щодо розгляду і прийняття рішення про створення спільних слідчих груп за запитом слідчого органу досудового розслідування України, прокурора України та компетентних органів іноземних держав належать офісу Генерального прокурора.

Координацію їхньої діяльності здійснює ініціатор створення спільної слідчої групи або один з її членів. Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії виконуються членами спільної слідчої групи тієї держави, на території якої вони проводяться.

32.3 Умови і процесуальний порядок надання та отримання міжнародної правової допомоги без договору

Договори про правову допомогу зазвичай регулюють такі питання, як екстрадиція, виконання іноземного судового рішення, виконання окремого процесуального доручення, а також питання колізійного права. Інколи це можуть бути інші питання, наприклад обмін інформацією відповідно до Європейської конвенції про інформацію відносно іноземного законодавства 1968 року.

Перелік напрямів правової допомоги, які включено до конкретного договору, залежить від домовленості між державами: це може бути екстрадиція, причому окремої групи осіб, правова допомога у кримінальних провадженнях. Питання правової допомоги можуть бути включені до міжнародних договорів про уніфікацію кримінального законодавства.

Із розширенням міжнародної співпраці України, включаючи кримінальне судочинство, виникають випадки, коли договору між Україною та міжнародним партнером не має. За відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності (ч.1 ст. 544 КПК України).

Направлення запиту до іноземної сторони чи при вирішенні питання про виконання запиту іноземної сторони, у випадку відсутності спільного міжнародного договору про надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні (на засаді взаємності) має свої особливості, які пов'язані зі змістом засади.

По-перше, засада взаємності обов'язково містить гарантії запитувачої сторони щодо виконання запиту запитуваної сторони в майбутньому.

По-друге, звернення до іноземної сторони із запитом на підставі засади взаємності не гарантує виконання такого запиту. Питання щодо можливості виконання запиту на підставі засади взаємності вирішується в кожному випадку окремо уповноваженим (центральним) органом запитуваної сторони.

Виконання запиту запитуваною стороною гарантує виконання запиту запитувачою стороною в майбутньому в юридично паритетному співвідношенні, тобто запит повинен бути сформований щодо такої ж форми міжнародного співробітництва, про який просилось на підставі засади взаємності. Тобто у випадку, коли уповноважений (центральний) орган України, направляючи до іноземної держави запит, письмово гарантує запитуваній стороні розглянути в майбутньому її запит про

надання такого самого виду міжнародної правової допомоги (ч. 2 ст. 544 КПК України).

Звернення із запитом про міжнародну правову допомогу на підставі засади взаємності – це лише юридична можливість такого звернення, зміст цієї засади не є гарантією задоволення такого запиту. Запит на підставі засади взаємності може бути і задоволений (виконаний), і може бути відмовлено у його виконанні запитуваною стороною.

Відмова у виконанні запиту на підставі засади взаємності може бути мотивована українською стороною з підстав, передбачених ч. 2 ст. 557 КПК України, а саме, якщо:

1) виконання запиту суперечитиме конституційним засадам чи може завдати шкоди суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим інтересам України;

2) запит стосується правопорушення, за яке в Україні стосовно тієї самої особи судом прийнято рішення, яке набрало законної сили;

3) запитуюча сторона не забезпечує взаємності у цій сфері;

4) запит стосується діяння, яке не є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність;

5) є достатні підстави вважати, що запит спрямований на переслідування, засудження або покарання особи за ознаками її раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовни-ми або іншими ознаками;

б) запит стосується кримінального правопорушення, яке є предметом досудового розслідування або судового розгляду в Україні.

Основною умовою надання та отримання міжнародної правової допомоги без договору є гарантії запитуючої сторони щодо виконання запиту від запитуваної сторони в майбутньому (ч. 3 ст. 544 КПК України), а також відсутність підстав, передбачених ч. 2 ст. 557 КПК України.

Процесуальний порядок при зверненні за міжнародною правовою допомогою до іноземної держави на підставі засади взаємності та наданні такій державі міжнародної правової допомоги визначається розділом IX КПК України – ч. 4 ст. 544 КПК України.

Закон установлює виключно особливості направлення запиту в такому випадку. Так, згідно з ч. 5 ст. 544 КПК України, уповноважений (центральный) орган України надсилає запит про надання міжнародної правової допомоги до Міністерства закордонних справ України для подальшого передання його компетентному органу запитуваної сторони дипломатичним шляхом.

32.4 Запит про міжнародну правову допомогу, його зміст і форма

Незалежно від форми міжнародне співробітництво здійснюється через відповідний запит (доручення, клопотання) – це основане на міжнародно-правових нормах, втілене у належну процесуальну форму звернення дізнавача, слідчого, прокурора чи суду, які здійснюють кримінальне провадження, до компетентної установи юстиції іноземної держави або міжнародної організації, з проханням про проведення окремих процесуальних дій, вручення документів, передачу предметів, отримання інформації чи здійснення інших процесуальних видів взаємодії, яке виконується відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства обох держав.

Запит (доручення, клопотання) про міжнародне співробітництво складається органом, який здійснює кримінальне провадження, або уповноваженим ним органом згідно з вимогами КПК України та відповідного міжнародного договору України, а за його відсутності – відповідно до вимог, передбачених у КПК України (ч. 1 ст. 548 КПК України).

Запит і долучені до нього документи складаються у письмовій формі, засвідчуються підписом уповноваженої особи та печаткою відповідного органу (ч. 2 ст. 548 КПК України).

Запит і долучені до нього документи супроводжуються засвідченим у встановленому порядку перекладом мовою, визначеною відповідним міжнародним договором України, а за відсутності такого договору – офіційною мовою запитуваної сторони або іншою прийнятною для цієї сторони мовою (ч. 3 ст. 548 КПК України).

Запит надсилається за кордон поштою, а в невідкладних випадках електронним, факсимільним або іншим засобом зв'язку. В такому разі оригінал запиту надсилається поштою не пізніше трьох днів з моменту його передання електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку (ч. 4 ст. 548 КПК України).

Уповноважений (центральный) орган України може прийняти до розгляду запит, який надійшов від запитуючої сторони електронним, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Виконання такого запиту здійснюється виключно за умови підтвердження надіслання або передачі його оригіналу. Направлення компетентному органу іноземної держави матеріалів виконання запиту можливе тільки після отримання українською стороною оригіналу запиту (ч. 5 ст. 548 КПК України).

Кримінальний процесуальний кодекс визначає вимоги щодо змісту запиту про міжнародну правову допомогу та процесуального порядку його направлення.

Зокрема, направлення запиту здійснюється у декілька етапів й у визначеній послідовності. На першому етапі слідчий за погодженням із прокурором, прокурор або суд, у провадженні яких знаходиться кримінальне провадження, дотримуючись вимог КПК України щодо змісту запиту, надсилає його до уповноваженого (центрального) органу України. На другому етапі, уповноважений (центральный) орган України розглядає запит на предмет обґрунтованості та відповідності вимогам законів і міжнародних договорів України. На третьому – уповноважений (центральный) орган України приймає рішення про направлення запиту або про відмови у направленні запиту.

У разі прийняття рішення про направлення запиту уповноважений (центральный) орган України протягом десяти днів надсилає запит уповноваженому (центральному) органу запитуваної сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом. А у разі відмови у направленні запиту всі матеріали протягом десяти днів повертаються відповідному органу України з викладом недоліків, які потрібно усунути, або з поясненням причин неможливості направлення запиту.

Слід пам'ятати, що запит про міжнародну правову допомогу є процесуальним документом у кримінальному провадженні й у ст. 552 КПК України передбачені вимоги до його змісту.

Проте основні вимогами щодо процесуальної форми документа про міжнародну правову допомогу не можуть бути уніфікованими для всіх випадків у національному кримінальному процесуальному законодавстві, адже насамперед такий документ повинен відповідати вимогам міжнародного договору, який застосовується у конкретному випадку з урахуванням вимог КПК України. Якщо договір, який застосовується в конкретному випадку, містить вимоги до назви документа (доручення, клопотання) та вимоги до їх змісту, то ініціатор направлення їх до запитуваної сторони повинен дотримуватися таких вимог. Якщо у договорі не міститься суворих вимог до назви та змісту такого документа, то слід дотриматися вимог, передбачених у ч. 2 ст. 552 КПК України.

Такими вимогами є:

- 1) назва органу, який звертається за допомогою, та компетентного органу запитуваної сторони;
- 2) посилання на відповідний міжнародний договір або на дотримання засади взаємності;
- 3) найменування кримінального провадження, щодо якого запитується міжнародна правова допомога;
- 4) стислий опис кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, та його правової кваліфікації;

5) відомості про повідомлену підозру, обвинувачення з викладенням повного тексту відповідних статей ККУ;

6) відомості про відповідну особу, зокрема її ім'я та прізвище, процесуальний статус, місце проживання або перебування, громадянство, інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту, а також зв'язок цієї особи із предметом кримінального провадження;

7) чіткий перелік запитуваних процесуальних дій та обґрунтування їхнього зв'язку із предметом кримінального провадження;

8) відомості про осіб, присутність яких вважається необхідною під час виконання процесуальних дій, і обґрунтування цієї необхідності;

9) інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту або передбачені міжнародним договором чи вимогою компетентного органу запитуваної сторони.

Окремі з перелічених відомостей не є обов'язковими до зазначення у випадку, якщо в запиті висловлюється прохання щодо такої форми міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні, як вручення документів, або якщо йдеться про виклик до суду. Тоді не зазначаються у змісті запиту відомості щодо: опису кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, та його правової кваліфікації; відомості про повідомлену підозру, обвинувачення з викладенням повного тексту відповідних статей КК України; відомості про осіб, присутність яких вважається необхідною під час виконання процесуальних дій, і обґрунтування цієї необхідності.

Окрім того, закон визначає і чіткий перелік додатків до запиту, залежно від форми міжнародного співробітництва чи виду процесуальної дії, про проведення якої йдеться у запиті чи дорученні.

Так, до запиту про допит особи як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого додається належно засвідчений витяг відповідних статей КПК України з метою роз'яснення особі її процесуальних прав і обов'язків. До запиту також додається перелік питань, які слід поставити особі, або відомості, які необхідно отримати від особи (ч. 3 ст. 552 КПК України).

До запиту ж про проведення обшуку, огляду місця події, вилучення, арешту чи конфіскації майна або інших процесуальних дій, дозвіл на проведення яких надається судом згідно з КПК України, додається інформація про докази, які обґрунтовують потребу у відповідних заходах (ч. 4 ст. 552 КПК України).

Обов'язковою процесуальною умовою направлення запиту до уповноваженого (центрального) органу слідчим на стадії досудового розслідування є погодження такого запиту прокурором, який здійснює нагляд за дотриманням законів при проведенні досудового розслідування (процесуальним керівником).

32.5 Процесуальний порядок розгляду запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу

Отримавши запит про міжнародну правову допомогу від запитуючої сторони, уповноважений (центральний) орган України розглядає його на предмет обґрунтованості та відповідності вимогам законів або міжнародних договорів України.

Уповноважений (центральний) орган приймає рішення про задоволення запиту про міжнародну правову допомогу або про відмову у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу.

У разі прийняття рішення про задоволення запиту уповноважений (центральний) орган України надсилає запит компетентному органу України для виконання. Разом із направленням до виконання запитом, у межах повноважень, Офіс Генерального прокурора має право надавати вказівки щодо забезпечення належного, повного та своєчасного виконання такого запиту. Наведені вказівки є обов'язковими до виконання відповідним компетентним органом України (ч. 2 ст. 554 КПК України).

Рішення про відмову у виконанні запиту можливе виключно у випадках, передбачених міжнародним договором України. Якщо запит надійшов на підставі засади взаємності, то відмова у задоволенні його виконання уповноваженим (центральним) органом аргументується такими підставами:

1) виконання запиту суперечитиме конституційним засадам чи може завдати шкоди суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим інтересам України;

2) запит стосується правопорушення, за яке в Україні стосовно тієї самої особи судом прийнято рішення, яке набуло законної сили;

3) запитуюча сторона не забезпечує взаємності у цій сфері;

4) запит стосується діяння, яке не є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність;

5) є достатні підстави вважати, що запит спрямований на переслідування, засудження або покарання особи за ознаками її раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

6) запит стосується кримінального правопорушення, яке є предметом досудового розслідування або судового розгляду в Україні.

Під час вирішення питання про задоволення чи відмову у задоволенні запиту про міжнародну правову допомогу уповноваженим

органом також вирішуються і супутні питання. Зокрема, до виключної компетенції центрального (уповноваженого) органу належить вирішення таких питань:

1) присутності представника компетентного органу іноземної держави під час надання міжнародної правової допомоги. Якщо запит (доручення) про міжнародну правову допомогу, що передбачає присутність представника, надійшов відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК України, його копію невідкладно надсилають до уповноваженого (центрального) органу для вирішення в цій частині;

2) надання компетентним органам іноземної держави гарантій щодо умов виконання запиту (доручення), передбачених ч. 2 ст. 544 КПК України, та отримання таких гарантій від інших держав;

3) тимчасової передачі особи, яка відбуває покарання, для участі у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях.

Повноваження щодо вирішення цих питань не можуть бути покладені на компетентний орган.

Після прийняття рішення про задоволення виконання запиту чи відмову у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу уповноважений орган України повинен повідомити про результати запитуючої сторону.

Так, у разі задоволення запиту уповноважений (центральный) орган України зобов'язаний забезпечити передання уповноваженому (центральному) органу запитуючої сторони матеріалів, одержаних у результаті виконання запиту. А, у разі відмови у задоволенні запиту, уповноважений (центральный) орган України повідомляє запитуючій стороні причини відмови, а також умови, за яких запит може бути розглянутий повторно, і повертає запит.

Якщо є підстави для відмови у задоволенні запиту або для його відкладення, уповноважений (центральный) орган України може узгодити із запитуючою стороною порядок виконання запиту за певних обмежень. Якщо запитуюча сторона погоджується з визначеними умовами, запит задовольняється після виконання запитуючою стороною цих умов.

32.6 Порядок виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу на території України

Попри прийняття загального рішення про задоволення чи відмови у задоволенні запиту про міжнародну правову допомогу за результатами його розгляду, центральный орган України щодо міжнародної

правової допомоги або Національне антикорупційне бюро України також приймає рішення щодо:

1) доручення його виконання органу досудового розслідування, прокуратури або суду з одночасним ужиттям заходів щодо забезпечення умов конфіденційності;

2) можливості виконання запиту із застосуванням законодавства іноземної держави;

3) відкладення виконання, якщо це може перешкоджати кримінальному провадженню на території України, або погоджує з компетентним органом іноземної держави можливість виконання запиту на певних умовах;

4) відмови у виконанні запиту з підстав, передбачених ч. 2 ст. 557 КПК України;

5) можливості виконання запиту, якщо витрати на таке виконання явно перевищуватимуть завдану кримінальним правопорушенням шкоду або явно не відповідатимуть тяжкості кримінального правопорушення (якщо це не суперечить міжнародному договору України);

6) учинення інших дій, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Після вирішення вказаних питань уповноважений орган України визначає безпосереднього виконавця і надсилає матеріали до виконання. Запит, за загальним правилом, виконується компетентним органом протягом одного місяця з дати його надходження до безпосереднього виконавця (компетентного органу).

У разі необхідності виконання складних і великих за обсягами процесуальних дій, зокрема таких, що потребують погодження прокурора або можуть бути проведені лише на підставі ухвали слідчого судді, строк виконання може бути продовжений центральним органом України або Національним антикорупційним бюро України. Порядок продовження строків виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги здійснюється за правилами, передбаченими КПК України, шляхом звернення слідчого з клопотанням, погодженим із прокурором, який здійснює нагляд за дотриманням законності в кримінальному провадженні до відповідного центрального органу України.

Отримані під час виконання запиту про міжнародну правову допомогу документи направляються компетентному органу іноземної держави у порядку, встановленому відповідним міжнародним договором. А у разі відсутності міжнародного договору України з відповідною іноземною державою виконання запиту про міжнародну правову допомогу здійснюється у порядку, передбаченому ст. 558 КПК України,

а отримані документи направляються центральним органом України щодо міжнародної правової допомоги дипломатичним шляхом.

При передачі матеріалів компетентному органу іноземної держави центральний орган України щодо міжнародної правової допомоги або Національне антикорупційне бюро України може встановити відповідно до законодавства та міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, обмеження щодо використання таких матеріалів.

Закон передбачив окремі застереження у випадку неможливості виконати запит про міжнародну правову допомогу, а також у разі відмови у наданні міжнародної правової допомоги з підстав, передбачених ст. 557 КПК України. Так, центральний орган України щодо міжнародної правової допомоги або Національне антикорупційне бюро України, повертає такий запит компетентному органу іноземної держави із зазначених причин. Повернення запиту запитуючій стороні здійснюється у тому ж порядку, в якому центральний уповноважений орган України отримав відповідний запит.

Окрім рішень про виконання чи відмову у виконанні запиту про надання міжнародної правової допомоги, може бути прийнято рішення про відкладення виконання такого запиту. Підставою для прийняття цього рішення є такі обставини, якщо виконання доручення перешкоджатиме досудовому розслідуванню або судовому розгляду, що триває в Україні.

Надання правової допомоги може бути відкладене повністю або частково залежно від обставин конкретного кримінального провадження.

Після виконання запиту безпосереднім виконавцем, той надсилає всі отримані матеріали уповноваженому (центральному) органу України. У разі неправильного або неповного виконання запиту уповноважений (центральний) орган має право вимагати додаткових заходів для виконання запиту. Такі вимоги є обов'язковими до виконання відповідним компетентним органом.

Документи, отримані внаслідок виконання запиту, засвідчуються гербовою печаткою компетентного органу, який проводив процесуальні дії, та передаються уповноваженому (центральному) органу України для передання запитуючій стороні без перекладу, якщо інше не передбачено міжнародним договором.

Уповноважений (центральний) орган України надсилає матеріали, отримані під час виконання запиту, уповноваженому (центральному) органу запитуючої сторони протягом десяти календарних днів після їх отримання від компетентного органу України.

32.7 Процесуальні дії, які можуть бути проведені в порядку надання міжнародної правової допомоги

Процесуальні дії, які можуть бути проведені в порядку надання міжнародної правової допомоги, – це будь-які процесуальні дії, передбачені КПК України або міжнародним договором. Виконувати конкретні процесуальні дії можуть виключно ті компетентні органи, до повноважень яких належить проведення процесуальних дій згідно з КПК України.

Будь-яка процесуальна дія у межах виконання запиту про міжнародну правову допомогу проводиться за вимогами національного кримінального процесуального законодавства України щодо проведення такої процесуальної дії. Водночас передбачені деякі особливості щодо їх проведення.

Так, якщо для виконання запиту компетентного органу іноземної держави необхідно провести процесуальну дію, виконання якої в Україні можливе лише з дозволу прокурора або суду, така дія здійснюється лише за умови отримання відповідного дозволу в порядку, передбаченому КПК України, навіть якщо законодавство запитуючої сторони цього не передбачає.

Підставою для вирішення питання щодо надання такого дозволу є матеріали звернення компетентного органу іноземної держави. В цьому випадку КПК України дозволяє слідчому звертатися до слідчого судді чи до прокурора з відповідним клопотанням, до прикладу, без витягу з ЄРДР. Рішення про надання дозволу на проведення процесуальної дії приймається на підставі матеріалів, які надійшли від запитуючої сторони.

Також, якщо у разі звернення за допомогою в іноземній державі необхідно виконати процесуальну дію, для проведення якої в Україні потрібен дозвіл прокурора або суду, така процесуальна дія потребує надання відповідного дозволу прокурором або судом у порядку КПК України, лише у разі, якщо це передбачено міжнародним договором або є обов'язковою умовою надання такого виду допомоги за законодавством запитованої сторони. Водночас строк дії такого дозволу не обмежується, а належно засвідчена копія дозволу долучається до матеріалів запиту. Тобто дозвіл на проведення процесуальної дії повинен мати юридичну силу на момент звернення із запитом про надання міжнародної правової допомоги, навіть якщо він надійшов до виконання після завершення строку, передбаченого у національному дозволі запитуючої сторони.

Щодо учасників проведення процесуальної дії, то національне законодавство визначає загальні правила присутності представників компетентних органів запитуючої держави. Слід пам'ятати, що такі

представники не є компетентними органами на території України, а також те, що на території України діють виключно закони України. Тому представник компетентного органу іноземної держави, дозвіл на присутність якого надано, не має права самостійно проводити на території України будь-які процесуальні дії, а його участь можлива лише за безумовного дотримання національного кримінального процесуального законодавства України.

Представники компетентних органів запитуючої держави під час проведення процесуальних дій мають право спостерігати за проведенням процесуальних дій і вносити зауваження та пропозиції щодо їх проведення, з дозволу слідчого, прокурора або суду ставити запитання, а також робити записи, зокрема із застосуванням технічних засобів. Потрібно пам'ятати, що такі представники є учасниками процесуальної дії, а не її суб'єктами. Тобто вони не вправі виконувати активних процесуальних функцій під час їх проведення.

Також, за міжнародним правом, виділяється окремий вид процесуальної дії в кримінальному провадженні – вручення документів. КПК України у ст. 564 передбачає особливості проведення такої процесуальної дії. Зокрема, слідчий, прокурор або суд для виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу викликає особу для вручення документів. Виклик здійснюється у порядку, передбаченому Главою 11 КПК України. А якщо особа не з'явилася без поважних причин, до неї може бути застосовано привід.

Закон передбачає обов'язкове процесуальне оформлення вручення документів за запитом про міжнародну правову допомогу – складання протоколу (ч. 3 ст. 564 КПК України). Обов'язок складання протоколу належить слідчому, прокурору або суду.

Протокол підписується особою, якій вручено документи, з викладом її заяв або зауважень при отриманні документів. У випадках, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, складається також окреме підтвердження, що підписується особою, яка отримала документи, та особою, яка здійснила їх вручення.

У разі відмови особи отримати документи, що підлягають врученню, про це зазначається у протоколі. Водночас документи, що підлягають врученню, вважаються врученими, про що зазначається у протоколі.

Якщо документи, що підлягають врученню, не містять перекладу українською мовою і складені мовою, яка є незрозумілою особі, зазначеній у запиті, така особа має право відмовитися отримати документи. У такому разі документи вважаються такими, вручення яких не відбулося.

Також окремі процесуальні процедури передбачені для виклику особи для участі в процесуальних діях на території України, і яка перебуває за межами України. Особу, яка перебуває за межами України, для провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території України викликають повісткою на підставі запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу.

Закон містить гарантії окремих прав для таких осіб – ч. 2 ст. 566 КПК України:

– викликана особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, затримана, стосовно неї не може бути обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, до неї не можуть бути застосовані інші заходи забезпечення кримінального провадження чи обмеження її особистої свободи як з приводу кримінального правопорушення, яке є предметом цього кримінального провадження, так і за будь-яке інше кримінальне правопорушення, вчинене до перетинання державного кордону України (при в'їзді в Україну);

– стосовно такої особи не може бути приведений до виконання вирок, ухвалений до перетину державного кордону України у зв'язку з викликом;

– підозрюваний, обвинувачений або засуджений може бути затриманий, стосовно нього може бути застосований запобіжний захід або приведений до виконання вирок лише за злочин, зазначений у повістці.

Але гарантії для такої особи перестають діяти у випадку, якщо така особа не залишить територію України, маючи таку можливість, протягом п'ятнадцяти діб або іншого строку, передбаченого міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, від моменту отримання письмового повідомлення органу досудового розслідування, прокуратури або суду про відсутність необхідності у проведенні слідчих чи інших процесуальних дій за її участю.

Окремі особливості передбачені також для проведення допиту за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції.

Цей допит можливий у таких випадках:

- 1) неможливості прибуття певних осіб до компетентного органу іноземної держави;
- 2) для забезпечення безпеки осіб;
- 3) з інших підстав, визначених слідчим суддею (судом).

Допит у такому форматі можливий за законодавством запитуючої сторони, але тією мірою, якою такий порядок не суперечить засадам кримінального процесуального законодавства України та загальноновизнаним

стандартам забезпечення прав людини і основоположних свобод. Якщо під час допиту слідчий суддя виявить такі порушення особою, яка здійснює допит, він повідомляє про це учасників процесуальної дії та зупиняє допит з метою вжиття заходів для його усунення, а продовження допиту можливе виключно після узгодження з компетентним органом запитуючої сторони необхідних змін у процедурі.

Обов'язок участі перекладача належить компетентному органу запитуючої сторони.

Під час проведення такого допиту складається протокол, а допит проводиться із застосуванням технічних засобів фіксації. Протокол, а також носії відео- або аудіоінформації, надсилаються до компетентного органу запитуючої сторони.

На підставі запиту про міжнародну правову допомогу проводять передбачені КПК України процесуальні дії, а також інші передбачені спеціальним законом дії з метою виявлення та арешту майна, грошей і цінностей, які:

1) одержані внаслідок учинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна;

2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

3) були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави;

4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання;

5) були повністю або частково перетворені в інше майно;

6) на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин;

7) майна, яке належить підозрюваним, обвинуваченим або засудженим особам.

При накладенні арешту на таке майно забезпечуються необхідні заходи, з метою його збереження до прийняття судом рішення щодо такого майна, про що повідомляють запитуючій стороні.

Передбачені також окремі особливості проведення такої форми контролю за вчиненням злочину, як контрольована поставка у випадку

виявлення слідчим контрабандної поставки при проведенні процесуальних дій, зокрема за запитом про міжнародну правову допомогу. У таких випадках слідчий має право не вилучати її з місця закладки або транспортування, а за домовленістю з компетентними органами держави, куди її адресовано, безперешкодно пропустити її через митний кордон України з метою виявлення, викриття та документування злочинної діяльності міжнародних злочинних організацій (ч. 1 ст. 569 КПК України). Про виявлення контрабандної поставки, згідно з правилами КПК України, складається протокол, який направляється компетентному органу держави, на територію якої пропущено контрольовану поставку, а в разі одержання таких матеріалів від відповідних органів іншої держави вони долучаються до матеріалів досудового розслідування.

Контрольні питання

1. Що розуміється під терміном «запитуюча сторона» у міжнародному співробітництві під час кримінального провадження?
2. Який зміст і форма запиту про міжнародну правову допомогу?
3. Яка доказова сила документів і відомостей в них, що направлялись у порядку міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні?
4. Назвіть підстави відмови у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу.
5. Дайте визначення поняття «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження».
6. Наведіть форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.
7. Назвіть суб'єктів міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.
8. Які умови й процесуальний порядок надання та отримання міжнародної правової допомоги без договору?
9. Наведіть процесуальні дії, які можуть бути проведені в порядку надання міжнародної правової допомоги.

Рекомендована література

1. Ахтирська Н. М. До питання доказової сили кіберінформації в аспекті міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 36 (2). С. 123–125.

2. Гузела М. Проблема розшуку підозрюваного у процесі кримінального провадження: деякі аспекти міжнародного співробітництва. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 855. С. 487–493.
3. Данкович Н. О. Напрями вдосконалення міжнародного співробітництва органів прокуратури в кримінальному провадженні в Україні. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2014. № 2. С. 101–106.
4. Конограй Н. Повноваження спільних слідчих груп у міжнародному співробітництві під час кримінального провадження. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 99–105.
5. Підгородинська А. В. Визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародних судових органів при перейнятті кримінального провадження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 190–193.
6. Фрич В. І. Проблемні питання надання міжнародної правової допомоги в кримінальних провадженнях. *Європейські перспективи*. 2014. № 10. С. 100–106.
7. Касьяненко Д. І. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні. *Молодий вчений*. 2018. № 4(2). С. 681–684.
8. Давиденко С. В. Встановлення міжнародною судовою установою порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом як підстава для перегляду судових рішень за виключними обставинами у кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25. № 2. С. 55–71.
9. Дерновий В. В. Особливості здійснення міжнародно-правової допомоги у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розслідуванням злочинів, вчинених із залученням іноземців. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 302–306.
10. Короєд С. О. Грунтовне дослідження міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 140–142.
11. Фрідман-Козаченко М. М. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження (аналіз нормативно-правового регулювання). *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 215–221.
12. Зуєв В. В. Оцінка та використання доказів, отриманих під час надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2019. Вип. 38. С. 182–196.
13. Бігунець І. М. Одержання доказів на території іноземної держави в контексті міжнародного співробітництва під час кримінального провадження: правові можливості адвоката-захисника. *Юридична Україна*. 2020. № 3. С. 47–54.

Тема 33

ВИДАЧА (ЕКСТРАДИЦІЯ) ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

- 33.1 *Поняття, значення видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції)*
- 33.2 *Процесуальний порядок направлення запиту про видачу особи (екстрадицію)*
- 33.3 *Порядок підготовки документів і направлення запиту про екстрадицію*
- 33.4 *Процесуальний статус особи, видача якої запитується. Межі кримінальної відповідальності виданої особи*
- 33.5 *Особливості затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України. Застосування та припинення тимчасового арешту або запобіжних заходів до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України.*
- 33.6 *Спрощений порядок видачі осіб з України*
- 33.7 *Рішення за запитом про видачу особи (екстрадицію)*
- 33.8 *Процесуальний порядок оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію)*
- 33.9 *Фактична передача особи та відстрочка передачі*

33.1. Поняття, значення видачі (екстрадиції) осіб, які вчинили кримінальне правопорушення

Спроможність держави в особі її уповноважених органів і посадових осіб (органів досудового розслідування, дізнання, прокурорів і судів) здійснювати процесуальні дії, приймати та виконувати процесуальні рішення (виконавча юрисдикція держави) обмежена територією цієї держави. Тому, якщо держава здійснює кримінальне переслідування особи, яка перебуває за її межами, знижується ефективність кримінального провадження, зокрема можливість виконання остаточного судового рішення (передусім вироку в частині засудження особи до позбавлення волі) за відсутності цієї особи на території держави суду. З огляду на це виникає

завдання, що полягає у забезпеченні присутності особи на території держави, що здійснює кримінальне переслідування цієї особи або ухвалила обвинувальний вирок. Процесуальним засобом забезпечення безпосередньої участі особи в кримінальному провадженні на території держави, яка здійснює кримінальне провадження або ухвалила обвинувальний вирок стосовно певної особи, є видача особи (екстрадиція).

Видача особи* або екстрадиція (від лат. *ex* – з, поза і *traditio* – передавання) є однією з процесуальних форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

У КПК України термін «видача особи (екстрадиція)» визначається як видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується, для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку в іншій державі (п. 2 ч. 1 ст. 541 Кодексу).

Є декілька підстав для класифікації видачі: 1) *за принципом територіальної дії кримінального закону, яким держава обґрунтовує свою вимогу до видачі*: а) видача державі, на території якої був учинений злочин (територіальний); б) видача державі, громадянином якої є особа, видача якої вимагається (громадянства); в) видача державі, яка потерпіла від злочину (реальний); 2) *за метою видачі*: а) видача для притягнення особи до кримінальної відповідальності; б) видача для виконання вироку, постановленого судом іноземної держави, зокрема і для відбування невиконаної частини покарання; 3) *за умовами, якими запитувана сторона обумовлює можливість видачі особи*: а) загальна (безумовна) видача; б) видача під умовою (тимчасова видача; видача з відстрочкою; видача з застереженням (наприклад, щодо незастосування смертної кари до виданої особи)¹.

Особливим видом видачі є тимчасова видача – видача особи під умову, що вона має бути повернута до відповідної іноземної держави у погоджений строк. Цей вид видачі застосовується у разі необхідності запобігання закінченню строків давності притягнення до кримінальної

* В старих джерелах і в назвах окремих міжнародних договорів словосполучення «видача злочинців» або «видача правопорушників». Використання таких архаїчних зворотів суперечить принципу презумпції невинуватості, який є одним з основоположних і для міжнародного кримінального та кримінального процесуального права.

¹ Поділ може також проводитись залежно від правового зв'язку особи і держави, що його видає; правової підстави, на основі якої здійснюється видача; форми участі держави у процедурі видачі; способу передачі виданої особи. Маланюк А. Г. Провадження у кримінальних справах, пов'язане з міжнародними відносинами, за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2004. С. 12

відповідальності або втраті доказів у кримінальному провадженні (ст. 579 КПК України).

Окрім того, КПК України, як і відповідні міжнародні договори, передбачає транзитне перевезення особи, видача якої запитується, – переміщення особи з метою виконання запиту про видачу з запитуваної держави до запитуючої держави через територію третьої держави. Міжнародними договорами можуть установлюватися особливі правила транзитного перевезення особи залежно від виду транспорту (зокрема повітряного).

Екстрадиція є не лише актом передачі особи іншій державі, а й певною процедурою – екстрадиційним провадженням. Екстрадиційне провадження є додатковим (допоміжним) провадженням¹, оскільки має забезпечувальний стосовно основних проваджень характер; видача особи (екстрадиція) створює необхідні умови для здійснення основного провадження шляхом забезпечення безпосередньої участі особи у кримінальному провадженні стосовно неї.

Слід розрізнити видачу особи (екстрадицію) та передачу особи міжнародним кримінальним судам і трибуналам, зокрема Міжнародному кримінальному суду (див. тему 36)², передачу засуджених осіб (див. тему 35) та передачу осіб на підставі європейського ордеру на арешт (англ. *European arrest warrant*) – судового рішення, ухваленого компетентним судовим органом держави-члена ЄС, що передбачає арешт і передачу іншою державою-членом ЄС особи для здійснення кримінального переслідування, виконання покарання або застосування запобіжного заходу у формі тримання під вартою, що ґрунтується на принципі взаємного визнання судових рішень в ЄС³.

¹ Див.: Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. С. 338–339.

² Термін «передача» означає доставлення особи державою до Суду [Міжнародного кримінального суду], а «видача» – доставлення особи однією державою в іншу державу згідно з положеннями міжнародного договору, конвенції чи національного законодавства. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римському Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) : Висновок Конституц. Суду України від 11.07.2001 р. № 3-в/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text> (дата звернення: 22.11.2022), п. 2.3.1.

³ Рамкове Рішення Ради від 13 червня 2002 року про європейський ордер на арешт та процедури передачі правопорушників між державами-членами (2002/584/ЮВС) : Рішення Ради Європи від 13.06.2002 р. № 2002/584/ЮВС : станом на 28 берез. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b17#Text (дата звернення: 01.02.2023).

Питання екстрадиційного провадження врегульовані главами 42, 44 КПК України, чинними міжнародними договорами України, що передбачають видачу особи, та законами про їх ратифікацію.

Видачу особи можна здійснити:

– за відсутності міжнародного договору на підставі принципу взаємності або

– на основі двостороннього договору¹;

– на основі багатостороннього договору (наприклад, Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року*, або Конвенції про екстрадицію 1933 року)³;

– на основі декількох міжнародних договорів**.

Окрім того, окремі питання видачі осіб урегульовано ст. 25 Конституції України, ст. 10 КК України, а також конкретизовані в підзаконних нормативно-правових актах.

¹ Див., наприклад: Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про екстрадицію від 10.12.1998.

* Із розвитком міжнародних відносин положення багатосторонніх міжнародних договорів можуть змінюватися, доповнюватися додатковими протоколами. Наприклад, зазначена Конвенція була доповнена чотирма додатковими протоколами від 15.10.1975, 17.03.1978, 10.11.2010 та від 20.09.2012. Якщо багатосторонні договори дозволяють, то держави при їх ратифікації можуть робити до окремих положень договору застереження (односторонні заяви, що мають змінити або припинити юридичну дію окремих положень договору для сторони, що зробила таку заяву). Тому багатосторонні договори завжди застосовуються з урахуванням додаткових протоколів до них, що є чинним для держав-сторін екстрадиційного провадження, та відповідних законів про ратифікацію.

² Слід врахувати, що Україна може припинити участь в багатосторонніх договорах. Наприклад, 1 грудня 2022 року прийнято Закон України № 2783-IX «Про вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року», яким з 27 грудня 2022 року зупинено дію вказаної Конвенції та Протоколу у відносинах з російською федерацією та республікою білорусь, а з 19 травня 2024 року Конвенція буде вважатися припиненою для України у відносинах з усіма її сторонами. Див.: Про вихід з Конвенції. Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Суми). URL: <https://www.sumyjust.gov.ua/povini/pro-vyhid-z-konvenciyi/> (дата звернення: 03.01.2023).

** Наприклад, у відносинах із Казахстаном можуть застосовуватися положення Договору між Україною та Республікою Казахстан про екстрадицію від 29.10.2018 та Мінської конвенції, а після виходу України з Мінської конвенції застосовуватиметься лише двосторонній договір.

Інститут видачі особи (екстрадиції) має розвинуту систему спеціальних принципів, які закріплені і в нормах міжнародних договорів, і в національному законодавстві, зокрема України: принцип взаємності; принцип невідворотності покарання (*aut dedere aut judicare*); принцип подвійної кримінальності*; принцип «конкретності» (спеціальне правило щодо меж кримінальної відповідальності); принцип невидачі своїх громадян; принцип невидачі у разі політичного характеру переслідування, принцип невислання (*non-refoulement*)¹ та ін.

Обов'язковою умовою видачі особи є екстрадиційність злочину, за вчинення якого особа обвинувачується або була засуджена. Екстрадиційність злочину визначається за критерієм мінімального строку покарання за вчинення злочину, за яким запитується видача, у виді позбавлення волі. КПК України передбачає два види строків залежно від мети видачі (ч. 1 ст. 573). Для видачі з метою кримінального переслідування особи (тобто обвинуваченого або підсудного) хоча б за один зі злочинів, у зв'язку з якими запитується видача, має бути передбачено покарання у виді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року. Для видачі з метою виконання обвинувального вироку (виконання покарання) хоча б за один зі злочинів, у зв'язку з якими запитується видача, особу має бути засуджено до покарання у виді позбавлення волі та невідбутий строк має становити не менше чотирьох місяців**.

Україна в особі уповноважених органів може як запитувати видачу особи іншою державою, так і видавати особу, яка перебуває на території України, іноземній державі за її запитом, якщо вона притягає цю особу до кримінальної відповідальності або виконує вирок стосовно цієї особи.

* Цей принцип, по-перше, вимагає наявності кримінального правопорушення як необхідної умови кримінальної відповідальності, а, по-друге, діяння, за вчинення якого запитується видача особи, має бути кваліфіковане як кримінальне правопорушення за законодавством і запитуючої, і запитуваної держав.

¹ Див.: Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27.05.2021 р. у справі № 757/23964/20-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/97315657> (дата звернення: 01.02.2023).

** Міжнародні договори можуть встановлювати інші строки покарання для визначення екстрадиційності злочину. Наприклад, ч. 3 ст. 56 Мінської конвенції 1993 року встановлює, що видача для приведення вироку до виконання здійснюється за такі діяння, за вчинення яких особа, видача якої запитується, може бути засуджена до позбавлення волі на строк не менше шести місяців або більш тяжке покарання. Підпунктом «с» п. 1 ст. 2 Договору між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про видачу правопорушників від 21.10.2003 встановлено, що у разі видачі правопорушника для виконання вироку, частина покарання, яку залишається відбути особі, є не меншою одного року.

33.2 Процесуальний порядок направлення запиту про видачу особи (екстрадицію)

Екстрадиційне провадження зазвичай охоплює такі етапи:

1) офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати;

2) затримання особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 582 КПК України); до затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України, застосовується тимчасовий арешт (ст. 583 КПК України) до отримання запиту про її видачу;

3) центральний орган України (Офіс Генерального прокурора, Міністерство юстиції України) направляє запит про видачу особи (екстрадицію), або ж отримує цей запит від компетентного органу іноземної держави (ст. 573 КПК України);

4) після надходження запиту про видачу до особи, видача якої запитується, застосовується екстрадиційний арешт або запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, для забезпечення видачі особи на запит іноземної держави (ст.ст. 584, 585 КПК України);

5) центральний орган України або за його дорученням прокурор проводить екстрадиційну перевірку – перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі (п. 3 ч. 4 ст. 574, ст. 587 КПК України);

6) центральний орган України розглядає запит компетентного органу іноземної держави (держав) про видачу особи (екстрадицію), та приймає рішення за запитом (п. 2 ч. 4 ст. 574, ст.ст. 589, 590, 592 КПК України); рішення про видачу особи (екстрадицію) може бути оскаржене до слідчого судді (ст. 591 КПК України);

7) центральний орган України організовує фактичну передачу особи, щодо якої прийнято рішення про видачу (екстрадицію), під юрисдикцію запитуючої держави (п. 4 ч. 4 ст. 574 КПК України, ст. 593 КПК України);

8) центральний орган України інформує про результати кримінального провадження щодо виданої особи уповноважений (центральний) орган запитуваної держави (ст. 572 КПК України).

Отже, застосовується централізований порядок зносин, тобто направлення запитів про видачу особи (екстрадицію) здійснюється через центральні органи держав, що взаємодіють із питань видачі конкретної особи.

Центральними органами України щодо видачі особи (екстрадиції), якщо інше не передбачено міжнародним договором України, є відповідно

Офіс Генерального прокурора (щодо екстрадиції підозрюваних у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування) та Міністерство юстиції України (щодо екстрадиції обвинувачених, підсудних, засуджених у кримінальних провадженнях під час судового провадження або виконання вироку).

Центральні органи України звертаються до компетентних органів іноземних держав із запитом про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення та розглядають запити компетентних органів іноземних держав про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення та приймають рішення щодо них, а також реалізують інші повноваження, зокрема передбачені ст. 574 КПК України.

КПК України розрізняє дві процесуальні форми (порядки) видачі особи (екстрадиції): (i) видача особи (екстрадиція) за загальними правилами щодо видачі осіб; (ii) видача особи (екстрадиція) у спрощеному порядку, який полягає у видачі особи (екстрадиції) за наявності згоди такої особи на її видачу (екстрадицію), затвердженої слідчим суддею (без обов'язкового проведення екстрадиційної перевірки у повному обсязі) (див. § 33.6).

33.3 Порядок підготовки документів і направлення запиту про екстрадицію

Екстрадиційне провадження охоплює два етапи підготовки документів у зв'язку з запитуванням видачі особи в Україну: 1) підготовка клопотання про видачу особи та додатків до нього, та 2) підготовка та направлення запиту про видачу до запитуваної держави.

Указаним етапам зазвичай передують розшук підозрюваного, обвинуваченого, засудженого* з метою встановлення його місцезнаходження за кордоном, який переважно здійснюється з використанням інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол¹. Після встановлення місцезнаходження особи вживаються тимчасові

* Див. зокрема, § 17.2 підручника.

¹ Див.: Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол : Наказ М-ва внутр. справ України від 17.08.2020 р. № 613/380/93/228/414/510/2801/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

заходи із забезпечення екстрадиційного провадження – затримання особи та тимчасовий арешт до отримання запиту про її видачу.

1. Підготовка клопотання про видачу особи та додатків до нього

Правовою підставою для підготовки документів про видачу особи в Україну є відповідний міжнародний договір України, який передбачає екстрадицію особи в Україну з іншої (запитуваної) держави. За відсутності договору екстрадиція може здійснюватися на підставі принципу взаємності (ч. 1 ст. 544 Кодексу). Так, за відсутності міжнародного договору України видачу особи (екстрадицію) може бути запитано судом України та видача особи (екстрадиція) може бути вирішена Мін'юстом на підставі запиту іншої держави за наявності письмової гарантії запитуючої сторони прийняти й розглянути в майбутньому запит про видачу особи на основі принципу взаємності¹.

Приводом для підготовки документів про видачу особи в Україну є надходження достовірної інформації про те, що особа, видача якої запитується, знаходиться на території запитуваної держави (встановлено її місце перебування на території запитуваної держави). Така інформація може надійти у формі повідомлення центрального органу запитуваної держави про затримання особи у запитуваній державі*.

Клопотання про видачу особи в Україну готує на стадії досудового розслідування слідчий, який здійснює відповідне досудове розслідування, прокурор-процесуальний керівник чи суд, у провадженні якого є кримінальна справа або яким ухвалено вирок, за умови, що видача особи запитується за вчинення екстрадиційного злочину.

¹ Див. п. 3 розділу IV Інструкції про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги, видачі правопорушників (екстрадиції), передачі (прийняття) засуджених осіб, виконання вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні під час судового провадження, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 19.08.2019 № 2599/5.

* Окрім того, таку інформацію можна отримати також від консульської установи України. Відповідно до підпункту «в» п. 1 ст. 36 Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р., компетентні органи держави перебування повинні невідкладно повідомляти консульську установу акредитуючої держави про те, що в межах його консульського округу будь-який громадянин цієї держави заарештований, ув'язнений у в'язницю або взятий під варту в очікуванні судового розгляду, або ж затриманий в якомусь іншому порядку, якщо цей громадянин цього вимагає.

Вимоги до клопотання та інших документів про видачу особи в Україну визначені ч. 2 ст. 575 КПК України та додатково можуть бути конкретизовані у відповідному міжнародному договорі України. Зокрема, у такому клопотанні зазначаються дані про особу, видача якої вимагається, обставини і кваліфікація вчиненого нею злочину, а також додаються певні документи: 1) засвідчена копія ухвали слідчого судді або суду про тримання особи під вартою, якщо видача запитується для притягнення до кримінальної відповідальності; 2) копія вироку з підтвердженням набуття ним законної сили, якщо видача запитується для приведення вироку до виконання; 3) довідка про відомості, які вказують на вчинення кримінального правопорушення особою, або довідка про докази, якими підтверджується винуватість розшукуваної особи у його вчиненні; 4) положення статті закону України про кримінальну відповідальність, за яким кваліфікується кримінальне правопорушення; 5) висновок компетентних органів України про громадянство особи, видача якої запитується, складений згідно з вимогами закону про громадянство України; 6) довідка про частину невідбутого покарання, якщо йдеться про видачу особи, яка вже відбула частину призначеного судом покарання; 7) інформація про перебіг строків давності; 8) інші відомості, передбачені міжнародним договором України, який також чинний для іноземної держави, на території якої встановлено розшукувану особу.

Клопотання про видачу особи (екстрадицію) передаються у 10-денний строк із дня затримання особи на території іноземної держави до відповідного центрального органу через відповідну обласну прокуратуру або безпосередньо до Офісу Генерального прокурора керівником відповідного органу досудового розслідування у складі апарату Нацполіції, центрального апарату СБУ, органу БЕБ України, органу ДБР України, НАБУ (ч. 4 ст. 575 КПК України).

2. Підготовка та направлення центральним органом України запиту про видачу до запитуваної держави

У п'ятиденний строк із моменту отримання клопотання про видачу особи центральний орган України звертається до компетентного органу іноземної держави із запитом про видачу особи в Україну.

Центральний орган України має право відмовити в направленні запиту до іноземної держави, якщо існують передбачені КПК України або міжнародним договором України обставини, які можуть перешкоджати видачі, а також якщо видача буде явно не виправданою з огляду на співвідношення тяжкості вчиненого особою кримінального правопорушення та ймовірних витрат, необхідних для екстрадиції (ч. 4 ст. 573 КПК України).

33.4 Процесуальний статус особи, видача якої запитується. Межі кримінальної відповідальності виданої особи

Відповідно до ч. 2 ст. 10 КК України, іноземці та особи без громадянства, які вчинили злочини поза межами України і перебувають на території України, можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності і віддання до суду.

Особа, видача якої запитується (вимагається), є учасником кримінального провадження (відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України – особою, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію)), у зв'язку з чим має процесуальні права (ч. 1 ст. 581 КПК України), які забезпечуються відповідними процесуальними гарантіями (ч. 2 ст. 581 КПК України), та несе процесуальні обов'язки.

Зокрема, така особа має право:

- 1) знати, у зв'язку з яким кримінальним правопорушенням надійшов запит про її видачу (екстрадицію);
- 2) мати захисника і побачення з ним за умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, на присутність захисника під час допитів;
- 3) у разі затримання — на повідомлення близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб про затримання і місце свого перебування;
- 4) брати участь у розгляді судом питань, пов'язаних з її триманням під вартою і запитом про її видачу (екстрадицію);
- 5) ознайомлюватися із запитом про видачу (екстрадицію) або одержати його копію;
- 6) оскаржувати рішення про тримання під вартою, про задоволення запиту про видачу (екстрадицію);
- 7) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо запиту про видачу (екстрадицію);
- 8) у будь-який час до прийняття рішення про її видачу (екстрадицію) надати згоду на видачу (екстрадицію) з метою застосування процедури видачі (екстрадиції) у спрощеному порядку;
- 9) одночасно з наданням згоди на видачу (екстрадицію) відмовитися від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності.

Особам, що беруть у ньому участь і не володіють мовою, якою провадиться судочинство, забезпечується право робити заяви, давати показання, заявляти клопотання, ознайомлюватися з усіма матеріалами провадження, виступати в суді рідною мовою і користуватися послугами перекладача в порядку, встановленому КПК України. Крім того, іноземці, видача яких запитується, якщо вони тримаються під вартою,

мають додаткові гарантії, пов'язані зі здійсненням дипломатичного чи консульського захисту*.

Межі кримінальної відповідальності виданої особи визначаються принципом або правилом «конкретності» (правилом «*ad hoc*»), **поіменованим** в КПК України як *спеціальне правило щодо меж кримінальної відповідальності*, згідно з яким «видана в Україну особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності або щодо неї може бути виконано вирок суду лише за ті злочини, за які здійснена видача (екстрадиція)» (ч. 1 ст. 576 КПК України)**. Це правило не застосовується, якщо компетентний орган іноземної держави повідомив, що видана в Україну особа надала згоду на її видачу (екстрадицію) та відмовилася від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності (ч. 7 ст. 576 КПК України). Крім того, під час прийняття рішення про видачу особи в Україну компетентний орган запитуваної держави може висловити обмеження (застереження), які також є обов'язковими при прийнятті відповідних рішень (ч. 2 ст. 576 КПК України).

Правило «конкретності» поширюється лише на злочини, які вчинені особою до її видачі (екстрадиції). Для притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочин, учинений нею після видачі, отримання спеціальної згоди іноземної держави, що видала особу, не вимагається.

Порушення правила «конкретності» є порушенням кримінального процесуального законодавства і має наслідком скасування процесуальних рішень, ухвалених із таким порушенням. Трапляються комплексні ситуації, коли порушується не лише правило «конкретності», а й вимога екстрадиційності злочину, за вчинення якого переслідується особа.

В одній із справ Верховний Суд установив, що 12 лютого 2018 року Держава Ізраїль за запитом Генеральної прокуратури України

* Відповідно до пп. «с» п. 1 ст. 36 Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року консульські посадові особи мають право відвідувати громадянина репрезентованої держави, який перебуває у в'язниці, чи затриманий під вартою, для бесіди з ним, а також мають право листуватися з ним і вживати заходів до забезпечення йому юридичного представництва. Вони також мають право відвідувати будь-якого громадянина акредитованої держави, який перебуває у в'язниці, чи затриманий під вартою в їх окрузі на виконання судового рішення.

** Аналогічні положення містяться і в міжнародних договорах: «Відповідно до правила *ad hoc* (спеціальності) видана особа не може переслідуватися, засуджуватися або затримуватися з метою виконання вироку чи постанови про утримання під вартою ні за яке правопорушення, вчинене до її видачі, крім правопорушення, за яке вона була видана, і її особиста свобода ні з яких інших причин не може обмежуватися» (п. 1 ст. 14 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року).

видала особу Україні для притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 121 КК України. Пізніше прокурор повідомив цій особі про зміну раніше повідомленої підозри у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України, на підозру у вчиненні злочину, передбаченого ст. 128 КК України, та направив обвинувальний акт до суду за цією статтею. Вироком місцевого суду особу засуджено за ст. 128 КК України до покарання у виді обмеження волі на строк 1 рік. Разом із тим санкція ст. 128 КК України не передбачає призначення покарання у виді позбавлення волі, тому відповідно вчинення обвинуваченим цього злочину згідно з ч. 1 ст. 537 КПК України та ст. 2 Європейської конвенції про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року не тягне за собою видачі останнього. Місцевий суд не мав права постановляти обвинувальний вирок щодо особи за ст. 128 КК України, оскільки вона не видавалася та не могла бути видана для притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин. Натомість за наявності підстав для закриття судом провадження у кримінальній справі його не було закрито, що відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 412 КПК України є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та потягло скасування вироку місцевого суду¹.

Водночас компетентний орган іноземної держави, що видала особу, за запитом центрального органу України може надати згоду на притягнення такої особи до кримінальної відповідальності або виконання вироку суду за злочин, учинений цією особою до її видачі.

Потребує згоди держави, що видала особу, наступна перевидача такої особи третій державі.

Під час вирішення питання про видачу в Україну особа може надати згоду на її видачу (екстрадицію) та відмовитися від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності, про що має бути зроблене відповідне повідомлення компетентним органом іноземної держави (п. 9 ч. 1 ст. 581 КПК України).

¹ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13.11.2018 р. у справі № 509/1123/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77911231> (дата звернення: 01.02.2023). *Порушення спеціального правила «конкретності» може тягнути не скасування, а зміну рішення суду. Засудження особи за вчинення нею до її видачі (екстрадиції) іншого злочину, не зазначеного у запиті про видачу, за відсутності згоди компетентного органу іноземної держави, що видала особу, ставить під сумнів законність таких судових рішень. Таке порушення можливо усунути шляхом зміни відповідного судового рішення про засудження особи (вироку суду першої інстанції, ухвали суду апеляційної інстанції) із виключенням з нього застосування положень ст. 71 КК України.* Див.: Постанова ККС ВС від 19.06.2018, справа № 2001/3891/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74895508>

Відповідно до пп. «б» п. 1 ст. 14 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року та ч. 3 ст. 66 Мінської конвенції 1993 року, обмеження, вказані в частині першій коментованої статті, не застосовуються якщо видана особа, маючи можливість залишити територію держави, якій вона була видана, не зробила цього впродовж 45 днів (один місяць – за Мінською конвенцією 1993 року) після її остаточного звільнення або, залишивши цю територію, знову туди повернулася. У вказаний строк не зараховується час, протягом якого видана особа не могла покинути територію запитуючої держави не з власної вини.

33.5 Особливості затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України. Застосування та припинення тимчасового арешту або запобіжних заходів до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України

До особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України, якщо вона перебуває в Україні, можуть бути застосовані такі заходи з забезпечення екстрадиційного провадження: затримання; тимчасовий арешт; екстрадиційний арешт; запобіжні заходи, не пов'язані із триманням під вартою.

Затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 582 КПК України)

Підставою затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України, є достатні дані, що вказують на вчинення цією особою кримінального правопорушення за межами України та її розшук іноземною державою у зв'язку з вчиненням такого правопорушення.

Право на застосування вказаного заходу процесуального примусу надано уповноваженим службовим особам – особам, яким законом надано право здійснювати затримання (див. ст. 207 КПК України).

Затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, здійснюється в порядку, визначеному ст.ст. 206 та 208 КПК України за певними особливостями, визначеними ст. 582 КПК України. Так, про кожен випадок затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України, уповноважена особа зобов'язана скласти протокол із зазначенням підстави, мотивів, дня, години, року, місяця, місця затримання, пояснень затриманого, часу складання протоколу, про роз'яснення затриманій особі в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 29 КПК України, права мати побачення із захисником з моменту затримання.

Протокол підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу з переліком прав та обов'язків негайно вручається затриманому.

Про вказане затримання негайно інформуються:

– прокурор, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання (до відповідного повідомлення прокурору, яке повинно містити докладну інформацію щодо підстав та мотивів затримання, додається копія протоколу затримання) (ч. 2 ст. 582 КПК України);

– близькі родичі, члени сім'ї чи інші особи за вибором затриманого (п. 3 ч. 1 ст. 581 КПК України);

– обласна прокуратура (її негайно інформує прокурор, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання);

– Міністерство закордонних справ України, якщо затримано громадянина іноземної держави (інформує обласна прокуратура) (ч. 5 ст. 582 КПК України);

– відповідний центральний орган України (інформує обласна прокуратура протягом 60 годин після затримання) (ч. 4 ст. 582 КПК України);

– компетентний орган іноземної держави (інформує центральний орган України протягом трьох днів після отримання відповідного повідомлення від обласної прокуратури) (ч. 4 ст. 582 КПК України).

Прокурор, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання, негайно після отримання повідомлення про затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України, зобов'язаний перевірити законність затримання особи (зокрема встановити підстави затримання особи та відсутність обставин, за яких видача (екстрадиція) не здійснюється)*.

КПК України встановлює дві підстави негайного звільнення затриманої особи: а) якщо протягом 60 годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про застосування тимчасового або екстрадиційного арешту; б) встановлено обставини, за наявності яких видача (екстрадиція) не здійснюється (ч. 6 ст. 582 КПК України).

Тимчасовий арешт (ст. 583 КПК України)

Тимчасовий арешт може бути застосовано слідчим суддею до затриманої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України, строком до 40 діб або інший встановлений відповідним міжнародним договором України строк** до надходження запиту

* Для здійснення вказаної перевірки прокурор має право витребувати від уповноваженої особи матеріали, що стали підставою для затримання, які негайно йому надсилаються.

**Наприклад, ч. 1 ст. 62 Мінської конвенції 1993 року встановлено строк – один місяць

про видачу такої особи. Продовження строку тимчасового арешту законом не передбачено.

До відповідного клопотання прокурора про застосування тимчасового арешту додаються: протокол затримання особи; документи, що містять дані про вчинення особою злочину на території іноземної держави та обрання щодо неї запобіжного заходу компетентним органом іноземної держави¹; документи, що підтверджують особу затриманого; письмова заява затриманої особи про згоду на її видачу (екстрадицію), в якій особа може зазначити про відмову від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності (в разі наявності такої письмової заяви)*.

За результатами розгляду слідчий суддя постановляє ухвалу про: 1) застосування тимчасового арешту; 2) відмову в застосуванні тимчасового арешту, якщо для його обрання немає підстав; 3) затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію) та застосування екстрадиційного арешту; 4) затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію), відмови особи від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності та застосування екстрадиційного арешту; 5) застосування тимчасового арешту та відмову у затвердженні згоди особи на її видачу (екстрадицію).

Ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Надходження запиту про видачу особи (екстрадицію) до закінчення призначеного їй слідчим суддею строку тимчасового арешту є підставою для звернення прокурора до слідчого судді із клопотанням про застосування екстрадиційного арешту, у зв'язку з чим ухвала слідчого судді про застосування тимчасового арешту втрачає юридичну силу з моменту винесення судом ухвали про застосування екстрадиційного арешту щодо цієї особи.

¹ Відсутність у додатках до клопотання прокурора документа про обрання щодо затриманого запобіжного заходу компетентним органом Турецької Республіки стало підставою для відмови в застосуванні тимчасового арешту. Див.: Ухвала Львівського апеляційного суду від 09.08.2021 р. у справі № 465/5429/21. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/98984570> (дата звернення: 01.02.2023).

* Закон не визначає форму та зміст заяви особи, щодо якої вирішується питання про застосування тимчасового арешту. Така заява може бути викладена у формі пояснень особи щодо підстав її затримання (вчинення злочину за межами України та розшуку іноземною державою), а також наявності обставин, що можуть перешкоджати її видачі.

Екстрадиційний арешт (ст. 584 КПК України)

Екстрадиційний арешт є запобіжним заходом у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи.

Приводом для звернення прокурора до слідчого судді з клопотанням про екстрадиційний арешт особи є доручення (звернення) центрального органу, що видається після надходження запиту компетентного органу іноземної держави. До відповідного клопотання прокурора додаються: копія запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи (екстрадицію), засвідчена центральним органом; документи про громадянство особи; наявні матеріали екстрадиційної перевірки.

Слідчий суддя повинен перевірити наявність запиту та відповідних документів, визначених договором, на підставі яких вирішується питання про екстрадицію, а також відсутність обставин, що перешкоджають видачі (наприклад, ст.ст. 2, 3, 6, 10, 11 Європейської конвенції про видачу 1957 року). При розгляді клопотання слідчий суддя не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, щодо якої надійшов запит про видачу.

За результатами розгляду клопотання прокурора слідчий суддя постановляє ухвалу про: 1) застосування екстрадиційного арешту; 2) затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію) та застосування екстрадиційного арешту; 3) затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію), відмови особи від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності та застосування екстрадиційного арешту; 4) застосування екстрадиційного арешту та відмову у затвердженні згоди особи на її видачу (екстрадицію); 5) відмову в застосуванні екстрадиційного арешту, якщо для його обрання немає підстав. Ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Законом передбачена періодична перевірка не рідше 1 разу на 2 місяці слідчим суддею за клопотанням прокурора у разі наявності підстав для подальшого тримання особи під вартою або її звільнення.

Максимальний строк екстрадиційного арешту не може перевищувати 12 місяців.

Застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою (ст. 585 КПК України)

За наявності обставин, які гарантують запобігання втечі особи та забезпечення у подальшому її видачі, враховуючи обставини, зазначені в ч. 2 ст. 585 КПК України, слідчий суддя може обрати щодо такої особи запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою (екстрадиційним арештом).

Під час вирішення питання про можливість застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою, слідчий суддя обов'язково враховує:

- відомості про ухилення особи від правосуддя та дотримання нею умов, за яких відбулося звільнення її з-під варти під час цього або інших кримінальних проваджень¹;

- тяжкість покарання, що загрожує особі в разі засудження, з огляду на обставини, встановлені під час заявленого кримінального правопорушення, положень закону України про кримінальну відповідальність і усталеної судової практики;

- вік і стан здоров'я особи, видача якої запитується;

- міцність соціальних зв'язків особи, разом наявність у неї родини та утриманців².

У разі, якщо особою порушено умови обраного запобіжного заходу слідчий суддя за клопотанням прокурора має право постановити ухвалу про зміну запобіжного заходу на більш суворий – екстрадиційний арешт (ст. 585 КПК України).

Тимчасовий арешт або запобіжний захід припиняються, якщо 1) центральний орган України в передбачені міжнародним договором України строки не отримав запит про видачу особи (екстрадицію); 2) під час екстрадиційної перевірки встановлено обставини, за наявності яких видача особи (екстрадиція) не здійснюється; 3) компетентний орган іноземної держави відмовився вимагати видачу особи; 4) центральним органом України прийнято рішення про відмову у видачі особи (екстрадиції) (ст. 586 КПК України).

¹ Відсутність таких відомостей може бути підкреслена, наприклад, фактом залишення особою території запитуючої держави за відсутності статусу обвинуваченого (Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 27.06.2018 р. у справі № 761/24081/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75345041> (дата звернення: 01.02.2023)) або фактом законного перебування особи на території України, звернень до органів державної влади з заявами та клопотаннями у зв'язку з отриманням відповідного статусу (Ухвала Апеляційного суду Київської області від 13.04.2017 р. у справі № 373/659/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/65982558> (дата звернення: 01.02.2023)).

² Див. аналіз судової практики: Екстрадиція шукачів захисту: не допустити. *Платформа правових консультацій – WikiLegalAid*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Екстрадиція_шукачів_захисту:_не_допустити (дата звернення: 01.02.2023).

33.6 Спрощений порядок видачі осіб з України

Екстрадиційне провадження може тривати місяцями, а іноді роками, що впливає і на стан дотримання прав особи, видача якої запитується, і на оперативність кримінального провадження. Тому і у відповідних міжнародних договорах, і в КПК України поряд зі звичайним (загальним) порядком видачі особи визначено диференційований, а саме спрощений порядок видачі осіб, специфічною метою якого є спрощення та пришвидшення процедури видачі в разі, якщо така особа погоджується на видачу¹.

Процесуальна форма спрощеного порядку видачі осіб з України містить комплекс процесуальних дій і рішень, спрямованих на забезпечення видачі особи (екстрадиції) у максимально короткі строки на підставі її заяви про її згоду на видачу із забезпеченням дотримання прав такої особи. Такий процесуальний порядок включає: (i) повідомлення особи про право звертатися з проханням про застосування спрощеного порядку видачі (здійснюється при затриманні цієї особи); (ii) роз'яснення особі порядку подання заяви про її згоду на видачу; (iii) оформлення в присутності заявника вказаної заяви особи; (iv) затвердження (або відмова у затвердженні) слідчим суддею згоди особи на видачу; (v) розгляд заяви центральним органом України та прийняття рішення про можливість застосування спрощеного порядку видачі; (vi) фактична передача особи.

Слідчий суддя відмовляє у затвердженні згоди особи на видачу у спрощеному порядку якщо: особу видано на момент розгляду заяви про надання згоди на видачу з України у спрощеному порядку та надано відповідні документи; достатньо підстав, які свідчать про недобровільність згоди, наданої особою; особа в судовому засіданні відмовилася від раніше наданої згоди, якщо встановлені обставини, що перешкоджають видачі (ст. 589 КПК України), а також за існування обставин, що перешкоджають застосуванню спрощеного порядку (1) у разі притягнення особи до кримінальної відповідальності чи відбування особою покарання на території України; 2) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що особа, стосовно якої розглядається питання про видачу (екстрадицію), є громадянином України; 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що видача (екстрадиція) зазначеної особи може суперечити інтересам національної безпеки України (ч. 9 ст. 588 КПК України)).

Закон визначає коло інформації, яку центральний орган повинен зібрати для того, щоб розглянути питання про видачу особи у спрощеному

¹ Бортницька В. В. Спрощений порядок видачі осіб з України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2020. С. 12.

порядку (ч. 6 ст. 588 КПК України), а також обставини, які виключають видачу особи у спрощеному порядку (ч. 9 ст. 588 КПК України).

Прискорення процедури видачі відбувається через те, що екстрадиційна перевірка може не проводитися в повному обсязі (необхідний обсяг екстрадиційної перевірки у випадку спрощеного порядку видачі особи з України визначає прокурор, що діє за дорученням центрального органу України); розгляд згоди на видачу особи відбувається одночасно з вирішенням питання про тимчасовий арешт, при цьому слідчий суддя відмовляє у застосуванні тимчасового арешту і за наявності підстав застосовує екстрадиційний арешт (ч. 6 ст. 583 КПК України); заява (згода) про застосування спрощеного порядку видачі після її затвердження слідчим суддею є безповоротною; рішення про видачу особи (екстрадицію) у спрощеному порядку або про відмову у видачі особи (екстрадиції) у спрощеному порядку є остаточним і оскарженню не підлягає; законом передбачено стислі процесуальні строки вчинення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень за спрощеного порядку.

33.7 Рішення за запитом про видачу особи (екстрадицію)

Орган і порядок прийняття рішення за запитом про видачу особи (екстрадицію) відрізняється в кожній державі.

В Україні застосовується диференційований порядок прийняття рішення за запитом:

– *за спрощеним порядком видачі осіб з України*: рішення приймається центральним органом України після одержання ухвали слідчого судді, якою затверджено згоду на видачу, і це рішення є остаточним (ч. 8 ст. 588 КПК України);

– *за загальним порядком видачі осіб з України*: рішення приймається центральним органом України (ст. 590 КПК України), однак рішення про видачу особи (екстрадицію) може бути оскаржене особою, стосовно якої воно прийняте, її захисником чи законним представником до слідчого судді, рішення якого є обов'язковим до виконання (ст. 591 КПК України).

У випадку застосування загального порядку видачі особи з України, після вивчення матеріалів екстрадиційної перевірки центральний орган України приймає рішення* про видачу особи (екстрадицію)

* Рішення про видачу особи (екстрадицію) або відмову у видачі (екстрадиції) приймається у формі постанови Генерального прокурора, його заступника, іншого уповноваженого прокурора (зокрема начальника Департаменту міжнародно-

або відмову у видачі (екстрадиції) іноземній державі. Про прийняте рішення повідомляється зі врученням копії рішення особі, щодо якої воно було прийнято, а також компетентному органу іноземної держави.

За своїм правовим характером обставини, що виключають видачу, можуть бути (залежно від їх формулювання у міжнародному договорі про видачу) імперативними (обов'язковими до застосування) або дискреційними (застосування яких залежить від розсуду центрального органу запитуваної держави).

У видачі особи іноземній державі відмовляється у разі, якщо:

1) особа, стосовно якої надійшов запит про видачу, відповідно до законів України на час прийняття рішення про видачу (екстрадицію) є громадянином України;

2) злочин, за який запитано видачу, не передбачає покарання у виді позбавлення волі за законом України;

3) закінчилися передбачені законом України строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності або виконання вироку за злочин, за який запитано видачу;

4) компетентний орган іноземної держави не надав на вимогу центрального органу України додаткових матеріалів або даних, без яких неможливе прийняття рішення за запитом про видачу (екстрадицію);

5) видача особи (екстрадиція) суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України;

6) є обґрунтовані підстави вважати, що видача особи (екстрадиція) суперечить інтересам національної безпеки України;

7) наявні інші підстави, передбачені міжнародним договором України (ч. 1 ст. 589 КПК України).

Окрім того, відповідно до ч. 2 ст. 589 КПК України, особа, якій надано статус біженця, статус особи, яка потребує додаткового захисту, або надано тимчасовий захист в Україні, не може бути видана державі, біженцем з якої вона визнана, а також іноземній державі, де її здоров'ю, життю або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання (релігії), національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, окрім випадків, передбачених міжнародним договором України.

правового співробітництва Офісу Генерального прокурора), чи у формі наказу Мін'юсту на підставі висновку структурного підрозділу, відповідального за виконання міжнародних договорів України з питань кримінального судочинства (див. п.п. 13, 14 розділу V Інструкції № 2599/5).

Відповідно до Європейської конвенції 1957 року, видача не здійснюється (імперативні обставини), якщо:

– правопорушення, у зв'язку з яким вона запитується, розглядається запитуваною Стороною як політичне правопорушення або правопорушення, пов'язане з політичним правопорушенням, або якщо запитувана Сторона має достатньо підстав вважати, що запит про видачу правопорушника за вчинення звичайного кримінального правопорушення був зроблений з метою переслідування або покарання особи на підставі її раси, релігії, національної належності чи політичних переконань або що становище такої особи може бути зашкоджене з будь-якої з цих причин (убивство або замах на вбивство глави держави або члена його сім'ї не вважається політичним правопорушенням) (ст. 3);

– правопорушення передбачене військовим правом і не є правопорушенням за звичайним кримінальним правом (ст. 4);

– щодо правопорушення була проголошена амністія в запитуваній державі і за яке ця держава мала компетенцію переслідувати згідно з її кримінальним законодавством (ст. 4 Додаткового протоколу 1978 року).

Відповідно до Європейської конвенції 1957 року, у видачі може бути відмовлено (дискреційні обставини), якщо¹:

– правопорушення за законодавством запитуваної держави вважається вчиненим повністю або частково на її території або в місці, яке розглядається як її територія (ст. 7);

– компетентні органи запитуваної держави переслідують особу у зв'язку із правопорушенням (правопорушеннями), за яке вимагається видача (ст. 8);

– компетентні органи запитуваної держави проголосили остаточне рішення щодо відповідної особи у зв'язку із правопорушенням (правопорушеннями), за яке вимагається видача (правило *non bis in idem*) (ст. 9);

– особа, видача якої запитується, за станом здоров'я не може бути видана без шкоди її здоров'ю².

При відмові у видачі має враховуватися практика Європейського суду з прав людини чи інших юрисдикційних органів, інформація про ситуацію в державі, отриману від органів з прав людини ООН, Ради Європи (Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Ради ООН

¹ Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1957 рік, Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції : Закон України від 16 січня 1998 року № 43/98-ВР.

² Ухвала слідчого судді Малиновського районного суду м. Одеси від 20.02.2015 р. у справі № 521/2306/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/45093836> (дата звернення: 01.02.2023).

з прав людини, Комісара Ради Європи з прав людини та інших). Водночас можуть бути також використані матеріали, підготовлені іноземними урядовими органами, українськими, іноземними чи міжнародними неурядовими правозахисними організаціями. У разі відмови у видачі через мотиви громадянства та наявності статусу біженця або з інших підстав, що не виключають здійснення кримінального провадження, центральний орган України інформує компетентний орган іноземної держави про можливість звернутися з клопотанням про здійснення досудового розслідування щодо цієї особи на території України¹.

33.8 Процесуальний порядок оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію)

Рішення центрального органу України про видачу особи (екстрадицію) може бути оскаржено особою, стосовно якої воно прийняте, її захисником чи законним представником до слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого така особа тримається під вартою, а якщо до особи застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, – до слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого розташований відповідний центральний орган України (ч. 1 ст. 591 КПК України), крім рішення про видачу особи (екстрадицію) у спрощеному порядку, яке є остаточним і оскарженню не підлягає (ч. 8 ст. 588 КПК України).

Розгляд скарги здійснюється слідчим суддею протягом п'яти днів із дня її надходження до суду за участю прокурора, який проводив екстрадиційну перевірку особи, щодо якої прийнято рішення про видачу, її захисника чи законного представника, якщо він бере участь у провадженні.

Предметом оскарження та судової перевірки є законність і обґрунтованість рішення про видачу особи, зокрема відсутність обставин, що перешкоджають видачі, екстрадиційність злочину, за вчинення якого запитується видача. Як і при розгляді клопотань про застосування тимчасового чи екстрадиційного арешту, при розгляді скарги слідчий суддя не досліджує питання про винуватість і не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, щодо якої надійшов запит про видачу (екстрадицію).

За результатами розгляду слідчий суддя виносить ухвалу, якою:

- 1) залишає скаргу без задоволення;
- 2) задовольняє скаргу і скасовує рішення про видачу (екстрадицію).

¹ Див. п.п. 11, 12 розділу V Інструкції № 2599/5.

Доволі часто слідчі судді скасовують рішення про видачу особи (екстрадицію) через його передчасність.

21 січня 2021 року слідчий суддя Шевченківського районного суду м. Києва задовольнив скаргу захисників особи, щодо якої запитувалася видача, і скасував постанову начальника Департаменту міжнародно-правового співробітництва Офісу Генерального прокурора про видачу громадянина Французької Республіки до Федеративної Республіки Нігерія, для притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів на тій підставі, що рішення про видачу прийняте передчасно. Зокрема, слідчий суддя зазначив на необхідності перевірки та з'ясування обставин звернення громадянина Франції до Державної міграційної служби України з заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, яка на момент прийняття оскаржуваного рішення не розглянута, що може вказувати на існування обставин, передбачених ч. 2 ст. 589 КПК України і слугувати підставою для відмови у видачі особи¹.

Ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку прокурором, особою, щодо якої прийнято рішення, її захисником чи законним представником. Подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили та її виконання.

Ухвала суду апеляційної інстанції може бути оскаржена в касаційному порядку лише прокурором з мотивів неправильного застосування судом норм міжнародних договорів України, якщо скасування рішення про видачу (екстрадицію) перешкоджає подальшому провадженню щодо особи, видача якої запитувалася іноземною державою.

Так, Верховний Суд відмовив у задоволенні касаційної скарги першого заступника керівника Київської обласної прокуратури на ухвалу Київського апеляційного суду, якою залишено без змін ухвалу слідчого судді Печерського районного суду про задоволення скарги захисника особи, видача якої запитувалася, та про скасування постанови Генерального прокурора про видачу (екстрадицію) особи до російської федерації для притягнення до кримінальної відповідальності. Прокурор посилався на те, що суд апеляційної інстанції не правильно дійшов висновку про те, що звернення особи до органів ДМС України про визнання останнього біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, є підставою для скасування постанови про його видачу, оскільки відповідно

¹ Ухвала Слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 21.01.2021 р. у справі № 761/881/21. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/94627732> (дата звернення: 01.02.2023).

до норм Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року та Мінської конвенції 1993 року не передбачено такої підстави для відмови у видачі, як наявність статусу біженця в особі, видача якої запитується, а тим більше намірів отримати такий статус, як у випадку цього екстрадиційного провадження. Верховний Суд зазначив, що приймаючи рішення про можливість екстрадиції, Україна як запитувана Держава може зіштовхнутися з конфліктом зобов'язань (з одного боку, обов'язку провести екстрадицію, що випливає з двосторонньої чи багатосторонньої угоди про екстрадицію, стороною якої є Україна і запитуюча держава, а з іншого, Україна як запитувана Держава пов'язана своїми зобов'язаннями щодо невидворення відповідно до міжнародного права стосовно біженців і прав людини, що виключає екстрадицію біженця чи шукача притулку в Державу, що подає запит). У таких ситуаціях відповідно до усталеної міжнародної практики заборона на видачу особи за міжнародним правом щодо біженців і прав людини має переважну силу перед зобов'язанням провести екстрадицію. При цьому пріоритет зобов'язань з прав людини не залежить від наявності конкретних положень про це в договорі, яким устанавлюється зобов'язання про екстрадицію. Скоріше, перевага цих зобов'язань перед зобов'язаннями за договорами про екстрадицію обумовлена їхньою правовою природою і місцем в ієрархії міжнародного правопорядку¹.

33.9 Фактична передача особи та відстрочка передачі

Центральний орган України після набрання чинності рішенням про видачу (екстрадицію) надає відповідні доручення (направляє звернення) компетентним органам України², з метою фактичної передачі особи, щодо якої прийнято це рішення. Водночас з компетентним органом запитуючої держави узгоджується дата і місце на державному кордоні України для здійснення приймання-передавання вказаної особи.

¹ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27.05.2021 р. у справі № 757/23964/20-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/97315657> (дата звернення: 01.02.2023).

² Тимчасово до визначення на законодавчому рівні іншого суб'єкта виконання відповідних функцій Національна гвардія України продовжує здійснювати конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі під час їх екстрадиції (п. 3-1 розділу VIII Закону України «Про Національну гвардію»).

Передача особи має бути здійснена протягом п'ятнадцяти днів з дати, встановленої для її передачі (ч. 2 ст. 593 КПК України). Цей строк може бути продовжено центральним органом України до тридцяти днів, після чого особа підлягає звільненню з-під варти. Якщо компетентний орган іноземної держави з незалежних від нього обставин не може прийняти таку особу, центральний орган України встановлює нову дату передачі у вказані строки.

Під час фактичної передачі особи компетентний орган іноземної держави інформується про строк перебування її під вартою в Україні, оскільки за міжнародними договорами і національним законодавством вказана особа може мати право на зарахування вказаного строку у строк покарання, як це, наприклад, передбачено ст. 577 КПК України.

Аналогічно вирішується питання про доставлення до установ системи виконання покарань особи, щодо якої компетентним органом іноземної держави прийнято рішення про видачу в Україну, яке забезпечується компетентними органами України за дорученням (зверненням) центрального органу України.

Окрім того, КПК України передбачає, що після прийняття рішення про видачу особи (екстрадицію) центральний орган України може відстрочити фактичну передачу особи до іноземної держави у разі, якщо:

1) особа, щодо якої прийнято рішення про видачу (екстрадицію), притягається до кримінальної відповідальності або відбуває покарання у виді позбавлення чи обмеження волі за інший злочин на території України – до закінчення досудового розслідування або судового провадження, відбуття покарання чи звільнення від покарання з будь-яких законних підстав;

2) особа, щодо якої надійшов запит про видачу, тяжко хворіє і за станом здоров'я не може бути видана без шкоди її здоров'ю – до її видужання.

Рішення про відстрочення фактичної передачі особи до іноземної держави приймає центральний орган, про що інформує запитувану державу та дає доручення обласній прокуратурі забезпечити нагляд за процесом відбування особою покарання або проконтролювати хід її лікування.

Контрольні питання

1. Як можна визначити поняття «видача осіб (екстрадиція)».
2. За якими ознаками видача осіб (екстрадиція) відрізняється від передачі осіб Міжнародному кримінальному суду, передачі засуджених осіб, передачі осіб за європейським ордером про арешт?

3. Яке значення має видача осіб (екстрадиція) для здійснення кримінального провадження?
4. Назвіть спеціальні принципи екстрадиції, вкажіть їх основний зміст і значення для екстрадиції.
5. За якими підставами та на які види можна класифікувати екстрадицію?
6. Що може бути правовою основою видачі осіб (екстрадиції)?
7. Хто є суб'єктами екстрадиційного процесу?
8. У чому особливості забезпечення прав особи, видача якої запитується?
9. Які повноваження центральних органів України з питань екстрадиції?
10. Назвіть елементи (частини), з яких складається екстрадиційне провадження.
11. Які є засоби забезпечення екстрадиційного провадження?
12. У чому відмінність затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України, від затримання підозрюваного?
13. За якими ознаками відрізняється тимчасовий арешт від екстрадиційного арешту?
14. Яке призначення та зміст екстрадиційної перевірки?
15. В чому особливості спрощеного порядку видачі особи (екстрадиції)?
16. Назвіть підстави відмови в екстрадиції особи.
17. Чи може бути оскаржене рішення про видачу особи (екстрадицію), в які строки, якому органу, який порядок розгляду та вирішення такої скарги та чи є таке рішення остаточним?
18. Як здійснюється фактична передача особи?
19. За якими підставами може бути відстрочена видача?

Рекомендована література

1. Березняк В. Функції та принципи інституту екстрадиції: поняття і ознаки. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія «Право». 2014. № 2. С. 320–325.
2. Березняк В. С. Сучасні погляди на поняття «екстрадиція» у науці кримінально-процесуального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Т. 4. С. 374–383.
3. Бойко І. І. Застосування кримінально-процесуального примусу в екстрадиційному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Одеса, 2019. 258 с. URL: <http://dspace.opua.edu.ua/handle/11300/11997> (дата звернення: 01.02.2023).
4. Бортницька В. В. Спрощений порядок видачі осіб з України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 210 с. URL: http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/5a0/dis_Bortnitskaya%20V.%20V..pdf (дата звернення: 01.02.2023).

5. Виноградова О. І. Видача (екстрадиція) осіб, які вчинили злочини. *Адвокат*. 1999. № 1. С. 13–14.
6. Гловюк І. В. Проблемні питання тлумачення ч. 4 ст. 590 КПК України. *Засади функціонування кримінальної юстиції* : зб. тез Міжнародно-науково-практ. конф. (м. Хмельницький, 14 трав. 2021 р.). Хмельницький, 2021. С. 27–30.
7. Гузела М. Проблема розшуку підозрюваного у процесі кримінального провадження: деякі аспекти міжнародного співробітництва. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 855. С. 487–493.
8. Задоя К. П. Проблеми гармонізації та застосування положень Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Вісник Вищої Ради юстиції*. 2013. № 3 (15). С. 56–73.
9. Зелинская Н. А. Международные преступления и международная преступность. Одесса : Юрид. літ., 2006. 568 с.
10. Зуев В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2017. 204 с.
11. Ляшук О. М. Міжнародний розшук як одна із форм міжнародного співробітництва держав. *Право і суспільство*. 2014. № 4. С. 282–287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_4_49 (дата звернення: 01.02.2023).
12. Максимів Л. В. Перевірка обставин, що можуть перешкоджати видачі особи (екстрадиційна перевірка): деякі проблемні аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія Юридична. 2013. Вип. 4. С. 367–376. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvlduvs_2013_4_41.pdf (дата звернення: 01.02.2023).
13. Максимів Л. В. Перевірка обставин, що можуть перешкоджати видачі особи (екстрадиційна перевірка): деякі проблемні аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія Юридична. 2013. Вип. 4. С. 367–376.
14. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження : наук.-практ. посібник / Є. М. Блажівський, І. М. Козьяков, О. М. Толочко та ін. ; за заг. ред. Л. О. Фролової. Київ : Алерта, 2013. 348 с.
15. Міжнародне співробітництво у сфері кримінального провадження за законодавством України та Республіки Молдова : навч. посіб. / В. С. Березняк та ін. Київ : Альперта, 2020. 310 с.
16. Міжнародний розшук та видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення : навч. посіб. / І. В. Басиста, В. І. Галаган, О. М. Калачова, Л. В. Максимів. Київ : УкрДГРІ, 2016. 277 с.
17. Нестеренко С. С. Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції : монографія. Одеса : Фенікс, 2011. 192 с.

18. Попко В. В. Видача особи (екстрадиція) у транснаціональному кримінальному праві. *Evropský politický a právní diskurz*. 2019. Т. 6. № 3. С. 20–28.
19. Свистуленко М. П. Екстрадиція в правовій системі України: основні кримінально-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 237 с.
20. Смирнов М. І. Щодо розмежування процедур видачі і передачі осіб в практиці міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Одеса : Юрид. л-ра, 2007. Вип. 32. С. 301–307.
21. Сторожик Я. Б. Поняття, підстави та процесуальний порядок застосування екстрадиційного арешту для забезпечення видачі особи. *Митна справа*. 2015. № 3 (2). С. 83–88.
22. Фрич В. І. Проблемні питання міжнародного співробітництва під час видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції). *Наше право*. 2015. № 1. С. 80–84.
23. Черноус Ю. Видача особи (екстрадиція) у кримінальному провадженні щодо злочинів міжнародного характеру. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. Т. 1. С. 143–150.
24. Шибіко І. Видача особи (екстрадиція) і завдання кримінального судочинства України. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. Юридичні науки. 2010. № 85. С. 14–18.
25. Manual on mutual legal assistance and extradition. Vienna : UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME, 2012. 116 p. URL: https://www.unodc.org/documents/organized-crime/Publications/Mutual_Legal_Assistance_Ebook_E.pdf, пос.: https://www.unodc.org/documents/organized-crime/Publications/Mutual_Legal_Assistance_Ebook_R.pdf (date of access: 01.02.2023).

Тема 34

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ПОРЯДКУ ПЕРЕЙНЯТТЯ

- 34.1 *Поняття, завдання та зміст кримінального провадження у порядку перейняття*
- 34.2 *Порядок і умови перейняття кримінального провадження від іноземних держав*
- 34.3 *Порядок кримінального провадження, що перейняте від іншої держави*
- 34.4 *Порядок і умови передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави*
- 34.5 *Наслідки передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави*

34.1 Поняття, завдання та зміст кримінального провадження у порядку перейняття

Перейняття кримінального провадження (ще називають передача кримінального провадження, кримінальних справ, передача/перейняття, здійснення кримінального переслідування) є однією із форм спільного судочинства в межах міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Спільні форми судочинства обумовлені неможливістю здійснення конкретного кримінального провадження лише правовими засобами однієї держави або епізодичним використанням правових засобів іншої держави (через міжнародну правову допомогу або видачу особи). Спільні форми здійснення судочинства пов'язані з більш тісним співробітництвом між державами, що виражається в передачі/перейнятті кримінального провадження загалом або у створенні спільних слідчих груп¹.

¹ Див.: щодо розширення кола учасників спільної слідчої групи з розслідування ймовірних тяжких міжнародних злочинів в Україні: Romania becomes seventh member of joint investigation team on alleged core international crimes committed in Ukraine. Eurojust. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/news/romania-becomes-seventh-member-joint-investigation-team-alleged-core-international-crimes> (date of

Переїняття кримінального провадження потрібно розглядати як *інститут* (систему норм міжнародного та національного права, що регулюють відносини з переїняття кримінального провадження), як *окремиї акт* передачі провадження до юрисдикції іншої держави, та як *певну кримінальну процесуальну процедуру* – додаткове (допоміжне) провадження¹, метою якого є створення додаткових умов для забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та виконання завдань кримінального провадження.

КПК України визначає переїняття кримінального провадження як «здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені на території іншої держави, за її запитом» (п. 3 ч. 1 ст. 541).

Це визначення містить вказівку на два спрямування (різновиди) додаткового провадження, а саме з передання та переїняття кримінального провадження:

1) передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави з відповідним запитом (клопотанням) (ст.ст. 599–601 КПК України);

2) переїняття кримінального провадження від іноземної держави за її запитом (клопотанням) (ст.ст. 595–598 КПК України).

Історично інститут переїняття кримінального провадження виник із практики видачі особи (екстрадиції) та пов'язаний із дією принципу *aut dedere aut judicare* («видай або суди»), який зобов'язує держави в разі відмови ними у видачі певної особи для притягнення до кримінальної відповідальності, здійснити кримінальне переслідування такої особи. Однак сучасна потреба в переїнятті кримінального провадження пов'язується не лише з відмовами у видачі переслідуваних осіб, а й з іншими потребами практичного характеру (наприклад, більшою функціональною спроможністю правоохоронної і судової системи, що переїмає кримінальне

access: 01.02.2023); щодо особливостей розслідування злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу MH17: Угода між Україною та Королівством Нідерланди про Міжнародну місію захисту розслідування : Угода України від 28.07.2014 р. : станом на 14 лип. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_039#Text (дата звернення: 02.03.2023). Угода між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародне правове співробітництво щодо злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу MH17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року : Угода України від 07.07.2017 р. : станом на 12 лип. 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_002-17#Text (дата звернення: 01.02.2023).

¹ Див.: Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. С. 338–339.

провадження; через знаходження на її території більшості доказів; з інших причин, які можуть зазначатися у відповідному міжнародному договорі*).

Правову основу перейняття кримінального провадження в Україні становлять міжнародні договори України (двосторонні, багатосторонні, наприклад, Європейська конвенція про передачу провадження в кримінальних справах 1972 року, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року тощо), закони України, якими Верховна Рада України надала згоду на обов'язковість цих договорів, КПК України (зокрема, норми Глави 45), підзаконні нормативно-правові акти¹.

Спеціальними принципами перейняття кримінального провадження, які закріплені і в нормах міжнародних договорів, і в національному законодавстві, зокрема України, є: принцип взаємності; принцип подвійної кримінальності. Принцип подвійної кримінальності, по-перше, вимагає наявності кримінального правопорушення як необхідної умови кримінальної відповідальності, а, по-друге, діяння, за яким запитується перейняття провадження, має бути кваліфіковане як кримінальне правопорушення за законодавством і запитуючої, і запитуваної держав (ст.ст. 6, 7 Європейської конвенції про передачу провадження в кримінальних справах 1972 року²). Наприклад, Договір між Україною і Республікою

* У ситуації з розслідуванням злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року, кримінальну юрисдикцію щодо якого мали одразу декілька держав: Австралія, Королівство Бельгія, Малайзія, Королівство Нідерландів і Україна, однак вони вирішили, «що в інтересах належного відправлення правосуддя зосереджуватиме переслідування та засудження за злочини, пов'язані зі збиттям літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній, у Королівстві Нідерландів» (преамбула Угоди між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародне правове співробітництво щодо злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року від 07.07.2017).

¹ Наприклад, відомчі інструкції, що визначають рух відповідних клопотань про перейняття. Див.: Про затвердження Інструкції про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги, видачі правопорушників (екстрадиції), передачі (прийняття) засуджених осіб, виконання вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні під час судового провадження : Наказ М-ва юстиції України від 19.08.2019 р. № 2599/5 (станом на 9 січ. 2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-19#Text> (дата звернення: 01.02.2023) (далі – Інструкція № 2599/5).

² Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах (ETS № 73) : Конвенція Ради Європи від 15.05.1972 р. № ETS № 73 : станом на 22 верес. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008#Text (дата звернення: 01.02.2023).

Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах 1993 року¹ зазначає, що його сторони можуть подавати клопотання про перейняття кримінального переслідування також у зв'язку з такими порушеннями права, які згідно з законодавством запитуючої Договірної Сторони є злочином, а згідно з законодавством запитованої Договірної Сторони – тільки проступком (ч. 2 ст. 54 Договору).

Результатом перейняття кримінального провадження є відмова держави, яка передала кримінальне провадження, від кримінальної юрисдикції щодо злочину, за яким здійснюється кримінальне провадження. А здійснення кримінальної юрисдикції є однією з головних ознак суверенітету держави. Тому міжнародні договори, зокрема Європейська конвенція про передачу провадження в кримінальних справах 1972 року, не покладають на державу зобов'язання відмовитися від юрисдикції та передати провадження іншій державі. Не встановлено також будь-які пріоритети юрисдикції у випадку позитивних конфліктів юрисдикції між двома державами, яка б накладала, наприклад, обов'язок передати кримінальне провадження державі, де знаходиться підозрюваний².

Перейняття кримінального провадження потрібно відрізнити від передачі розслідувань Офісом Прокурора Міжнародного кримінального суду (див. § 36.7 підручника) та відповідне перейняття розслідувань Україною (ст. 620 КПК України).

34.2 Порядок і умови перейняття кримінального провадження від іноземних держав

Приводом для початку процедури (додаткового провадження) з перейняття кримінального провадження є клопотання компетентного органу іншої держави*, яке надійшло до центрального або іншого уповноваженого органу України.

¹ Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах : Договір України від 24.05.1993 р. (станом на 10 січ. 2011 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text (дата звернення: 01.01.2023).

² Див.: CASE OF GÜZELYURLU AND OTHERS v. CYPRUS AND TURKEY. Judgment (Merits and Just Satisfaction) of European Court of Human Rights of 29.01.2019 in no. 36925/07. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189781> (date of access: 01.02.2023). § 253–254.

* Ст. 597 КПК іменує його також запитом.

Провадження з перейняття кримінального провадження зазвичай охоплює такі етапи:

1. Отримання та розгляд клопотання (доручення, запиту) про перейняття (передання) кримінального провадження центральним органом України щодо міжнародної правової допомоги (Офіс Генерального прокурора під час досудового розслідування; НАБУ щодо кримінальних проваджень, які стосуються фінансових та корупційних кримінальних правопорушень; Міністерство юстиції України під час судового провадження) або іншим органом, уповноваженим здійснювати зносини*, впродовж 20 днів із дня його надходження (ч. 1 ст. 596 КПК України). Клопотання перевіряється, зокрема, на відповідність його змісту і форми вимогам відповідного міжнародного договору України, зокрема заявам чи застереженням, зробленим Україною. За результатами розгляду може бути прийнято рішення або про перейняття кримінального провадження, або про відмову.

2. У разі перейняття кримінального провадження Офіс Генерального прокурора² доручає здійснення досудового розслідування відповідному прокурору, про що повідомляє державу, яка надіслала запит. При відмові перейняти кримінальне провадження Офіс Генерального прокурора повертає матеріали відповідним органам іноземної держави з обґрунтуванням підстав відмови (ч.ч. 3, 4 ст. 596 КПК України).

3. Відповідний прокурор спрямовує отримані матеріали до органу досудового розслідування, якому підслідне відповідне кримінальне правопорушення з метою організації досудового розслідування, вносяться відповідні відомості до ЄРДР.

4. Здійснюється кримінальне провадження зі стадії досудового розслідування кримінального провадження з урахуванням особливостей, визначених ст. 598 КПК України та відповідним міжнародним договором України.

5. Коли за кримінальним провадженням набуває законної сили остаточне процесуальне рішення (обвинувальний або виправдувальний вирок, постанова про закриття кримінального провадження або про застосування примусових заходів тощо) компетентному органу запитуючої

* Міжнародним договором України може бути передбачено інший, нецентралізований порядок зносин. У такому випадку повноваження центрального органу України виконує державний орган України, зазначений у такому договорі, або у додатковій угоді до нього чи у законі про ратифікацію.

² У разі перейняття кримінального провадження Міністерством юстиції України, воно передає клопотання з матеріалами до Офісу Генерального прокурора (п. 8 розділу VIII Інструкції № 2599/5).

держави надсилається копія такого рішення (ч. 6 ст. 598 КПК України) та надається інша інформація, передбачена міжнародним договором.

Відповідний міжнародний договір може доповнювати процедуру, визначену КПК України. Наприклад, згідно зі ст. 17 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року, Україна як запитувана держава зобов'язана інформувати підозрювану особу про отримання клопотання про порушення кримінального переслідування, для того, щоб така особа могла подати свої аргументи до прийняття цієї державою рішення стосовно клопотання.

КПК України не містить вимог до форми та змісту іноземного клопотання про перейняття кримінального переслідування, однак вони зазвичай визначаються міжнародним договором, на підставі якого запитується перейняття. Наприклад, ст.ст. 13–15 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року встановлено, що клопотання робиться в письмовій формі та супроводжується оригіналом або засвідченою копією кримінальної справи, а також іншими необхідними документами, а якщо запитувана держава вважає, що інформація, надіслана іншою державою, недостатня для застосування нею цієї Конвенції, вона запитує додаткову інформацію та може встановлювати термін отримання такої інформації.

До умов, з якими пов'язується можливість перейняття Україною кримінального провадження, в якому судовими органами іноземної держави не було ухвалено вирок, належать такі:

1) діяння, якого стосується запит, є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність;

2) особа не може бути видана або у її видачі відмовлено:

– особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є громадянином України і перебуває на її території;

– особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є іноземцем або особою без громадянства і перебуває на території України, а її видача згідно із цим Кодексом або міжнародним договором України неможлива або у видачі відмовлено;

3) запитуюча держава надала гарантії, що у разі ухвалення вироку в Україні особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, не піддаватиметься у запитуючій державі державному обвинуваченню за те ж кримінальне правопорушення (ч. 2 ст. 595 КПК України).

КПК України визначає низку обставин, що виключають (унеможливають) перейняття кримінального провадження:

1) недотримання умов перейняття кримінального провадження, визначених ч. 2 ст. 595 КПК України (щодо умов перейняття)

або міжнародним договором України, на підставі якого запитується перейняття кримінального провадження;

2) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні судом ухвалено виправдувальний вирок;

3) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні судом ухвалено обвинувальний вирок, за яким покарання вже відбуте або виконується;

4) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні закрито кримінальне провадження або її звільнено від відбування покарання у зв'язку з помилуванням або амністією;

5) провадження щодо заявленого кримінального правопорушення не може здійснюватися у зв'язку із закінченням строку давності (ст. 596 КПК України).

Указаний перелік може доповнюватися обставинами, передбаченими відповідним міжнародним договором, на підставі якого запитується перейняття.

Установлення будь-якої із зазначених обставин має наслідком відмову у перейнятті кримінального провадження.

Окрім того, КПК України і міжнародні договори передбачають можливість вжиття тимчасових заходів до отримання клопотання про перейняття кримінального провадження. Так, за клопотанням компетентного органу іншої держави особа, щодо якої буде направлений запит про перейняття кримінального провадження, може триматися під вартою на території України, але не більше ніж 40 діб (ч. 1 ст. 597 КПК України). Якщо після закінчення цього строку запит про перейняття кримінального провадження не надійде, зазначена особа звільняється з-під варти. Розгляд клопотання, прийняття рішення та тримання під вартою здійснюється за правилами тимчасового арешту, що застосовується в екстрадиційному провадженні (ст. 583 КПК України), а отже, така особа повинна бути для цього затримана в порядку, передбаченому ст. 208 КПК України¹.

¹ «Тимчасовий арешт може використовуватись виключно щодо затриманої особи. Отже, для застосування тримання під вартою до особи, щодо якої в подальшому може надійти запит про перейняття провадження, необхідно вчинити процесуальну дію затримання. Процесуальні питання порядку затримання особи, щодо якої буде направлений запит про перейняття провадження, КПК України не регламентовано. Однак, виходячи із загальних засад, таке затримання може бути здійснене виключно з підстав, передбачених ст. 208 КПК України» (Ухвала Полтавського апеляційного суду від 18.01.2021 р. у справі № 554/3560/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/94744351> (дата звернення: 01.02.2023)).

Крім того, для порушення питання про тримання під вартою особи, щодо якої буде направлений запит про перейняття кримінального провадження, необхідне окреме клопотання компетентного органу іншої держави; у ньому обов'язково мають бути зазначені відомості про вчинення особою злочину на території іноземної держави та обрання щодо неї запобіжного заходу компетентним органом іноземної держави. Ст. 27 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року деталізує, що коли запитуюча держава оголошує про свій намір подати клопотання про порушення кримінального переслідування, запитувана держава може на прохання запитуючої держави і згідно з цією Конвенцією вдатися до тимчасового арешту підозрюваної особи: (а) якщо законодавство запитуваної держави дозволяє утримання під вартою за вчинений злочин; і (б) якщо існують підстави вважати, що підозрювана особа зникне або сприятиме знищенню доказів. У проханні про тимчасовий арешт вказується наявність ордеру на арешт або іншого документа такої ж сили, що був виданий відповідно до процедури, передбаченої законодавством запитуючої держави; в ньому також вказується злочин, за який вимагається кримінальне переслідування, дата і місце його вчинення, і воно повинно містити якомога детальніші відомості про підозрювану особу. Прохання також повинно містити стислий виклад обставин справи¹.

¹ В практиці трапляються випадки, які вказують на те, що правоохоронні органи та суди не завжди можуть правильно ідентифікувати природу, правову основу іноземних клопотань та правильний порядок їх вирішення. В одній із справ проти України ЄСПЛ встановив, що на підставі міжнародного ордеру про арешт Чеської Республіки суд спочатку застосував до заявника тимчасовий арешт до 40 діб з метою його екстрадиції, а пізніше той самий суд продовжив строк тримання заявника під вартою до 30 днів відповідно до Конвенції про міжнародну чинність кримінальних вироків, незважаючи на те, що у той самий час Міністерство юстиції Чеської Республіки формально подало запит до Міністерства юстиції України щодо розгляду справи заявника за Європейською конвенцією про передачу проваджень у кримінальних справах. Крім того, Європейська конвенція про міжнародну чинність кримінальних вироків дозволяє затримання строком виключно на 18 днів і не може застосовуватися у відносинах двох цих країн, оскільки Чеська Республіка не є учасницею цієї Конвенції. Вказані порушення стали однією з підстав визнання ЄСПЛ порушення Україною ст. 5(1) КЗПЛ (CASE OF GARKAVYY v. UKRAINE. Judgment (Merits and Just Satisfaction) of European Court of Human Rights of 18.02.2010 in no. 25978/07. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172385> (date of access: 01.02.2023), §§ 70–75).

34.3 Порядок кримінального провадження, що перейняте від іншої держави

Після перейняття кримінального провадження воно здійснюється в Україні відповідно до КПК України, однак із певними особливостями, зокрема щодо допустимості доказів і можливості суду призначати покарання.

Провадження, яке було перейняте з іноземної держави, розпочинається зі стадії досудового розслідування (ч. 1 ст. 598 КПК України).

Слідчий, прокурор України після перейняття кримінального провадження мають право здійснювати будь-які передбачені КПК України процесуальні дії (ч. 3 ст. 598 КПК України). Якщо виникатиме необхідність провести процесуальні дії на території держави, яка передала кримінальне провадження, то такі дії проводяться в порядку, передбаченому для міжнародної правової допомоги.

Своєю чергою, відповідно до ч. 2 ст. 15 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року, запитуюча держава письмово інформує також запитувану державу про всі процесуальні дії та про всі заходи стосовно провадження, які здійснено в запитуючій державі після передачі клопотання. Таке повідомлення супроводжується будь-якими необхідними документами.

За наявності достатніх підстав для повідомлення про підозру воно повинно бути здійснене згідно з законом України про кримінальну відповідальність і в порядку, передбаченому КПК України (ч. 4 ст. 598 КПК України).

Відомості, які містяться в матеріалах, отриманих до перейняття кримінального провадження відповідним органом іншої держави на її території та згідно з її законодавством, можуть бути визнані допустимими під час судового розгляду в Україні, якщо це не порушує засад судочинства, передбачених Конституцією України та КПК України, і вони не отримані з порушенням прав людини і основоположних свобод (ч. 2 ст. 598 КПК України), що вказує на застосування до таких доказів підстав та порядку визнання їх недопустимими, визначеного ст. 87 КПК України. Таким чином, питання щодо допустимості доказів, які містяться у переданих матеріалах кримінального провадження, вирішується судом. Якщо відомості визнані судом допустимими, то вони не потребують легалізації.

І КПК України, і міжнародні договори України встановлюють межі призначення покарання особі, кримінальне провадження стосовно якої перейнято від іноземного компетентного органу. Покарання, що призначається судом, не повинно бути суворішим від покарання, передбаченого законом запитуючої держави за таке ж кримінальне правопорушення (ч. 5 ст. 598 КПК України).

Так, в одній із кримінальних справ суд дійшов до висновку, що обвинувачений є винуватим у вчиненні злочинів, які мали місце, передбачене: ч. 3 ст. 185 КК України (карається позбавленням волі від 3 до 6 років), та ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК України. Прокуратурою Закарпатської області перейнято кримінальне провадження, передане з Чеської Республіки. Згідно з Положеннями п. 1 параграфу 205 кодексу Кримінального кодексу Чеської республіки за вчинення крадіжки зі взломом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років (максимальне, найсуворіше покарання). Суд вирішив за необхідне застосувати положення КК Чеської Республіки, керуючись ч. 5 ст. 598 КПК та ст.ст. 2, 25 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року, та призначив – за закінченням епізодом крадіжки – 2 роки позбавлення волі; за епізодом замах на крадіжку – 1 рік позбавлення волі¹.

Копія остаточного процесуального рішення, що набрало законної сили, надсилається компетентному органу запитуючої держави.

34.4 Порядок і умови передавання кримінального провадження компетентному органу іншої держави

Умовами передавання незакінченого кримінального провадження компетентному органу іншої держави є неможливість видачі особи, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності, або відмова у видачі такої особи Україні.

Провадження з передавання кримінального провадження зазвичай охоплює такі етапи:

1. Проведення всіх необхідних і можливих процесуальних дій на території України за відповідним кримінальним провадженням, зібрання доказів, що свідчать про наявність у діях підозрюваного (обвинуваченого) складу злочину.

2. Для передавання незакінченого кримінального провадження компетентному органу іноземної держави слідчий складає клопотання та погоджує його із прокурором, прокурор, суд складають клопотання, зміст і форма якого повинні відповідати вимогам ст. 600 КПК України.

¹ Вирок Міжгірського районного суду Закарпатської області від 31.05.2016 р. у справі № 302/580/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58024550> (дата звернення: 01.02.2023).

3. Клопотання направляється до центрального органу України: Офісу Генерального прокурора (щодо досудових розслідувань), НАБУ щодо кримінальних проваджень, які стосуються фінансових та корупційних кримінальних правопорушень або до Міністерства юстиції України (щодо судових проваджень).

4. Центральний орган України розглядає клопотання протягом двадцяти днів з моменту надходження. Під час розгляду клопотання перевіряється наявність у діях підозрюваних (обвинувачених) складу злочину, виконання у повному обсязі всіх слідчих дій, проведення яких можливе на території України, належне оформлення клопотання, наявність підстав і відсутність перешкод для передання кримінального провадження.

Слідчий, прокурор або суд на вимогу центрального органу України поновлює кримінальне провадження, продовжує – якщо це дозволяється цим Кодексом – строки розслідування або тримання під вартою з урахуванням часу, необхідного для перейняття його компетентним органом іноземної держави.

5. За результатами розгляду клопотання центральний орган направляє клопотання компетентному органу іншої держави або повертає слідчому, прокурору, суду для продовження провадження. Підставами для повернення клопотання може бути невідповідність його форми або змісту вимогам КПК України та міжнародного договору України, неповнота розслідування, передчасність звернення з таким клопотанням, відсутність документів, що підтверджують проживання чи перебування особи за місцем, куди повинне бути направлено кримінальне провадження для подальшого розслідування, відсутність даних про належність особи до громадянства запитуваної держави тощо¹.

Зміст та форма клопотання про передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави повинні відповідати вимогам КПК України, зокрема ст. 600, та відповідним міжнародним договорам України.

Клопотання складається слідчим, прокурором або судом у письмовій формі та повинно містити:

- 1) назву органу, який здійснює кримінальне провадження;
- 2) посилання на відповідний міжнародний договір;
- 3) найменування кримінального провадження, передання якого запитується;

¹ Міжнародне співробітництво у сфері кримінального провадження за законодавством України та Республіки Молдова : навч. посіб. / В. С. Березняк та ін. Київ : Альперга, 2020. С. 216.

4) опис кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, та його правову кваліфікацію;

5) прізвище, ім'я, по батькові особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, дату і місце народження, місце проживання або перебування та інші відомості про неї.

У клопотанні також доцільно вказати відомості про громадянство або місце постійного проживання особи, кримінальне провадження щодо якої передається.

Міжнародні договори України, на підставі яких запитується передавання кримінального провадження, можуть містити додаткові вимоги до змісту клопотання. Наприклад, п.п. «е», «ж» ст. 73 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 року передбачають, що у відповідному дорученні мають також зазначатися заяви потерпілих у кримінальних справах, порушених за заявою потерпілого, і заяви про відшкодування шкоди; зазначення розміру збитку, заподіяного злочином¹.

До клопотання додаються такі документи:

- 1) матеріали кримінального провадження;
- 2) текст статті КК України, за яким кваліфікується кримінальне правопорушення, щодо якого здійснюється провадження;
- 3) відомості про громадянство особи.

Копії матеріалів залишаються в органі, який здійснював кримінальне провадження в Україні.

Якщо у слідчого, прокурора, суду знаходяться речові докази, які мають значення для кримінального провадження, що передається, вони повинні бути передані разом із матеріалами кримінального провадження.

¹ Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (укр/рос) : Конвенція Співдружності незалеж. держав від 22.01.1993 р. : станом на 27 груд. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009#Text (дата звернення: 01.02.2023). 1 грудня 2022 року прийнято Закон України № 2783-IX «Про вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року», яким з 27 грудня 2022 року зупинено дію вказаної Конвенції та Протоколу у відносинах з російською федерацією та республікою білорусь, а з 19 травня 2024 року Конвенція буде вважатися припиненою для України у відносинах з усіма її сторонами. Див.: Про вихід з Конвенції. Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Суми). URL: <https://www.sumyjust.gov.ua/novini/pro-vyhid-z-konvencziyi/> (дата звернення: 03.01.2023).

Ст. 15 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року дозволяє додавати до клопотання про порушення кримінального переслідування оригіналом або засвідчену копію кримінальної справи; однак, враховуючи, що ч. 5 ст. 600 КПК України передбачає, що копії матеріалів залишаються в органі, який здійснював кримінальне провадження в Україні, можна зробити висновок, що до клопотання про передання кримінального провадження іншій державі мають додаватися оригінали матеріалів кримінального провадження. Водночас документи, що надсилаються на виконання цієї Конвенції, встановлення автентичності не потребують.

Ст. 15 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року вказує, що запитуюча держава повинна також письмово інформувати запитовану державу про всі процесуальні дії та про всі заходи стосовно провадження, які здійснено в запитуючій державі після передачі клопотання. Таке повідомлення супроводжується будь-якими необхідними документами.

34.5 Наслідки передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави

Із моменту перейняття компетентним органом іншої держави кримінального провадження слідчий, прокурор, суд не мають права провадити будь-які процесуальні дії та приймати процесуальні рішення щодо особи у зв'язку з кримінальним правопорушенням, щодо якого передано кримінальне провадження, інакше, ніж на підставі запиту про надання міжнародної правової допомоги з боку держави, яка перейняла кримінальне провадження (ч. 1 ст. 601 КПК України). Аналогічне положення містить ч. 1 ст. 21 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року, яка передбачає, що якщо держава звертається із клопотанням про порушення кримінального переслідування, вона не може продовжувати переслідувати підозрювану особу за злочин, у зв'язку з яким було заявлене клопотання про порушення кримінального переслідування, або виконувати рішення, яке вона постановила раніше щодо підозрюваної особи за цей злочин. Моментом перейняття компетентним органом іншої держави кримінального провадження вважається час отримання від запитованої держави повідомлення про перейняття кримінального провадження¹.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 томах. / Є. М. Блажівський та ін. ; ред. В. Я. Тацій. Харків : Право, 2012. Т. 2. С. 600.

Винятком із цього загального правила є лише випадок виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги з боку держави, яка перейняла кримінальне провадження, що виконується у порядку, передбаченому ст. 558 КПК України.

Ч. 2 ст. 601 КПК України, як і ч. 2 ст. 21 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах передбачають можливість відновлення провадження в Україні та подальшого його розслідування в порядку, передбаченому КПК України, у разі закриття компетентним органом іноземної держави переданого кримінального провадження на стадії досудового розслідування. Так, ч. 2 ст. 21 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах уточнює, що право здійснення переслідування і примусового виконання поновлюється за запитуючою державою, якщо запитувана держава інформує її про своє рішення не порушувати провадження або припинити його.

Рішення про відновлення провадження в Україні та подальше розслідування може бути прийняте лише у межах строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, передбачених ст. 49 КК України.

Контрольні питання

1. Який порядок перейняття кримінального провадження від іноземних держав?
2. Які є різновиди перейняття кримінального провадження?
3. Що є правовою основою перейняття кримінального провадження?
4. За яких умов може відбутися перейняття кримінального провадження від іноземних держав?
5. На яких підставах можливе тримання під вартою особи до отримання запиту про перейняття кримінального провадження?
6. За яких умов можливе передання кримінального провадження з України компетентному органу іншої держави?
7. Назвіть форму і зміст клопотання про передання кримінального провадження компетентному органу іноземної держави.
8. Наведіть правові наслідки передання кримінального провадження компетентному органу іноземної держави.
9. Хто складає клопотання про передання кримінального провадження?
10. Які додатки вимагаються до клопотання про передання кримінального провадження?

Рекомендована література

1. Красноборова М., Рибалка Н., Фрич В. Передання кримінального провадження компетентному органу іноземної держави у разі унеможливлення екстрадиції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 132–137.
2. Ляшук О. М., Прокопенко О. В. Умови перейняття кримінального провадження від іноземної держави. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. № 4–5 (8–9). С. 179–184.
3. Маланюк А. Г. Провадження у кримінальних справах, пов'язане з міжнародними відносинами, за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2004. 21 с.
4. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності) : підручник / В. А. Гринчак та ін. Харків : Право, 2019. 440 с.
5. Міжнародне співробітництво у сфері кримінального провадження за законодавством України та Республіки Молдова : навч. посіб. / В. С. Березняк та ін. Київ : Альперта, 2020. 310 с.
6. Міжнародне співробітництво у сфері правосуддя : підручник / В. М. Тертишник та ін. Київ : Алерта, 2021. 276 с.
7. Мухін В. В., Слободзян А. П. Особливості кримінального провадження у порядку перейняття. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження / ред. Л. О. Фролова. Київ, 2013. С. 237–264.
8. Никифорова Ю. Л. Кримінальне провадження у порядку перейняття як одна із форм міжнародного співробітництва. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. № 4. С. 194–199. DOI: 10.32844/2618-1258.2021.4.34 (дата звернення: 01.01.2023).
9. Никифорова Ю. Л. Підстави та умови перейняття кримінального провадження від компетентного органу іншої держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 190–196. DOI: 10.32782/39221339 (дата звернення: 01.02.2023).
10. Підгородинська А. В., Широкова Л. О. Кримінальні процесуальні гарантії прав осіб у провадженнях із взаємної правової допомоги та у порядку перейняття. *Journal «sciencerise: juridical science»*. 2021. № 2 (16). С. 48–57. DOI: 10.15587/2523-4153.2021.235325 (дата звернення: 01.02.2023).
11. Татаров О. Ю. Проблеми доказування в кримінальному провадженні в порядку перейняття. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 87–95.

Тема 35

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ВИРОКІВ СУДІВ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ТА ПЕРЕДАЧА ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ

- 35.1 *Підстави і порядок розгляду судом питання про виконання вироку суду іноземної держави*
- 35.2 *Умови передачі засуджених осіб і їх прийняття для відбування покарання в іноземних державах*
- 35.3 *Порядок і строки вирішення питання про передачу осіб, засуджених судами України, для відбування покарання в іноземних державах*
- 35.4 *Процесуальний порядок розгляду запиту (клопотання) про передачу громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для відбування покарання в Україні*
- 35.5 *Організація виконання покарання щодо переданої засудженої особи*

35.1 Підстави і порядок розгляду судом питання про виконання вироку суду іноземної держави

Одним із напрямів міжнародного співробітництва між державами у сфері кримінального провадження є взаємне визнання і виконання вироків. Відповідно до законодавства України, цей процес охоплює низку адміністративних і судових процедур, метою яких є надання судовому рішенню іноземної держави законної сили на території України та життя всіх передбачених законом заходів для його виконання. Його сутність полягає у перевірці відповідності такого вироку суду іноземної держави основним принципам правової системи України, з'ясуванні того, чи відповідає таке виконання міжнародним зобов'язанням України та міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, та законодавству України.

У ст. 5 Європейської конвенції про міжнародну дійсність вироків визначено перелік умов, за наявності яких Держава винесення

вироку може запитати іншу Договірну Державу виконати санкцію (вирок):

- якщо засуджена особа постійно проживає в іншій Державі;
- якщо виконання санкції в іншій Державі вірогідно покращить перспективи соціальної реабілітації засудженої особи;
- якщо, в разі коли санкція передбачає позбавлення волі, санкція може бути виконана після виконання іншої санкції, що передбачає позбавлення волі, яку засуджена особа відбуває чи має відбути в іншій Державі;
- якщо інша Держава є Державою походження засудженої особи і заявила про своє бажання прийняти відповідальність за виконання такої санкції;
- якщо вона вважає, що вона сама не може виконати санкцію, навіть за допомогою видачі, а інша Держава може¹.

Вирок суду іноземної держави може бути визнаний і виконаний на території України у випадках і в обсязі, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. У разі відсутності міжнародного договору, положення Глави 46 КПК України можуть бути застосовані при вирішенні питання про передачу засудженої особи для подальшого відбування покарання.

Правова процедура визнання і виконання вироку суду іноземної держави умовно складається із двох етапів: 1) розгляд Міністерством юстиції України запиту про виконання вироку суду іноземної держави; 2) розгляд судом питання про виконання вироку суду іноземної держави.

Розгляд Міністерством юстиції України запиту про виконання вироку суду іноземної держави. Запит про виконання вироку суду іноземної держави, крім запиту про передачу засудженої особи, Міністерство юстиції України розглядає протягом тридцяти днів з моменту надходження запиту. Якщо запит і додаткові матеріали надійшли іноземною мовою, цей строк продовжується до трьох місяців. При розгляді відповідного запиту Міністерство юстиції України з'ясовує наявність підстав, передбачених міжнародним договором України, для його задоволення. З цією метою Міністерство юстиції України може запитувати необхідні матеріали та інформацію в Україні або у компетентного органу іноземної держави. Відповідно до ст. 20 Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків, докази та документи, передані на виконання цієї Конвенції, не потребують легалізації.

¹ Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_341#Text (дата звернення: 25.07.2022).

Встановивши відповідність запиту про визнання і виконання вироку суду іноземної держави умовам, передбаченим міжнародним договором України, Міністерство юстиції України направляє до суду клопотання про визнання і виконання вироку суду іноземної держави і передає наявні матеріали.

При відмові у задоволенні запиту Міністерство юстиції України повідомляє про це іноземний орган, від якого надійшов запит, з роз'ясненням підстав відмови. Зокрема, в задоволенні запиту про виконання вироку суду іноземної держави може бути відмовлено, якщо таке виконання суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України. Так само не підлягають виконанню в Україні вирок судів іноземних держав, ухвалені заочно (*in absentia*), тобто без участі особи під час кримінального провадження (крім випадків, коли засудженій особі було вручено копію вироку і надано можливість його оскаржити). ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що для того, аби заочний розгляд провадження відповідав стандартам справедливого судового розгляду в контексті ст. 6 Конвенції, обвинуваченому повинна бути надана можливість вимагати повторного судового розгляду, з метою перевірки обґрунтованості висунутих проти нього обвинувачень (рішення ЄСПЛ у справах «Стоїчков проти Болгарії», «Меденіца проти Швейцарії»). Отже, задля дотримання відповідних міжнародних стандартів, визнанню та виконанню на території України підлягає лише той вирок, який ухвалено за результатами судового розгляду із дотриманням правил про особисту участь обвинуваченого та забезпечення права на захист.

Стаття 6 Європейської конвенції про міжнародну дійсність вироків містить перелік випадків, за наявності яких запитувана держава може відмовити у виконанні запиту про виконання вироку:

- коли виконання суперечить основним принципам правової системи запитуваної Держави;
- коли запитувана Держава вважає, що злочин, за який винесено вирок, має політичний характер чи є суто військовим;
- коли запитувана Держава вважає, що існують істотні підстави для висновку про те, що винесення вироку чи його суворість обумовлені расовими, релігійними, національними міркуваннями чи політичними переконаннями;
- коли виконання суперечило б міжнародним зобов'язанням запитуваної Держави;
- коли діяння вже є предметом переслідування в запитуваній Державі чи коли запитувана Держава вирішує розпочати переслідування щодо цього діяння;

- коли компетентні органи запитуваної Держави вирішили не розпочинати переслідування чи припинили вже розпочате переслідування щодо того самого діяння;
- коли діяння було вчинено поза територією запитуючої Держави;
- коли запитувана Держава не може виконати санкцію;
- коли запит базується на Статті 5 Конвенції і жодна з інших умов, зазначених у цій Статті, не задовольняється;
- коли запитувана Держава вважає, що запитуюча Держава сама в змозі виконати санкцію;
- коли вік засудженої особи на час скоєння злочину був таким, що вона не могла б бути покарана в запитуваній Державі;
- коли згідно з законодавством запитуваної Держави накладена санкція вже не може бути виконана за строком давності;
- коли та в тій мірі, в якій вирок встановлює позбавлення прав¹.

Вирішення питання про визнання і виконання вироку суду іноземної держави у частині цивільного позову вирішується у порядку, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом України (ч. 8 ст. 602 КПК України). У випадках, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, якщо вирок суду іноземної держави передбачає покарання у виді позбавлення волі, Міністерство юстиції України надсилає засвідчену копію запиту, передбаченого ст. 602 КПК України, прокурору для звернення до слідчого судді з клопотанням про застосування запобіжного заходу до вирішення питання про виконання вироку суду іноземної держави (ч. 9 ст. 602 КПК України).

Розгляд судом питання про виконання вироку суду іноземної держави. Положення ч. 1 ст. 603 КПК України встановлюють строки та правила альтернативної територіальної підсудності клопотання Міністерства юстиції України про виконання вироку суду іноземної держави: таке клопотання розглядається протягом одного місяця з дня його отримання судом першої інстанції, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться місце проживання чи останнє відоме місце проживання засудженої особи, або місце перебування майна такої особи, а в разі їх відсутності – місце знаходження Міністерства юстиції України.

Про дату судового засідання повідомляють особі, щодо якої ухвалено вирок, якщо вона перебуває на території України. Така особа має

¹ Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_341#Text (дата звернення: 25.07.2022).

право користуватися правовою допомогою захисника. Судовий розгляд здійснюється за участю прокурора (ч. 2 ст. 603 КПК України).

При розгляді клопотання про виконання вироку суду іноземної держави суд здійснює перевірку дотримання умов, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або Главою 46 КПК України. Водночас суд не перевіряє фактичні обставини, встановлені вироком суду іноземної держави, та не вирішує питання щодо винуватості особи.

За результатами судового розгляду суд постановляє ухвалу:

– про виконання вироку суду іноземної держави повністю або частково. При цьому суд визначає, яка частина покарання може бути виконана в Україні, керуючись положеннями КК України, що передбачають кримінальну відповідальність за злочин, у зв'язку з яким ухвалено вирок, та вирішує питання про застосування запобіжного заходу до набрання ухвалою законної сили.

Повне визнання та виконання вироку суду іноземної держави має місце, коли національне законодавство запитуваної держави не містить суттєвих законодавчих перепон для його виконання; про часткове визнання та виконання вироку суду іноземної держави йдеться при встановленні певних законодавчих перепон для виконання, відповідно, виконання підлягатимуть вироків в тій частині, в якій це не суперечитиме законодавству України. Коли постає питання про визнання і виконання декількох вироків іноземної держави, суддя визначає, чи є законодавча можливість визнати, привести у відповідність із законодавством України всі вироків, або такої можливості немає. У таких випадках суддя має можливість визнати і виконати лише судові рішення, або його частину, в якому засуджена особа визнається винною у вчиненні злочину, який визнається злочином і на території України. В таких випадках суд виносить рішення про часткове виконання вироку іноземної держави¹. При ухваленні рішення про виконання вироку суду іноземної держави суд може одночасно ухвалити рішення про обрання запобіжного заходу стосовно особи;

– про відмову у виконанні вироку суду іноземної держави. Як видається, суд може відмовити у виконанні вироку іноземної держави у тому числі і з підстав, визначених ст. 6 Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків.

Період, протягом якого особа перебувала під вартою в Україні у зв'язку з розглядом запиту про виконання вироку суду іноземної держави,

¹ Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за ред. С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. С. 896.

зараховується до загального строку відбування покарання, визначеного відповідно до п.1 ч. 4 ст. 603 КПК України.

У разі необхідності проведення додаткової перевірки суд може постановити ухвалу про відкладення розгляду та отримання додаткових матеріалів (ч. 5 ст. 603 КПК України).

Копії ухвали суд надсилає Міністерству юстиції України та вручає особі, засудженій вироком суду іноземної держави, якщо така особа перебуває на території України.

Судове рішення за результатом розгляду питання про виконання вироку суду іноземної держави підлягає оскарженню в апеляційному порядку. Належним суб'єктом подання апеляційної скарги є орган, що подав клопотання (Міністерство юстиції України), особа, щодо якої вирішено відповідне питання, та прокурор.

35.2 Умови передачі засуджених осіб і їх прийняття для відбування покарання в іноземних державах

Особа, засуджена судом України може бути передана для відбування покарання в іншу державу за таких умов:

- якщо ця особа є громадянином держави виконання вироку;
- якщо вирок набрав законної сили;
- якщо на час отримання запиту про передачу засуджений має відбувати покарання упродовж якнайменш шести місяців або якщо йому ухвалено вирок до ув'язнення на невизначений строк;
- якщо на передачу згоден засуджений або з урахуванням його віку або фізичного чи психічного стану на це згоден законний представник засудженого;
- якщо кримінальне правопорушення, внаслідок вчинення якого було ухвалено вирок, є злочином згідно із законодавством держави виконання вироку або було б злочином у разі вчинення на її території, за вчинення якого може бути призначено покарання у виді позбавлення волі;
- якщо відшкодовано майнову шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, а в разі наявності – також процесуальні витрати;
- якщо держава ухвалення вироку і держава виконання вироку згодні на передачу засудженого.

Відповідні положення ч. 1 ст. 606 КПК України майже повністю кореспондуються із умовами передачі, визначеним Конвенцією про передачу засуджених осіб 1983 року.

Перед вирішенням питання про передачу засудженої особи для відбування покарання з України до іноземної держави остання має надати гарантії того, що засуджений не буде підданий катуванню або іншому жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (ч. 2 ст. 606 КПК України). Відповідна норма КПК України спрямована на дотримання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо запобіганню катуванню, нелюдському, жорстокому та такому, що принижує людську гідність поводженню. Зокрема, ст. 3 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання передбачає, що жодна держава-сторона не повинна висилати, повертати чи видавати будь-яку особу іншій державі, якщо є серйозні підстави вважати, що їй там може загрозувати застосування катувань¹.

Згода засудженого чи його законного представника повинна бути висловлена у письмовій формі з усвідомленням усіх правових наслідків такої згоди. Засуджений чи його законний представник мають право на отримання правової допомоги у вигляді юридичної консультації щодо наслідків своєї згоди. Згода засудженої особи не вимагається, якщо на момент вирішення питання згідно з положеннями Глави 46 КПК України вона перебуває на території держави свого громадянства. Також слід зазначити, що відповідно до ст. 3 Додаткового протоколу до Конвенції про передачу засуджених осіб, після отримання запиту від Держави винесення вироку, Держава виконання вироку може, згідно з положеннями цієї статті, погодитися на передачу засудженої особи без згоди цієї особи в тих випадках, коли вирок, винесений щодо останньої, або адміністративне рішення як результат вироку містить у собі наказ про висилку або депортацію, або ж будь-який інший захід, результатом якого є те, що такій особі більше не буде дозволено залишатися на території Держави винесення вироку після того, як вона буде звільнена з в'язниці².

У разі, якщо при вирішенні питання про передачу засудженого в Україні громадянина іноземної держави встановлено, що законодавство держави виконання вироку відповідає умовам п. 5 ч. 1 ст. 606 КПК України (кримінальне правопорушення, внаслідок вчинення якого було ухвалено вирок, є злочином згідно із законодавством держави виконання

¹ Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 25.07.2022).

² Додатковий протокол до Європейської Конвенції про передачу засуджених осіб (ETS № 167) 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_335#Text (дата звернення: 25.07.2022).

вироку або було б злочином у разі вчинення на її території, за вчинення якого може бути призначено покарання у виді позбавлення волі), але максимальний передбачений строк покарання у виді позбавлення волі за відповідне діяння є меншим, ніж строк покарання, призначений вироком, передача засудженої особи можлива лише після фактичного відбуття засудженням частини покарання, визначеної відповідно до ч. 3 ст. 81 КК України. Таке саме правило може бути застосовано, якщо законодавство держави виконання вироку не відповідає умовам п. 5 ч. 1 ст. 606 КПК України стосовно виду покарання.

У разі прийняття рішення про відмову в передачі засудженого для подальшого відбування покарання наводяться обґрунтовані підстави прийняття такого рішення.

Засуджена особа, яка надала згоду на передачу в іноземну державу для подальшого відбування покарання, може відмовитися від такої передачі у будь-який час до перетину державного кордону України відповідно до ст. 607 КПК України. У разі отримання інформації про таку відмову Міністерство юстиції України негайно припиняє розгляд питання про передачу або, у відповідних випадках, вживає заходів для припинення передачі.

У разі відмови у здійсненні передачі з підстав, передбачених ч.ч. 4, 7 ст. 606 КПК України, новий розгляд питання про передачу засудженої особи можливий не раніше, ніж через три роки після відмови у передачі або відмови засудженої особи від передачі. Міністерство юстиції України повідомляє про цей порядок уповноважений (центральний) орган іноземної держави, а також інформує засуджену особу (п.18 розділу XI Інструкції про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги, видачі правопорушників (екстрадиції), передачі (прийняття) засуджених осіб, виконання вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні під час судового провадження (далі – Інструкція)¹. Якщо особа відмовилася від передачі після прийняття Міністерством юстиції рішення про згоду на передачу, відповідний наказ Міністерства юстиції підлягає скасуванню (п.18 розділу XI Інструкції).

¹ Про затвердження Інструкції про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги, видачі правопорушників (екстрадиції), передачі (прийняття) засуджених осіб, виконання вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні під час судового провадження : Наказ Міністерства юстиції України від 19.08.2019 № 2599/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-19#Text> (дата звернення: 25.07.2022).

35.3 Порядок і строки вирішення питання про передачу осіб, засуджених судами України, для відбування покарання в іноземних державах

Питання про передачу осіб, засуджених судами України до позбавлення волі, для відбування покарання в державах, громадянами яких вони є, вирішується Міністерством юстиції України.

Якщо засуджений є громадянином іноземної держави-учасниці міжнародного договору про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання в державі, громадянином якої він є, орган, на який покладено обов'язок приведення вироку до виконання, роз'яснює засудженому його право звернутися до Міністерства юстиції України або до уповноваженого (центрального) органу держави, громадянином якої він є, з клопотанням про передачу його для відбування покарання в цій державі на підставі та в порядку, передбачених КПК України. Громадяни інших держав також мають право звертатися з проханням про передачу в державу свого громадянства для подальшого відбування покарання.

Міністерство юстиції України після вивчення та перевірки матеріалів у разі їх належного оформлення та за наявності підстав, передбачених КПК України або міжнародним договором, приймає рішення щодо передачі особи, засудженої судом України до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання у державі, громадянином якої вона є, про що надсилає інформацію відповідному органу іноземної держави та особі, за ініціативою якої розглядалося питання передачі засудженої особи.

Рішення про передачу засудженої особи з України до держави її громадянства для подальшого відбування покарання або відмова в передачі приймається у формі наказу Міністерства юстиції на підставі висновку за результатами розгляду клопотання та наявних матеріалів (п.10 розділу XI Інструкції).

Після отримання від уповноваженого (центрального) органу іноземної держави інформації про згоду на прийняття засудженого для відбування покарання Міністерство юстиції України надсилає Міністерству внутрішніх справ України та Національній поліції доручення про узгодження місця, часу і порядку передачі та організацію передачі цієї особи з установи системи виконання покарань України в іноземну державу.

Передача засудженого громадянина іноземної держави для подальшого відбування покарання відповідно до порядку, передбаченого ст. 607 КПК України, не позбавляє його права порушувати питання про його умовно-дострокове звільнення, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким у строки, передбачені КК України, а також

про помилування у порядку, передбаченому законодавством України. Будь-які документи чи інформація, необхідні для розгляду цього питання в Україні, можуть бути запитані від компетентних органів держави виконання вироку через Міністерство юстиції України.

Положення п. 6 розділу XI Інструкції встановлюють, що у разі, якщо стосовно засудженої особи триває кримінальне провадження на території України або існує заборгованість щодо сплати судових витрат чи суми задоволеного цивільного позову, Міністерство юстиції України інформує особу, яка порушила питання про передачу, та засуджену особу про наявність відповідних обставин і неможливість розгляду питання про передачу до їх усунення.

Міністерство юстиції України повідомляє суд, що ухвалив вирок, про рішення про передачу засудженої особи, а також забезпечує інформування суду про результати виконання вироку в іноземній державі.

У разі оголошення в Україні амністії суд, який отримав інформацію про рішення про передачу засудженої особи відповідно ст. 607 КПК України, розглядає питання про застосування амністії до такої засудженої особи. У разі потреби суд може звернутися до Міністерства юстиції України з метою отримання від компетентних органів держави виконання вироку інформації, необхідної для розгляду питання про застосування амністії. Таке положення чинного КПК України узгоджується зі ст. 12 Конвенції про передачу засуджених осіб 1983 року, яка встановлює, що кожна Сторона може прийняти рішення про помилування, амністію або пом'якшення вироку у відповідності до своєї конституції або інших законів.

Орган, що прийняв рішення відповідно до ч.ч. 5, 7 ст. 607 КПК України, за результатами розгляду питань про умовно-дострокове звільнення, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, помилування чи амністію, надсилає копію відповідного рішення Міністерству юстиції України для відповідного інформування держави виконання вироку.

У разі зміни або скасування вироку суду України щодо засудженого, переданого для відбування покарання в іншу державу, а також у разі застосування до нього виданого в Україні акта амністії чи помилування Міністерство юстиції України направляє уповноваженому (центральному) органу іноземної держави копію ухвали суду про зміну або скасування вироку або копію рішення відповідних органів України про застосування до засудженого амністії чи помилування (ч. 1 ст. 608 КПК України). Якщо вирок скасовано і призначено новий судовий розгляд, одночасно направляються інші необхідні для цього документи (ч. 2 ст. 608 КПК України).

35.4 Процесуальний порядок розгляду запиту (клопотання) про передачу громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для відбування покарання в Україні

Процесуальний порядок розгляду запиту про передачу громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для відбування покарання в Україні складається із двох етапів: 1) розгляд Міністерством юстиції України запиту (клопотання) уповноваженого (центрального) органу іноземної держави про передачу громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для відбування покарання в Україні, а також клопотання такого засудженого або його законного представника чи родича про передачу; 2) розгляд судом питання про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України.

Розгляд Міністерством юстиції України запиту (клопотання) уповноваженого (центрального) органу іноземної держави про передачу громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для відбування покарання в Україні, клопотання такого засудженого або його законного представника чи родича про передачу. Термін «родич», вживаний у ст. 609 КПК України в контексті визначення суб'єктів ініціювання питання про передачу, повинен тлумачитися відповідно до положень п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України. Принагідно зазначити, що в Інструкції вживається уніфіковане зі ст. 3 КПК України словосполучення «близьких родичів чи членів сім'ї». Особа, яка звертається, має надати інформацію, що дозволяє ідентифікувати особу засудженого: дату й місце народження, останнє відоме місце проживання на території України, за можливості інформацію про дату винесення вироку іноземним судом, назву суду та місце відбування покарання, а також (за наявності) реквізити або копію документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України:

- паспорта громадянина України;
- паспорта громадянина України для виїзду за кордон;
- дипломатичного паспорта України;
- службового паспорта України;
- посвідчення особи моряка;
- посвідчення члена екіпажу;
- посвідчення особи на повернення в Україну;
- тимчасового посвідчення громадянина України (п. 2 розділу XII Інструкції).

Що стосується ініціювання питання про передачу громадянина України для відбування покарання в Україні слід також зауважити,

що ст. 5 Конвенції про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання у державі, громадянами якої вони є 1978 р. передбачає, що держава, громадянином якої є засуджений, може звернутися до держави, судом якої винесено вирок, з проханням розглянути питання про можливість передачі засудженого¹.

Запит (клопотання) розглядається Міністерством юстиції у розумний строк. Після порушення перед Міністерством юстиції України клопотання про прийняття громадянина України, засудженого судом іноземної держави до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання в Україні та підтвердження громадянства України цієї особи Міністерство юстиції України запитує у відповідного органу іноземної держави документи, необхідні для вирішення питання по суті. Якщо запит уповноваженого (центрального) органу іноземної держави про передачу засудженої особи ґрунтується на вимогах міжнародного договору України, яким передбачено можливість передачі засудженої особи без її згоди, Міністерство юстиції додатково з'ясовує обставини, за яких засуджена особа відмовляється надати згоду на передачу, а також соціально-родинний зв'язок засудженої особи з державою, у якій вона засуджена та відбуває покарання. Із цією метою надсилаються відповідні запити до компетентного органу іноземної держави та Міністерства закордонних справ України. Урахування отриманої інформації є обов'язковим під час прийняття Мін'юстом рішення про передачу засудженої особи й має відобразитися у висновку до проекту рішення щодо прийняття засудженої особи (п. 5 розділу XII Інструкції).

Після надходження всіх необхідних документів Міністерство юстиції України протягом місяця розглядає надіслані матеріали та в разі прийняття рішення щодо прийняття громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для подальшого відбування покарання на території України звертається до суду з клопотанням про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України. Якщо запит і додаткові матеріали надійшли іноземною мовою, строк розгляду продовжується до трьох місяців.

У разі відмови Міністерством юстиції України в задоволенні запиту (клопотання) про передачу засудженої особи в Україну відповідна інформація направляється державі, судом якої ухвалено вирок,

¹ Конвенція про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання у державі, громадянами якої вони є 1978 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_831#Text (дата звернення: 25.07.2022).

а також особі, за ініціативою якої розглядалося питання передачі засудженої особи, з роз'ясненням підстав такої відмови.

Розгляд судом питання про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України. Норми ч. 1 ст. 610 КПК України встановлюють правила альтернативної територіальної підсудності клопотання Міністерства юстиції України про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України – таке клопотання розглядається судом першої інстанції за останнім відомим місцем проживання засудженої особи в Україні або за місцем знаходження Міністерства юстиції України протягом одного місяця з моменту його надходження. Судовий розгляд здійснюється за участю прокурора. У судовій практиці іноді виникають питання щодо участі засудженого у такому розгляді. Як слушно зазначає із цього приводу Н. М. Ахтирська, вирішення питання про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України має передувати фактичній передачі, а тому участь засудженого у такому розгляді не є обов'язковою¹.

До клопотання Міністерство юстиції України подає на розгляд суду такі документи:

- копію вироку разом з документом, що підтверджує набрання ним законної сили;

- текст статей кримінального закону іноземної держави, на якому ґрунтується вирок;

- документ про тривалість відбутої частини строку покарання, в тому числі інформацію про будь-яке попереднє ув'язнення, звільнення від покарання і про будь-які інші обставини щодо виконання вироку;

- заяву засудженого про згоду на передачу його для відбування покарання в Україні, а у випадку, передбаченому міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, заяву законного представника засудженого;

- інформацію про стан здоров'я і поведінку засудженого. Слід зауважити, що у судовій практиці є випадки повернення клопотань про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України через неналежне оформлення документів з метою усунення недоліків².

¹ Ахтирська Н. М. Розгляд судом питання про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України. *Судова апеляція*. 2014. № 3. С. 21.

² Ухвала Корабельного районного суду м. Миколаєва від 23 січня 2019 року, судова справа № 488/164/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79520324> (дата звернення: 25.07.2022).

Під час розгляду клопотання Міністерства юстиції України суд визначає статті (частини статей) закону України про кримінальну відповідальність, якими передбачена відповідальність за кримінальне правопорушення, вчинене засудженим громадянином України, і строк позбавлення волі, визначений на підставі вироку суду іноземної держави. У ст. 10 Конвенції про передачу засуджених осіб 1983 року сформовано загальний стандарт, відповідно до якого держава виконання вироку дотримується характеру і тривалості покарання, призначеного державою винесення вироку. Однак, якщо це покарання за своєю природою або тривалістю є несумісним із законодавством держави виконання вироку або якщо її законодавство цього вимагає, ця держава може на основі судової або адміністративної постанови співвіднести призначену міру покарання з покаранням чи заходом, передбаченим її власним законодавством за вчинення аналогічного злочину. За своїм характером таке покарання або такий захід повинні у міру можливості відповідати покаранню або заходу, призначеному у вирокі для виконання. Покарання чи захід за своїм характером або своєю тривалістю не може бути більш суворим, ніж міра покарання, призначена в державі винесення вироку, і не може перевищувати максимальні строки позбавлення волі, передбачені законодавством держави виконання вироку.

Ці положення відображено у нормах ч. 4 ст. 610 КПК України, які встановлюють правила визначення строку покарання у виді позбавлення волі, що підлягає відбудованню на підставі вироку суду іноземної держави. За загальним правилом, суд дотримується тривалості призначеного таким вироком покарання, крім таких випадків:

– якщо законом України про кримінальну відповідальність за кримінальне правопорушення максимальний строк позбавлення волі є меншим, ніж призначений вироком суду іноземної держави, суд визначає максимальний строк позбавлення волі, передбачений кримінальним законом України;

– якщо строк покарання, призначений вироком суду іноземної держави, є меншим, ніж мінімальний строк, передбачений санкцією статті КК України за відповідне кримінальне правопорушення, суд дотримується строку, визначеного вироком суду іноземної держави.

У судовій практиці виникали питання щодо можливості застосування ст. 69 КК України (призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом) при вирішенні питання про приведення вироку суду іноземної держави із законодавством України. З цього приводу в ухвалі Апеляційного суду Донецької області від 26 січня 2017 року було зазначено, що *«механізм визначення строку покарання у виді позбавлення*

волі, що підлягає відбуванню на підставі вироку суду іноземної держави встановлений Главою 46 КПК України, тому суд першої інстанції не мав змоги застосовувати положення ст. 69 КК України, такими повноваженнями не наділений і суд апеляційної інстанції»¹.

Відповідно до клопотання Міністерства юстиції України, суд може також розглянути питання про виконання додаткового покарання, призначеного вироком суду іноземної держави. Невиконане додаткове покарання, призначене вироком суду іноземної держави, підлягає виконанню, якщо таке покарання за вчинення цього кримінального правопорушення передбачено законом України. Воно виконується в межах і в порядку, передбачених законодавством України (ч. 5 ст. 610 КПК України). При розгляді питання про виконання покарання суд може одночасно вирішити питання про виконання вироку суду іноземної держави в частині цивільного позову і процесуальних витрат у разі наявності відповідного клопотання (ч. 6 ст. 610 КПК України).

Ухвала суду про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України може бути оскаржена в апеляційному порядку. Суб'єктами подання відповідної апеляційної скарги є:

– орган, що подав клопотання. У Постанові від 11.01.2022 у справі № 761/37024/20, ВС дійшов висновку, що «повноваження особи, яка представляє інтереси Міністерства юстиції України на етапі апеляційного оскарження рішення місцевого суду, мають бути підтверджені відповідною довіреністю, якою цього представника було уповноважено на звернення з апеляційною скаргою від імені міністерства за його клопотанням про приведення вироку іноземної держави у відповідність до законодавства України»²;

– особа, щодо якої вирішено питання про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України;

– прокурор.

Касаційному оскарженню ухвала суду про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України не підлягає. На цьому було наголошено у Постанові ККС ВС від 20 березня 2018 року, справа № 404/4052/16-к. Як було зазначено у рішенні, «оскаржені ухвали

¹ Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 26 січня 2017 року, судова справа № 225/3609/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/64418661> (дата звернення: 25.07.2022).

² Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 січня 2022 року, судова справа № 761/37024/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102551350> (дата звернення: 25.07.2022).

не є ухвалами суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, які зазначено у ч. 2 ст. 424 КПК України, оскільки вони не охоплюються поняттям «судове провадження», визначення якого дано в п. 24 ч. 1 ст. 3 цього Кодексу. Отже, вони і не є предметом касаційного оскарження, а, відповідно, і розгляду по суті»¹.

Копія ухвали суду направляється до Міністерства юстиції України та центрального органу виконавчої влади у сфері виконання покарань в Україні.

35.5 Організація виконання покарання щодо переданої засудженої особи

Після задоволення запиту про передачу засудженої особи в Україну і одержання згоди уповноваженого (центрального) органу іноземної держави на таку передачу Міністерство юстиції України надсилає компетентному органу доручення про узгодження місця, часу і порядку передачі та організацію передачі цієї особи в установу системи виконання покарань в Україні.

Виконання покарання в Україні стосовно переданої особи, засудженої вироком суду іноземної держави, здійснюється згідно з кримінально-виконавчим законодавством України. Щодо засудженого, переданого для відбування покарання в Україні, настають такі самі правові наслідки, як і щодо осіб, засуджених в Україні за вчинення такого ж кримінального правопорушення. Аналогічний міжнародний стандарт відображений у ст. 11 Конвенції про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання у державі, громадянами якої вони є 1978 р.

До особи, переданої в Україну для подальшого відбування покарання, може бути застосовано умовно-дострокове звільнення, амністією або здійснено помилування у порядку, передбаченому законом.

Міністерство юстиції України повідомляє уповноважений (центральный) орган держави, судом якої було ухвалено вирок, про стан або результати виконання покарання у разі:

– завершення відбування покарання згідно із законодавством України;

¹ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 березня 2018 року, судова справа № 404/4052/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74055301> (дата звернення: 25.07.2022).

- смерті засудженої особи;
- втечі засудженої особи.

Такий порядок кореспондується із вимогами ст. 15 Конвенції про передачу засуджених осіб, відповідно до яких держава виконання вироку надає державі винесення вироку інформацію стосовно виконання вироку:

- коли вона вважає, що вирок виконано;
- якщо засуджена особа втікла з-під варти до закінчення виконання вироку;
- якщо держава винесення вироку звертається із проханням надіслати спеціальне повідомлення.

Контрольні питання

1. Чи може бути виконаний в Україні вирок іноземної держави, за відсутності міжнародного договору із відповідною державою?
2. Чи можуть бути виконані в Україні рішення іноземних судів, ухвалені заочно (*in absentia*)?
3. Яка територіальна підсудність клопотань про виконання вироку суду іноземної держави?
4. Що є підставою розгляду питання про передачу засуджених осіб і їх прийняття для відбування покарання?
5. Визначте умови передачі засудженої судом України особи для відбування покарання в іншу державу.
6. В якому порядку вирішується питання про передачу осіб, засуджених судами України до позбавлення волі, для відбування покарання в державах, громадянами яких вони є?
7. В якому порядку відбувається розгляд запиту (клопотання) про передачу громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для відбування покарання в Україні?
8. Які питання вирішує суд при розгляді клопотання про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України?
9. Чи підлягає виконанню в Україні додаткове покарання, призначене вироком суду іноземної держави?
10. Чи може до особи, переданої в Україну для подальшого відбування покарання, бути застосовано умовно-дострокове звільнення, амністію або здійснено помилування?

Рекомендована література

1. Ахтирська Н. М. Міжнародне співробітництво під час визнання і виконання вироків судів іноземних держав в Україні. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 65. С. 214–220.
2. Ахтирська Н. М. Розгляд судом питання про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України. *Судова апеляція*. 2014. № 3. С. 17–22.
3. Лащук Н. Р. Кримінально-правові питання приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України (визначення статей КК України). *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1 (13). С. 97–102.
4. Пиріг Н. Становлення міжнародного співробітництва України в сфері визнання та виконання вироків судів іноземних держав. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. № 4. С. 36–41.
5. Підгородинська А. В. Використання рішень іноземних судів та міжнародних судових органів у кримінальному процесі України : монографія. Одеса : Юридична література, 2013. 184 с.
6. Підгородинська А. В. Деякі проблеми забезпечення прав засудженого при визнанні та виконанні рішень іноземних судів та міжнародних судових органів у зв'язку з передачею засуджених осіб. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 5. С. 219–222. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2015/61.pdf (дата звернення 25.07.2022).
7. Підгородинська А. В. Теоретико-правові аспекти визнання вироків іноземних держав на території України. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування : колективна монографія / за заг. ред. Ю. П. Аленіна; відпов. за вип. І. В. Гловюк. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 914–935.
8. Стрельцова Є. Д. Визнання та виконання іноземних судових рішень: міжнародний вимір. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 6 (2). С. 177–181.
9. Юртаєва К. В. Особливості виконання вироку іноземного суду за кримінальним правом України. *Форум права*. 2016. № 3. С. 289–294. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1207/osoblivosti_vikonannya_viroku_inozemnogo.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 25.07.2022).

Тема 36

ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

- 36.1 *Вступ до міжнародного кримінального процесуального права*
- 36.2 *Юрисдикційний режим Міжнародного кримінального суду*
- 36.3 *Загальні зобов'язання щодо співробітництва з МКС*
- 36.4 *Порядок і обсяг співробітництва з МКС*
- 36.5 *Співробітництво з МКС шляхом надання правової допомоги у провадженнях*
- 36.6 *Арешт і передача особи Міжнародному кримінальному суду*
- 36.7 *Співробітництво з МКС щодо передачі та перейняття кримінальних проваджень*
- 36.8 *Співробітництво з МКС щодо виконання остаточних рішень Суду*

36.1 Вступ до міжнародного кримінального процесуального права

Міжнародний кримінальний суд (англ. – *International Criminal Court*, франц. – *la Cour pénale internationale*) є органом міжнародного кримінального правосуддя, тобто міжнародним органом, що має міжнародну кримінальну юрисдикцію з розслідування, судового переслідування та покарання фізичних осіб за вчинення визначених його Статутом міжнародних злочинів.

Уперше спроба встановити міжнародну кримінальну юрисдикцію шляхом заснування міжнародного суду зроблена після Першої світової війни, коли Версальським мирним договором було передбачено притягнення спеціально (*ad hoc*) створеним судом до міжнародної відповідальності німецького імператора Вільгельма II за «найвищий злочин проти міжнародної моралі та святості договорів» (спроба не вдалася, тому що Нідерланди відмовилися видати Вільгельма II союзникам). Однак, після Другої світової війни держави-переможниці створили міжнародні військові трибунали, що діяли в Нюрнберзі (на підставі Лондонської угоди

від 8 серпня 1945 р.) і в Токіо (на підставі Декларації Верховного головнокомандувача союзними силами від 19 січня 1946 р.), які судили керівників переможених Німеччини та Японії за злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людства. На підставі Закону № 10 Контрольної Ради у Німеччині про покарання осіб, винних у воєнних злочинах, злочинах проти миру та проти людяності було проведено низку національних судових процесів з притягнення до відповідальності деяких інших представників нацистської Німеччини (юристів, лікарів та ін.).

Регіональні та внутрішньодержавні конфлікти, що відбувалися в Європі та в Африці на початку 90-х років XX ст., змусили міжнародне співтовариство створити нові міжнародні кримінальні судові органи: 1) на підставі резолюції Ради Безпеки ООН – міжнародні кримінальні трибунали *ad hoc* для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та геноцид, вчинені у колишній Югославії та Руанді (сьогодні їх діяльність перейняв Міжнародний залишковий механізм ООН для кримінальних трибуналів (IRMCT)); 2) на підставі договорів ООН із державами або рішень тимчасових організацій ООН на територіях держав, де проводяться миротворчі операції, – «гібридні» («інтернаціоналізовані» або «змішані») суди, які діють відповідно до національного законодавства, але включають до свого складу і національних, і міжнародних суддів і прокурорів (Сьєрра-Леоне, Камбоджа, Східний Тимор, Косово та Ліван)¹. Ці суди також є спеціальними (*ad hoc*), оскільки створювалися для переслідування осіб за вчинення міжнародних злочинів у конкретних ситуаціях порушень міжнародного права і не були постійними.

У 2002 році на підставі Римського статуту створено Міжнародний кримінальний суд, який є постійним міжнародним органом (організацією), що має міжнародну кримінальну юрисдикцію з переслідування міжнародних злочинів: злочину агресії, злочину геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Отже, розрізняють три види міжнародних кримінальних судів і трибуналів: 1) міжнародні кримінальні трибунали *ad hoc*, створені на підставі резолюції РБ ООН; 2) спеціальні («змішані») кримінальні суди, створені *ad hoc* на підставі міжнародних договорів або рішень тимчасових адміністрацій ООН; 3) Міжнародний кримінальний суд.

¹ Базов О. В. Правові засади контамінованої моделі міжнародного кримінального правосуддя. *Філософські проблеми окремих напрямів правознавства*. 2021. Т. 22. № 2. С. 64–76. URL: <https://doi.org/10.33270/02212202.64> (дата звернення: 30.07.2022).

Норми міжнародного права, що регулюють діяльність міжнародних кримінальних судів і трибуналів, у тому числі їх співробітництво з державами та іншими суб'єктами, складають *міжнародне кримінальне процесуальне право*, яке є частиною однієї з підгалузей міжнародного кримінального права. Міжнародне кримінальне право *lex lata* складається з двох підгалузей: 1) міжнародного кримінального права *stricto sensu*, що регламентує підстави і порядок притягнення індивідів до кримінальної відповідальності органами міжнародного кримінального правосуддя за вчинення міжнародних злочинів (складається з міжнародного кримінального матеріального і процесуального права); 2) *транснаціонального кримінального права*, що регламентує взаємодію держав та їх зобов'язання з криміналізації окремих діянь на національному рівні та співробітництво з попередження та переслідування цих діянь¹.

Кожен із міжнародних органів кримінального правосуддя керується власним комплексом матеріально-правових і процесуальних норм, що зазвичай містяться в його Статуті, Елементах злочинів, Правилах процедури і доказування, регламентах, однак у своїй судовій практиці намагається слідувати загальним підходам, концепціям, визнаним іншими подібними органами, зокрема Нюрнберзьким принципам (Принципам міжнародного права, визнаним статутом Нюрнберзького трибуналу та які виражені у рішенні цього Трибуналу)*.

36.2 Юрисдикційний режим Міжнародного кримінального суду

Кожен із міжнародних кримінальних судів і трибуналів має власний юрисдикційний режим, що визначає правові підстави юрисдикції, умови та порядок її здійснення, предметну, просторову, часову, персональну межі юрисдикції та деякі інші юрисдикційні аспекти створення та існування міжнародного кримінального суду (трибуналу)².

Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) створено на підставі Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – РС)

¹ Теорія та практика міжнародного кримінального права / Н. А. Зелінська та ін. ; ред. проф. Н. А. Зелінська. Одеса : Фенікс, 2017. С. 8.

* Для доступу до систематизованої юриспруденції міжнародних кримінальних судів і трибуналів існують спеціальні інформаційні ресурси, наприклад: ICC Legal Tools Database (URL: <https://www.legal-tools.org>).

² Дрьоміна Н. В. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів : монографія. Одеса : Фенікс, 2006. С. 185.

від 17.07.1998*, який набрав чинності 01.07.2002, отже, це договірний міжнародний судовий орган. РС містить перелік міжнародних злочинів та умови поширення на них юрисдикції МКС, а також положення щодо структурної організації та процедури МКС, управління МКС як міжнародною організацією, внесення поправок, змін до РС. Іншими важливими правовими актами, якими керується в своїй діяльності МКС, є Елементи злочинів, Правила процедури і доказування (далі – ППД), Регламент МКС, Регламент Офісу Прокурора МКС, Регламент Секретаріату МКС**.

Предметна юрисдикція МКС (ratione materiae) охоплює «найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства»: злочин агресії, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин геноциду (ст.ст. 5–8bis). Отже, Суд здійснює свою юрисдикцію лише щодо серйозних злочинів. Окрім того, Суд також переслідує за злочини проти відправлення правосуддя, перелічені у ст. 70 РС.

Суд має часову юрисдикцію (ratione temporis) тільки стосовно злочинів, учинених після набрання чинності РС (після 01.07.2002), а для держави, яка ратифікувала РС після набрання ним чинності, то лише стосовно злочинів, учинених після набрання чинності РС МКС для цієї держави. Крім того, РС передбачає право держави, яка не є учасницею цього Статуту, визнати здійснення Судом юрисдикції стосовно відповідного злочину шляхом подання відповідної заяви Секретареві МКС (ст. 12(3) РС). У такому разі ця держава самостійно визначає часову юрисдикцію суду, але не раніше 01.07.2002.

Суд має *територіальну юрисдикцію (ratione loci)*, якщо злочин вчинено на території держави-учасниці РС МКС чи держави, яка визнала юрисдикцію МКС, або, якщо особа, яку обвинувачують у вчиненні злочину, є громадянином таких держав. Для злочину агресії юрисдикція визначається за іншими правилами.

Оскільки РС МКС засновано на принципі індивідуальної кримінальної відповідальності, *персональна юрисдикція Суду (ratione personam)* поширюється на фізичних осіб, які досягли вісімнадцятирічного віку на момент учинення злочину. Службове становище та відповідні імунітети суб'єкта не обмежують персональну юрисдикцію Суду.

* Слід враховувати, що до РС вносилися поправки. Рекомендуємо користуватися або офіційними текстами РС з внесеними поправками або офіційним перекладом РС і поправок українською мовою, розміщеним на офіційному вебсайті Мініюсту України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/mijnarodniy-kriminalniy-sud>.

**Ці правові акти знаходяться на офіційному вебсайті МК. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/core-legal-texts>

Відповідно до *принципу комплементарності (доповнюваності)*, зазначеного в преамбулі та ст. 1 РС, МКС доповнює національну кримінальну юрисдикцію, з чого слідує, що кожна держава передусім несе обов'язок здійснювати судове переслідування за найтяжчі злочини проти міжнародного права (*позитивна комплементарність*), а МКС здійснює розслідування або судове переслідування, коли держава, що має юрисдикцію, не бажає або не здатна належно здійснювати розслідування чи переслідування, або коли відповідне рішення держави не здійснювати кримінального переслідування щодо відповідної особи стало результатом небажання або нездатності держави належно здійснювати кримінальне переслідування (*негативна комплементарність*). Отже, МКС не замінює собою національні судові органи і не є окремою (вищою) судовою інстанцією для національного кримінального провадження.

МКС складається з чотирьох органів: 1) Президії, у складі Голови та віце-голів Суду, які відповідають за загальне керівництво справами Суду та виконують деякі інші функції; 2) судових підрозділів, між якими розподіляються 18 суддів МКС: Апеляційного відділу (зі складу суддів якого створюється Апеляційна палата), Судового відділу (зі складу суддів якого створюються палати для розгляду конкретних справ), Відділу досудового провадження (зі складу суддів якого створюються палати досудового провадження для вирішення питань до передачі справ до судового розгляду); 3) Офісу Прокурора (далі – ОП), відповідального за отримання та вивчення будь-якої інформації про злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС, розслідування, підтримання обвинувачення; 4) Секретаріату, який відповідає за несудові аспекти управління справами й обслуговування МКС (ст. 34 РС).

Окрім того, в управлінні Судом як міжнародною організацією бере участь Асамблея держав-учасниць (у складі представників 123 держав, що ратифікували РС), яка приймає поправки до РС, обирає суддів, Прокурора і його заступників, вирішує питання бюджету МКС тощо.

Провадження в МКС складається з таких стадій: попереднього вивчення; розслідування; попереднього судового провадження; судового розгляду; оскарження та апеляційного провадження; перегляду остаточного рішення Суду; виконання рішень Суду.

Є два способи визнання державою юрисдикції МКС: 1) ратифікація, прийняття або затвердження Римського статуту (ст.ст. 12(1), 125); 2) подання державою Секретареві Суду заяви про визнання здійснення Судом юрисдикції щодо злочину (ст. 12(3) РС).

Україна 2000 року підписала РС, але не ратифікувала його, спершу через негативний Висновок Конституційного Суду України у справі про

Римський статут від 11.07.2001, в якому Конституційний Суд України надав помилкове тлумачення принципу комплементарності, а після внесення змін до ст. 124 Конституції України – з низки різних політичних (неправових) мотивів. Обов'язок України з ратифікації та імплементації РС та пов'язаних із ним документів установлено ст. 8 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Право України визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених РС, встановлено ч. 6 ст. 124 Конституції України.

17.04.2014 Україна звернулася до Секретаря МКС із заявою про визнання юрисдикції МКС на підставі Заяви Верховної Ради України від 25.02.2014 р. № 790-VII до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період із 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року.

25.04.2014 Прокурор МКС Фату Бенсуда оголосила про початок попереднього вивчення (дослідження) ситуації в Україні Офісом прокурора МКС.

08.09.2015 Секретар МКС отримав другу заяву України про визнання юрисдикції МКС відповідно до ст. 12(3) РС, подану відповідно до постанови Верховної Ради України від 04.02.2015 р. № 145-VIII «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян».

14.11.2016 Офіс Прокурора МКС опублікував Звіт про дії з попереднього вивчення у справі «Ситуація в Україні», в якому надав попередні висновки про можливе вчинення міжнародних злочинів на території України під час збройних конфліктів із лютого 2014 року.

14.12.2016 Офіс Прокурора МКС опублікував останній Звіт про дії з попереднього вивчення ситуації в Україні, яким повідомив про завершення такого вивчення та про існування підстав для відкриття нових розслідувань за вказаною ситуацією щодо можливих міжнародних злочинів.

Після початку широкомасштабного збройного вторгнення РФ до України, 28.02.2022 Прокурор МКС Карім Хан зробив заяву про рішення «якомога швидше почати розслідування ситуації в Україні»

та про необхідність отримання дозволу від Палати досудового провадження Суду на відкриття розслідування.

02.03.2022 Прокурор МКС Карім Хан зробив заяву про отримання звернень від 39 (станом на 10.08.2022 – 43) держав-учасниць про передачу йому ситуації в Україні та відкриття розслідування ситуації в Україні щодо можливого вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду.

36.3 Загальні зобов'язання щодо співробітництва з МКС

Успішна діяльність МКС, як і будь-якого іншого міжнародного кримінального суду або трибуналу, повністю залежить від міжнародного співробітництва, передусім співробітництва з державами. МКС не може діяти в односторонньому порядку, оскільки він не має власної поліції чи інших органів з функціями та засобами забезпечення примусового виконання в державах рішень Суду.

МКС співпрацює не лише з державами. Розрізняють співробітництво МКС з державами, з міжнародними організаціями (зокрема, ООН, наприклад Радою Безпеки, та спеціалізованими установами ООН; Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерпол), Європейським агентством з питань співробітництва у сфері кримінальної юстиції (Євроюст), Міжнародним Комітетом Червоного Хреста) та з неурядовими організаціями.

МКС у своїй діяльності використовує підхід «множинності напрямів співробітництва держав», який передбачає і різноаспектність, і варіативність змісту такого співробітництва.

Є два види співробітництва МКС із державами: обов'язкове та добровільне, останнє стосується держав, які не є учасницями МКС, не визнавали окремою заявою його юрисдикцію або не уклали з ним відповідну угоду про співробітництво.

Обов'язок співробітничати з МКС мають: держави-учасниці РС (ст. 86 РС); держави, які визнали юрисдикцію МКС шляхом подання відповідної заяви Секретареві Суду (ст. 12(3) РС); будь-яка держава щодо провадження за ситуацією, яку Рада Безпеки ООН передала до МКС на підставі ст. 13(b) РС (обов'язковість такого співробітництва ґрунтується на главі VII Статуту ООН). Окрім того, МКС може запропонувати будь-якій державі, яка не є учасницею РС, надати йому допомогу в провадженні на підставі угоди про співробітництво (ст. 87(5)(a) РС). Загальний обов'язок співробітничати з розслідування та судового переслідування

міжнародних злочинів може міститися і в інших міжнародних договорах, наприклад, щодо воєнних злочинів такої обов'язок передбачають Женевські конвенції з міжнародного гуманітарного права¹.

Римський статут передбачає загальне зобов'язання співробітництва з МКС, згідно з яким держави-учасниці, відповідно до положень цього Статуту, всебічно співробітничать із Судом у проведенні ним розслідування злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, і здійсненні кримінального переслідування за ці злочини (ст. 86 РС). Окрім того, держава, яка визнає юрисдикцію Суду шляхом подання відповідної заяви, співробітничать із Судом без будь-яких затримок або винятків згідно з ч. 9 РС (ст. 12(3) РС).

Конкретні обов'язки держав щодо співробітництва з МКС визначені в ч. 9 РС «Міжнародне співробітництво та судова допомога», ч. 10 РС «Виконання» щодо співробітництва під час виконання рішень Суду. Крім того, ст. 15(2) РС передбачає можливість співробітництва з Прокурором МКС на стадії попереднього вивчення.

Виконання вказаного загального зобов'язання вимагає від держав наявності процедур, передбачених національним законодавством для всіх форм співробітництва, зазначених у ч. 9 РС (ст. 88(1) РС), що зобов'язує держави передбачити в їхньому кримінальному процесуальному законодавстві відповідні процесуальні механізми співробітництва з Судом. У КПК України питання регулювання співробітництва з МКС унормовані розділом IX-2 КПК «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». Співробітництво з МКС, як і міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, є додатковим кримінальним провадженням, забезпечувальним щодо основного провадження (кримінального провадження в Україні або в МКС)².

Для забезпечення ефективності співробітництва з МКС на держави покладено обов'язок невідкладно проводити консультації із Судом, якщо, отримавши прохання, держава виявляє проблеми, які можуть перешкоджати їй виконати це прохання або виключають можливість його виконання (ст. 97 (1) РС).

¹ Див., наприклад, ст. 146 Четвертої Женевської конвенції (Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 30.07.2022).

² Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. С. 281–282.

На відміну від співробітництва з міжнародними кримінальними трибуналами ООН *ad hoc* співробітництво МКС з державами не є виключно «вертикальним» (безумовним для держав)¹, оскільки включає деякі елементи з міждержавного («горизонтального») співробітництва. Зокрема, МКС направляє державам прохання, а не накази про співробітництво; держави мають дискреційні повноваження відстрочити або відмовити Суду у наданні допомоги за певних обставин, наприклад, коли запитувані Судом документи або докази стосуються національної безпеки (ст. 93(4) РС), або виконання державою прохання Суду порушить її зобов'язання перед іншою державою, яка не є учасницею РС, що є ближчим до міждержавного («горизонтального») співробітництва. З іншого боку, співробітництво з МКС не ґрунтується на принципі взаємності, умові подвійної кримінальності злочину, у зв'язку з розслідуванням якого запитується допомога, а дискреційні повноваження держав щодо відмови або відстрочки в наданні допомоги Суду або з інших питань співробітництва принципово обмежені. Такі положення вказують на змішаний (гібридний) характер співробітництва МКС із державами.

Отже, співробітництво з МКС має важливі відмінності з міжнародним співробітництвом під час кримінального провадження, яке врегульовано розділом IX КПК України.

Відповідно до положень РС співробітництво з МКС у формі передачі осіб Суду, в інших формах, пов'язаних із забезпеченням розслідування та судового розгляду (РС не містить обмежувального переліку таких форм), та у формі забезпечення виконання остаточних рішень Суду.

36.4 Порядок і обсяг співробітництва з МКС

Співробітництво між Україною та МКС здійснюється у порядку, визначеному КПК України (з урахуванням особливостей, передбачених розділом IX-2 КПК України) та РС МКС. Зважаючи, що положення розділу IX-2 КПК України основані на міжнародному праві, а саме на Римському статуті, при тлумаченні його положень є застосовною відповідна судова практика МКС.

1. Центральні органи України. Співробітництво з МКС забезпечують *центральні органи України*: Офіс Генерального прокурора –

¹ Prosecutor v. Dragan Nikolic. Decision on defence motion challenging the exercise of jurisdiction by the Tribunal (IT-94-2-PT) TC II, 09.10.2002, para 76. URL: https://www.icty.org/x/cases/dragan_nikolic/tdec/en/10131553.htm

під час розслідування та судового розгляду, та Міністерство юстиції України – під час виконання вироків чи інших рішень МКС, ухвалених за результатами розгляду справи (ч. 1 ст. 618 КПК України).

Зокрема, Офіс Генерального прокурора уповноважений: 1) розглядати прохання МКС та організувати їх виконання, у т.ч. проводити консультації з МКС; 2) оспорювати прийнятність справи до провадження МКС або юрисдикцію МКС, а також ініціювати перегляд рішення Прокурора МКС не розпочинати розслідування або кримінальне переслідування; 3) оскаржувати рішення Прокурора МКС або палати МКС; 4) організувати передачу осіб до МКС на виконання прохання про арешт і передачу, а також про тимчасову передачу; 5) забезпечувати зберігання доказів і захист інформації на прохання МКС та направляти докази до МКС тощо (див. ч. 2 ст. 618 КПК України).

Від МКС уповноважені взаємодіяти з центральними органами України: Офіс Прокурора МКС – щодо питань, пов'язаних із розслідуванням; Секретаріат – щодо прохань палат* та Президії з питань виконання остаточних рішень у справах МКС (правило 176(2) ППД МКС).

Центральні органи України взаємодіють із МКС безпосередньо або дипломатичним шляхом.

2. Обсяг співробітництва з МКС. Розділ IX-2 КПК України передбачає такі форми співробітництва з МКС: 1) надання правової допомоги МКС шляхом проведення окремих процесуальних дій на території України; 2) надання МКС правової допомоги у кримінальних провадженнях; 3) передання або перейняття кримінальних проваджень; 4) передача осіб; 5) виконання рішень МКС.

Водночас обсяг співробітництва обмежений за колом осіб застереженнями, викладеними в преамбулі до розділу IX-2 КПК України, та в п. 3 розділу II Закону України № 2236-IX від 03.05.2022¹.

* Зокрема, палати досудового провадження уповноважені розглядати запити захисту про збирання доказів шляхом співробітництва МКС з державами (або міжнародними організаціями). До запитів на співробітництво згідно зі ст. 57(3)(b) і частиною 9 РС висуваються три сукупні вимоги: (i) актуальності, (ii) конкретності та (iii) необхідності. Див.: *The Prosecutor v. Alfred Yekatom and Patrice-Edouard Ngaïssona, Decision on the Ngaïssona Defence Request pursuant to Article 57(3)(b) of the Statute, ICC-01/14-01/18-1159-Red (ICC TCV, Nov. 01, 2021)*. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2021_09811.PDF

¹ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом : Закон України від 03.05.2022 р. № 2236-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text> (дата звернення: 30.07.2022).

Указані застереження звужують співробітництво з МКС до переслідування Судом осіб, які були підпорядковані та/або діяли, з метою здійснення збройної агресії проти України, та/або на підставі рішень (наказів, розпоряджень тощо) посадових осіб, військового командування, або органів державної влади Російської Федерації або іншої країни, що здійснювала агресію, або сприяла її здійсненню проти України. Крім того, в Заяві, викладеній у Постанові Верховної Ради України від 04.02.2015 № 145-VIII, міститься умова про визнання юрисдикції лише щодо скоєних злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» і «ЛНР»¹.

Указані застереження суперечать загальному обов'язку співпрацювати з МКС, який не передбачає будь-яких виключень, окрім зазначених у РС, а вказаних умов немає в тексті РС. Також ці застереження суперечать ч. 6 ст. 124 Конституції України, відповідно до якої Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду, що не передбачає висування будь-яких застережень щодо обмеження обсягу співробітництва.

У випадку відмови держави від виконання обов'язку співробітничати з МКС, Прокурор МКС або Голова МКС роблять висновок про недотримання обов'язку співробітничати та передають це питання на розгляд Асамблеї держав-учасниць для вжиття відповідних заходів (ст. 87(7) РС) (Асамблеєю для підготовки таких питань створено спеціальне Бюро щодо неспівробітництва)*.

3. Здійснення співробітництва на підставі прохання. Вимоги до форми та змісту прохання МКС містяться в ст.ст. 87(2), 96 РС, щодо прохання про арешт і передачу особи – в ст. 91 РС, а щодо прохань до МКС – в ст.ст. 551, 552 КПК України.

¹ Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян»: Постанова Верхов. Ради України від 04.02.2015 р. № 145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text> (дата звернення: 30.07.2022).

* РС не передбачає конкретні правові заходи, що може вжити Асамблея держав-учасниць після отримання такого висновку. Очевидно, що реакція Асамблеї буде обмежена дипломатичними чи іншими політичними заходами, що впливатимуть на репутацію держави.

4. Забезпечення конфіденційності прохання. За загальним правилом прохання Міжнародного кримінального суду про співробітництво та будь-які документи, що додаються до такого прохання, не підлягають розголошенню, а відомості, одержані внаслідок виконання в Україні прохання МКС, якщо вони згідно із законом віднесені до інформації з обмеженим доступом, передаються до МКС виключно за умови, якщо це не завдасть шкоди національній безпеці України, а МКС забезпечить використання таких відомостей з додержанням установлених згідно із законом обмежень (ст. 622 КПК, ст. 87(3) РС).

5. Вирішення конкуруючих прохань. Розділ IX-2 РС не містить підстав і порядку вирішення конкуруючих прохань. Римський статут установлює дві складні системи вирішення конкуруючих прохань щодо передачі й видачі однієї й тієї ж особи (ст. 90 РС) та щодо інших прохань (ст. 93(9) РС), в яких важливе значення мають існування рішення щодо прийнятності справи Суду (на підставі комплементарності) та походження конкуруючого прохання (від держави-учасниці чи від третьої держави).

6. Консультації з МКС. Із метою уникнення відмов у співробітництві та створити умови для ефективного виконання прохань МКС чи прохань до МКС Римський статут покладає на держави обов'язок проведення консультацій із МКС. Так, центральний орган України проводить консультації з МКС у разі, якщо виконання прохання МКС про співробітництво: 1) може порушувати публічний порядок чи завдати шкоди національній безпеці України; 2) може завдати шкоди кримінальному провадженню на території України, якого не стосується прохання; 3) може призвести до порушення зобов'язань перед іноземною державою відповідно до міжнародного договору України. (ст. 619 КПК України), а також в інших випадках, коли виконання прохання МКС потребує додаткової інформації (ч. 2 ст. 621 КПК України), може призвести до розголошення конфіденційних відомостей (ч. 5 ст. 622), щодо можливості прийняття кримінального провадження стосовно громадянина України (ч. 3 ст. 620 КПК України) та в інших випадках, передбачених КПК України та ст. 97 РС.

36.5 Співробітництво з МКС шляхом надання правової допомоги у провадженнях

Розділ IX-2 КПК України передбачає можливість двостороннього надання допомоги, тобто ініціатором прохання може бути і Офіс Генерального прокурора (як центральний орган), і МКС.

1. Проведення окремих процесуальних дій на території України на прохання МКС (ч. 1 ст. 621 КПК України). Розділ IX-2 КПК України не містить переліку процесуальних дій, які можуть бути проведені на прохання МКС, однак ч. 1 ст. 621 КПК України відсилає до порядку виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу на території України (ст. 558 КПК України) з урахуванням особливостей проведення процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу (ст. 562 КПК України), та Римського статуту, що вказує на те, що на території України з метою виконання прохання МКС можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК України або РС.

Ст. 93(1) РС передбачає запитування МКС такої правової допомоги: а) ідентифікації та встановлення місця перебування осіб чи предметів; б) отримання доказів, зокрема показань під присягою, і збирання доказів, включаючи думки експертів і висновки експертизи, необхідні Суду; с) допиту будь-якої особи, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування; d) вручення документів, зокрема судових документів; е) сприяння добровільній явці осіб як свідків або експертів до Суду; f) тимчасової передачі осіб, як це передбачено в п. 7; g) проведення огляду місць або об'єктів, включаючи ексгумацію та огляд поховань; h) проведення обшуків і накладення арешту; i) надання записів і документів, у тому числі офіційних записів і документів; j) захисту потерпілих і свідків та збереження доказів; k) виявлення, відслідковування і заморожування або арешту доходів, майна та активів, а також знарядь злочинів з метою подальшої конфіскації без шкоди для прав *bona fide* третіх сторін; i l) надання будь-яких інших видів допомоги, не заборонених законодавством запитуваної держави, з метою сприяння здійсненню розслідування і кримінального переслідування за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду.

Прокурор МКС відповідає за розслідування, зокрема, визначає, які заходи необхідно вжити під час розслідування для з'ясування і викривальних, і виправдовуючих обставин, однак саме розслідування здійснюється групою працівників Офісу Прокурора МКС, до якої входять слідчі, аналітики й інші фахівці. Розслідування охоплює допит осіб (підозрюваних, потерпілих, свідків, експертів та інших), збирання письмових та інших доказів, зокрема на місці – на території певної держави. Палата досудового провадження має окремі контрольні повноваження на цій стадії, видаючи окремі ордери на відкриття розслідування (у випадку розслідування *proprio motu*), про арешт та передачу особи до Суду про затвердження обвинувачення тощо.

За загальним правилом співробітництво МКС із державами розпочинається після відкриття МКС розслідування (ст.ст. 12(3), 86 РС).

Однак, і під час попереднього вивчення Прокурор МКС (тобто до відкриття розслідування) може запитувати додаткову інформацію від держав, органів ООН, міжурядових чи неурядових організацій або з інших достовірних джерел, які він або вона вважає належними, та може отримувати письмові або усні показання в місці перебування Суду (ст. 15(2) РС) (наприклад, запитувати у держав інформацію про відповідні внутрішньодержавні судові процеси та про їх відповідність вимогам РС з огляду на принцип комплементарності).

І розділ IX-2 КПК України, і РС передбачають дві підстави можливої відмови держави від виконання прохання МКС: 1) якщо прохання МКС стосується передання відомостей, одержаних Україною на умовах конфіденційності від іноземної держави або міжнародної організації, а така держава що не є учасницею РС, або міжнародна організація не надають згоду на розкриття відомостей МКС; 2) якщо надання відомостей, зазначених у проханні МКС, може завдати шкоди національній безпеці України.

2. Забезпечення збереження доказів. У тих випадках, коли компетентними органами України зібрано певні докази, що мають значення для провадження в МКС, центральний орган України на прохання МКС може вжити в порядку, передбаченому КПК України, заходи для забезпечення їх збереження на умовах та у строки, визначені МКС (ст. 623 КПК України, ст. 93(1)(j) РС).

3. Тимчасова передача особи до МКС для проведення процесуальних дій здійснюється на прохання МКС щодо особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території України для давання показань або для участі в інших процесуальних діях (наприклад, пред'явлення для впізнання) під час розгляду справ МКС за наявності письмової згоди такої особи (ст. 625 КПК України, ст. 93(1)(f), ст. 93(7) РС).

4. Проведення Прокурором МКС процесуальних дій на території України на підставі прохання МКС обмежується лише процесуальними діями, виконання яких в Україні здійснюється за погодженням із прокурором або з дозволу слідчого судді, суду (ст. 624 КПК України, ст. 99(4) РС). Проведення Прокурором МКС процесуальних дій, що не передбачають застосування процесуального примусу (наприклад, допитів, пред'явлень для впізнання, прийняття доказів від осіб, оглядів місць, які не є житлом або іншим володінням осіб тощо), не передбачає отримання дозволу з боку центрального органу України.

5. Сприяння виконанню МКС функцій, зокрема проведення засідань, на території України передбачає, зокрема, створення на прохання

МКС центральним органом України умов для реалізації МКС своїх функцій на території України (ч. 2 ст. 624 КПК України).

6. Надання Міжнародним кримінальним судом правової допомоги можливе за запитами (проханнями) про надання допомоги слідчого, погодженим із прокурором, прокурора або суду, які стосуються кримінальних проваджень щодо злочинів, які підпадають під юрисдикцію МКС, або інших тяжких і особливо тяжких злочинів (ст. 626 КПК України, ст. 93(10) РС). Такі запити можуть стосуватися передачі документів та інших доказів, отриманих МКС під час проведення ним розслідувань або судового розгляду, допиту особи, яка затримана за розпорядженням МКС. Використання таких доказів може обмежуватися МКС або державою, яка надала їх до МКС.

7. Ініціативна правова допомога Суду компетентних органів України. Розділ IX-2 КПК України не передбачає можливість надання центральними органами України чи іншими компетентними органами України правової допомоги за відсутності прохання МКС. Однак, надання такої допомоги не виключається. Наприклад, органи прокуратури України надають МКС повідомлення про вчинення на території України нових злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС, зокрема, тематичні повідомлення про вчинення певного виду або категорії міжнародних злочинів.

Особа, якої стосується прохання МКС про співробітництво, зокрема про її допит як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого користується тими ж правами, що й відповідні учасники кримінального провадження. Крім того, вказана особа додатково має права, передбачені ст. 627 КПК України.

36.6 Арешт і передача особи Міжнародному кримінальному суду

РС не передбачає можливість судового розгляду в МКС *in absentia* (за відсутності обвинуваченого), присутність обвинуваченого є обов'язковою умовою для початку судового розгляду, тому справа розглядається в МКС лише після передачі особи до МКС або після її явки до МКС на підставі повістки про виклик.

Інститут передачі особи до МКС (англ. *surrender*) принципово відрізняється від інституту видачі (екстрадиції), який застосовується лише в міждержавному співробітництві. «Передача» означає доставку особи державою до МКС відповідно до РС, а «видача» означає доставку особи

однією державою до іншої держави відповідно до положень міжнародного договору, конвенції або національного законодавства (ст. 102 РС)*. Конституційний Суд України дійшов висновку, що передача особи – громадянина України до МКС не суперечить ч. 2 ст. 25 Конституції України, якою забороняється видача (екстрадиція) громадян України іншій державі, оскільки ця заборона стосується лише національної, а не міжнародної юрисдикції**.

Особа може бути передана до МКС у зв'язку з її судовим переслідуванням, або для виконання вироку щодо неї.

РС (ст.ст. 58–59, 89–92) і КПК України (ст.ст. 627–633) визначають процесуальний порядок передачі особи до МКС.

Процедура передачі особи до МКС охоплює два рівні: міжнародний (МКС) і національний.

У МКС процедура передачі особи включає такі етапи: 1) видача Палатою досудового провадження ордеру на арешт за заявою Прокурора МКС (ст. 58 РС); 2) звернення Прокурора МКС до центрального органу України з проханням про арешт та передачу особи Суду (ст.ст. 89, 91 РС). Ордер на арешт видається Палатою досудового провадження МКС, якщо є обгрунтовані підстави вважати, що ця особа вчинила злочин, який підпадає під юрисдикцію Суду, а арешт цієї особи видається необхідним для забезпечення її явки на судовий розгляд, або для забезпечення належної процесуальної поведінки цієї особи. Ордер на арешт може бути виданий у поєднанні з проханням про ідентифікацію, розшук, арешт або заморожування активів і майна, що належать підозрюваному.

У невідкладних випадках МКС може звернутися з клопотанням про тимчасовий арешт особи, яка розшукується МКС, до тримання прохання про її арешт та передачу до Суду.

КПК України для національної процедури передачі особи МКС передбачено такі етапи: 1) затримання особи; 2) тимчасовий арешт; 3) виконання прохання про арешт та передачу; 4) фактична передача особи до МКС.

* Видача особи (екстрадиція) – видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку (ст. 541 КПК України).

**Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) : Висновок Конституц. Суду України від 11.07.2001 р. № 3-в/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text> (дата звернення: 29.07.2022), п. 2.3.2.

1. Затримання особи, яка розшукується МКС або стосовно якої надійшло прохання МКС про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, здійснюється в порядку, передбаченому ст. 582 КПК України для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України (ст. 628 КПК України).

2. Застосування до особи тимчасового арешту, якщо надійшло прохання МКС про тимчасовий арешт. Цей запобіжний захід у вигляді тримання під вартою до 60 діб застосовується на підставі ухвали слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання такої особи, за відповідним клопотанням прокурора. Слідчий суддя відмовляє у застосуванні до особи запобіжного заходу, якщо затримана особа не є тією особою, що розшукується МКС або яка зазначена у проханні МКС. Окрім того, слідчий суддя застосовує запобіжний захід, у т.ч. не пов'язаний із триманням під вартою, якщо особа повідомить, що питання про її винуватість у вчиненні діяння, якого стосується прохання МКС, було вирішено іншим судом, або особою було виправдано за це діяння іншим судом, про що повідомляється центральний орган України для консультації з МКС (ст. 629 КПК України).

3. Виконання прохання МКС про арешт та передачу. Після надходження прохання про арешт і передачу особи та ордеру МКС про арешт особи відповідний прокурор за дорученням центрального органу України звертається до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою з клопотанням про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до її фактичної передачі та про її передачу до МКС на виконання ордеру МКС про арешт або вироку МКС. За результатами розгляду клопотання слідчий суддя може постановити ухвалу: про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до її фактичної передачі та про передачу особи до МКС, або про відмову у застосуванні до особи запобіжного заходу та у передачі, якщо затримана особа не є тією особою, яка зазначена в ордері МКС на арешт або у вироку МКС. На вказані ухвали може бути подана апеляція (ст. 631 КПК України).

4. Фактична передача особи до МКС здійснюється у порядку і строки, погоджені центральним органом України з МКС. До передачі особи МКС за її письмовою заявою може бути вирішено питання про тимчасове звільнення особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою після одержання слідчим суддею рекомендацій МКС (ст. 632 КПК України).

КПК України також передбачає передачу особи до МКС у спрощеному порядку, якщо вона надає згоду на таку передачу, у зв'язку

з чим слідчий суддя постановляє ухвалу про затвердження згоди особи на передачу до МКС та про застосування до неї запобіжного заходу до фактичної передачі особи до МКС (ст. 630 КПК України).

Окрім того, КПК України передбачає процесуальний порядок надання центральним органом України на прохання МКС дозволу на транзитне перевезення через територію України особи, яка передається іншою державою до МКС.

36.7 Співробітництво з МКС щодо передачі та перейняття кримінальних проваджень

Коли Прокурор МКС вирішує розпочати розслідування певної ситуації *proprio motu* або внаслідок передачі ситуації державою-учасницею, він направляє повідомлення всім державам-учасницям, а також державам, які, виходячи з наявної інформації, здійснювали б юрисдикцію щодо можливих злочинів за цією ситуацією. Впродовж місяця з отримання такого повідомлення держава може повідомити Прокурора МКС про розслідування, яке вона веде або вела щодо своїх громадян або інших осіб, які знаходяться під її юрисдикцією, щодо злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС. На прохання такої держави Прокурор МКС передає їй розслідування щодо таких осіб, якщо Палата досудового провадження за клопотанням Прокурора МКС не дозволить йому проведення розслідування. Згода Прокурора МКС на передачу розслідування може бути ним переглянута. Також Прокурор МКС може просити таку державу періодично інформувати його про хід розслідування і подальше судове переслідування осіб (ст. 18 РС).

Отже, РС передбачає і передачу Прокурором МКС розслідувань державам, і можливість самостійного розслідування ним відповідних ситуацій та потенційних справ.

Держава, що має юрисдикцію стосовно діяння, розслідування якого розпочав Прокурор МКС, вправі оскаржити таке рішення Прокурора (ст. 19 РС). За КПК України, оспорує прийнятність справи до провадження або юрисдикцію МКС Офіс Генерального прокурора (п. 2 ч. 2 ст. 618 КПК України). У спорі між державою та МКС щодо юрисдикції МКС або прийнятності справи МКС остаточне й обов'язкове рішення приймає визначена Президією палата МКС.

Ст. 601 КПК України встановлює, що у разі передання кримінального провадження до МКС центральний орган України одержує від слідчого, прокурора або суду матеріали кримінального провадження

і направляє їх до МКС. З огляду на це, відповідні органи України не мають права здійснювати будь-які процесуальні дії стосовно особи у зв'язку з кримінальним правопорушенням, щодо якого передано кримінальне провадження, інакше, ніж на підставі прохання про співробітництво МКС, який перейняв кримінальне провадження.

З іншого боку, компетентні органи України можуть перейняти від МКС кримінальне провадження стосовно громадянина України після консультацій центрального органу України з МКС (ч. 3 ст. 620 КПК України).

Також КПК України передбачає можливість перейняття центральним органом України на прохання МКС провадження щодо злочинів проти відправлення правосуддя, що здійснюється МКС (ч. 2 ст. 620 КПК України).

36.8 Співробітництво з МКС щодо виконання остаточних рішень Суду

РС передбачає, що Суд може призначити особі, визнаній винною у вчиненні злочину, як основне покарання: позбавлення волі на певний строк, що не перевищує максимально 30 років, або довічне позбавлення волі, а також як додаткове покарання: штраф, конфіскацію доходів, майна та активів, отриманих безпосередньо або опосередковано в результаті злочину (ст. 77 РС).

Після набрання вироком чинності, МКС визначає з переліку держав, що повідомили Суду про свою готовність прийняти засуджених осіб, державу, в якій буде виконуватися покарання у виді позбавлення волі (ст. 103 РС).

Виконання в Україні покарання у виді позбавлення волі або довічного позбавлення волі, призначеного особі Міжнародним кримінальним судом, можливе після укладання відповідного міжнародного договору між Україною та МКС, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, який має визначати умови такого виконання (ч. 2 ст. 636 КПК України).

Окрім того, в Україні може бути виконано також рішення МКС про штраф та/або конфіскацію. Для цього КПК України визначає два правових режими виконання: один з яких діє до ратифікації Україною РС та передбачений ст.ст. 603, 604 КПК України (п. 2 розділу II Закону № 2236), а інший – після ратифікації Україною РС та передбачений ч.ч. 3–5 ст. 636 КПК України (п. 1 розділу II Закону № 2236).

Питання виконання рішень МКС у частині виплати відшкодувань потерпілим законодавством України не врегульовано.

Контрольні питання

1. Розкрийте сутність і специфіку співробітництва з Міжнародним кримінальним судом.
2. Укажіть правові акти, якими регулюється співробітництво України з Міжнародним кримінальним судом.
3. Охарактеризуйте основні засади співробітництва з Міжнародним кримінальним судом.
4. Чи має Україна обов'язок співпрацювати з МКС, якщо так, то на якій підставі?
5. Вкажіть, чи впливає відсутність ратифікації Україною Римського статуту МКС на співробітництво з МКС.
6. Визначте вплив принципу комплементарності та здійснення співробітництва України з МКС.
7. Які є підстави відмови у виконанні прохання МКС.
8. Назвіть види процесуальних дій, які можуть бути проведені при наданні допомоги МКС, а також при запитуванні допомоги у МКС.
9. Укажіть процесуальний порядок, підстави передачі особи до МКС.
10. Чи може особа, стосовно якої надійшло прохання про арешт та передачу до МКС, оскаржувати слідчому судді ордер на арешт?
11. Чи вплине на виконання прохання про передачу особи до МКС наявність у неї за національним законодавством певного імунітету?
12. Поясніть алгоритм дій з виконання остаточного рішення МКС в Україні.

Рекомендована література

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду з поправками. Офіційний переклад. URL: <https://minjust.gov.ua/m/mijnarodniy-kriminalniy-sud>
2. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) : Висновок Конституційного Суду України від 11.07.2001 р. № 3-в/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>
3. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року :

- Заява Верхов. Ради України від 25.02.2014 р. № 790-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text>
4. Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян»: Постанова Верховного Ради України від 04.02.2015 р. № 145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text>
 5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 03.05.2022 р. № 2236-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>
 6. Fact-finding and investigative functions of the office of the Prosecutor, including international co-operation: Informal expert paper / B. Broomhall et al. 2003. 22 p. URL: <http://www.legal-tools.org/doc/ba368d/>
 7. Ukraine and the International Criminal Court (updated). Kyiv, Ukraine: Global Rights Compliance, 2022. 319 p. URL: <https://www.asser.nl/media/794859/ukraine-and-the-icc.pdf>
 8. Wenqi Z. On cooperation by states not party to the International Criminal Court. *International Review of the Red Cross*. 2006. No. 861. P. 87–110. URL: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc_861_5.pdf
 9. Аленін Ю. П., Підгородинська А. В. Теоретико-правові основи співробітництва України з міжнародними судовими установами. *Право України*. 2017. № 12. С. 95–101.
 10. Гловюк І. Розслідування злочинів геноциду та агресії, воєнних злочинів та злочинів проти людяності та взаємодія з Міжнародним кримінальним судом: деякі приклади іноземного досвіду. *Academia.edu*. URL: <https://www.academia.edu/74783726>
 11. Гнатовський М. М. Позитивні зобов'язання за ЄКПЛ та «позитивна комплементарність» за Римським статутом: можливості взаємодії. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 5–6. С. 71–74.
 12. Гутник В. В. Окремі питання імплементації Римського статуту МКС у внутрішньодержавне законодавство України. *Європейський політичний і правовий дискурс*. 2018. Т. 5. № 4. С. 11–17. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-4/04.pdf>
 13. Діденко Є. В. Співробітництво між Україною та Міжнародним кримінальним судом. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 449–464.
 14. Дрьоміна Н. В. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів: монографія. Одеса: Фенікс, 2006. 223 с.

15. Задоя К. П. Зміцнення співробітництва між Україною та Міжнародним кримінальним судом: національний вимір. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 27–43.
16. Задоя К. П. Співробітництво між Україною та Міжнародним кримінальним судом під загрозою. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 146–155.
17. Камінська Н., Щербань Є. Імплементція Римського статуту Міжнародного кримінального суду: досвід зарубіжних держав та України : монографія. Київ–Одеса : Фенікс, 2021. 214 с.
18. Короткий Т., Неділько Б. Україна і Міжнародний кримінальний суд: двадцять складних питань і простих відповідей. *Юридична газета – онлайн версія*. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/ukrayina-i-mizhnarodniy-kriminalniy-sud-dvadsyat-skladnih-pitan-i-prostih-vidpovidey>
19. Меренков Т. Ю. Міжнародний кримінальний суд: структура та компетенція. URL: <https://works.doklad.ru/view/95DKUqdXcEk/11.html>
20. Пашковський М. І. Висновок за запитом Міністерства юстиції України щодо бачення відповідності Конституції України Римському статуту Міжнародного кримінального суду. Одеса, 2014. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/1849>
21. Плахотнюк Н. В., Боровик Ю. О. Принципи співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом. *Юридична Україна*. 2020. № 6. С. 62–71.
22. Присяжнюк С. Форми співробітництва між Міжнародним кримінальним судом і державами. *Вісник Львівського університету*. Серія міжнародні відносини. 2019. № 46. С. 262–271. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/10371>
23. Сенаторова О. В. Міжнародне співробітництво в пенітенціарній сфері діяльності Міжнародного кримінального суду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2014. Вип. 27 (3). С. 182–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_27%283%29_47
24. Смирнов М. І. Видача і передача осіб у практиці міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 32. С. 301–307. URL: <http://apdp.onua.edu.ua/index.php/apdp/article/view/2317>
25. Теорія та практика міжнародного кримінального права / Н. А. Зелінська та ін. ; ред. Н. А. Зелінська. Одеса : Фенікс, 2017. 582 с.

АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Адвокат (див. Захисник)

– неприбуття А. 23

Апеляційна інстанція

– провадження в суді апеляційної інстанції 67

– порядок і строки апеляційного оскарження 73

– повноваження суду апеляційної інстанції 81

Апеляційний розгляд 79

Апеляційна скарга

– особи, які мають право подати А. с. 73

– вимоги до А. с. 75

Арешт

– А. і передача МКС 300

– заочний А. 165

– тимчасовий А. 230, 237, 238

– екстрадиційний А. 230, 237, 240

Б

Безпека

– Б. свідка 59

Безперервність судового розгляду 20

Безпосередність

– Б. дослідження показань, речей і документів 57, 69

В

Варта

– застосування запобіжного заходу у виді тримання під В. для забезпе-

чення видачі особи (екстрадиційний арешт) 227

– тримання під В. особи до отримання запиту про перейняття кримінального провадження 260

– застосування до особи запобіжного заходу тримання під В. для передачі особи до МКС 302

Верховний Суд України

– провадження у ВСУ 97

– підстави для перегляду судових рішень у ВСУ 98

Видача

– В. особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиція) 207, 225

Виклик

– повістка про В. до МКС 300

– судовий В. у разі здійснення спеціального судового провадження 22

Виключні обставини 116

Виконання

– В. судових рішень 180

– суб'єкти В. судових рішень 182

– В. вироків судів іноземних держав 268

– В. покарання, призначеного особі МКС 304

– суб'єкти, що здійснюють В. судових рішень 182

Вирок

– поняття В. 87

– звернення до виконання В. 180

– визнання та виконання В. судів іноземних держав 268

Витрати

– розподіл процесуальних В. у резолютивній частині ухвали суду апеляційної інстанції 88

Відводи

– питання про В. когось із учасників судового розгляду 56

Відеоконференція

– проведення процесуальних дій у режимі В. під час судового провадження 27

– допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції 221

Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження 172

Відповідач (див. Цивільний відповідач)

– наслідки неприбуття цивільного відповідача 21

Відшкодування шкоди (див. Шкода)

– предметом угоди про примирення є В. ш. 126

Г

Гарантії кримінальні процесуальні

– Г. окремих прав особи, яка перебуває за межами України, для провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території України 221

Грошове стягнення

– накладення Г.с. у разі неявки без поважної причини 23

Головуючий у судовому засіданні 23

Д

Дипломатичне представництво 159

Документи

– вручення Д. 206

Допит

– одночасний Д. двох чи більше допитаних осіб 60

– Д. обвинуваченого у судовому розгляді 57

– Д. свідка у судовому розгляді 58

– Д. малолітньої або неповнолітньої особи 60

– Д. у режимі відеоконференції 221

– Д. прямиий 59

– Д. перехресний 59

Доручення 212

Досудова доповідь 43

Е

Експертиза

– психіатрична Е. 150

Екстрадиційний арешт (див. Арешт) 230, 237, 240

Екстрадиція (див. Видача) 207, 226

Екстрадиційна перевірка 243

З

Запасний суддя 19

Запобіжні заходи

– застосування до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченої З. з. 145

Затримання

– З. уповноваженою службовою особою 167

– З. з метою екстрадиції 230, 232

– строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду 167

– особливості З. особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України 237

Звільнення особи від кримінальної відповідальності 41

Зміна обвинувачення 30

Зупинення

– З. судового провадження 27

I

Іноземний компетентний орган 209

Інформація

– І., яка містить охоронювану державою таємницю 158, 159

Істотне порушення вимог кримінального процесуального закону 109

K

Капітан судна 159

Касаційна інстанція

– провадження в суді касаційної інстанції 95

– порядок і строки касаційного оскарження 100

– повноваження суду касаційної інстанції 106

Касаційна скарга

– особи, які мають право подати К. с. 99

– вимоги до К. с. 100

– повернення К. с. 102

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи 159

Конкретність 235

Контроль

– судовий К. 14

Кримінальне провадження

– К. п. в суді присяжних 18, 43

– К. п. на підставі угод 125

– К. п. щодо окремої категорії осіб 136

– К. п. у формі приватного обвинувачення 130

– К. п. щодо неповнолітніх 142

– К. п. щодо застосування примусових заходів медичного характеру 147

– К. п., яке містить відомості, що становлять державну таємницю 157

– К. п. у порядку перейняття

– К. п. на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо судно приписано до порту, розташованого в Україні 159

– міжнародне співробітництво під час К. п. 203

Кримінальні проступки

– спрощене провадження щодо К. п. 43, 57

M

Матеріали

– об'єднання і виділення М. кримінального провадження 13

– відновлення втрачених М. кримінального провадження 172

Міжнародний кримінальний суд

– визначення поняття МКС 286

– юрисдикція МКС 288

– співробітництво з МКС 292, 294, 297, 303, 304

Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження

- загальні положення М. с. 203
- суб'єкти М. с. 207
- обсяг М. с. 206

Н

Нагляд

- передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під Н. 146

Нарада

- тасмниця наради суддів 65

Незмінність складу суду 17

Недоторканність

- Н. народного депутата 138

Неосудність 147, 151

Неповнолітній

- поняття Н.
- особливості допиту Н. 60, 145
- кримінальне провадження щодо Н. 142

Нововиявлені обставини

- поняття Н. о. 114
- підстави для здійснення кримінального провадження за Н. о. 115
- порядок здійснення перегляду судового рішення за Н. о. 116

О

Обвинувачення

- кримінальне провадження у формі приватного О. 130
- зміна О. в суді 30
- висунення додаткового О. 30
- відмова від підтримання державного О. 31

Обвинувальний акт 41

Оскарження

- право на апеляційне О. 67, 70
- право на касаційне О. 95, 99

Осудність

- порядок здійснення досудового

розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру та щодо обмежено осудних осіб 147

П

Переїняття кримінального провадження 253

Письмове апеляційне провадження 75

Підготовче провадження 34

Підсудність

- визначення поняття П. 9
- види П. 10
- значення П. 10

Повідомлення

- П. про підозру 164
- П. прокурора МКС 303

Повістка 22, 50

Позивач (див. Цивільний позивач) 21

Показання

- безпосередність дослідження П., речей і документів 57, 69

Покарання

- відбування П. в іноземних державах 273
- виконання П. у виді позбавлення волі 184
- виконання П. у виді обмеження волі 183
- виконання П. у виді арешту 183
- виконання П., призначеного МКС 304
- невідповідність призначеного судом П. ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого 83, 109

Правова допомога 206, 210

Правосуддя

- доступ до П. та обов'язковість судових рішень 182
- здійснення П. судом 9, 15, 16, 138

Привід 23

Примирення

- угода про П. 125, 126

Примусові заходи медичного характеру 147

Присяжний

- провадження в суді П. 18, 43

Пробація 44

Р

Речі

- безпосередність дослідження показань, Р. і документів 57, 69
- Речові докази 61, 264
- Розумність строків
- Р. с. як засада кримінального провадження
- критерії для визначення Р. с. 17, 172

С

Свідок

- допит С. 58, 59

Секретар судового засідання 29, 56

Скарга

- форма та зміст апеляційної С. 75
- форма та зміст касаційної С. 100

Спеціальне досудове розслідування 161

Спільні слідчі групи

- створення і діяльність С. с. г. 209

Справедливість судового рішення 70

Спрощене провадження 43, 57

Строки

- С. судового розгляду 17

- С. апеляційного оскарження 74
- С. касаційного оскарження 100
- С. екстрадиційного арешту 240

Суд

- здійснення правосуддя С. 9, 15, 16, 138

- склад С. 12

- головуєчий у судовому засіданні 23

Суд присяжних 18, 43

Судове провадження

- С. п. у першій інстанції 54
- С. п. у апеляційній інстанції 67
- С. п. у касаційній інстанції 95
- провадження у Верховному Суді України 95
- кримінальне провадження на підставі угод 125
- особливі порядки С. п. 136

Судове рішення

- поняття С. р.
- види С. р. 65, 87, 180
- властивості С. р. 181
- структура та зміст С. р. 87, 88
- порядок ухвалення С. р. 65
- проголошення С. р. 65
- виправлення описок і очевидних арифметичних помилок у С. р. 198
- виконання судових рішень 180, 186

Судовий виклик (див. Виклик)

Судовий розгляд (див. Судове провадження)

Т

Тасмниця

- Т. наради суддів 65
- кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну Т. 157
- доступ до державної Т. 157

Тимчасова передача 207
Тримання під вартою (див. Варта)

У

Угода

- У. в кримінальному провадженні 125
- У. про примирення 126
- У. про визнання винуватості 128
- досудове розслідування та судове провадження на підставі У. 125
- вирок на підставі У. 39

Ухвала (див. Судове рішення)

Ф

Фіксування

- форми Ф. кримінального провадження 166

Ц

Центральний орган України 208, 212

Ш

Шкода

- цивільний позов у кримінальному провадженні 57
- відшкодування (компенсація) Ш., завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю 63

Колектив авторів:

- Басиста І. В.**, докт. юрид. наук, професор (теми 6, 7.4, 7.5, 26, 27);
Благута Р. І., канд. юрид. наук, професор (тема 12);
Гловюк І. В., докт. юрид. наук, професор (тема 18);
Гуцуляк Ю. В. (теми 3, 15.2, 19, 32);
Завтур В. А., канд. юрид. наук, доцент (тема 35);
Комісарчук Ю. А., канд. юрид. наук, доцент (теми 9, 13, 22, 24, 25);
Кудінов С. С., докт. юрид. наук, професор (теми 16, 23);
Кунтій А. І., канд. юрид. наук, доцент (теми 7.1, 7.2, 7.3);
Майстренко М. М., канд. юрид. наук, доцент (теми 5, 10);
Пашковський М. І., канд. юрид. наук, доцент (теми 33, 34, 36);
Рогальська В. В., канд. юрид. наук, доцент (теми 15.5, 20);
Ряшко О. В., канд. юрид. наук, доцент (теми 28, 29);
Татарин І. І., канд. юрид. наук, доцент (теми 4, 8);
Тетерятник Г. К., докт. юрид. наук, доцент (тема 7.1, 7.2, 7.3, 30);
Хитра А. Я., канд. юрид. наук, доцент (теми 1, 2, 11, 14, 15.1, 15.3, 17, 18, 21, 31);
Шехавцов Р. М., канд. юрид. наук, доцент (теми 16, 23).

Навчальне видання

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Підручник

Частина 3

Редагування *Галина Ялечко*
Макетування *Галина Шушняк*
Друк *Іван Хоминець*

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 18,76.
Тираж 100 прим. Зам № 51/3-22.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.

Кримінальний процес : підручник / І. В. Басиста, Р. І. Благуца,
К 82 І. В. Гловюк та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова.
Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022.
Ч. 3. 316 с.

ISBN 978-617-511-368-4

Підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Кримінальний процес» у закладах вищої освіти. Відображено сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняного кримінального процесу з урахуванням практики його застосування, зокрема практики Європейського суду з прав людини.

Для курсантів, студентів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів та викладачів вишів і факультетів юридичної спрямованості всіх форм навчання. Може бути корисним для працівників судових і правоохоронних органів.

Prepared in accordance with the program of the educational discipline «Criminal process» in institutions of higher education. The current state and prospects for the development of the domestic criminal process are reflected, taking into account the practice of its application, in particular, the practice of the European Court of Human Rights.

For cadets, students, trainees, post-graduate students, adjuncts and teachers of universities and legal faculties of all forms of education. May be useful for judicial and law enforcement officials.

УДК 343.13(447)(075.8)